

Türk Eğitim Tarihi Orta Asya'dan Günümüze

Prof. Dr Mustafa ŞANAL • Doę. Dr. Eray ALACA

3. Baskı

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL - Doç. Dr. Eray ALACA

TÜRK EĞİTİM TARİHİ ORTA ASYA'DAN GÜNÜMÜZE

ISBN 978-625-7228-88-6

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2023, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Aralık 2020, Ankara

3. Baskı: Ekim 2023, Ankara

Yayın-Proje: Ferdi Akkaya
Dizgi-Grafik Tasarım: Tuğba Kaplan
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.
İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48 İskitler/Ankara
Tel: (0312) 341 36 67

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 47865

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No: 141/A-33 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Çorum Osmancık doğumlu olan yazar, lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi'nde, yüksek lisansını Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde, doktorasını ise Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde Eğitimin Tarihi ve Sosyal Temelleri alanında tamamlamıştır. Türk Eğitim Tarihi başta olmak üzere çeşitli alanlarda çalışmaları olan yazarın uluslararası ve ulusal alanda sempozyum ve kongrelerde sunulmuş bildirileri, yayınlanmış makaleleri ve kitapları bulunmaktadır. Yazar halen Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

e-mail: mustafa.sanal@giresun.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-3293-8154

Doç. Dr. Eray ALACA

1977 yılında Almanya'da doğmuştur. Lisansını Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde, yüksek lisansını ve doktorasını Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde Tarih Eğitimi alanında tamamlamıştır. Adalet Meslek Yüksekokulu ön lisans ve Uluslararası İlişkiler lisans eğitimi de almış olan yazar; "Tarih Eğitimi", "Ders Kitapları", "Eğitim Tarihi", "Eğitim-Siyasi İlişkisi" ve "Kimlik İnşası" konuları üzerinde çalışmaktadır. Yazarın uluslararası ve ulusal alanda yayınlanmış makaleleri ve kitapları, sempozyum ve kongrelerde sunulmuş bildirileri bulunmaktadır. Yazar halen Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

e mail: e.alaca@giresun.edu.tr

ORCID No: 0000-0002-4886-4700

ÖN SÖZ

Türk eğitim tarihi, Orta Asya'dan günümüze kadar geniş bir tarihsel süreci ifade etmektedir. Türklerin köklü bir geçmişe sahip olması ve geniş bir coğrafyada varlık göstermesi, Türk tarihinin olduğu gibi Türk eğitim tarihinin de incelenmesini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple Türk eğitim tarihi dönemlere ayrılarak incelenmektedir.

Orta Asya'da İslamiyet öncesi dönemde göçebe yaşam tarzına göre bir eğitim anlayışı benimsenirken, sonrasında yerleşik hayata geçiş ve İslamiyetin kabulü ile de farklı bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Osmanlı'nın son döneminde değişen ve gelişen eğitim anlayışı, cumhuriyet döneminde daha da geliştirilerek kurum-sallaşmıştır.

“Türk Eğitim Tarihi” adlı bu eserde, tarih boyunca kurulan Türk devletlerinin eğitim anlayışına, eğitim kurumlarının kuruluş gerekçesine ve işleyişine, eğitim alanında etkili olan kişilere ve eğitim ile ilgili olarak öne sürülen düşüncelere yer verilmiştir. Böylece Türklerin eğitim anlayışının nasıl olduğu, hangi süreçlerden geçtiği, günümüz eğitim anlayışının nasıl şekillendiği üzerine olumlu ve olumsuz yönleri dikkate alınarak Türk eğitim tarihine katkı sunmak amaçlanmıştır.

Türk eğitim tarihini bilmek “eğitim” olgusunun tarihsel süreçler içerisinde Orta Asya'dan günümüze kadar nasıl şekillenerek günümüz uygulamalarına yansıdığı ve gelecek eğitim anlayışını da nasıl etkileyeceğinin bilinmesi demektir. Bu nedenle eğitim tarihi bilinci oluşturmak ve eğitim uygulamalarının tarihsel dayanaklarının neler olduğunu gösterebilmek amacıyla bu eser yazılmıştır.

Bu eserde İslamiyet öncesi dönemde Türklerin eğitimin anlayışlarının temelinde yatan etmenlerin neler olduğunu tespit etmek, Hunlarda, Göktürklerde, Uygurlarda eğitimin hangi temel özellikleri taşıdığını belirlemek, İslamiyet'in kabulü ile birlikte Türklerde eğitim anlayışının hangi değişim ve dönüşümlerden geçtiğini ortaya çıkarmak, Osmanlılarda var olan eğitim kurumlarının neler olduğunu ve hangi görevleri icra ettiklerini tespit etmek, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Yeni Türk Devleti'nin eğitim anlayışında ve uygulamalarında görülen değişikliklerin neler olduğunu öğretmenlere ve öğretmen adaylarına kavratmak da amaçlanmıştır.

Bu eserin basımında başta Servet SARIKAYA olmak üzere PEGEM Akademi çalışanlarına ve emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilir, eserimizin “Türk Eğitim Tarihi” ne gönül veren herkese yararlı olmasını temenni ederiz.

Eylül 2021- Giresun

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Doç. Dr. Eray ALACA

İÇİNDEKİLER

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL.....	iii
Doç. Dr. Eray ALACA	iii
Ön Söz.....	iv

1. BÖLÜM

İSLAMİYET ÖNCESİ DÖNEMDE EĞİTİM

İslamiyet Öncesi Dönemde Eğitim Anlayışının Temel Özellikleri.....	1
İskitler	2
Hunlar	3
Kök Türkler	4
Uygurlar	6

2. BÖLÜM

İSLAMİYET SONRASI DÖNEMDE EĞİTİM

İslamiyet Sonrası Dönemde Eğitim Anlayışının Temel Özellikleri.....	11
İtil Bulgarlarında Eğitim.....	11
Karahanlılarda Eğitim.....	12
Farabi	13
İbn-i Sina	14
Yusuf Has Hacip	16
Kaşgarlı Mahmut.....	17
Hoca Ahmet Yesevi.....	17
Edip Ahmet Yükneki	18
Gaznelilerde Eğitim.....	19
Biruni	20
Büyük Selçuklularda Eğitim	21
Nizamülmülk	23
Nizamiye Medreseleri.....	24
İmam Gazali	24

3. BÖLÜM

ANADOLU'DA BEYLİKLER VE SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE EĞİTİM

Anadolu'da Beylikler ve Selçuklular Dönemi'nde Eğitim Anlayışının Temel Özellikleri	27
Beylikler	28
Anadolu/Türkiye Selçukluları.....	29
Mevlana	30

Hacı Bektaş-ı Veli	31
Yunus Emre	32
Nasrettin Hoca	33
Ahilik	33

4. BÖLÜM

OSMANLILARDA EĞİTİM

Osmanlılar Dönemi'nde Eğitim Anlayışının Temel Özellikleri	41
14.-18. Yüzyıllar Arasında Osmanlı'da Eğitim	42
Medreseler	42
Medreselere Öğretmen Yetiştirme	47
Vakıflar	48
Sıbyan Mektepleri	49
Sıbyan Mekteplerine Öğretmen Yetiştirme	50
Enderun Mektebi	51
Şehzadegan	52
18.-20. Yüzyıllar Arası Dönemde Osmanlı'da Eğitim	53
Tanzimat Döneminde Eğitim	55
Meşrutiyet Döneminde Eğitim	57
Darümuallimin	58
Darümuallimin-i Sıbyan	60
Darümuallimat	61
Maarif-i Umumiye Nizamnamesi	62
1 Eylül 1869 Tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Günümüz Türkçesine Uyarlanması	64

5. BÖLÜM

TÜRK MİLLİ MÜCADELESİ YILLARINDA EĞİTİM

Türk Millî Mücadelesi Dönemi'nde Eğitim Anlayışının Temel Özellikleri	97
---	----

6. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM

Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Temel Özellikleri	102
Tevhid-i Tedrisat Kanunu	105
Heyet-i İlmiye	107
Maarif Teşkilatına Dair Kanun	110
Talim ve Terbiye Kurulu	110
Yeni Türk Harflerinin Kabulü	111
Türk Tarih Tezi	112

Türk Tarih Kurumu	113
Halkevleri	113
Güneş-Dil Teorisi	114
Türk Dil Kurumu	114
Üniversite Reformu	114
Öğretmen Yetiştirme.....	115
Köy Muallim Mektepleri	116
Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları.....	117
Köy Enstitüleri	119
İlköğretmen Okulları	122
Yükseköğretimde Öğretmen Yetiştirme	123
Tebliğler Dergisi.....	124
Maarif/Milli Eğitim Şuraları	124
I. Maarif Şurası	124
II. Maarif Şurası	125
III. Milli Eğitim Şurası.....	126
IV. Milli Eğitim Şurası	126
V. Milli Eğitim Şurası.....	127
VI. Maarif Şurası	127
VII. Milli Eğitim Şurası	127
VIII. Milli Eğitim Şurası.....	128
IX. Milli Eğitim Şurası	128
X. Milli Eğitim Şurası.....	128
XI. Milli Eğitim Şurası.....	128
XII. Milli Eğitim Şurası.....	129
XIII. Milli Eğitim Şurası	129
XIV. Milli Eğitim Şurası.....	129
XV. Milli Eğitim Şurası	130
XVI. Milli Eğitim Şurası	130
XVII. Milli Eğitim Şurası.....	130
XVIII. Milli Eğitim Şurası	130
XIX. Milli Eğitim Şurası	131
Ek-1	132
Maarif-i Umumiye Nizamnamesi	132
Kaynakça	163

1. BÖLÜM

İSLAMİYET ÖNCESİ DÖNEMDE EĞİTİM

Türk tarih yazımında “Eski Türkler”, “Orta Asya Türk Tarihi” veya “İslamiyet Öncesi Türk Tarihi” gibi adlandırmaların da yapıldığı bu dönem, Türklerin ilk kez tarih sahnesine çıktığı milattan önceki dönemden başlamakta olup, milattan sonra 8. yüzyılda İslamiyeti kabul etmeye başlamaları ile sona ermektedir. Mekansal olarak Orta Asya'nın merkez alındığı bu döneme ait bilgiler Türklerin yazıya geç geçmeleri nedeni ile daha çok ekonomik, siyasi ve askeri ilişkilerde buldukları toplumların yazılı kaynaklarından, özellikle de Çin kaynaklarından elde edilmektedir.

Türklerin ilk yurdu olarak kabul edilen Orta Asya'da coğrafi şartların etkisi ile yaşam tarzı göçebelik, ekonomik etkinlik ise hayvancılık olmuştur. Geçim kaynaklarının kısıtlı olması diğer göçebe topluluklar ve Çin ile mücadeleyi de beraberinde getirmiştir. Bu durum eli silah tutan herkesin (kadın-erkek) asker olmasını (ordu-millet anlayışı) ve sınıf ayrımının (efendi-köle) oluşmamasını sağlamıştır. Böylece eşitlik anlayışı temelinde işbirliğine dayalı bir toplumsal düzen oluşmuştur. Bu düzenin devamlılığı ise yılların birikimi sonucunda oluşan “töre” adı verilen yazısız kurallar ile sağlanmıştır (Kafesoğlu, 2019). Töre hayatın her alanında etkili ve belirleyici olmuştur.

İslamiyet Öncesi Dönemde Eğitim Anlayışının Temel Özellikleri

1. Yaşam şartlarının zorluğu ve göçebe yaşam tarzına bağlı olarak eğitim, mevcut coğrafi, siyasi, sosyal vb koşullara göre şekillenmiştir. Özellikle sert karasal iklimin egemen olduğu coğrafya ve iklim şartları Türklerin askeri nitelikte bir teşkilatlanmaya yönelmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda “savunarak sosyalleşme” olarak adlandırılan eğitim anlayışı ortaya çıkmıştır.
2. Göçebeliğe bağlı olarak yazının kullanılmadığı dolayısı ile de yazılı eserlerin verilmediği bu dönemde şiir, destan, atasözleri gibi sözlü eserler ahlaki ve mesleki eğitim uygulamalarında temel eğitim araçları olarak kullanılmıştır.

3. Bu dönemde yazısız hukuk kuralları olan “Töre ”den temel bir eğitim vasıtası olarak yararlanılmıştır.
4. Eğitim etkinliklerinde fiziki bir ortamda sistemli bir eğitim yerine daha çok “iş içinde eğitim”, “yaparak-yaşayarak eğitim” ve “anlatarak-dinleyerek, anlayarak-düşünerek eğitim” uygulanmıştır. Özellikle “yaparak-yaşayarak” öğrenmenin ön planda olduğu bu dönemde savaş ritüelleri, ev işleri, hayvancılık ve ilgili diğer işler pratik bir biçimde yaşamın içerisinde yaparak-yaşayarak öğrenilmiştir. Bu açıdan mesleki eğitim uygulamalarına büyük önem verilmiştir.
5. Sınıflı toplum yapısının olmaması, her bireyin eğitim sürecinden geçmesi, gerektiğinde kadın-erkek eli silah tutan herkesin asker olması ve yüzyılların birikimi ile oluşan eşitlik, adalet, iyilik, sevgi ve saygı gibi değerler bütünü ile bir Türk eğitim felsefesi oluşmuştur.
6. Eğitim hizmetleri devletin görevleri arasında değil bir kamu hizmeti niteliğinde olduğundan eğitim hizmetlerinde birinci derecede sorumlu kurum aile olmuştur.
7. Çocuğa ve çocukluğa büyük önem verilmiştir. Çocukluk hemen yaşanılması ve temel gereksinimlerin zorunlu olarak öğrenilmesi gereken bir geçiş dönemi olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle çocukların ve gençlerin eğitilmesinden genel olarak “aile” özelde ise kızların eğitiminde anne, erkeklerin eğitiminde ise baba sorumlu olmuştur. Toplumsal roller ve görevler ebeveynler tarafından çocuklara öğretilmiştir.
8. Çocukluktan itibaren gerçekleştirilen ve süreklilik arz eden bir eğitim anlayışı ile kahraman, savaşçı, faziletli, derleyen, toplayan ve birliği sağlayan gibi özelliklere sahip idealize edilmiş bir “Alp insan tipi” yetiştirmek hedeflenmiştir. Özellikle destanlarda bu insan tipi ön plana çıkarılmış, iyilik, cömertlik, kahramanlık, yiğitlik, vatan sevgisi, bilgelik gibi değerler vurgulanmıştır.
9. Türk tarihine ait bilinen en eski yazılı belgeleri Kök Türk ve Uygurlarda Türklerin eriştikleri yüksek uygarlık ve kültürel düzeyine bağlı olarak bu döneme ait örgün eğitim kurumlarının ilk örnekleri verilmiştir.

İskitler

Türk tarihinde bilinen ilk topluluk olan İskitler (Sakalar), sadece göçebe olmayıp, Orta Asya'dan göç ederek, İrana ve Yunanistan'a kadar oldukça geniş bir coğrafyada varlık göstermişlerdir (Durmuş, 1993). Bu uzun göç sürecinde doğa ve

diğer devlet/topluluklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Böylece eğitim, genel olarak askeri temelli olup, kız ve erkek çocukları aynı koşullarda zor yaşam şartlarına dayanabilecek düzeyde eğitilmişlerdir. İskitlerde, kadın-erkek eşitlikçi anlayış her alanda olduğu gibi yönetim alanında yerleşmiş, “Tomris” ilk kadın hükümdar olmuştur. Askerlere komuta etmiş, toplantılara başkanlık etmiştir. Türklerin milli dini olarak kabul edilen “Gök Tanrı İnancı” İskitlerde de görülmüştür. Diğer Türk devletlerinde olduğu gibi din adamları, dini törenleri yönetmiş, dini bilgileri çocuklara ve gençlere öğretmiştir.

Hunlar

Orta Asya’da Türkler tarafından kurulan ilk Türk devleti olan Hunlar (M.Ö.220-M.S.216), Türk devlet geleneğinin ve ilk kurumların oluşması açısından önem taşımaktadır. Hükümdarları Metehan döneminde devlet işlerinin görüldüğü “Kurultay” ın oluşturulması, ilk ordunun kurulması ve on’lu sistemin uygulanması Hunlardan sonra kurulan Türk devletlerinde de uygulanmıştır. Bu yönü ile Hunlar, Türk devlet geleneğinin temellerini oluşturmuşlardır. Tüm bunların yanında Hunlar eğitim ile ilgili de dönemin koşulları içerisinde bazı önemli çalışmalar yapmışlardır. Özellikle devlete yönetici yetiştirme sürecinde hükümdarın “Tigin” adı verilen erkek çocukları, yönetim deneyimi kazanmaları için “Ataman” adı verilen eğitmenleri ile beraber boy ve oymakların başına “Şad” unvanı ile gönderilmiştir (Ögel, 2014). Bu uygulama ile tiginler, atamanlarının gözetiminde boy ve oymak yöneterek deneyim kazanmışlardır. Böylece, tiginlerin, gelecekte kağan olduklarında devlet yönetiminde karşılaşacakları olası aksaklıklar en aza indirgenerek devletin uzun ömürlü olması sağlanmıştır.

Hunlar, göçebe yaşadıkları için bu yaşamın gereklerini çocuklarına da kazandırmayı amaç edinmişlerdir. Bu nedenle bedenlen güçlü ve kuvvetli, ülke savunmasına önem veren, ata iyi binebilen ve hareket halindeki bir atın üzerinde başta ok, yay ve kılıç olmak üzere savaş araç-gereçlerini kullanabilen bireylerin yetiştirilmesine önem verilmiştir. Küçük yaştaki çocuklar ata biner gibi koyuna bindirilerek dengelerini sağlamaları ve koyunu kontrol edebilmeleri amaçlanmıştır (Akyüz, 2018a). Böylece çocuklar biraz büyüdüklerinde herhangi bir yardım almaksızın ata binebilmiş ve atı kontrol edebilmişlerdir. Hunlarda çocukların eğitim sonrasında ata binmeleri bir tören ile kutlanmış ve o gün çocuğa bir at teslim edilmiştir.

Çocukların yetiştirilmesinde bir diğer uygulama ise erkek ve kızların herhangi bir ayırımı tabi tutulmaksızın kuş ve fare gibi hayvanları ok ile vurmaları olmuştur. Çocuklar, teori de öğrendiklerini pratikte de görüp ve mümkünse de uygulamayabilmeleri için ava götürülmüşlerdir. İlerleyen dönemde savaşçı olma-

ları ve vahşi hayvanlarla mücadele edebilmeleri amaçlanmıştır. Çünkü ağır coğrafi şartların, siyasi mücadelelerin yer aldığı bu dönemde, askeri olarak güçlü olanlar varlığını sürdürebilmiştir. Ordu-millet anlayışının bir yansıması olan bu eğitimin yanında savaş araç-gereçlerinin yapımı ve kullanımı askeri eğitimin önemli bir parçası olmuştur.

Askeri eğitimin yanında göçebe toplumların en önemli geçim kaynağı olan hayvancılık kapsamında da gündelik yaşamda hayvansal ürünlerin elde edilmesine, korunmasına ve tüketilmesine yönelik bir eğitim verilmiştir. Hunlar döneminde mesleki eğitimin ilk örnekleri olan bu etkinlikler başta ebeveynler olmak üzere aile büyükleri ve toplumun bilge kişileri tarafından yerine getirilmiştir (Şanal,2017).

Kök Türkler

Türk tarihinin bir süreklilik arz ettiğinden hareketle, Hunların yıkılarak tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Orta Asya'da yine bir Türk devleti olan Kök Türkler (552-742) kurulmuştur. Kök Türkler tarihte “Türk” adı ile kurulan ilk Türk devleti olması yönü ile de Türk tarihinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Hunlar dönemindeki, yönetimden eğitime kadar yapılan tüm çalışmaları geliştirerek devam ettirmişlerdir. Kök Türkler yazıya geçerek, Türk tarihinin aydınlatılmasında ve Türk tarihine ait olayların gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir görev üstlenmişlerdir. Çünkü yazının olmamasına bağlı olarak Türklerin ilk dönemlerinde sözlü edebiyat gelişmiştir (Alaca, 2019a). Hem bir eğitim aracı hem de bir kültürel aktarım aracı olan; koşuk, sav, sagu ve destan gibi sözlü edebiyat ürünlerinin içeriğindeki tarihsel ve kültürel bilgilerin zaman içerisinde değişmesi, unutulması ya da tamamen yok olması mümkün olan bu sözlü ürünler bundan sonraki süreçte yazı ile kayıt altına alınabilmiştir. Böylece Türk tarihine ait bilgiler daha güvenilir ve ulaştır hale gelmiştir.

Türklerin kullandığı ilk düzenli ve resmi harf sistemi olan Kök Türk alfabesi 10. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Alfabe; Yirmi altısı sessiz, dördü sesli ve sekizi birleşik olmak üzere otuz sekiz harften oluşmuştur. Bazı sessiz harfler ince veya kalın okunuşuna göre birden fazla işaretle gösterilmiştir. Kök Türk yazısı sağdan sola doğru yazılmıştır. Yazarken, harfler birleştirilmemiş, sözcükler üst üste iki nokta ile ayrılmıştır. Soldan sağa doğru yazıldığına ise harfler ters dönük olarak yazılmıştır (User, 2006).

Kök Türkler, Türk tarihine ait ilk yazılı belgeler olan “Orhun Kitabeleri” ni yazmışlardır. Bir taş kütlesi üzerine kazınmak suretiyle oluşturulan bu kitabelerin belli başlıları altı tane olup en büyük ve en önemlileri; 8. yüzyılda Kök Türk hükümdarı “Bilge Kağan”, kardeşi “Kül Tigin” ve danışman/yardımcı “Tonyukuk” ad-

larına dikilmiştir. İlk dikilen kitabe olan Tonyukuk Kitabesi (720-725)¹, Tonyukuk tarafından yazılırken, Kül Tigin Kitabesi (732) ve Bilge Kağan Kitabesi (735) ise Yolog Tigin tarafından yazılmıştır. Bu kitabelerde o zaman ki Türk toplumlarının temel değerleri olan kahramanlık, yönetim ve egemenlik konularında ve Türklerin Çinlilerle olan ilişkileri hakkında bilgiler ve öğütler verilmiştir.

Aşağıda Ergin (2009) tarafından günümüz Türkçesine çevrilmiş Kül Tigin Kitabesinin güney yüzünden bir bölüm verilmiştir²:

“Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış. Yaklaştırap konduktan sonra, kötü şeyleri o zaman düşünürmüş. İyi bilgili insanı, iyi cesur insanı yürütmemiş. Bir insan yanılrsa, kabilesi, milleti, akrabasına kadar barındırmazmış. Tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp çok çok, Türk milleti, öldün; Türk milleti, öleceksin! Güneyde Çogay ormanına, Tögültün ovasına konayım dersen, Türk milleti, öleceksin! Orda kötü kişi şöyle öğretiyormuş: Uzak ise kötü mal verir, yakın ise iyi mal verir deyip öyle öğretiyormuş. Bilgi bilmez kişi o sözü alıp, yakına gidip, çok insan, öldün! O yere doğru gidersen, Türk milleti öleceksin! Ötüken yerinde oturup kervan, kafilе gönderirsen hiç bir sıkıntın yoktur. Ötüken ormanında oturursan ebediyen il tutarak oturacaksın. Türk milleti, tokluğun kıymetini bilmezsin. Açlık, tokluk düşünmezsin: Bir doysan açlığı düşünmezsin. Öyle olduğun için, [seni] beslemiş olan kağanın sözünü almadan[dinlemeden] her yere gittin. Hep orda mahvoldun, yok edildin. Orda, geri kalanınla her yere hep zayıflayarak, ölerек yürüyordun. Tanrı buyurduğu için, kendim devletli olduğum için [için], kağan oturdum. Kağan oturup aç, fakir milleti hep toplattım. Fakir milleti zengin kıldım. Az milleti çok kıldım. Yoksa bu sözümde yalan var mı? Türk beyleri, milleti, bunu işitin! Türk milletini toplayıp il tutacağını burda vurdum[anlattım]. Yanılıp öleceğini yine burda vurdum[anlattım]. Her ne sözüm varsa ebedi taş vurdum[anlattım]. Ona bakarak bilin”

Kök Türk-Çin mücadelesinin anlatıldığı Orhun Kitabelerinin bir yüzü Kök Türkçe bir yüzü Çincedir. Runik harfli en eski Türkçe kitabelerdir. Orhun Kitabeleri tarihi ve edebi bir eserdir. Bir nasihatnamedir. Türklerdeki hitabet sanatının gelişmişliğini gösteren bir nutuktur. Sosyal devlet anlayışına yer vermiştir. Orhon Kitabelerinden ilk kez bahseden kişi 13. yüzyılda yaşamış olan tarihçi “Alaed-din Ata Melik Cüveyni” dir. Fars asıllı olan Cüveyni Moğolların hizmetinde iken yazdığı “Tarih-i Cihan Güşa” adlı eserinde bu kitabelerden söz etmiştir (Ergin, 2009). Orhon Kitabeleri 1893 yılında Danimarkalı dilbilimci ve Türkolog Vilhelm Thomsen tarafından Rus Türkolog Friedrich Vasili Radloff’un da yardımları ile okunmuştur. Türkiye’de Necip Asım (Yazıksız) tarafından ilk kez Thomsen ve

1 UNESCO yürütme kurulu tarafından Türkiye’nin önerisi, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Moğolistan ve Özbekistan’ın desteğiyle 2020 yılında “Bilge Tonyukuk Abidesinin Dikilişinin 1300. Yıl Dönümü (720)” kapsamında anma ve kutlama yapılması kabul edilmiştir.

2 [] içerisindeki kelimeler yazarlar tarafından eklenmiştir.

Radloff'un çalışmaları esas alınarak, Orhon Kitabeleri Osmanlı Türkçesine çevrilmiş, "Orhon Abideleri" adı ile 1924 yılında yayınlanmıştır.

Uygurlar

Kök Türklerin yıkılmasından sonra Orta Asya'da Uygurlar (745-840) adı ile bir Türk devleti kurulmuştur. Uygurlar, kendinden önceki Türk devletlerinin yönetimden eğitime kadar ki bütün uygulamalarını devam ettirmekle birlikte Çin kültürünün de etkisinde kalmışlardır. Kök Türkler döneminde Budizm üzerinden başlayan dini ve kültürel Çin etkisi, Uygurlar döneminde Maniheizm'in kabul edilmesi ile daha da artmıştır. Kök Türklerin kendilerine özgü bir alfabe oluşturmalarında ve yazıya geçişte Çin ile akrabalık ilişkileri ve kısa bir dönem (630-682) Çin egemenliğinde yaşamış olmalarının etkileri olduğu gibi Uygurların da yerleşik hayata geçişinde, mimari eserlerin yapımında ve matbaanın kullanımında Çin ile ilişkiler etkili olmuştur (Çandarlıoğlu, 2004).

Kök Türkler döneminde Budizm'in etkisi ile başlayan yerleşik hayata geçiş, Uygurlar döneminde Manihaizm'in etkisi ile tamamen yerleşik hayata geçiş şeklinde tamamlanmıştır. Budizm ve Maniheizm dinleri, tapınakta ibadeti zorunlu kıldığından Türkler arasında bu dinleri kabul edenler tapınaklar çevresine yerleşmişlerdir. Bu durum beraberinde mimari alanda gelişmeyi ve şehirleşmeyi getirmiştir.

Uygurlar Böğü Kağan döneminde Manihaizm'i resmi bir din olarak kabul etmelerine rağmen Türklük özelliklerini korumayı başarmışlardır (Kafesoğlu, 2019) Budizme ait terimleri Uygur Türkçesine çevirerek kullanmışlardır. Yine aynı şekilde Uygur Türkçesini kullanmaya devam etmişlerdir. Hatta Uygurlar, yıkıldıktan sonra Moğol hakimiyetine girmiş ve Moğolları başta dil ve kültür olmak üzere birçok alanda etkilemişlerdir

Uygurlar, Maniheizm'in tapınakta ibadeti zorunlu kılmasına bağlı olarak yerleşik hayata geçmiş, ardından da tarım etkinliklerine başlamışlardır. Hunlar döneminde kısıtlı da olsa tarım yapıldığı bilinmekte ise de Uygurlar döneminde tamamen devlet eli ile sistemli bir hale getirilmiştir. Bunun nedeni ise Uygurların kuruldukları bölgedeki arazilerin diğer Türk devletlerinin kuruldukları bölgelere göre daha fazla tarıma elverişli olması ve Maniheizm'in hayvan ve hayvani gıdaların tüketilmesini yasaklaması olmuştur. Maniheizm'in savaşmamayı öğütlemesi ve felsefi düşünceleri içermesi bir süre sonra Uygurların savaşçılık özelliklerinin ve isteklerinin azalmasına dolayısı ile de askeri eğitime verilen önemin azalmasına neden olmuştur.

Uygurlar döneminde tarım yapılması, mülkiyet kavramının da oluşmasına dolayısı ile de sınır kavramının oluşmasına neden olmuştur. Türk tarihinde toplumsal ilişkileri, bireyler arası ilişkileri ve birey devlet arası ilişkileri düzenleyen yazısız kurallar bütünü olan “töre” Uygurlar döneminde yazıya geçirilmiştir. Ardından da kağıda yazılı ilk resmi belgeler düzenlenmiştir. Yazışmalar başlamıştır. Uygurlar Türk tarihindeki ilk hukuk devleti olmuştur. Birey ile devlet veya bireyler arasındaki ilişkilerin kayıt altına alındığı bu resmi belgeler Türk tarihinde ilk kez Uygurlar döneminde oluşturulan arşivlerde saklanmıştır. Böylece Uygurlar Türk tarihinde ilk kez arşivcilik yapan Türk devleti olmuştur.

Uygurlarda eğitim, “buyan” veya “vihara” adı verilen Budist tapınaklarda dini öğretilerin öğretilmesi şeklinde olmuştur (Erşan ve Akdeniz, 2019). Tapınaklarda değerli kitapların olduğu kütüphaneler yer almıştır. Böylece Türk tarihinde ilk kez kütüphane Uygurlarda görülmüştür. Bu durum beraberinde Uygurlar arasında okuma-yazma oranını da artırmıştır. Özellikle kendilerine özgü bir alfabe oluşturmaları, baskı tekniğini (matbaa) kullanmaları ve Türk tarihine ait kağıda yazılı ilk eserleri vermeleri ile toplumun bilgi düzeyi artmıştır. Bu yönü ile Uygurlar kendilerinden önceki Türk devlet ve topluluklarından kültürel olarak en ileri düzeye ulaşmıştır.

Çin’den aldıkları baskı tekniğini geliştirerek hareketli baskı tekniği uygulayan Uygurlar ilk dönemlerde daha çok Budist ve Maniheizt eserlerin Uygurca çevirisi olan “Altun Yaruk”, “Sekiz Yükme” ve “İki Kardeş Öyküsü” gibi eserleri basmışlardır. Uygurlarda kitaba “bitig”, yazara “bitigçi”, yazı yazılan levhalara “yartu”, divite ise “şütuk” denilmiştir. Yazılarda siyah ve kırmızı vb. renklerde mürekkep kullanılmıştır (Akyüz, 2018a; Genç, 1974). Uygurlar resmi olarak din değiştirmişlerse de Uygurca kullanmaya devam etmiş ve dini terimleri de olduğu gibi almak yerine Uygurcaya çevirerek almıştır. Böylece Türklük özelliklerini ve Türk kültürünü korumaya çalışmışlardır.

Uygurların, Soğd alfabesinden uyarlayarak oluşturdukları alfabe on beşi sessiz, üçü sesli olmak üzere on sekiz harften oluşmuştur. Uygur yazısı sağdan sola doğru yazılmıştır. Z harfi hariç bütün harfler birbirine bitleştirilmiştir. Harfler, ön, iç ve son ses durumlarına göre başta, ortada ve sonda olmak üzere üç farklı şekilde gösterilmiştir (User, 2006).

Uygur Alfabesi ve Uygurca 17. yüzyıla kadar Moğollardan, Osmanlılara kadar geniş bir coğrafya ve zaman diliminde kullanılmıştır. Özellikle 13. yüzyılda Orta Asya’da güçlü bir Moğol İmparatorluğu kuran Cengiz Han döneminde devlet yönetimine alınan Uygurlar, hukuktan eğitime kadar birçok alanda Moğolları etkilemişlerdir. Uygur alfabesi Moğolların resmi yazı dili olmuştur. Cen-

giz Han'ın yasaklarının ve buyruklarının yer aldığı “Cengiz Yasası” Uygurca yazılmış ve içeriğinde Türk töresine ait hükümler de yer almıştır. Uygurlar Moğol İmparatorluğu'nda yöneticilik, danışmanlık, memurluk, katiplik, tercümanlık ve öğretmenlik gibi görevlerde bulunmuşlardır. Kültürel olarak Moğolların Türkleşmesini sağlamışlardır.

2. BÖLÜM

İSLAMİYET SONRASI DÖNEMDE EĞİTİM

Türk tarih yazımında “İslamiyet sonrası Türk Tarihi”, “İslami Dönem Türk Tarihi” veya “Türk-İslam Tarihi” adı ile de adlandırılan bu dönemde Türkler 8. yüzyıldan sonra topluluk/boy veya devlet halinde İslamiyete geçmeye başlamışlardır. Mekansal olarak Orta Asya’da Türk boylarından Karlukların 8. yüzyılda İslamiyeti kabulü ile başlayan ilk İslamlaşma süreci, 10. yüzyılda Avrupa’da İdil Bulgarlarının, Orta Asya’da ise Karahanlıların İslamiyeti kabulü ile devam etmiştir.

İslamiyet, tüm dünyada “Kelimetullah” ı egemen kılmayı amaçladığından Müslümanlar tarafından yayılcı bir siyaset izlenmiştir. İlk dönemlerinde Araplar, Asya’dan Avrupa’ya kadar geniş bir coğrafyada fetihler yolu ile İslam dinini yaymaya çalışmışlardır. Sonrasında ise Türklerin İslamiyeti kabul etmesi ile bu süreç daha da hızlanmıştır. Bu durum, tüm dünyaya egemen olma amacı noktasında benzer anlayışa sahip olan Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasında yüzyıllar süren savaflara da neden olmuştur.

Orta Asya’da Türkler ile Müslüman Araplar arasındaki ilk karşılaşma daha çok savaş yolu ile olmuştur. İslam Halifesi Hz. Osman döneminde (644-656) Hazarlar ile, Emeviler döneminde (661-750) ise Türkişler ile şiddetli savaflar yaşanmıştır (Yıldız, 1976). Emevilerin Arapları diğer uluslardan üstün tutan “mevali” anlayışı İslam dinini yeni kabul eden/kabul etmek isteyen Arap olmayan uluslar tarafından tepki ile karşılanmıştır. İslam tarihinde Emevilerin 750 yılında yıkılmasından sonra kurulan Abbasiler döneminde (750-1258) benimsenen “ümmeççi” anlayış, başta Türkler olmak üzere diğer uluslar tarafından İslamiyetin kabulünü hızlandırmıştır.

Orta Asya’yı tamamen egemenlik altına almaya çalışan Çin ile İslamiyeti yaymaya çalışan Abbasiler arasında 751 yılında gerçekleşen Talas Savaşı’nda Türkler, Abbasilerin yanında yer almışlardır. Savaşın sonucunda Çin yenilmiş, Orta Asya’daki egemenliğini kaybetmiştir. Abbasilerin İslamiyeti yaymaları ve Türklerin İslamiyeti kabulü hızlanmıştır. Türklerin önce kitleler halinde ardında da devletler olarak İslamiyeti kabul etmeleri ile İslam dininin farklı coğrafyalarda yayılması hızlanmıştır.

Türkler, İslamiyeti kabul ettikleri ilk dönemlerde önceki yaşam tarzlarını devam ettirmişlerdir. Ancak zaman içerisinde Arap kültürünün ve Arap dilinin etkisi altına girmişlerdir. Bunun temel nedenleri arasında, Kuran-ı Kerim'in Arapça olması ve Arap alfabesi ile yazılmış olması, aynı şekilde namazında Arapça kılınması, duaların, hadislerin Arapça olması yer almıştır. Bu durum ilerleyen dönemde Arap kültürünün Türk kültürünü etkisi altına almasına sebep olmuştur.

İslamiyette her ne kadar Hz. Muhammed'e atıfla "Yeryüzü bir mescittir" denilse de İslam dininin sembolü olan camiler ve mescitler fiziki bir mekan olarak önemli mimari yapılar arasında yer almıştır. Sadece Cuma namazları için değil, vakit namazları için de önem arz eden bu yapılar, İslamiyeti yeni kabul eden Türkler arasında yerleşik yaşama geçişi hızlandırmıştır. Camiler gibi mescitler, tekke ve zaviyeler her ne kadar dini yapılar gibi görünse de özellikle din konusunda İslamiyeti yeni kabul eden Türkler arasında bir eğitim kurumu işlevine de sahip olmuştur. İlerleyen dönemde camilerin ibadet edilen yerler olmasından kaynaklı olarak eğitim etkinliklerini yeterince karşılayamamaları, bazı aksaklıklara sebep olmuştur (Bilge, 1984). Bunun üzerine ayrı bir binası olan sadece eğitim veren kurumlar olan medreseler kurulmuştur.

Medresenin anlamının "Ders yapılan yer" olmasından kaynaklı olarak, İslamiyetin ilk dönemlerinde Hz. Muhammed'in Medine'de Mescid-i Nebevi'de Ashab-ı Suffe'ye ders vermesinden hareketle buranın ilk medrese olduğu ileri sürülmüşse de gerçek anlamda kendine ait bir bina ve dersler bağlamında medrese Abbasiler döneminde kurulmuştur (Baktır, 2009; Bozkurt, 2003). İlk dönem medreseler genel olarak etrafı duvarlarla çevrili bir avlu içerisinde, suhte veya softa denilen öğrencilerin yatılı olarak kalabilmeleri için odaların bulunduğu ve müderris denilen öğretmenlerin ders verdiği odaların olduğu yapılardan oluşmuştur. Birçok alimin ders verdiği ve yetiştiği medreseler Selçuklular döneminde daha sistemli hale gelmiş, Osmanlılar döneminde ise 15. ve 16. yüzyıllarda dönemin en ileri eğitim ve öğretim kurumu olarak en üst düzeye ulaşmıştır. Bu olumlu gelişmelerin yaşanmasında hükümdarların ve üst düzey yöneticilerin, bilim insanlarının peygamberlerin varisi olduğu anlayışı ile hareket ederek, her zaman bilim ve bilim insanlarını hem madden hem de manen desteklemeleri etkili olmuştur.

Türklerde de medrese adı ile ilk eğitim kurumlarının kurulması Karahanlılar (840-1212) ile başlamıştır. Diğer Türk-İslam devletlerinde de, başta Gazneliler (963-1187), Toluniler (868-905), İhşidiler (935-969), Eyyubiler (1174-1250), Memlükler (1250-1517) ve Selçuklular (1038-1308) olmak üzere geliştirilerek devam etmiştir. Özellikle Mısır'da kurulan Toluniler, İhşidiler, Eyyubiler ve Memlükler halkı Arap olan bu coğrafyayı mimari alanda geliştirmiş, ekonomik olarak kalındırmıştır. Burada kurdukları camiler ve medreseler ile eğitimin gelişmesini ve Mısır'ın dönemin bilim insanları için bir cazibe merkezi olmasını sağlamışlardır.

İslamiyet Sonrası Dönemde Eğitim Anlayışının Temel Özellikleri

1. Genel olarak bakıldığında Türklerin din olarak İslamiyet'i kabul etmeleri yaşamlarının her anında köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle eğitim alanında, ilk kez düzenli eğitim veren eğitim kurumları kurulmaya başlanmıştır.
2. Türk toplumunun dünyaya bakışı ve insan anlayışı, İslam'ın etkisi ile yeniden şekillenmiştir.
3. İslamiyet öncesi Türk töresi ve değerleri değişmeye başlamış, yerini İslami kurallar ve değerler almıştır.
4. İslamiyet öncesi Türklerdeki "*Alp insan tipi*"nin özellikleri, İslamiyet'in değerleri ile bütünleştirilmiş "*Gazi ve Veli insan tipi*" ortaya çıkmıştır. Böylece Türklük ile Müslümanlık iç içe geçmiş, zaman içinde birbirinden ayrılmaz hale gelmiştir.
5. Türkler, Müslüman olduktan sonra milli sanatlarıyla İslami sanatları bir sentez haline getirerek büyük eserler meydana getirmişlerdir.
6. İslamiyet'in verdiği ruhla Türklerin fikir ve kültür hayatlarında önemli değişim ve dönüşümler görülmüştür.
7. İslami bir eğitim kurumu olarak medreseler Türkler arasında yaygınlaşmış ve geliştirilmiştir.
8. İslamiyet'in bilime ve bilim insanını verdiği önem Türkler arasında da, özellikle de yöneticiler arasında kabul görmüş, bu durum birçok Türk devletinde bilimin ve bilim insanının desteklenmesine, eğitim sevgisine ve bu sevginin yaygınlaşmasına neden olmuştur.
9. İslamiyet'in etkisi ile ibadet dili olan Arapça, Türkler tarafından açılan birçok eğitim kurumunda öğretim dili olmuştur.
10. Türkler, İslamiyeti geniş bir coğrafyaya yaymaya çalışırken, aynı zamanda ele geçirdikleri yerlerde eğitim kurumları da kurmuş, böylece kültürel olarak gelişmelerini de sağlamışlardır.

İtil Bulgarlarında Eğitim

Doğu Avrupa'da Büyük Bulgarya Devleti'nin yıkılmasından sonra Kubrat'ın oğullarından Kotrak Han önderliğindeki Volga -Kama bölgesine yerleşen Bulgarlar tarafından kurulmuştur. Bu yüzden Volga veya Kama Bulgarları olarak da bilinen İtil/idil Bulgarları, Hükümdarları Almuş Han zamanında 922 yılında İslamiyet'i kabul etmişlerdir. Almuş Han, Müslüman olduktan sonra "Cafer bin

Abdullah" adını almıştır (Biol, 2007). Böylece Almuş Han İslamiyeti resmen kabul eden ilk Türk hükümdarı olurken, İtil Bulgarları da İslamiyeti kabul eden ilk Türk devleti olmuştur.

İtil Bulgarları İslamiyete geçişle birlikte 10. yüzyıldan itibaren Runik harflerin yerine Arap harflerini kullanmaya başlamışlardır. Önemli kentlerinden "Bulgar" ve Suvar" başta olmak üzere camiler, mescitler ve medreseler gibi mimari eserler yapılmıştır (Koç, 2010; Topsakal, 2000). Bu yönü ile İtil Bulgarları, Türk-İslam kültürünün Doğu Avrupadaki temsilcisi olmuşlardır.

Medreselerde Kur'an-ı Kerim, Hadis ve Kelam gibi derslerin yer aldığı dini bir eğitim verilmekle birlikte tıp, astronomi, tarih ve matematik gibi derslere de yer verilmiştir. Böylece devletin ihtiyaç duyduğu kadı, müderris, imam, müezzin ve vaizler yetiştirilmiştir. İlk dönemlerinde Bulgar medreselerine Orta Asya ve Ön Asya'daki bazı İslam alimleri gelerek dersler vermiş ya da medreselerdeki öğrenciler, bu İslam alimlerinin yanına giderek, onlardan eğitim almış ardından da geri gelerek Bulgar medreselerinde eğitim vermişlerdir. Bu kişiler Gaznelilerin hükümdarı Sultan Mahmut'un hocası ve şeyhi olan Hoca Ahmet Bulgari başta olmak üzere pek çok eserler vermiş, alimler yetiştirmişlerdir (Devletşin'den akt. Koç, 2010).

Karahanlılarda Eğitim

Tarihte "Hakaniler", "İlekhanlar", "El-Haniye" ve "Al-i – Efrasiyab" olarak da bilinen Karahanlılar, 840 yılında kurulmuştur. 932 yılında hükümdarları Satuk Buğra Han İslamiyeti kabul etmiştir. Böylece Satuk Buğra Han Orta Asya'da İslamiyeti kabul eden ilk Türk hükümdarı olurken, Karahanlılar da Orta Asya'da İslamiyeti kabul eden ilk Türk devleti olmuştur. Müslüman olduktan sonra "Abdülkerim" adını alan Satuk Buğra Han, İslamiyeti yaymaya çalıştığı için "El-Mücahit" ve "El-Gazi" unvanları ile de anılmıştır (Köprülü, 2005; Kitapçı, 1989). Karahanlılar, İslam dinini kabul etmelerine rağmen Türklük özelliklerini korumuşlardır. Bu yönü ile Karahanlılar, Türk-İslam sentezi oluşturmuş, İslamiyet öncesi Türk tarihi ile İslamiyet sonrası Türk tarihi arasında bir köprü vazifesi görmüştür.

Karahanlılar döneminde hükümdarların bilime ve bilim insanlarına önem vermeleri neticesinde eğitim seviyesi çok yüksek bir düzeye ulaşmış, bilim ve kültür hayatı gelişmeye başlamıştır. Semerkant, Buhara, Taşkent, Kaşgar gibi kentler birer kültür merkezi haline gelmiş, buralarda çok sayıda medrese açılmıştır. Bu dönemde Farabi, İbn-i Sina, Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut gibi ünlü Türk düşünür ve eğitimcileri yetişmiştir. Düşünceleri ve çalışmaları ile sadece Türk ve Müslüman dünyasını değil, Avrupa'yı da etkilemişlerdir.

Karahanlılar, resmi dil olarak Türkçeyi (Hakani Lehçesi), alfabe olarak ise Uy-gur alfabesini kullanmışlardır. Türk-İslam tarihindeki ilk medrese Tamgaç Bugra Kara Han (Ebu İshak İbrahim) tarafından Semerkant'ta kurulmuştur. Yöneticilere Fakih denilmiştir. Burslu öğrenci okutma sistemi uygulanmıştır. İlk vakfiye olan Ebu İshak Vakfiyesi'ni kurmuşlardır. Bu dönemde "küttap" veya "mektep" adı verilen yazı ve okuma öğretilen, temel İslami bilgilerin verildiği eğitim kurumları yaygınlık kazanmıştır.

Ribat adı ile yapılar ilk dönemlerde askeri amaçlı iken zaman içerisinde sosyal hayatın bir parçası haline gelmiş, kervasaray veya hankah işlevi de görmüştür. Birden çok sosyal yapıdan oluşan bir tesis görüntüsü veren ribatların dört tarafı yüksek duvarlarla çevrili olup içerisinde mescit, hamam, şifahane, aşevi ve kimse-siz çocuklar için eğitim verilen okullar veya derslikler de yer almıştır. Bu dönemde 11. yüzyılda Buhara ile Semerkant arasında inşa edilen Ribat-ı Melik, süslemele-rinde kullanılan Türk ve İslam motifleri ile günümüze kadar gelebilmiştir (Cezar, 1977).

Türk-İslam edebiyatının ilk örneklerini veren Karahanlılar döneminde, Türk-İslam edebiyatının ilk sözlü ürünü olan "Satuk Buğra Han Destanı" ortaya çıkarken, Yusuf Has Hacıp'in yazdığı "Kutadgu Bilig", Kaşgarlı Mahmut'un yazdığı "Divan-ı Lügat' it-Türk", Hoca Ahmet Yesevi'nin yazdığı "Divan-ı Hikmet" ve Edip Ahmet Yükneci'nin yazdığı "Atabetü'l-Hakayık" ise ilk yazılı edebiyat ürünleri ola-rak ortaya çıkmıştır.

Farabi

870 - 950 yılları arasında yaşamış olan Türk-İslam bilgini, ilk İslam filozofu-dur. Asıl adı Ebu Nasr Muhammed'dir. Bir Türk kenti olan Farab'da doğduğu için Farablı anlamında Farabi olarak anılmıştır. Batı kaynaklarında "Al Pharabius" veya "Abunazar" adı ile bilinmektedir. Aristo mantığını ve metafiziği en iyi açıklayan bilim insanı olup, felsefe alanında "Muallim-i Sani (İkinci Öğretmen)", Musiki ala-nında ise "Muallim-i Evvel (Birinci Öğretmen)" kabul edilmektedir.

Türk eğitim tarihinde ilk kez doğrudan eğitim bilimine ilişkin görüşler ileri süren Farabi'ye göre (Akyüz, 1982a);

- Çocuğun eğitiminden sırasıyla; öncelikle babası, hocası ve devletin yö-neticisi/hükümdar sorumludur.
- Eğitimde kolaydan zora, yakından uzağa, somuttan soyuta ilkesi kulla-nılmalıdır.

- Derslerin sadece öğretmenin anlatımı ve öğrencilerin dinlemesi ile sınırlı kalmamalı, “Sokratik” yöntem benimsenmeli, öğretmen, öğrencileri ile sohbet eder şekilde konuları tartışmalıdır.
- Eğitim sözle yapılan öğretimden farklı olarak davranış kazandırma süreci olduğundan hareketle eğitimde de ahlaki değeri olan davranışlar kazandırılmalıdır.
- Öğretimde aklın çalışması ve geliştirilmesi amaç olmalı, öğretime öncelikle Aritmetik ve Geometri’ nin öğretimi ile başlanmalıdır.
- Öğrencilerin karar verebilme ve sorumluluk duyguları geliştirilmelidir.
- Disiplin, ne sert ne de yumuşak olmalı, aradaki denge iyi kurulmalıdır.
- Eğitimin amacı, bireyin mutlu olmasını ve topluma yararlı hale gelmesini sağlamaktır.
- Eğitim ile öğretim birbirinden farklıdır.

Farabi, eğitim ile ilgili görüşlerinden bazılarını “Tahsilü’s-Saade” adlı eserinde şu şekilde açıklamaktadır (Atay, 1974):

“Öğretme, milletler ve şehirlerde nazari [kuramsal] erdemleri var etme demektir. Eğitim ise milletlere ahlaki erdemleri ve iş sanatlarını var etme yöntemidir. Öğretim yalnız konuşmayla başlar. Eğitim milletlerin ve şehirlilerin, kendilerinde bu işi yapma azmini tahrik etmek suretiyle, ameli [uygulamalı] durumlardan doğan işleri yapmaktaki alışkanlık yoluyla başlar, onlardan doğan huylar (meleke) ve işler onların ruhlarına Hakim olmalıdır ve onlara aşıkmiş gibi onları yapılmalıdır. Bir şey yapacak azim bazen sözle veya işle ortaya konabilir.”

Meşai ekolünün önemli temsilcilerinden olan Farabi döneminin oldukça ilerisinde görüşler sunarak eğitim üzerine felsefi tartışmalar yapmıştır. Başta “El-Medinetü’l-Fazıla”, “İhsâu’l-Ulum”, “Kitabü’l-Musikiü’l-Kebir”, “Es-Siyasetü’l-Medeniye” ve “Tahsilü’s-Saade” adlı eserler olmak üzere matematik, mantık, astronomi ve fizik alanlarında 100’ün üzerinde eser yazmıştır. Eserlerinin bir bölümü İbranice, Latince, Almanca, İngilizce ve Fransızca dillerine çevrilmiş, Avrupada yüksekokullarda okutulmuştur.

İbn-i Sina

Tam adı Abdullah İbn-i Sina’dır. 980 yılında Buhara’da doğmuş, 1037 yılında Hamedan, İran’da vefat etmiştir. Felsefe, fizik, matematik, astronomi ve tıp alanlarında çalışmıştır. Özellikle hastalıkların yayılış nedenlerini araştırmıştır. Felsefi düşüncede Farabi’nin etkisinde kalan İbn-i Sina, bilimlerin sınıflandırılması ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Metafiziği (Aristo metafiziği), Yeni Platonculuk ile ke-

lamı birleştirerek yeni bir boyuta taşımıştır. Avrupalılarca “Avicenna” olarak bilinen İbni Sina'nın “El-Kanun fi't-Tıb” ve “Kitabü'ş-Şifa” adlı eserleri doğu ve batı dünyasında tıp eğitimi alanında ders kitabı olarak yüzyıllarca okutulmuştur. Bu yüzden tüm dünyada Hakim-i Tıp (Tıbbın Hükümdarı) unvanı ile de bilinen İbn-i Sina, o dönemde henüz mikroskop olmadığı halde mikrop terimiyle ifade edilen organizmaların varlığından söz etmiştir.

Eğitim ve felsefe alanındaki çalışmalarından dolayı “Muallim-i Salis (üçüncü öğretmen)” olarak kabul edilen İbn-i Sina, ahlak ve fazilet eğitimine de önem vermiştir. İbn-i Sina'nın eğitim konusundaki temel görüşleri ise şöyledir (Akyüz, 2018a; Akyüz, 1982b; Doğan, 2018):

- Eğitim, sınıf ve statüye bakılmaksızın her çocuğa verilmelidir.
- Çocuk, altı yaşında okula başlamalıdır.
- Çocuğun ilk eğitimi, ahlak eğitimi olmalıdır.
- Eğitim sürecinde çocuk üzerinde baskı kurulmamalıdır.
- Çocuklar okullarda kendi akran ve arkadaşlarıyla eğitilmelidir.
- Çocuklara mesleki eğitim fırsatı sağlanmalıdır.
- Çocukların hatalarında yumuşak bir üslup kullanılarak öğütler verilmelidir.
- Çocuğun eğitiminde, onun istek ve ilgilerine önem verilmeli, genel ve mesleki eğitimde bu hususa dikkat edilmelidir.
- Öğretmen, dindar, güvenilir, temiz, nazik ve eğitim-öğretimde yeterli düzeyde olmalıdır.
- Öğretmen, öğrencileri tanımalı, onların yeteneklerini fark etmeli ve ona göre davranmalıdır.
- Öğretmen, çocuğu tanıyarak onun ilgi ve yeteneklerini fark etmeli; deneye ve gözleme dayanan bir öğretim yöntemi kullanılmalıdır.
- Eğitim ve öğretim faaliyetinde gerektiğinde araç-gereç kullanılmasına imkan sağlanmalıdır.
- Öğretimde deneye, gözleme ve olayların nedenlerini araştırmaya yer verilmelidir.
- Öğretimde kolaydan zora, yakından uzağa, basitten karmaşığa doğru bir yol izlenmelidir.
- Öğretimde örneklerden yararlanılmalıdır.

200'ün üzerinde eser yazan İbn-i Sina, Farabi'den sonra İslam'ın ikinci filozofu olarak anılmış, batı ve doğu dünyasını düşünceleri ile etkilemiştir (Kafesoğlu, 2019). Özellikle batı dünyasında modern eğitimin doğmasında rolü olan görüşler öne sürmüştür.

Yusuf Has Hacip

Yusuf Has Hacip veya Yusuf Balasaguni (Balasagunlu Yusuf). Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 1020 yılında Balasagun'da doğmuş, 1075 yılında ise Kaşgar'da vefat etmiştir. Yazar, şair ve devlet adamı olan Yusuf Has Hacip, 1069 yılında "Kutadgu Bilig (Mutluluk veren Bilgi)" adlı ünlü eseri yazmıştır. Eser Karahanlı hükümdarı Tamgaç Uluğ Kara Buğra Han'a sunulmuştur. Eseri çok beğenen hükümdar, Balasagunlu Yusuf'a "Has Hacip" unvanını vermiş, üst düzey devlet görevine atayarak ödüllendirmiştir.

Türk-İslam tarihine ait ilk yazılı edebiyat eseridir. İlk Türkçe İslam eseridir. Uygur Alfabesi ile yazılmıştır. 6645 beyitten oluşan manzum eser olup, Türk edebiyatında ilk siyasetname ve ilk mesnevi örneğidir. Aynı zamanda bir ahlak ve davranış kitabıdır. İnsan ve insana ait değerler ele alınmıştır. Eserde o dönem için oldukça ileri bir düzeyde "akılcılık" felsefesine yer verilmiştir. Genel olarak Türklerin, özeldede ise Karahanlıların ahlak, hukuk ve devlet yönetimi ile ilgili törelerinden söz edilmiştir. Kendisini Karahanlıların ideoloğu olarak gören Yusuf Has Hacip, hükümdarlık, saray teşkilatı, merkezi teşkilat, askeri ve taşra teşkilatı hakkında bilgiler verdikten sonra bu devletin yükselmesi için üst düzey devlet yöneticilerine devlet yönetimine ilişkin görüş, telkin ve tavsiyelerde bulunmuştur (Aslan, 2020). Soru-cevap şeklinde ilerleyen bir sohbet tarzı olan eserde ideal insan tipini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Kutadgu Bilig adlı eser her ne kadar bir siyasetname özelliği gösterse de yazar, temelini olgun insan kavramı ve tarifi üzerine kurmuştur. Ahlak ve davranış üzerine tespitlerde bulunmuştur. Bilgiyi ulaşılması gereken ve mutluluğa erdiren bir amaç olarak değerlendiren yazar eserinde; okumayı, güzel yazmayı, yabancı dil öğrenmeyi, şiir yazmayı, edebiyatla ilgilenmeyi; matematik, geometri, tıp gibi bilimlerle uğraşmayı kısacası her türlü eğitim ve öğretim faaliyetini teşvik etmiştir. Eğitimin daha çok evde, ailede verilmesi gerektiğini savunmuş, kız ve erkek çocuklarının nasıl eğitileceğine, anne ve babalara düşen görevler hakkında bilgiler vermiştir. Çocuğun çok erken yaşlarda eğitime başlanmasının ve sıkı bir disiplin altında olmasının gerekliliği üzerinde durmuştur (Akyüz, 2019; Emiroğlu, 2012). Bu yönü ile eser Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.

Kaşgarlı Mahmut

Tam adı Mahmud bin Hüseyin bin Muhammed El Kaşgarî'dir. 1008 yılında Kaşgar'da doğmuştur. Divan-ı Lügati't-Türk adlı eseri yazmıştır. İlk Türk etnografı (halk bilimci), filologu (dilbilimci) ve kartograf (haritacısı)'dır. Bilinen en eski Türk dili araştırmacısı olan Kaşgarlı Mahmut, Türk dilini ve kültürünü öğretmek için 1072-1074 yıllarında Türk-İslam kültürüne ait eserlerin ilklerinden ve en önemlilerinden biri olan Divan-ı Lügati't-Türk adıyla çok önemli bir eser yazmıştır (Genç, 2015). Büyük bir sözlük ve dil bilgisi kitabı olan bu eserde Türkçe şiirlere ve Türk atasözlerine de yer verilmiştir.

Kaşgarlı Mahmut, Divan-ı Lügati't-Türk adlı eseri ile Arapçanın bilim dili olduğu bu dönemde Türkçenin ez az Arapça kadar gelişmiş bir dil olduğunu, zenginliğini ve öğrenilmesi gerektiğini ispatlamaya çalışmış, Araplara Türkçe öğretmeyi amaçlamıştır. Türkçe bir kelimenin Arapça ve diğer dillerdeki karşılığını açıklayarak vermiştir. Dilin ve kültürün birbirinden ayrılmaz iç içe geçmiş yapılar olduğundan hareketle, Araplara Türk dilini öğretirken Türk kültürünü tanıtmayı da amaçlamıştır. Türk tarihindeki ilk Türkçe ansiklopedik sözlük ve dil bilgisi kitabı olan Divan-ı Lügati't-Türk adlı eseri bu çerçevede yazmıştır.

1105 yılında Kaşgar'da vefat eden Kaşgarlı Mahmut bu eserini dönemin Abbasi Halifesi El Muktedi Billah'a Bağdat'ta sunmuştur (Dobra, 2016). Türk tarihine, coğrafyasına, destan ve efsanelerine ait değerli bilgiler vermiştir. Bu kitapta ayrıca ilk Türk dünyası haritası da yer almıştır. Yaklaşık 9.000 kelimededen oluşan eser, 1914 yılında Ali Emiri tarafından sahaflarda bulunarak Türk-İslam dünyasına kazandırılmıştır (Ersoy, 2018). İlk defa Kilisli Rifat Bilge tarafından 1915 -1917 yılları arasında Türkçe'ye çevrilmiş, 1937 yılında ise Besim Atalay tarafından günümüz Türkçesine çevirisi yapılmış, 1940 yılında üç cilt olarak yayınlanmıştır.

Divan-ı Lügati't-Türk adlı eser Türk tarihi ve kültürüne ait bilgiler verirken aynı zamanda Türk eğitim tarihine yönelik bilgiler de vermiştir. Bu eserde o yıllarda Türklerde çocuk bakımı ve yetiştirilmesi, ailenin ve oyunun çocuğun gelişimine katkısı, bilgi ve bilimin değeri ve dil öğretiminde uyulması gereken esaslar üzerinde durulmuştur.

Hoca Ahmet Yesevi

Tam adı Ahmed bin İbrahim bin İlyas'tır. Hayatına dair bilgiler kısıtlı olan Hoca Ahmet Yesevi, 1093 yılında Bugünkü Kazakistan'ın Çimkent şehrinde doğmuştur. Türk-İslam bilgini, veli ve mutasavvıfıdır. İlk Türk mutasavvıfı olarak kabul edilmektedir. Bu yönü ile Tasavvuf geleneğinin kurucusudur. Küçük yaşta

geldiği Yesi şehrinde dolayı Yesevi lakabını almıştır. Hoca Ahmet Yesevi, “Pir-i Türkistan” olarak da bilinmektedir. Şiir ve sözlerinin yer aldığı “Divan-ı Hikmet” adlı eser ilk tasavvuf eseri olarak kabul edilmektedir (Köprülü, 2016). Bu eserinde Türkçe yazılmış tasavvufi şiirler bulunmaktadır.

İnandıklarını, öğrendiklerini çevresindeki insanlara aktarırken mümkün olduğunca onların anlayabileceği düzeyde bir dil ve üslup kullanmaya özen göstermiştir. Hoca Ahmet Yesevi, eserlerinde ve sohbetlerinde dostluk, kardeşlik, sevgi, hoşgörü gibi evrensel kavramları öne çıkarmıştır. İslamiyet’i yeni kabul eden Türklere bu dini sevdirmek, bu dinin Türkler arasında yayılıp yerleşmesini sağlamayı amaçlamış, din kurallarını ve tasavvuf esaslarını öğretmeye çalışmıştır. Bu yönüyle toplumu irşat yolu ile eğitmeyi ve aydınlatmayı kendisine amaç edinen Hoca Ahmet Yesevi, bu amacını (Doğan, 2018); “Hakk’ı bilme ve gerçeği tanıma”, “mutlak cömertlik”, “hakiki sadakat”, “sağlam ve kesin bilgi”, “Hakk’ın takdir ettiği rızka tam tevekkül” ve “derin düşünce” ilkeleri üzerine inşa etmiştir.

1166 yılında Bugünkü Kazakistan’da vefat eden Hoca Ahmet Yesevi, Türkistan’da yaşamıştır. Anadolu’ya hiç gelmemiştir. Başta Hacı Bektaş-ı Veli olmak üzere Anadolu’ya gelen Horasan Erenleri, Hoca Ahmet Yesevi’nin düşüncelerini Anadolu’ya getirmiş ve yaymışlardır. Özellikle Anadolu’ nun Türkleşip Müslümanlaşmasında etkili olan Yesevilik, Mevlevilik ve Bektaşilik gibi tarikatların kuruluşunda düşünceleri ile etkili olmuştur. Dolayısı ile Hoca Ahmet Yesevi, İslami ve tasavvufi düşünce derinliğini Anadolu’ya aktararak, Anadolu’nun Türkleşip Müslümanlaşmasına düşünsel olarak bir katkı sağlamıştır.

Edip Ahmet Yükneki

Hayatına dair kesin bilgiler olmamakla birlikte eldeki bilgilere göre 12. Yüzyılda yaşamıştır. Dönemin İslamiyete geçiş dönemi olmasına bağlı olarak İslami esasları halk kitlelerine öğretmeye çalışmıştır. Yusuf Has Hacip tarafından yazılan “Kutadgu Bilig”in etkisinde kalmakla beraber yazmış olduğu “Atabetü’l-Hakayık (Gerçeklerin Eşiği)” adlı eserinde ahlaklı olmanın yolları ve çeşitli ahlak ilkeleri üzerinde durmuştur. Eserinde ahlak üzerine fazlası ile öğütlerde bulunmuştur. Bir eğitim eğitimcisi olan Edip Ahmet Yükneki bu didaktik eserinde; Allah’ı dünyayı ve insanı bilmenin en iyi yolunun eğitim ve bilim olduğunu, bilginin yararları ile bilgisizliğin zararları üzerinde durmuştur (Akyüz, 2018a). Ahlaklı olmanın bir erdem olduğunu ve her şeyin belli bir kararda olması gerektiğini savunmuştur. Bu yönü ile eser bir nasihatname özelliğine sahiptir.

Gaznelilerde Eğitim

Afganistan'ın Gazne kentinde 963 yılında kurulmuştur. Devlet, adını kurulduğu yer olan Gazne'den almışsa da hükümdarları Sebük Tegin'den dolayı "Sebükteginiler" veya Sultan Mahmut'un lakabı olan "Yeminü'd-Devle"den dolayı "Yeminiler" olarak da adlandırılmıştır (Merçil, 2015). Türk tarihinde Sultan unvanını ilk kez kullanan Gazneli Mahmut döneminde Hindistan'a 17 sefer düzenlenmiş, buralarda İslamiyet'in yayılması sağlanmıştır. Kurulduğu ve hükmettiği yerlerden dolayı Afgan, Hint, Fars vd. farklı etnik ve dini unsurları dolayısı ile de farklı kültürleri bünyesinde barındırmıştır. Bu durum Gaznelilere imparatorluk niteliği kazandırdığı gibi yıkılmalarını da kolaylaştıran bir etken olmuştur. Gazneliler, Afganistan'ın yerli halkı olan Gurlular'ın başlattığı bir ayaklanma sonrasında 1187 yılında yıkılmışlardır.

Gaznelilerin ilk dönemlerinde Müslüman olmalarının ve Samaniler'den ayrılarak bağımsız olmalarının etkisi ile Arapça, devletin resmi dili olarak kullanılmıştır. Zaman içerisinde yönetimde Farsilerin etkili olmaya başlaması ile Farsça da devletin resmi dili olarak kullanılmıştır. Dönemin doğu toplumlarında görülen edebiyatta Farsça hayranlığı ve tutkusu Gaznelilerde de görülmüştür. Ancak Gaznelilerin hükümdarlarının edebiyatta Farsçayı desteklemeleri ve devletin resmi yazışmalarında Arapçanın ve Farsçanın kullanılması Türkçe'nin zayıflamasına sebep olmuştur. Türkçe dar bir çevrede Türk asıllı yöneticiler arasında konuşma dili olarak varlığını koruyabilmiştir.

Gaznelilerin hükümdarlarının diğer Türk ve İslam hükümdarlarına kıyasla daha fazla edebiyata, sanata ve bilime ilgi duymalarına paralel olarak yazar, şair ve bilim insanlarını desteklemeleri sonucunda edebiyat, sanat ve bilim üst düzeyde bir gelişme göstermiştir. İranlı şair Firdevsi, Pers-Saka mücadelesini anlattığı "Şahname" adlı eserini Sultan Mahmut'a sunarken, yine önce Sebük Tegin'in sonra da Sultan Mahmut'un hizmetinde bulunan İranlı tarihçi Utbi, Sultan Mahmut'un seferlerini anlattığı "Tarih-i Yemin" adlı eserini dönemin veziri Şemsü'l-Kufad'a sunmuştur (Dobra, 2016). Sultan Mahmut döneminin önemli bilginlerinden biri de Hindistan ile ilgili gözlemlerini aktardığı "Kitabü't-Tahkik Ma li'i-Hind" adlı eserin yazarı olan Biruni'dir. Sultan Mahmut, Hindistan'a yaptığı seferler sırasında "sarayımın en kıymetli hazinesidir." dediği Biruni'yi de yanında götürmüştür. Bu yönü ile değerlendirildiğinde Sultan Mahmut dönemi başta bilim, edebiyat ve sanat olmak üzere her alanda Gaznelilerin en parlak dönemi olmuştur.

Gaznelilerde eğitim, çağdaşları olan Karahanlılar ve Selçuklular gibi İslami bir kurum olan medreselerde gerçekleştirilmiştir. Camiler yine eğitim işlevini sürdürmekle beraber asıl eğitim işlevini medreseler yerine getirmiştir. Gaznelilerin

hükümdarları ve üst düzey devlet yöneticileri olmak üzere medreselere oldukça önem vermişlerdir. Özellikle Sultan Mahmut döneminde Gazne kentinde medrese kurulmuş, medresenin içinde bir kütüphane yer almış ve öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak için vakıflar tahsis edilmiştir. Horasan sipahsaları (Komutan) Emir Nasr'da aynı şekilde Nişabur'da "Medresetü'l-Saiddiye" yi kurdurmuştur (Kazıcı, 1996). Bu medreseleri dönemin en ileri eğitim kurumları haline getirmek için alanında şöhret kazanmış bilim insanlarını davet ederek, bu medreselerde ders vermelerini sağlamışlardır.

Biruni

Tam adı Ebu Reyhan Muhammed bin Ahmed El Beyruni'dir. Alimler arasında "El Üstad", Batı bilim dünyasında ise "Alberuni" olarak bilinir. 973 yılında Harezm'de doğmuştur. Gazneliler hükümdarları Sultan Mahmut ve Sultan Mesut dönemlerinde sarayda bilimsel çalışmalar yapmıştır. Biruni, "Asarü'l-Bakiye", "Nihayetü'l-Emakin", "Kitabü't-Tefhim", "Mesudi Fi'l Heyeti ve'n Nücum", "Tarihü'l-Hind", "Kitabü's-Saydele fi Tıb" ve "Kitabü'l-Camahir fi Marifeti'l-Cevahir" adlı eserler başta olmak üzere geometri, coğrafya, matematik, astronomi, fizik, tıp, felsefe, tarih alanlarında 100'den fazla eser vermiştir.

Biruni, gözlem ve deneye önem vermiştir. Enlem ve boylam dairelerini tespit etmiş, Dünyanın Güneş etrafında dönüşünün bir yılda gerçekleştiğini belirtmiştir. Dünyanın çevresini ve yarıçapını ölçmüştür. Güneş ve Ay tutulmalarını ayrıntılı bir biçimde göstermiştir. İslam dünyasında coğrafyayı bir bilim haline getirmiştir. Tarih alanında, özellikle de tarih felsefesi alanında tespitler ve önerilerde bulunmuştur. Tarih araştırmalarında, kaynak kullanımından, kaynakların güvenilirliğine, akıl-mantık, bilim ve tabiat açısından değerlendirilmesinden elde edilen verilerin kıyaslanmasına kadar geniş ve derin bir bakış açısı ile tarih metodolojisine katkı sunmuştur. Tarih Felsefesi boyutunda ise İslami yönü ağır basan ve İslami referanslarla hareket eden Biruni; Kanuniyet/Yasallık Fikri, Döngüsel Tarih Felsefesi olmak üzere döneminin oldukça ilerisinde düşünceler ortaya koymuştur (Duman, 2017).

1051 yılında Gazne'de vefat eden Biruni, bilginin özünün korunması, bencil olunmaması, gerçekleri araştırmayı ve ortaya koymayı engelleyen faktörlerden uzak durulması, araştırma etiği ve intihal üzerinde durmuştur. Bilimin ancak özgür düşünce ortamında gelişebileceğini, batıl düşüncelerden arındırılarak açık ve sağlam yöntemlere dayandırılması, kaynaklardan yararlanılması, ön yargılardan arınılmış olunması (objektiflik), akıl ve mantık çerçevesinde sebep-sonuç ilişkisi açısından değerlendirmelerin yapılması gerektiğini savunmuştur (Doğan, 2018).

Bu yönü ile değerlendirildiğinde Biruni, bilim tarihi alanında araştırma yöntemi ve araştırmacı niteliği üzerine önemli katkılarda bulunmuştur.

Büyük Selçuklularda Eğitim

Oğuzların Üçoklar Kolu' nun Deniz Han Soyunun Kınık boyundan gelen Dukak oğlu Selçuk Bey'in torunları Tuğrul ve Çağrı Beyler'in yönetimindeki Selçuklular, 1040 yılında Gaznelilerle yaptıkları Dandanakan Savaşı'nı kazandıktan sonra Tuğrul Bey, tahta çıkarılmış, hutbe okutulmuş ve Selçukluların sultanı ilan edilmiştir (Turan, 2014). Böylece İran merkez olmak üzere Selçuklular kurulmuştur.

Selçukluların kurulduğu dönemde İslam dünyasında devam eden Sünni-Şii mücadelesi halifelik hususunda da kendini göstermiştir. Sünni Abbasi Halifeliği, kendi hükümdarlarını halife kabul eden Şii Büveyhoğulları ve Fatımilerin baskısı altında kalmıştır. Şii Büveyhoğullarının Bağdat'ı işgali üzerine 1055 yılında Abbasi Halifesi yardım çağrısında bulunmuştur. Bunun üzerine Tuğrul Bey, Bağdat'a sefer düzenleyerek Abbasi Halifesi "Kaim Bi Emrillah" ı Şii Büveyhoğulları'nın baskısından kurtarmıştır. Böylece İslam tarihinde ilk kez müstakil bir Türk hükümdarı Sünni İslam dünyasının merkezi olan Bağdat'a girmiştir (Köymen, 2004). Yine Tuğrul Bey, Şii Fatımilerin Sünni Abbasi Halifeliğine yönelik saldırılarına karşı Abbasi halifeliğini korumuştur. Sultan Alp Arslan döneminde ise Şii Fatımilerle mücadeleler devam etmiştir.

Selçuklular, İslam dünyasındaki bu mücadelelerde Sünni Abbasi Halifeliğinden yana tavır alırken aynı zamanda Anadolu'da da yurt edinme amaçlı fetih hareketlerine girişmiştir. Bizans İmparatorluğu ile mücadeleler yapılmış, 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı'nın Sultan Alp Arslan komutasında kazanılması ile Anadolu'daki ilk Türk yerleşmesi başlamıştır. Bu kapsamda Anadolu'da ilk Türk beylikleri kurulmuş ve Türk-İslam kültürü yerleşmeye başlamıştır. Büyük Selçuklular, 1141 yılındaki Katvan Savaşı'nda Karahitaylara yenilmeleri, Haşhaşilerin yıkıcı faaliyetleri başta olmak üzere birçok nedene bağlı olarak 1157 yılında yıkılmışlardır.

Büyük Selçuklular, Türk tarihinde sadece siyasi olaylarla değil, eğitim alanındaki çalışmaları ile de Türk ve İslam dünyasına katkı sağlamışlardır. Başta Tuğrul Bey, Alp Arslan ve Melikşah gibi hükümdarlar ile Nizamülmülk gibi ileri gelen devlet adamları eğitim, bilim ve sanatın gelişmesine büyük çaba göstermişlerdir. Bu çerçevede İslami bir kurum olan medreseler, daha önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Selçuklular döneminde de görülmüştür. Örgün bir eğitim kurumu olan medreseler gelişmeye başlamış, ilk Selçuklu medresesi 1040 yılında Nişabur'da Tuğrul Bey tarafından kurulmuştur.

Sultan Alp Arslan döneminde ise vezir Nizamülmülk'ün adı ile anılan Nizamiye Medreselerinin ilki Nişabur'da kurulmuştur. Bunu aynı adla Bağdat, Merv, İsfahan, gibi başka bölgelerde açılan medreseler takip etmiştir. Dini bilimlerle beraber pozitif bilimlerinde verilmesi, eğitim ve öğretimin bir program dahilinde olması nedeniyle dünyanın ilk üniversitesi sayılan Bağdat Nizamiye Medresesi'nde, İmam Gazali başta olmak üzere devrin bilim insanları ders vermiştir. Bu medreselerden mezun olanlara "icazetname" verilmiştir.

Selçuklular döneminde çok sayıda medresenin açılmasında; devletin ihtiyaç duyduğu devlet memuru ihtiyacını karşılamak, yeni fethedilen yerlerin manen ve kültürel açıdan fethini sağlamak amacı esas olarak kabul edilmiştir (Kafesoğlu, 2019). Bu medreseler dönemine göre oldukça ileri düzeyde bir eğitim vermiştir. Bir İslam devleti olmanın getirisi olarak daha çok Kur'an-ı Kerim, Hadis, Kelam, Fıkıh ve Tefsir gibi dersler esas dersler olarak ele alınmıştır. Bunun yanında tıp, matematik, astronomi gibi derslerde verilmiştir. Ancak medreselerin kuruluş mantığı olan İslam dinini öğretmekle beraber, Şiilik gibi bölücü ve yıkıcı akımlarla mücadele etmek, Ehl-i Sünnet üzere bir eğitim vermek temel amaçlardan olmuştur

Büyük Selçuklular, İslami bir karaktere sahip olmakla birlikte İslamiyet öncesi Türk kültürüne ait bazı özelliklerini de koruyabilmişlerdir. İslamiyet öncesi Türklerde görülen hükümdar çocukları için "Şad" uygulaması, Selçuklularda "Atabeylik" adı altında sürdürülmüştür. Bu sistemde sultanın çocuğu olan melikler, belli bir eğitim düzeyi sonrasında "Atabey" adı verilen eğitmenleri ile eyaletlerin başına yönetici olarak atanmışlardır. Böylece melikler, gelecekte diğer meliklerle girişecekleri taht mücadelesini kazanıp, sultan olduklarında yönetimde daha başarılı olabilmis, devletin bekasını ve geleceğini tesis edebilmiştir.

Atabeylik sistemi ilk kez Selçuklu Sultanı Alp Arslan döneminde oğlu Celaleddin Melikşah için uygulanmıştır. Bu kapsamda ilk atabey olarak ise vezir Nizamülmülk görevlendirilmiştir. Böylece atabeylik sistemi ile tahta çıkan ilk hükümdar Sultan Celaleddin Melikşah olmuştur. Atabeyler, genel olarak asker kökenli, devlete bağlı, deneyimli, her alanda bilgi ve birikime sahip üst düzey devlet adamlarından seçilmişlerdir. Atabeyler tarafından meliklere öncelikle askeri eğitim verilmiştir. Ardından kültür dersleri ve melikin yeteneğine göre dersler düzenlenmiştir. Derslerde ağırlıklı olarak askeri eğitim ve devlet yönetimi, protokol kuralları gibi bir hükümdarda olması gereken temel özelliklerin kazandırılması amaçlanmıştır. Ancak bu atabeyler, yetiştirdikleri meliklerin sultan olması dolayısıyla ile de kendilerinin vezir olması için çaba sarf etmişlerdir. Bu durum bazen atabeylerin yetiştirdiği melik ile aralarında sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Bazı dönemlerde de atabeyler, devletin otorite kaybına bağlı olarak bağımsız ha-

reket etmeye başlamışlardır. Atabeylerin yönetim zafiyetinden yararlanarak merkezden bağımsız hareket etmeleri ve nüfuz elde etmeleri dolaylı olarak Selçukluların yıkılmalarına etki eden faktörlerden biri olmuştur.

Nizamülmülk

Asıl adı Hasan bin Ali bin İshak'tır. 1018 yılında Tus' ta doğmuştur. Abbasi Halifesi tarafından devletin düzeni anlamına gelen Nizamülmülk unvanı verilmiştir. Aslen İranlı olup, Büyük Selçuklularda idari ve siyasi alanda etkili olmuştur. Sultan Alp Arslan ve Sultan Melikşah'a vezirlik yapmıştır. İlk atabey unvanını almış, Sultan Melikşah'ın yetişmesinde ve tahta çıkmasında önemli rolü olmuştur. İslam'ın birliğine zarar veren yıkıcı ve bölücü akımlarla mücadele etmiştir. Özellikle Şii-Batını bir grup olan Haşhaşilerle mücadele etmiştir. Şii-Batını bir Haşhaşi tarafından 1092 yılında Nihavend'de öldürülmüştür.

Bilime önem veren Nizamülmülk, eğitim alanında da önemli katkılarda bulunmuştur. Kendi adına atfen "Nizamiye Medreseleri" adı ile ilk resmi eğitim kurumu olan medreseler dizisini kurmuştur. Selçuklu devlet yönetimi hakkında bilgilerin yer aldığı ve hükümdarlara devlet yönetimine yönelik önerilerde bulunduğu "Siyasetname" adı ile bilinen "Siyerü'l-Mülük" adlı eseri 1091 yılında Sultan Melikşah'a sunmuştur (Köymen, 1990). Farsça yazılan bu eserde, İslamiyet öncesinden Selçuklulara kadar ki dönemde yapılan uygulamalar, örnekler ve hikayelerle desteklenerek anlatılmış ve ideal bir yönetim anlayışı önerilmiştir (Kafesoğlu, 1955). Ordunun sadece Türklerden değil, farklı soydan unsurlardan oluşması gerektiğini, devletin temelinin adalet olduğunu, yöneticilerin adaletle hükmettiği ve insanların mutluluğu için çalışan bir düzen üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ancak devletin başı olarak hükümdarın; devleti yıkmaya veya bölmeye çalışanlara, haram kazanç sağlayanlara, devlet sırrını ifşa edenlere, düşmanlarla iş birliği yapanlara ve dalkavuklara karşı asla taviz verilmemesinin ve cezalandırılmalarının gerekliliği üzerinde durmuştur.

Eserde hükümdarın devlet yönetiminde birden çok sorunla ilgilenmesi sonucunda devlet işlerine çok yönelmesinin bazı sorunları ve çözümleri görememesine sebep olabileceğinden hareketle, devrin önemli bilginlerinin görüşlerinden ve tartışmalarından yararlanılması gerektiğini vurgulamıştır. Dönemin İslami karakteristiğini veren Türk-İslam tarihinin en önemli eserlerinden biri olan "Siyasetname", genel olarak bakıldığında Türk devlet yönetimi geleneğinin tarihsel süreklilik içerisinde verildiği ve sonraki devletlerin hükümdarlarını ve yöneticilerini etkileyerek kaynaklık eden bir eser olmuştur.

Nizamiye Medreseleri

İslam ve Türk-İslam tarihine önemli katkılarda bulunan Nizamülmülk, eğitim alanında da önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikle Şii-Batını yıkıcı ve bölücü akımlarla mücadele etmek ve devlete yönetici yetiştirmek için Sultan Alp Arslan'ın desteği ile "Nizamiye Medreseleri" olarak bilinen ilk resmi eğitim kurumu olan medreseler dizisini kurmuştur. İlki Nişabur'da kurulmuşsa da bunların içerisinde en ünlüsü ve en görkemlisi 1067 yılında Bağdat'ta kurulan Nizamiye Medresesi olmuştur. İlk müderrisliğini ise Ebu İshak eş-Şirazi yapmıştır (Özaydın, 2015). Bağdat Nizamiye Medresesi, eğitim sistemi, ders veren müderrisleri, dershaneleri, mescidi, kütüphanesi, yatakhane, yemekhanesi, hamamı, hoca ve öğrencilere mahsus odaları gibi bölümleri ile diğer Nizamiye medreselerinde örnek alınmıştır.

Bir külliye niteliği gösteren Nizamiye Medreseleri, bizzat Nizamülmülk tarafından desteklenmiş, ihtiyaçları vakıflar aracılığı ile karşılanmıştır. Dönemin ünlü alimleri ders vermeleri için bu medreselere davet edilmişlerdir (Ocak, 2002). Öğrenciler arasında fırsat eşitliğini esas alan bu kurumlarda paralı, burslu ve yatılı bir sistem uygulanmıştır.

Devrin önemli bilginlerinden İmam Gazali'nin bir dönem ders verdiği bu kurumlarda, İslami niteliğin etkili olduğu, dini eğitim esaslı bir program kapsamında; Kur'an-ı Kerim ve Kur'an bilimleri, hadis, fıkıh, kelam, Arap dili ve edebiyatı, sözlük bilgisi, müzik, matematik, mantık, astroloji, geometri, tıp, tarih, coğrafya gibi ders verilmiştir. Ancak Nizamiye Medreselerinde Karahanlı medreseleri gibi Ehl-i Sünnetin Hanefi mezhebine göre değil, Nizamülmülk'ün Eşari düşüncesine yakınlığından ve Şafi mezhebine mensup olmasından kaynaklı olarak Şafi mezhebine göre bir eğitim anlayışı benimsenmiştir (Akyüz, 2018a). Bu durum, Şafi mezhebinin yaygınlaşmasını ve Şafi fikhinin gelişmesini sağlamıştır. Bağdat'ın yanı sıra, Nişabur, Merv, İsfahan, Musul ve Belh olmak üzere birçok yerde kurulan Nizamiye Medreseleri devrinin en ileri yükseköğretim kurumu olarak hem doğu hem de batı dünyasında saygın bir yer edinmiştir.

İmam Gazali

Tam adı Muhammed bin Ahmed el- Gazali-et-Tusi'dir. 1058 yılında İran'ın Tus kentinde doğmuştur. İslam filozofu olan İmam Gazali, "Hüccetü'l-İslam", "Ebu Hamid" ve "Zeynü'd-din" lakapları ile anılmıştır. Batılı kaynaklarda ise "Abuhamet" ve "Algazel" olarak bilinen İmam Gazali; din, fıkıh ve kelam alanlarında çalışmıştır. Nizamülmülk tarafından kurulan Nizamiye Medresesi'nde yöneticilik yapmış ve ders vermiştir.

Eşari düşüncesinin önemli temsilcilerinden olan İmam Gazali, İncanın akıl-

dan önce geldiğini savunmuştur. Gazali'ye göre bilimin hedefi Tanrıya ulaşmaktır. İmam Gazali "İhyaü'l-Ulumi'd-Din" ve "Tehafütü'l-Felasife" adlı eserleri yazmıştır (Reis, 2017). Antik Yunan felsefesi ile yakından ilgilenmiş eleştiriler getirmiştir. Özellikle "Tehafütü'l-Felasife" adlı eserindeki felsefeye yönelik eleştirilerine ölümünden sonra dünyaya gelen Endülüslü bilgin İbn-i Rüş (1126-1198) tarafından yazılan "Tehafütü't-Tehafüt" adlı eserde cevap verilmiştir. Aristo'yu tek filozof olarak kabul eden İbn-i Rüş, İmam Gazali'nin aksine aklın inançtan önce geldiğini savunmuştur.

İmam Gazali kendisinden önceki Aristocu Farabi ile İbn-i Sina'yı fikirlerinden dolayı çok sert eleştirmiştir. Ancak ahlak üzerine de görüşler ortaya koyan İmam Gazali bu konuda Farabi ve İbn Sina ile aynı görüşleri paylaşmıştır. Bu düşünürler tarafından Ahlak, düşünmesine gerek kalmaksızın, insan da bir takım iyi fiillerin ortaya çıkmasını sağlayan yeti olarak tanımlanmıştır (Çakmak, 2017). Çok yönlü bir düşünür olan İmam Gazali, eğitim ile ilgili görüşlerini "Eyyühe'l-Veled" adlı eserinde ortaya koymuştur. Buna göre çocuklar ailelerine verilmiş birer emanettir. Bu yüzden çocuğun eğitiminden ailesi birinci derecede sorumludur. Oyun ve oyuncak çocuğun gelişiminde önemli bir yere sahiptir. İmam Gazali, 1111 yılında Tus'ta vefat etmiştir.

3. BÖLÜM

ANADOLU'DA BEYLİKLER VE SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE EĞİTİM

İran ve çevresinde varlık gösteren Büyük Selçuklular, Sultan Alp Arslan döneminde Anadolu toprakları için Bizanslılar ile mücadele edilmiş, 1071 yılında yapılan Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'da ilk Türk yerleşmesi başlamıştır. Anadolu'da; Büyük Selçuklu ordusunun komutanları tarafından Saltuklular (1072-1202), Mengücekliler (1080-1228), Danişmendliler (1080-1178) ve Artuklular (1102-1231) olmak üzere Büyük Selçuklulara bağlı beylikler kurulmuştur. Aynı dönemde Büyük Selçuklu hanedanına mensup meliklerde Anadolu'da ve Suriye'de Büyük Selçuklu hükümdarına bağlı beylikler kurmuşlardır. Bunlardan Anadolu'da İznik merkez olmak üzere kurulan Selçuklular, ilerleyen dönemde Anadolu/Türkiye Selçukluları (1075-1308) olarak Büyük Selçuklulardan ayrılarak bağımsız bir devlet olmuşlardır.

Anadolu'da kurulan beylikler ve Anadolu Selçukluları Türk kültürünün Anadolu'da yerleşmesini sağlamışlardır. Özellikle Anadolu Selçukluları döneminde İznik, Konya ve Antalya gibi yerlerde pek çok medrese daha açılmıştır. Çok sayıda medresenin açılmasında; bilimin gelişmesini sağlamak, devletin ihtiyaç duyduğu devlet memuru ihtiyacını karşılamak, İslama yeni giren Türkler arasında İslamiyetin tam anlamı ile yerleşmesini sağlamak, yeni fethedilen yerleri aynı zamanda manen ve kültürel açıdan da fethetmek, buralarda Türk-İslam kültürünün yerleşmesini dolayısı ile de buraların Türk yurdu olmasını ve Türk yurdu olarak kalmasını sağlamak esas amaç olmuştur.

Anadolu'da Beylikler ve Selçuklular Dönemi'nde Eğitim Anlayışının Temel Özellikleri

1. Anadolu'da başta cami, medrese ve kütüphaneler olmak üzere eğitim kurumları kurmak suretiyle imar faaliyetlerinde bulunmuşlardır.
2. Anadolu'nun Türk yurdu olması ve İslamiyetin yerleşmesi sağlanmıştır.
3. Anadolu'ya özgü olan Ahilik kurumu kurulmuştur. Böylece mesleki eğitim belli bir sistem içerisinde verilmiştir.

4. Dönemin önemli bilim insanları Anadolu'daki medreselere davet edilerek ders vermeleri sağlanmıştır. Böylece Anadolu bilim ve kültür hayatı gelişmiştir.
5. Dönemin devlet adamları ve yöneticileri daha önceki devlet adamları ve yöneticiler gibi bilimi ve bilim insanlarını desteklemiş, dolayısı ile de eğitimin gelişmesine destek vermişlerdir.

Beylikler

Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'da Saltuklular, Mengücekliler, Danişmendliler ve Artuklular başta olmak üzere kurulan tüm beylikler, Anadolu'nun imarına katkı sunmuş, hükümdarları kendilerinden önceki Türk-İslam hükümdarları gibi bilime ve bilginlere saygı duymuş ve desteklemişlerdir. Bu çerçevede Anadolu'da medreseler kurmuşlardır. Bilim insanlarını buralarda ders vermeye davet etmişlerdir. Bu medreseler, bağımsız birer yapı olabildikleri gibi bazen de birden çok sosyal yapıyı bünyesinde barındıran bir külliyein içerisinde de yer alabilmişlerdir. Mengüceklilerde olduğu gibi bazı beyliklerde medreseler, camilerin veya kümbetlerin yanında kurulmuştur.

Anadolu'da ilk medrese, Sivas ve çevresi merkez olarak kurulan Danişmendliler tarafından Tokat Niksar'da kurulmuştur. Ünlü hükümdarları Nizamettin Yağıbasan'a atfen "Yağıbasan Medresesi" adı ile anılmıştır. Anadolu'da kurulan ilk medrese olmanın yanında ilk kapalı avlulu medrese olma özelliği taşıyan "Yağıbasan Medresesi"nde klasik medrese eğitiminin yanında matematik, astronomi ve tıp eğitimi de verilmiştir. Anadolu Selçuklularının Danişmendlilere son vermesinden sonra da Türkiye Selçukluları bünyesinde eğitim faaliyetlerine devam etmiştir. Osmanlıların kuruluş yıllarında Orhan Bey tarafından İznik'te kurulan ilk medresenin ilk müderrisi olarak atanan Davud-u Kayseri'de bir dönem "Yağıbasan Medresesi"nde müderrislik yapmış, aynı zamanda medresede müderrislik yapan matematik alanında dönemin ünlü bilginlerinden İbn-i Sertak'tan da dersler almıştır (Fazlıoğlu, 2017). Bu yönü ile birçok yönden Anadolu'da bir ilk olma özelliğine sahip olan "Yağıbasan Medresesi" Amasya, Sivas ve Kayseri başta olmak üzere, Anadolu'da kurulan medreselere öncülük ettiği gibi bilimin gelişmesine ve bilginlerin yetişmesine de öncülük etmiştir.

Anadolu'da Diyarbakır merkez olmak üzere Batman ve Mardin çevresinde kurulan bir beylik olan Artuklular döneminde de eğitim ve öğretime önem verilmiş, bölgenin bilim ve kültür merkezi olması için çalışmalar yapılmıştır. Mardin'de "Sitti Radviyye Medresesi" olarak da bilinen "Hatuniye Medresesi", "Sultan İsa

Medresesi” olarak da bilinen “Zinciriyе Medresesi” ve Diyarbakır'da “Mesudiye Medresesi” kurulmuştur. Artukluların eğitim ve öğretim alanındaki katkıları sadece Anadolu ile sınırlı kalmamıştır. Bir dönem egemenlikleri altında olan Halep'te de medrese kurmuşlardır.

Anadolu/Türkiye Selçukluları

Anadolu'daki beylikleri egemenliği altına Anadolu Selçukluları, Anadolu'nun bilim, kültür ve eğitim alanında başlamış olan gelişmeyi daha da ileri bir düzeye taşımışlardır. 1193 yılında Kayseri'de “Koca Hasan Medresesi” adı ile bilinen ilk medreseyi kurmuşlardır. Bunu diğer yerlerde kurulan medreseler izlemiştir. Medreselerde genel olarak; Kur'an okuma, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelam, Arap Edebiyatı, Fars Edebiyatı, Nahiv, Sarf, Hitabet, Şiir, Cerh ve Tadil, Tarih, Edeb, Felsefe, Mantık, Tıp, Cerrahi, Riyaziye, Hesap, Hendese, Müsellesat, Nücum, Heyet, Tabiiyat dersleri verilmiştir (Akyüz, 2018a). Yoğun bir programın izlendiği bu medreselerde ders vermeleri için devrin bilim insanları Anadolu'ya davet edilmiştir.

Anadolu Selçukluları döneminde medreselerde ortaya çıkan önemli bir gelişme de alana yönelik uzmanlaşma olmuştur. Klasik medrese eğitimi devam etmekle birlikte Konya'da İnce Minareli Medrese'de Hadis, Konya'da Sırçalı Medrese'de Fıkıh, Kırşehir'de Caca Bey Medresesi Heyet ve Nücum, Kayseri'de Çifte Minareli Medrese'de Tıp eğitimi verilmiştir (Kırpık, 2009; Taşdemirci, 2010). Böylece Anadolu bir bilim ve kültür merkezine dönüşmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında devlet yöneticilerinin bilime merak duymaları, bilim ve bilim insanlarına saygı duymaları ve desteklemeleri etkili olmuştur.

Anadolu'da kültürel zenginliğin arttığı bu dönemde yaşayan Mevlanadan Hacı Bektaş-ı Veli'ye, Yunus Emre'den Nasrettin Hoca' ya kadar birçok bilginler ve mutasavvıflar, eserleri ve düşünceleri ile ahlak, iyilik, doğruluk, hoşgörü ve güzellik gibi evrensel değerlerin yayılmasını ve yerleşmesini sağlamışlardır. Tekke ve zaviyeler aracılığı ile tasavvuf geleneğinin sürdürülmesi ile yaygın bir eğitim yapılmıştır. İslamiyete yeni giren Türklerin İslam dinini “mana”sını anlayabilmeleri, ritüel boyutundan ziyade, insanı esas alan evrensel özünü kavrayabilmeleri amaçlanmıştır. Yine bu dönemde Anadolu'da bir esnaf örgütlenmesi olarak bilinen aslında daha geniş kapsamlı bir içeriğe sahip olan “Ahilik” özellikle mesleki eğitim açısından önemli bir işleve sahip olmuştur.

Mevlana

Tam adı Mesnevi adlı ünlü eserinin giriş kısmında yer aldığı üzere Muhammed bin Muhammed bin Hüseyin el Belhî'dir. Ancak "Mevlana" veya "Mevlana Celaleddin Rumi" adları ile bilinmektedir. 1207 yılında Belh'te doğmuştur. Genç yaşta Anadolu'ya, Konya'ya gelmiştir. Tasavvuf geleneğini sürdürmüştür. En ünlü eseri "Mesnevi" de toplum, felsefe, ahlak, din, hoşgörü, sevgi ve aşk ile ilgili sözlere ve öykülere yer vermiştir. Mevlana çağının ötesinde bir düşünür olarak günümüze kadar gelen düşünceler öne sürmüştür.

Günümüzde en çok tartışılan ve en çok istenen özellikle de eğitim alanında her daim vurgulanan hoşgörü Mevlana'ya atfedilen "*Yine gel, yine gel! Kim olursan ol, yine gel! Kafir, mecusî, putperest olsan da yine gel! Bu bizim dergahımız ümitsizlik dergahı değildir. Yüz kere tövbeni bozmuş olsan da yine gel!*" sözleri ile özdeşleşmiştir. Ancak yapılan son akademik çalışmalar bu sözlerin Horasan'da yaşamış bir din bilgini ve sufi olan Ebu Said-i Ebu'l-Hayr'a ait olduğunu göstermiştir (Bayram, 2001; Şafak, 2009). Böyle bir durumun varlığı Mevlana'nın günümüze kadar gelen sevgi ve hoşgörü anlayışının evrenselliğinden bir şey kaybettirmemiştir. Çünkü Mevlana'nın "*Şu toprağa sevgiden başka bir tohum ekmeyiz, Şu tertemiz tarlaya sevgiden başka bir tohum ekmeyiz biz.*" ve "*Beri gel, beri ! Daha da beri ! Niceye şu yol vuruculuk ? Mademki sen bensin, ben de benim, niceye şu senlik benlik.*" sözleri gibi sayısız sözlerin ve öykülerin yer aldığı başta "Mesnevi", "Fihi Ma Filh" ve "Divan-ı Kebir" adlı eserlerinde ana tema sevgi ve hoşgörü olmuştur.

1273 yılında Konya'da vefat eden Mevlana'nın düşünceleri kendisinden sonra da "Mevlevilik" tarikatı ile Anadolu'da devam etmiştir. Osmanlılar döneminde III. Selim, II. Mahmut ve Abdülmecit gibi padişahlar bu tarikata girmişlerdir. Özellikle 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve Bektaşiliğin yasaklanması, Mevlevilerin devlet yönetiminde güçlenmesini sağlamıştır. Cumhuriyetin ilanı sonrasında 1925 yılında "Tekke, zaviye ve türbeler kapatılmışsa da Mevlana ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin türbeleri 1926 yılında çıkarılan özel bir kanun ile müze olarak ziyarete açılmıştır. Mevlana'nın ölüm yıldönümü anmaları kapsamında Konya'da "Şeb-i Arus (Düğün Gecesi)" törenleri ve semazenlerin sema gösterileri düzenlenmektedir.

Mevlana, eğitim ile ilgili görüşlerine, "Mesnevi" adlı eserinde örneklerle, sözlerle ve öykülerle yer vermiştir. Eserlerindeki insanı merkeze alan sevgi ve hoşgörü, ahlak ve değerler bütünü eğitime yaklaşımının temelini oluşturmuştur. Günümüzde eğitimin doğum ile başladığı ve ölüm ile sonlandığı şeklindeki yaklaşım yüzyıllar öncesinde Mevlana'da görülmüştür. Eğitimin temel öğelerinden olan bilginin insanın içine ekilen bir tohum olduğunu, öncelikle kişinin kendi çabası ile

ruhunu güzelleştirmesi ve zihnini geliştirmesi gerektiğini, ardından da bu bilgiyi paylaşması gerektiğini savunmuştur. Kişinin, kendini geliştirmesini ve ne olduğunu bilmesini eğitimin temeli olarak değerlendirmiştir.

Eğitimin doğumdan sonraki süreçte aile ile devam ettiğinden hareketle çocuğun eğitimine de ayrı bir önem vermiştir. Çocukluk dönemi yaşantılarının bireyin gelecek yaşantısını şekillendireceğinden hareketle çocukların kendilerine rol-model olarak ilk gördükleri, beraber yaşadıkları ve etkilendikleri kişileri aldıkları, bunun ailede anne ve baba, okulda ise öğretmen olduğu üzerinde durmuştur. Çocuğun anne ile yoğun bir şekilde beraber olmasından dolayı annenin sözlerinin ve üslubunun çocuğu etkilediğini ve büyüdüğü zaman da aynı söz ve üslubu kullandığından dikkatli olunması gerektiğini vurgulamıştır. Anneye çocuğun manevi dünyasına etki eden ve geliştiren bir rol biçen Mevlana, babaya ise bir otorite figürü olmasından hareketle çocuğun eğitiminde maddi ve manevi bir rol biçmiştir.

Çocuğun okul çağına geldiğinde ise annenin yerini okuldaki öğretmeni almıştır. Öğretmeni çocuklara okuma-yazma ve temel bilimlerini öğretmek hayata hazırlayan kişi olarak değerlendirmiştir. Ancak Mevlana, çocukların okula gelmeleri ve/veya dersi anlamamaları durumunda öğretmenin ceza verebileceğini, bu cezanın ise çocuğun yararına olduğunu savunmuştur (Mevlana, 1990).

Çocuğun gelişiminde etkili olan önemli bir unsur olarak oyunu ve oyuncakları gören Mevlana, erkek ve kız çocuklarının oyuncaklarının neler olması gerektiğini, oyun sürecinde çocuğun günümüzde oldukça tartışılan ve üzerinde çalışmalar yapılan bilişsel, duyuşsal ve motor becerilerinin geliştiğini belirtmiştir. Çocuğun, oyun esnasında hayal gücünün harekete geçtiği ve mutlu olduğu bu süreçte, diğer çocuklarla birlikte işbirliği yapmayı ve paylaşmayı öğrenmesinin gelecek yaşantısını katkı sağlayacağına yönelik tespitlerde bulunmuştur.

Hacı Bektaş-ı Veli

13. yüzyılda yaşamıştır. Horasan doğumludur. Hoca Ahmet Yesevi'nin öğrencisi olup, Anadolu'ya gelen Horasan Erenlerindendir. Kırşehir civarında yaşamıştır. Anadolu'nun Türkleşip, Müslümanlaşmasında önemli rol üstlenmiştir (Köprülü, 2016). Kendisinden sonra adına atfen kurulan Bektaşî tarikatı, Anadolu'da ve Rumeli'de yayılmıştır. Düşünceleri ve öğretisi, "Dört Kapı Kırk Makam Öğretisi" adıyla yayılmıştır. Bu öğretilerde "Şeriat Kapısı", "Tarikat Kapısı", "Marifet Kapısı" ve "Hakikat Kapısı" olmak üzere 4 kapının her biri kendi içinde 10 makamdan oluşmuştur. Mistik bir tasavvuf öğretisi olan Bektaşîlik'te bu kapı ve makamlardan geçtikten sonra hakikatin sırrına ulaşan kişi artık bu dünya ile bağını kesmiş, asıl amaca ulaşarak yaradan ile bütünleşmiştir.

Bir halk eğitimcisi olan Hacı Bektaş-ı Veli, İslam'ın temel mesajı olan hoşgörü ve insan sevgisini Anadolu'da yaymaya çalışmıştır. Hacı Bektaş-ı Veli'nin "*Hararet nardadır sacda değildir, akıl baştadır tacta değildir, her ne arar isen kendinde ara, Kudüs'te, Mekke'de, Hacc'da değildir.*" sözü bireyin iç dünyasına yönelmiştir. Görünürde olanı değil, içerikte olanı görmenin gerekliliğini ve önce insanın, insan olmanın "mana"sını kavrayabilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hacı Bektaş-ı Veli'ye ait olduğu iddia edilen "Makalat" adlı eserinde dini, tasavvufi ve dünyevi konular ile ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Hoşgörü ve sevgi kavramlarına eserlerinde sıkça yer vermiş, sır saklamanın önemi üzerinde durmuştur.

Osmanlılar döneminde kurulan "Yeniçeri Ocağı" Bektaşî tarikatının öğretisini benimsemiştir. Yeniçeri ocağında okunan "Gülbang" (ilahi-dua), Bektaşî etkisini göstermesi açısından aşağıda verilmiştir (Uzunçarşılı, 1988):

"Allah Allah illallah baş uryan sine püryan kılıç al kan bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran. Eyvallah eyvallah kahrımız, kılıncımız düşmana ziyan, kulluğumuz Padişaha ayan, üçler, yediler, kırklar, gülbeng-i Muhammedi, nur-ı nebi, kerem-i Ali pirimiz, sultanımız hünkar Hacı Bektaş-ı Veli demine devranına hu diyelim hu."

15. yüzyıldan itibaren Yeniçeri Ocağında etkisi artan Bektaşilik, Hacı Bektaş-ı Veli'nin resmi olarak pir kabul edilmesi ile daha güçlenmiştir. 1826 yılında II. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile Bektaşilik yasaklanmıştır. Yönetimde Mevlevî tarikatı etkili olmaya başlamıştır.

Yunus Emre

13. yüzyılda Anadolu'da yaşamıştır. Mevlana ve Hacı Bektaş gibi mutasavvıfların etkisinde kalmış tasavvuf, sevgi ve hoşgörü içerikli eserlerini Arapça ve Farsça bilmesine rağmen halkın anlayabilmesi için açık ve anlaşılır bir dille Türkçe yazmıştır (Tatçı, 2005). Dini, tasavvufi ve ahlaki bir eser olan "Risaletü'n-Nushiyye (Öğütler Kitabı)" ile şiirlerinin toplandığı "Divan" adlı eserleri başta olmak üzere Yunus Emre, eğitim ile ilgili de görüşlere yer vermiştir.

Yunus Emre, tasavvufi bir gelenekten geldiğinden eğitim anlayışında Allah'a ulaşmak devamlı olarak vurgulanmıştır. Ancak bu tasavvufi bir şekilde sevgi ve hoşgörü şeklinde ortaya çıkmıştır. Her işte olduğu gibi eğitimde de sevginin önemli bir yer tuttuğuna dolayısı ile severek, isteyerek yapılan bir eğitimde başarıya ulaşılabileceğine inanmıştır. Kişinin öncelikle kendi özünü dönmesi gerektiğini "*İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir, sen kendini bilmezsen, bu nice okumaktır?*" ve "*İlim okumaktan gerek kendi özünü bilmektir, kendi özünü bilmezsen bir hayvandan betersin.*" dizeleri ile dile getiren Yunus Emre, farklılıklara tahammül etmeyi, birbirini anlamaya çalışmayı ve farklılıkları en aza indirmeyi eğitimin temel amaçlarından biri olarak görmüştür.

Nasrettin Hoca

13. yüzyılda Anadolu'da Akşehir'de yaşamıştır. Kaynakların yetersizliği gerçekten böyle bir kişinin yaşayıp yaşamadığına dair şüphelere neden olmuştur (Sakaoğlu ve Alptekin, 2014). Bununla birlikte yine aynı dönemlerde Anadolu'da yaşamış bir başka düşünür veya bilim insanı ile karıştırıldığı da düşünülmektedir. Her halükarda Nasrettin Hoca fıkraları ile Anadolu kültüründe kendine yer edinmiştir.

Nasrettin Hoca, ünlü bir halk eğitimcisidir. Fıkralarının tümünün ona ait olup olmadığı kesin olarak bilinmemekle birlikte içeriklerinde yer alan toplumsal olaylara ve sorunlara bakışı, kıvrak zekası ile çözüm üretmesi, yeri geldiğinde eleştirel bir bakış açısı sergilemesi, iyimser ve sağduyulu olması ve sonuç olarak ders verme özelliği göstermesi ile halkı düşünsel olarak geliştirmeyi ve eğitmeyi amaçlamıştır.

Ahilik

Anadolu Selçuklularında eğitim sadece, medreselerde, camilerde, kütüphane ve mekteplerde değil, aynı zamanda hayatın her alanında, yaygın eğitim şeklinde de görülmüştür. Bunun en somut örneği ise bir esnaf örgütlenmesi olan Ahilik olmuştur. Temeli Abbasi halifesi "En-Nasır li-Dini'llah" tarafından kurulan, genelde esnaf arasında mesleki dayanışmayı, üretimde kaliteyi ve disiplini sağlamayı amaçlayan "Fütüvvet" teşkilatına dayanan Ahilik, Anadolu'da çok yönlü bir toplumsal örgütlenmeye dönüşmüştür (Akay, 1997). Bu durumun ortaya çıkmasında İslami değerlerin yanında Anadolu'nun sosyolojik yapısı ile Türklerin kültürel özelliklerinin bütünleşmesi etkili olmuştur. Böylece Ahilik, "Fütüvvet" teşkilatının ahlak ve eğitim ile ilgili ilkelerinden etkilenmekle birlikte Anadolu'da, Anadolu Türk toplumuna özgü bir sentez olarak ortaya çıkmıştır.

Selçuklular döneminde başlayan ve Osmanlılar döneminde varlığı ve etkisi devam eden Ahilik üzerine çalışma yapanlar tarafından kelimenin kökeninin, Arapçada "kardeş" anlamına gelen "ahi" ya da Türkçedeki "cömert" anlamına gelen "akı" kelimelerinden geldiği, "akı" kelimesinin ise İslamiyet ile birlikte "ahi" şekline dönüştüğü savunulmuştur (Akay, 1997; Bayram, 1991; Cahen, 1986; Çağatay, 1997; Ekinci, 1990; Erken, 2002). Kelimenin kökeninin Türkçe veya Arapça olmasından veya Türkçeden Arapçaya dönüşmüş olmasından ziyade dikkat çekici bir şekilde her iki kelimenin anlamı Ahilik kurumunun içeriğinde ve uygulamalarında yer almıştır. Bu durum İslamiyet öncesi dönemdeki "Alp insan tipi" nin sahip olduğu cömertlik, mertlik ve dürüstlük gibi hasletlerin, İslamiyetin özündeki ümmetçi anlayışın temeli olan kardeşlik ile bütünleşmesinden kaynaklanmıştır.

Yaygın ve mesleki bir eğitim kurumu olan Ahilik 13. yüzyılda Ahi Evran tarafından “*elini, dilini, belini bağlı, kapını, gönlünü, sofranı açık tut*” felsefesi ile kurulmuştur. Başta Kırşehir, Konya ve Kayseri olmak üzere esnaf birlikleri şeklinde görülmüştür. Sanat öğretiminin esaslarının belirlenmesinde ve üyeleri arasında disiplinin sağlanması konusunda esnaf ve sanatkarlar, karşılıklı yardımlaşma ve sosyal güvence içinde olma bakımından Ahilik teşkilatı etrafında örgütlenmişlerdir.

Meslek teşkilatı ve yaygın eğitim kurumu olarak ciddi anlamdaki ilk mesleki eğitim kurumu olan Ahilik, Osmanlılar döneminde de devam etmiş, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Anadolu’da, Balkanlar’da ve Kırım’da yaşamış olan Türk halkının sanat ve meslek alanında yetişmelerini ve aynı zamanda ahlaki yönden de gelişmelerini sağlayan önemli bir kurum olmuştur. Müslüman meslek sahiplerini bir birlik haline getirmeyi ve korumayı amaçlayan bu örgütlenmeye Müslüman olmayanlar alınmamıştır. Şehir hayatında etkin olan Ahilerin temsil ettiği meslek gruplarının başında bir şeyh bulunmuştur. Ahilik kurumu ekonomik, siyasi, sosyal, askeri ve ahlaki sahalarda önemli bir işleve sahip olmuştur.

Ahilik, Fütüvvet Teşkilatı’ndan farklı olarak Anadolu’da zaman içerisinde gelişerek mesleki eğitim ve öğretimin sürdürüldüğü bir ocak olma özelliği kazanmıştır. Meslek eğitiminin yapıldığı işyerlerinde çırak olarak işe başlayan gençler buralarda bir süre çalışarak önce kalfa, ardından da usta olabilmişlerdir. 19. yüzyılın ikinci yarısında sanat okullarının açılmasına kadar devam eden bu uygulamada, sanat öğretimi ustadan çırağa bilgi aktarımı yöntemiyle gerçekleşmiştir (Şimşek, 2002; Turan, 1996). Bu yönü ile değerlendirildiğinde Ahilik; usta, kalfa ve çıraklara meslek öncesi ve meslek içinde meslek eğitimi veren bir sistem olmuştur.

Ahilikte esnafların birbirleri ile dayanışma içerisinde olmaları, mesleklerini dürüstçe ve özenle yapmaları amaçlanmıştır. Bu çerçevede eğitim “kamil insan (iyi insan) yetiştirmek” üzerine temellendirilmiştir. Ahilik sistemi içerisinde görevli olan öğreticilere “muallim”, “pir” ve “ahi” gibi unvanlar verilmiştir. Bunlar törenlerle teşkilata alınanlara İslam dininin esaslarını, okuma-yazmayı, temizliği, insanlık terbiyesini, Ahiliğin düzenini, geleneklerini, ilahileri, raksı, süfi kıssalarını ve sözleri, yedi kez kuşak bağlama ve açma öğretmişlerdir. Yedi kez kuşak bağlama ve açmanın anlamı ise şöyledir (Akyüz, 2018a):

- Cimrilik ve tamah kapısını bağlayıp cömertlik kapısını açmak.
- Zulüm kapısını bağlayıp iyilik kapısını açmak.
- Hırs ve heva kapısını bağlayıp kanaat kapısını açmak.
- Lezzet kapısını bağlayıp riyazet (nefsini kırma) kapısını açmak.
- Halktan bir şey umma kapısını bağlayıp sadece Hak’tan bekleme kapısını açmak.

- Saçmalıklar kapısını bağlayıp Tanrıyı anıp tatlı konuşma kapısını açmak.
- Şeytanca işler kapısını bağlayıp Tanrısal işler kapısını açmak.

Ahilik kurumunda; dini, ahlaki ve mesleki alanlardaki eğitim ve öğretim sistemini dört amaç üzerine inşa edilmiştir. Bunlar (Erken, 1998);

- İnsanı mükemmelleştirmek,
- Çocuğu hayata hazırlamak,
- Mensuplarını bir mesleğe sahip bireyler olarak yetiştirmek,
- Kontrollü davranmasını bilen, bulunduğu çevreye uyum sağlayabilen, başkalarının haklarına saygı gösteren insanlar yetiştirmektir.

Ahilik kurumunun eğitim faaliyetlerini İslam inancının esaslarıyla düzenlediklerini ifade eden Ekinci (1990) ise bu eğitim sisteminin karakteristik özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- İnsan bir bütün olarak ele alınmış, ona yalnız mesleki bilgi değil, dini, ahlaki ve sosyal bilgiler de verilmiştir.
- İş başında verilen eğitimin, iş dışında verilen eğitimle bütünleşmesi sağlanmıştır.
- Eğitim ömür boyu süren bir faaliyet olarak ele alınmıştır.
- Teşkilat, köylere kadar varan geniş bir teşkilattır.
- Sistem, ahilik prensiplerine uymayı kabul eden herkese açık tutulmuştur.
- Derslerin yetkili kişilerce verilmesi esasa bağlanmıştır.
- Eğitimden herkesin ücretsiz olarak faydalanması sağlanmıştır.

Ahilik, Anadolu Türk toplumunun hem dini hem ahlaki kurallarına bağlılıklarını kuvvetlendirirken, aynı zamanda insanların toplumsal hayatını düzenleyen bu kurallara nasıl uyacaklarını hem öğretmiş, hem de göstermiştir. Böylece insanlar, birbirleri arasındaki uyumu nasıl tesis edeceklerini, huzur içinde nasıl yaşayacaklarını da görmüşlerdir. Dolayısı ile bu örgütlenme topluma dini açıdan bir model teşkil etmiştir. Bu nedenle sorumluluğunun bilince olan Ahiler, üretimi ve fiyatları düzenleyerek, ürünlerin kalite kontrolünü yaparak ve fahiş fiyata izin vermeyerek tamamen toplum yararına hareket ettiklerinden içlerinden herhangi birinin başta İslam'a sonrada toplumun değerlerine aykırı, olumsuz bir eylemini veya yaptığı ticaretten haksız kazanç elde etmesine asla izin vermemişlerdir. Başta izin belgesinin iptali ya da işyerinin kapatılması olmak üzere çeşitli şekillerde cezalandırmışlardır.

Ahiliğin ilkelerine ve kurallarına uymayan, müşterisini aldatan, bozuk ve kalitesiz mal satan esnafa karşı, başta işyerini kapatmak, halka ücretsiz yiyecek ikramı yapmak gibi cezalar uygulanmıştır (Akyüz, 2018b). Çünkü Ahilik sadece bir meslek grubu bir kazanç grubu olmanın çok ötesinde topluma model olmuştur. Her şeyden önce bu örgütlenmeye girenler İslam'ın emir ve yasaklarına uygun bir yaşam tarzı sergileyeceklerini ve bundan taviz vermeyeceklerinin bilincinde olarak girmişlerdir.

Toplumun dönüştürülmesinde ve geliştirilmesinde önemli bir görev üstlenen Ahilik'te, dört husus öne çıkmaktadır. Bunlar (Soykut, 1971);

- Kişiyi eğitip üretici ve yararlı hale getirmek,
- Kişiyi toplumda layık olduğu en uygun yere oturtmak,
- Ahlaklı, bilinçli, üretici ve mutlu bir orta yapı oluşturup, güçlülüğünü devam ettirmek,
- Yapılar arasında karşılıklı anlayış, güven, rıza duyguları ile işbölümü ve işbirliği kurarak toplumda sosyal ve ekonomik dengeyi sağlamaktır.

Ahilik, içinden çıktığı toplumun değerlerini korumayı ve geliştirmeyi, bağları güçlendirmeyi amaçladığından, dini bilgilerin yanında günlük yaşamın gerektirdiği görgü kuralları; yemek yemekten giyinmeye, yürümekten koşmaya, evde, mahallede, pazarda, misafirlikte, hasta ziyaretinde nasıl davranılması gerektiğine kadar mensuplarına öğretilmiştir. Bu yönü ile Ahilik, bir ahlak okulu olma özelliği de göstermiştir (Duman, 2005). Eğitimler sırasında görevli muallimler; tükürmek, sümkürmek, hırsızlık, gıybet, iftira, cimrilik, ayıp ve kusur araştırmak, şehvetle bakmak, emanete hıyanet etmek, yalan söylemek, sözünü tutmamak, haset, kin, yavuz gönüllü olmak, büyülenmek, münafıklık, gammazlık, livata, zina, sarhoş edici içkiler içmek ve haram yemek gibi kötü davranışları engellemeye çalışmışlardır (Akyüz, 2018a). Böylece bireylerin kötü huylardan arınmaları sağlanırken, iyi huylar kazanmaları dolayısı ile toplumsallaşmaları sağlanmıştır.

Dini, mesleki ve ahlaki bir temele oturan Ahilik'te iş başında ve iş dışında olmak üzere iki türlü eğitim verilmiştir (Günşen, 1998; Soykut, 1971). İş başında eğitim, her meslek ya da sanat koluna ait olan kısım, ilgili meslek ya da sanat kolunun kendi kalfaları, ustaları ya da ustalar meclisi tarafından verilmiştir. Bu aşamada işyeri ya da atölyelerde esnafa, sabah, öğle ve akşam zamana uyma, çalışmayı teşvik, ahlakı kontrol etme ve geliştirme, birlik-dirlik, iş başında meslek eğitimi, üretimi arttırma ve hatta bazı durumlarda yetişkin eğitimini sağlama gibi imkanlar verilmiştir. İş dışında eğitimde ise esnafa daha çok sosyal yaşantıda gerekli olan bilgiler verilmiştir. Bu aşamada hem dünyevi hem de uhrevi bilgiler öğretilmiştir.

Eğitimde; tedric metodu, soru-cevap metodu, örnek alma metodu, didaktik nitelikte sohbetler, telkin metodu ve temsil hadiseler ve örneklemeler başlıca öğretim metotları olmuştur (Yücel, 1999).

Ahilik'te en alt statü olan çıraklık, herhangi bir sanata girmek isteyen gencin o sanatın çırak çalıştırma hakkına sahip ustalarından birinin yanına yardımcı olarak verilmesiyle başlamıştır. Çırakların 10 yaşın altında olmaması ve velisi tarafından devamının sağlanması şartı yer almıştır. Çırak adayının, Ahi ahlakının ön gördüğü üstün nitelikleri taşıması ve bu duruma aynı meslekte çalışan iki çırağın şahitlik etmesi durumunda çıraklık süreci başlatılmıştır. Bir çırak adayında aranan üstün nitelikler ise şunlardır:

- Sözü yerli yerinde söylemek,
- Vefa yolunda sabit kadem durmak,
- Ehli kerem ve cömert olmak,
- Güler yüzlü olmak,
- Tatlı dilli olmak,
- Kimse hakkında dedikodu etmemek ve kibirli olmamaktır.

Her usta, çırağına icra ettiği sanatın bütün sırlarını öğretmek zorunda olmakla beraber çırağın ahlakından da sorumlu sayılmıştır. Çünkü Ahilik, güzel ahlak üzerine inşa edilmiştir. Bir çırağın sanatının ehli olmaması, iyi ahlaklı olmaması ise onu yetiştirmeye çalışan ustası için onur kırıcı bir durum olmuştur (Güllülü, 1977). Çırağın kalfa olabilmesi için en az 1001 gün (yaklaşık 3 yıl) çıraklık yapması gerekmiştir. Çıraklıktan kalfalığa geçişte, kurum içerisinde tören yapılmıştır. Kalfalar usta olmadığı zamanlarda onun adına tam yetkili olarak işleri yürütmüşlerdir. Zaviyelerde eğitim gören kalfalar, üç yıl süreyle bu kademedeki çalışmışlardır. Sınav niteliğindeki bir törene katılan kalfalar, bu törende kendi eliyle sanatı ile ilgili bir şeyler hazırlayarak bunu ustalar meclisine sunmuşlardır (Şimşek, 2002). Düzenlenen bu özel törende ustalar meclisi tarafından kabul edilmesi halinde ustalığa geçirilmiş ve yeterli sermayeleri var ise ayrı bir işyeri açmalarına izin verilmiştir.

Kalfaların usta olmaya aday ve henüz sermayesi olmayan ücretli işçiler olmalarından hareketle ustalığa geçişte de 3 sene aynı sanat kolunda çalışmaları zorunlu kılınmıştır. Fakat sadece 3 sene kalfa olarak çalıştıktan sonra usta olup işyeri açabilmek yeterli görülmemiştir. Bu kişinin ayrıca kalfalığı süresince ustasının verdiği işleri özenerek yapması, diğer kalfalarla ve çıraklarla iyi münasebetler kurması, müşterilere karşı dürüst olması, hakkında herhangi bir şikayette bulunulmaması gibi daha çok insan ilişkileri ve ahlak bağlamında ilkeler de dikkate alınmıştır

(Unan, 1999-2000). Kalfaların ata binme, kılıç kuşanma, atçılık öğrenmeleri gibi spor ve askeri bir eğitime tabi tutulmaları ihmal edilmemiştir. Ahilik Kurumu, belirli bir süre bir kademede kalarak olgunlaştırılan çırak-kalfa-usta hiyerarşisi kurmak ve bu kademelerde bulunanları baba-evlat ilişkisi gibi içten bağlarla bağlamak suretiyle sanatı, sağlam ahlaki ve mesleki temellere oturtmuştur.

Ahilik'te alacakları çırak sayısı ve üretecekleri mallara değişik biçimlerde standartlar getirilen ustalığın şartları arasında, kalfa iken üç çırak yetiştirme temel esas olarak kabul edilmiştir (Tezcan, 1991). Bir ustanın meclise girebilmesi için de, üç kalfa yetiştirip bunlara peştamal kuşatılması gerekli görülmüştür. Çıraklıktan kalfalığa ardından da ustalığa geçiş için uzun süre çalışmak ve ustalar önünde ciddi bir sınavdan geçilmesi önemli bir süreç olmuştur. Kalfaların yaptığı iş, ustalarca beğenilirse kalfa ustalığa geçebilmiştir. Bu durum ise usta adayının ortaya yeni ve farklı bir ürün çıkarmasını zorunlu kılmıştır. Çünkü kalfa, usta olduktan sonra ve eğer yeterli sermayesi varsa işyeri açabilme hakkını elde edebilmiştir. Kalfalıktan ustalığa yükselen kişinin kulağına Ahi Baba tarafından "*Harama bakma, haram yeme, haram içme. Doğru, sabırlı, dayanıklı ol. Yalan söyleme. Büyüklerinden önce söze başlama. Kimseyi kandırma. Kanaatkar ol. Dünya malına tamah etme. Yanlış ölçme, eksik tartma. Kuvvetli ve üstün durumdayken affetmesini, hiddetli iken yumuşamasını bil ve kendin muhtaç iken başkalarına verecek kadar cömert ol.*" sözleri söylenmiştir (Şimşek, 2002). Ahilik kurumunun temel ilkelerini, toplumsal işlevini, dini, ahlaki ve mesleki yönünü ifade eden bu sözler, Ahilik kurumunun insanı esas alan Anadolu eksenli evrenselliğini ortaya koymuştur.

4. BÖLÜM

OSMANLILARDA EĞİTİM

Türk tarihinde “Osmanlı Devleti” veya “Osmanlı İmparatorluğu” olarak da adlandırılan Osmanlılar, Anadolu’da kurulmuştur. 1302-1922 yılları arasında varlık gösteren Osmanlılar, tarihte kurulan Türk devletleri içerisinde en uzun süre varlık gösteren Türk devleti olmuştur. Kendinden önceki Türk devletlerinden farklı olarak Asya, Avrupa ve Afrika olmak üzere üç kıtada egemenlik sağlamıştır. Orta Çağ’ın sonlarına doğru kurulmuş, Yeni Çağ’ın tamamında etkili olmuş ve Yakın Çağ’ın ortalarına kadar varlığını sürdürmüştür.

620 yıllık tarihi süreç içerisinde Osmanlı hanedanından 36 padişah yönetime gelmiştir. Bu padişahlar, şehzadelik dönemlerinde iyi bir eğitimde geçirilmiş, gelecekte iyi birer yönetici olmaları sağlanmıştır. Hoşgörü ve adalet anlayışını yönetimin merkezine alan Osmanlı padişahları kendilerinden önceki Türk devletlerinin sultanları gibi bilimi ve bilgini, sanatı ve sanatçıyı korumuş ve desteklemişlerdir. Özellikle ilk dönem Osmanlı padişahları Anadolu’da bilim ve sanatın dolayısı ile de eğitimin gelişmesini sağlamışlardır. Bu yaklaşımın temeli ise mensubu oldukları İslam dininin ilk emrinin “Oku” olması ve yine Kur’an-ı Kerim’de “hiç bilenler ile bilmeyenler bir olur mu?” şeklindeki ifadeler ve devamlı olarak yapılan “düşünmek” vurgusunun tam manası ile anlaşılması ve kurumsal bir nitelik kazanması olmuştur.

Hz. Muhammed ve sahabeler dönemine atıfla İslam dininin bilime, bilimsel çalışmaya ve bilim insanına bakışı, bilim ile uğraşanları manevi açıdan onurlandırması, başta Osmanlı padişahları olmak üzere devlet adamlarını, bilginleri ve talebeleri korumaya yöneltmiştir. Halkın eğitilmesi ile birlikte kurumsal bir anlayışla da hareket eden Osmanlı devlet yöneticileri, bu bilim insanlarından devletin ihtiyaçları doğrultusunda ilmiye ve kalemiye gibi çeşitli alanlarda yararlanmışlardır. Böylece ehliyet ve liyakat esaslı bir anlayışla devletin uzun süreli varlık göstermesi sağlanmıştır.

Osmanlılarda İslam’ın emir ve yasakları dikkate alınmış ancak derin bir taassup içerisine de girilmemiştir. Her milletten bilim insanı ve sanatçıyı ülkeye davet etmekten imtina etmemişlerdir. Bu çerçevede II. Mehmet, İtalyan Gentile

Bellini'ye kendi portresini yaptırırken Abdülaziz, İngiliz Charles Fuller'e kendi heykelini yaptırmıştır. Son dönem Osmanlı padişahlarından II. Abdülhamit ise Yıldız Sarayında İtalyan tiyatroculara oyunlar sergiletmış ve Fransız Bertrand' a sinema gösterileri yaptırmıştır (Onaran, 1994).

Osmanlıların bilim ve sanata yönelik destekleri eğitimin de gelişmesini sağlamıştır. Özellikle ilk dönemlerinde beylikler ve Selçuklular döneminde Anadolu şehirlerindeki eski eğitim kurumlarının yerleşik gelenekleri ile dönemin en önemli bilim ve kültür merkezleri olarak kabul edilen Mısır, Suriye, İran ve Türkistan'dan gelen bilginlerin katkıları önemli bir yer tutmuştur (İhsanoğlu, 1996). Bu durum Osmanlıların ilk dönemlerinde eğitim sisteminin henüz istenen seviyeye ulaşmamasından kaynaklanmıştır. Ancak ülkeye davet edilen bu bilginler ve onların yetiştirdiği bilginler sayesinde eğitim düzeyi yükselmiştir. Osmanlı ülkesine gelen bu bilim insanları, kendilerinin yanı sıra, öğretim ilke ve yöntemlerinin ve bilim politikasının gelişmesini sağlayan yaratıcı düşünce model ve biçimlerini de beraberlerinde getirmişlerdir. Nakli bilimlerin yanı sıra akli (pozitif) bilimlerin de medrese ders programlarında bu tarz derslerin yer almasını sağlamışlardır.

Bu dönemde cami, tekke, zaviye ve ahilik gibi yaygın eğitim kurumları da varlığını devam ettirmekle birlikte devlet yöneticilerinin desteği sonucunda Osmanlı ülkesinde bilim insanı sayısında önemli artışlar olmuş, bu bilim insanların katkıları ile de birçok önemli medreseler kurulmuştur. Bunların içerisinde Orhan Bey tarafından İznik'te kurulan ve Osmanlıların ilk medresesi olma özelliğini taşıyan "Orhaniye Medresesi", sonrasında kurulacak olan medreselere temel oluşturmuştur. Orhaniye Medresesi'nin ilk müderrisliğine zamanın büyük Türk bilgini ve mütefekkirlerinden olan Şerefüddin Davud-i Kayseri getirilmiştir. Yine bu medresenin ilk müderrislerinden olan Alaeddin Ali Esved de tahsilini İran'da tamamlamıştır. Osmanlıların ilk Şeyhülislamı olma sıfatını taşıyan Şemseddin Muhammed bin Hamza el -Fenari de bu medreseden yetişmiştir (Bayraktar, 1988; Halaçoğlu, 1995).

Osman Gazi ve Orhan Bey dönemlerinde başlayan çalışmalar sonraki padişahlar tarafından da devam ettirilmiştir. II. Mehmet (Fatih), İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'u dünyanın bilim ve kültür merkezine dönüştürmeye çalışmıştır. Ünlü Türk astronomları olan Uluğ Bey ve Kadızade Rumi'nin rahle-i tedrisinden geçen Ali Kuşçu'yu İstanbul'a davet etmiş ve Ayasofya medresesine günde 100 akçe maaşla müderris olarak atamıştır (Adivar, 1982). Bu dönemde kurulan Sahnı-ı Seman medreselerinin programının hazırlanmasında katkı sunan Ali Kuşçu, pozitif bilimlerin de programda yer almasını sağlamıştır.

Osmanlı padişahları ve üst düzey yöneticiler kurmuş oldukları vakıflar aracılığı ile eğitim-öğretim faaliyetlerinden yararlanan öğrencilere belirli oranlarda maddi yardımlarda bulunmuşlar, müderrisleri ise mali açıdan sürekli olarak desteklemişlerdir. Böylece hem maddi hem de manevi olarak gelişen ve kurumsallaşan Osmanlı medrese sistemi 15. yüzyılda II. Mehmet döneminde kurulan Sahn-ı Seman ve 16. yüzyılda, I. Süleyman (Kanuni) döneminde kurulan Süleymaniye Medreseleri ile zirve dönemini yaşamıştır. Böylece ilk dönemlerde Selçukluların etkisinde gelişen medreseler, zaman içerisinde kendine özgü bir nitelik kazanmış, sadece doğu dünyasının değil batı dünyasının da ilgisini çekmiştir. Artık Osmanlıların ilk dönemlerinde görülen başka ülkelerden bilim insanlarının Osmanlı eğitim kurumlarına katkı sunmaları için davet edilmeleri durumu yerini Osmanlı medreselerine kendini daha da geliştirmek için gelen bilim insanlarına ya da Osmanlı bilim insanlarının başka ülkelerden davet edilmelerine dönüştürmüştür.

Osmanlı eğitim sisteminin temeli olan medrese eğitiminin zirveye ulaştığı 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bozulmalar da görülmeye başlamıştır. Devlet kurumlarında başlayan bozulmaların bir yansıması olarak liyakat ve ehliyetten uzaklaşmış “Beşik Ulemalığı” uygulanmaya başlamıştır. İslam bilgini İmam Gazali'nin düşüncelerinin medreselerde egemen olmaya başlaması, Nizamiye medreselerinde olduğu gibi pozitif bilimden uzaklaşılmasına, medreselerin sadece İslam dini ile ilgili bilgilerin verildiği mevcut bilgilerin tekrarı ve ezberlenmesinden ibaret kurumlara dönüşmesine neden olmuştur.

17. yüzyılda eğitim alanında Avrupa'dan getirtilen uzmanlardan yararlanılması ve yeni eğitim kurumlarının kurulması yoluna gidilmişse de yeterli olmamıştır. Devletin gündenden güne ekonomik ve siyasi sorunlarının artması eğitim ile ilgili çalışmaların zayıf kalmasına ya da ertelenmesine neden olmuştur. Sorunların gerçek anlamda tespit edilmesi ve çözümlerin ortaya konulması ancak Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) gerçekleşebilmiştir. Sonrasında Satı Bey, Selim Sabit Efendi, Ayşe Sıddıka Hanım gibi önemli eğitimcilerin katkıları ile eğitim geliştirilmeye çalışılmıştır.

Osmanlılar Dönemi'nde Eğitim Anlayışının Temel Özellikleri

1. Beylikler ve Selçuklular döneminde oluşturulan eğitim sistemi daha da geliştirilmiştir. İlk dönemlerde yurt dışına eğitim amaçlı gönderilirken ilerleyen dönemde Osmanlı medreselerinde eğitim almak için yurt dışından öğrenciler gelmiştir.
2. Osmanlılarda ilk medrese Orhan Bey döneminde İznik'te kurulmuştur. İlk müderris olarak Davud-u Kayseri atanmıştır.

3. Osmanlı padişahları ve devlet adamları daha önceki Türk-İslam sultanları ve devlet adamları gibi bilimi ve bilim insanlarını desteklemiş, dolayısı ile de eğitimin gelişmesine destek vermişlerdir. Başta II. Mehmet olmak üzere Osmanlı padişahları eğitimle ilgilenmişlerdir.
4. II. Mehmet (Fatih) döneminde Osmanlı eğitim sisteminin temelini oluşturan medreselere yönelik düzenlemeler yapmıştır.
5. Osmanlı medrese sistemi I. Süleyman (Kanuni) döneminde en üst düzeyde eğitim veren kurumlar olmuştur.
6. 17. yüzyılda Osmanlı medrese sistemi başta “Beşik Ulemalığı” gibi uygulamalar nedeni ile bozulmaya başlamıştır.
7. 18. yüzyılda Osmanlı eğitim sisteminde Avrupa örnek alınarak ıslahatlara girilmiştir. Ancak bu ıslahatlar yoğun olarak askeri eğitim amaçlı olmuştur. Bu çerçevede I. Mahmut döneminde Hendesehane kurulmuştur.
8. Tanzimat döneminde Osmanlı eğitim sistemine yönelik devlet eli ile ilk müdahaleler gerçekleşmiştir. Eğitim bir kamu hizmeti niteliğinden devlet görevi haline gelmiştir.
9. Darülmualimin ve Darülmualimat adı ile öğretmen okulları kurulmuştur.
10. Darülfünun adı ile ilk üniversite kurulmuştur.
11. 1857 yılında ilk eğitim bakanlığı olan “Maarif-i Umumiye Nezareti” kurulmuştur.
12. 1869 yılında “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” yayınlanmıştır.
13. II. Abdülhamit döneminde özel ihtisas gerektiren okullar kurulmuştur.

14.-18. YÜZYILLAR ARASINDA OSMANLI'DA EĞİTİM

Medreseler

Osmanlı toplumsal yapısının dini referanslara dayalı geleneksel bir yapı arz etmesine bağlı olarak eğitim sistemi de dünyevi olmaktan ziyade uhrevi bir içerik taşımıştır. Başta medreseler olmak üzere tüm eğitim kurumları İslam ahlakına ve düşüncesine uygun bireyler yetiştirmeyi amaç edinmiştir. Temel amaç bu olmakla beraber dünyevi bir kurum olan devlete bağlı bireyler yetiştirilmesi, yönetici ve memur ihtiyacının karşılanması da mevcut eğitim sisteminin amaçları arasında

yer almıştır. Ancak burada da dini referanslar üzerinden bir eğitim yapılmıştır. Bu durum Osmanlıların devletin bir İslam devleti olması ve kendisinden önceki Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi “Kelimetullah” ı dünya üzerinde egemen kılmak düşüncesi ile hareket etmesinden kaynaklanmıştır.

Osmanlı eğitim sisteminin temeli olan medreseler, başlangıçtan itibaren padişahlar ve devlet ileri gelenleri tarafından kurulmuştur. Temeli İslam dinine uygun bir toplum, yönetici ve memur yetiştirmek olan medreselerde, akli bilimlere de yer verilmiştir. Ancak akli bilimlerin ders olarak verilmesi, o dönem padişahının ve yöneticilerinin eğitim sistemine bakışına göre azalıp artmıştır. Medreselerde eğitim gören öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri ve müderrislerin ekonomik açıdan desteklenmeleri için de yine padişahlar ve devlet ileri gelenleri vakıflar kurmuşlardır. Böylece eğitimin kalitesinin artması ve bilimsel çalışmaların geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Orhan Bey döneminde 1331 yılında İznik’te ilk medresenin kurulması ile başlayan süreç, sonraki padişahlar ve devlet adamları döneminde de devam etmiştir. Genellikle bir caminin yanına bir binanın inşa edilmesi şeklinde kurulan medreseler, fethedilen yerlerdeki kilise ve/veya manastırların medreselere çevrilmesi şeklinde de kurulmuştur. Klasik Selçuklu medrese sisteminin bir devamı olan bu medreseler 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlıların kendine özgü medrese modeline kavuşabilmiştir.

16. yüzyıla kadar klasik Selçuklu medrese sistemini sürdüren Osmanlılarda II. Mehmet (Fatih) döneminde medreseler belirli bir düzene bağlanmıştır. Bu kapsamda Anadolu beyliklerinden ve Selçuklularından Osmanlılara intikal eden medreseler ile önceki dönemde kurulmuş olan medreseler teşkilatlandırmıştır. Medreseler; kurucuları, müderrislere verilen maaş, medreselerde okutulan dersler ve medreselerin kuruluş tarihi dikkate alınarak derecelendirilmişlerdir. İlk başlarda;

- a. Haşiye-i Tecrid Medreseler: Müderrislerin 20-25 akçe günlük aldığı medreselerdir.
- b. Miftah Medreseler: Müderrislerin 30-35 akçe günlük aldığı medreselerdir.
- c. Kırklı (Telvih) Medreseler: Müderrislerin 40 akçe günlük aldığı medreselerdir. Anadolu beylikleri ve Selçuklular döneminden kalma medreselerdir.
- d. Hariç Ellili Medreseler: Müderrislerin 50 akçe günlük aldığı medreselerdir. Anadolu beylikleri ve Selçuklular döneminden kalma medreselerdir.

Yukarıdaki sınıflandırmaya II. Mehmet tarafından İstanbul’da kurulan külliye deki sekiz medreseden oluşan “Sahn-ı Seman” ve buraya öğrenci yetiştirmek

için kurulan “Musıla-i Sahn (Tetimme)” medreseleri de eklenmiştir (Baltacı, 1976; Uzunçarşılı, 2014). II. Mehmet, Sahn-ı Seman Medreselerini Osmanlı medrese sisteminin başına koymuştur. Bu medreseler Süleymaniye Medreseleri kurulana en yüksek dereceli medreseler olmuştur.

Osmanlı medreselerinin esas teşkilatlandırılması 16. yüzyılda I. Süleyman (Kanuni) döneminde gerçekleştirilmiştir. Kendi adı ile anılan Süleymaniye medreselerinin kurulması ile medrese teşkilatı şu şekli almıştır (Ergin, 1977):

- a. İptida-i Hariç
- b. Hareket-i Hariç
- c. İptida-i Dahil
- d. Hareket-i Dahil
- e. Musıla-i Sahn
- f. Sahn-ı Seman
- g. İptida-i Altmışlı
- h. Hareket-i Altmışlı
- ı. Musıla-i Süleymaniye
- i. Hamise-i Süleymaniye
- j. Süleymaniye
- k. Darü'l-Hadis

Osmanlı medrese sistemi, yapılan bu düzenlemeler ile 20. yüzyıla kadar bazı küçük değişiklikler geçirse de devam etmiştir.

Medreselerde, Kur'an, Hadis, Tefsir, Kelam, Feraiz, Fıkıh gibi islami; Nahiv, Sarf, Lugat, Ma'ani, Badi, Beyan, Adap gibi lisani; Hesap, Hendese, Mantık, Hikmet, Tıp, Hey'et, Felsefe gibi akli ilimler okutulmuştur. Dersler her biri için esas alınmış olan bir veya birkaç ana kitap üzerinde takrir (anlatım) yoluyla yapılmıştır ve dersler bu kitapların adlarıyla anılmıştır. Okutulan dersler aşağı dereceli medreselerde muhtasar (özet), yüksek dereceli medreselerde ise mufassal (ayrıntılı) olarak işlenmiştir. Ancak medreselerde müspet ilimlerin öğretimi islami ilimlerin öğretiminin yanında daima ikinci planda kalmıştır.

Osmanlıların her alanda zirvede olduğu I. Süleyman döneminin sonları aynı zamanda ilk bozulma belirtilerinin de ortaya çıktığı dönem olmuştur. Bu dönem medreseleri, döneminin en ileri eğitim-öğretim kurumu olmakla birlikte bazı bozulmalarında görüldüğü dönem olmuştur. Bu bozulmalar zaman içerisinde medreselerin değişik zaman ve değişik yerlerde kurulması ve derecelendirilmesi, öğ-

retim programlarından akli bilimlerin çıkarılması ve “Beşik Ulemalığı” gibi bazı düzenlemeler ve bazı yanlış uygulamalarla artarak devam etmiştir. Medreseler, özellikle 17. yüzyıldan itibaren kademe kademe genel eğitim veren kurumlar olmaktan uzaklaşarak, sadece dini eğitim verilen kurumlar haline gelmiştir.

17. yüzyılda Koçi Bey ve Katip Çelebi gibi dönemin önemli devlet adamları kurumlardaki bozulmalar üzerine tespitlerde bulunmuşlarsa da tespitten öteye gidilememiştir. Kalıcı çözümler üretilememiştir. Kaybedilen savaşlar sonrasında kaybedilen toprakların artması sonucunda Osmanlı’da eğitime yönelik ilk ıslahat hareketleri askeri alanda yapılmıştır. 18. yüzyılda bazı Avrupa kurumlarının ve bazı Avrupalı uzmanların Osmanlı ülkesine getirilmesi ile bir batılılaşma süreci başlamıştır. Bu durum ilk başta ciddi bir sorun oluşturmamışsa da ilerleyen dönemde medreselerin konumunun tartışılmaya açılmasına neden olmuştur. Çünkü bu dönemde askeri amaçlı olarak 1734 yılında kurulan ve ilk batı tarzı eğitim veren kurum olan Hendesehane, sonrasında kurulan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ve Mühendishane-i Berr-i Hümayun gibi eğitim kurumları batılı öğretim metotları ile eğitim-öğretim yapmışlardır (Hayta ve Ünal, 2018). 19. yüzyılda ise Tanzimat Dönemi (1839-1876) olarak adlandırılan dönemden itibaren batılılaşma her alanda olduğu gibi eğitim alanında da artarak devam etmiştir.

Dünya güç dengesinin değiştiği bu dönemde, Osmanlılar tekrar eski güçlerine kavuşabilmelerinin batılı kurumları tamamen almak ve batılılar gibi hareket etmek olduğunu düşünmüşlerdir. Bu çerçevede eğitim üzerine yoğunlaşmış ve batı tarzı eğitim veren eğitim kurumlarına önem ve öncelik verilmiştir. Böylece bir dönem Osmanlıların temel eğitim kurumu olan medreseler ve medreseliler ihmal edilmiştir. Özellikle 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet döneminde medreselerin ve medreselilerin durumu oldukça kötüleşmiş, bir zamanlar medreselerle ilgili olarak her türlü yenilik ve ıslaha karşı çıkan Osmanlı aydın ve uleması, bu dönemden itibaren medreselerde de kuruluş sistemi ve yeniden örgütlenmesi şeklinde ıslah ve yenileştirme yapılmasının gerekliliği yönünde fikir beyan eder hale gelmişlerdir. Bu konuda Ziya Gökalp ve Kazanlı Halim Sabit gibi fikirlerini açıklayanların büyük bir kısmı medreselerin orta ve yüksek dereceli öğretim kurumları olarak ayrılmasını ve orta dereceli medreselerde bazı akli bilimlerin, yüksek dereceli medreselerde de dini bilimlerin yer almasını önermişlerdir (Zengin, 1993). Medreselere yönelik tartışmaların, eleştiri ve önerilerin olgunlaşması sonucunda “Ders Vekaleti” tarafından “Medaris-i İlmiye Nizamnamesi” hazırlanmıştır. 26 Şubat 1910 yılında yayınlanan bu nizamname, medreselere yönelik ilk resmi ıslahat girişimi olmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde başlatılan medreselerin dolayısı ile de din eğitiminin ıslahı hareketine İttihat ve Terakki Fırkası’nın da destek vermesi ile hazırlanan

48 maddelik “Medaris-i İlmiye Nizamnamesi” medrese sistemini yeniden kuran birçok düzenlemeler içermiştir (Ölmez, 2014). Üç ana bölümden oluşan bu nizamnamenin, medreselerin idaresi konusunun ele alındığı birinci bölümün birinci kısmında, medreselerin idaresi ve müderrislerin vazifeleri üzerinde durulmuştur. Medreselerde Ders Vekaleti’nce onaylanmış talebe kütük defterlerinin tutulması, odaların dağılımı ve görevlendirilecek müderrislerin vasıfları hakkındaki esaslar belirlenmiştir. İkinci kısımda ise talebelerin medreseye kayıtları ve uymaları gerekli kurallar ile medreseye kabul edilecek talebeler hakkında yaş sınırı ve sahip olmaları gereken asgari tahsil seviyeleri belirtilmiştir. Böylece medreselere talebe kaydı konusunda daha kesin esaslar getirilmiştir.

Medreselerdeki eğitim-öğretim konusunun ele alındığı ikinci bölümün ilk kısmında uygulanması öngörülen programda her yıl 9 ay olmak üzere 11 yıl boyunca alacakları dersler sınıflara göre düzenlenmiştir. Ancak hangi dersin haftada kaç saat verileceğinden söz edilmemiştir. İkinci kısımda ise talebelerin öğretim süresi boyunca tabi tutulacakları sınavların ne şekilde yapılacağı hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca mezunların çeşitli görevlere başlamadan önceki sınavları hakkında da bilgi verilerek talebelerin istihdam alanlarına da yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise sınavları başarı ile verip, ders verebilecek düzeyde olanlardan “Dersiamlık” a tayin edilecekler ve huzur dersleri verecek olanların tespiti gibi konular ele alınmıştır.

Büyük beklentiler ile kabul edilen bu nizamname dönemin koşulları içerisinde yeterince uygulanamamıştır. Özellikle maaş ödemeleri noktasında yaşanan sorunlar eğitimin yapılamamasına neden olmuştur. Bu durum medreseler ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmasını gündeme getirmiştir. I. Dünya Savaşı’nın başladığı bir dönemde hazırlanan “İslah-ı Medaris Nizamnamesi” 1 Ekim 1914 yılında yayınlanmıştır. Nizamname ile İstanbul’daki bütün medreseler “Darü’l-Hilafetü’l-Aliye Medresesi” adı altında birleştirilmiştir. Bu yeni medrese “Tali Kısım-ı Evvel”, “Tali Kısım-ı Sani” ve “Kısım-ı Ali” olmak üzere üç kısımdan oluşmuştur. Her birinin eğitim-öğretim süresi dört yıl olan bu medresede toplam eğitim-öğretim süresi on iki yıl olarak belirlenmiştir. Sadece İstanbul ile sınırlı kalmayan “İslah-ı Medaris Nizamnamesi” taşraya yönelik düzenlemelere de yer vermiştir. Bu kapsamda İstanbul dışındaki medreseler beş yıllık program uygulayan “Taşra Medreseleri” haline getirilmiştir (Yazıcı, 1991). Bazı büyük şehirlerdeki medreseler ise 1914-1915 öğretim yılında “Darü’l-Hilafetü’l-Aliye Medresesi” nin Tali kısımları seviyesinde teşkilatlandırılmıştır.

1914 yılının sonlarına doğru Osmanlıların I. Dünya Savaşı’na girmesi, bu ıslahat girişiminin de istenen başarıya ulaşamamasına neden olmuştur. Buna rağmen 1916 yılında Mustafa Hayri Efendi’nin yerine Musa Kazım Efendi’nin Şey-

hüslamlığa getirilmesi ile 22 Nisan 1917 tarihli kanunla “Darü’l-Hilafetü’l-Aliye Medresesi” nin “Tali Kısım-ı Evvel”, “Tali Kısım-ı Sani” ve “Kısım-ı Ali” kısımlarının adları “İptidai Hariç”, “İptidai Dahil” ve “Sahn” olarak değiştirilerek öğrenim süreleri üç yıla indirilmiştir. Ayrıca öğretim programlarında da bazı değişiklikler yapılmıştır. Kanunla getirilen bu teşkilatlandırmadan sonra medresedeki eğitim, öğretim, yönetim ve imtihan işlerini düzenleyen yeni bir nizamname hazırlanmıştır. Bu nizamnameye göre taşrada açılan Darü’l-Hilafetü’l-Aliye Medreseleri de merkezdeki medreseler gibi üç kademeye ayrılmıştır. Bu teşkilatlanma, bazı küçük değişikliklerle Cumhuriyet döneminde 3 Mart 1924 tarihinde “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” kabul edilene kadar devam etmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde uzun süreli bir klasik dini öğretim yapan “Darü’l-Hilafetü’l-Aliye Medreseleri” ile birlikte bazı dini hizmetleri yerine getirecek eleman ihtiyacını karşılamak için özel amaçlı medreseler de açılmış ve/veya daha önce açılmış olanlar geliştirilmiştir. Bu çerçevede 1854 yılında Şer’iye Mahkemelerine kadı ve naip yetiştirmek amacıyla açılan “Mekteb-i Nüvvab” ın adı 1910 yılında “Mekteb-i Kuzat” olarak değiştirilmiş ve programlarına şer’i hukukla ilgili derslerin yanı sıra modern hukuk ile ilgili dersler de eklenmiştir. İslam dininin yayılmasını sağlayacak ve propagandasını yapabilecek vaizlerin yetiştirilebilmesi amacı ile 1912 yılında İstanbul’da 3 yıllık öğrenim veren “Medresetü’l Vaizin” açılmıştır. Bu medresede dini bilimlerin yanında sosyal bilimlere de yer verilmiştir. 1913 yılında imam, hatip ve müezzin yetiştirmek amacıyla “Medresetü’l Eimme ve’l Hüteba” adında bir medrese açılmıştır. Ancak bu iki medresenin beklenen ilgiyi görmemesi üzerine “Medresetü’l İrşad” adı altında birleştirilmişlerdir. Bu medresede Vaizler Şubesi’nin öğrenim süresi üç yıl, Hatipler ve İmamlar Şubesi’nin öğrenim süresi ise iki yıl olarak belirlenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında da varlık gösteren “Medresetü’l İrşad” 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” kapsamında kurulan İmam ve Hatip Okullarının temeli olmuştur. Bunların dışında İslami güzel sanatların en önemlilerinden olan “hat sanatı” ve “tezhip sanatı”nın öğretimini sağlamak amacıyla 1915 yılında bir “Medresetü’l Hattatin” açılmıştır. Bu medrese Cumhuriyet döneminde kurulan Güzel Sanatlar Akademisi içinde yer alan “Şark Süsleme Sanatları Bölümü” nün de temeli olmuştur (Taşdemirci, 1990).

Medreselere Öğretmen Yetiştirme

Osmanlı eğitim sisteminin geleneksel kurumu olan medreselerde orta, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim verilmiştir. İlk dönemlerde medreselere müderris temini çeşitli Türk ve İslam devletlerinden Osmanlı ülkesine bilgili, erdemli kim-seleri getirmek şeklinde olmuştur. Bu bilim insanları Anadolu’da birçok önemli medrese kurulmasına, var olanlarında geliştirilmesine katkı sağlamışlardır. Orhan

Bey ile başlayan ilk medrese kurulması süreci, sonraki Osmanlı padişahları döneminde de devam etmiş, II. Mehmet ve I. Süleyman dönemlerinde ise medreseler her yönden zirve dönemine ulaşmıştır.

Osmanlı medreselerinin kurumsallaşması ve belli bir düzene göre faaliyet göstermesi II. Mehmet döneminde olmuştur. Sonrasında I. Süleyman döneminde medreselerin daha geliştirilmesi ile Osmanlı medreseleri Özellikle İstanbul'daki Sahn-ı Seman ve Süleymaniye medreseleri 16. yüzyılda hem doğu hem de batı dünyasının en ileri eğitim-öğretim kurumları haline gelmiştir. Bu medreselerden yetişenlerin müderris olarak medreselerde ders vermeye başlamaları, müderris yetiştirmenin de belli bir düzen içerisinde olmasını gerektirmiştir. Buna göre bu medreselerin herhangi birinden mezun olan herhangi bir kimseye medreselerde müderrislik yapabilecek yeterlilikte olduğuna dair bir "icazetname" bugünkü anlamda bir diploma verilmiştir.

Müderris adayları Anadolu'da görev yapmak isterse Anadolu Kazaskeri'nin, Rumeli'de görev yapmak isterse Rumeli Kazaskeri'nin belli günlerindeki meclislerine devam edip, "Matlab" adı verilen deftere "Mülazim" kaydedilerek sırası gelinceye kadar beklemişlerdir. "Nöbet" adı verilen bu sıra bekleme sonunda sıra kendisine geldiğinde en alt derecedeki "Haşiye-i Tecrid" medreselerinden birine günlük yirmi akçe ile müderris tayin edilerek müderrisliğe başlamışlardır. Haşiye-i Tecrid medresesine tayin olan bir müderris sırasıyla yükselerek otuzlu, kırklı, ellili, altmışlı ve daha yüksek düzeydeki medreselerde müderrisliğe kadar çıkabilmiştir.

Bütün müderrislerin tayinleri kazaskerlerin padişaha arz etmeleri ile yapılırken, 16. yüzyılın ortalarından itibaren "Haşiye-i Tecrid", "Miftah" ve "Kırklı" medreselerin müderrislerinin atamaları kazaskerler tarafından, daha yukarı medreselerin müderrislerinin atamaları ise Şeyhülislamın, Sadrazam aracılığı ile önerisi üzerine padişah tarafından yapılmaya başlanmıştır. Bu şekilde müderrislik sınıfına girenler derece derece yükselerek Sahn ve daha yukarı derecelerdeki müderrisliklere kadar çıkabilmişlerdir. Ancak Osmanlı'da gerçek anlamda müderrislik Sahn-ı Seman medreselerine geçildiğinde kazanılmıştır. En yüksek müderrislik, "Darü'l Hadis" müderrisliği olmuştur.

Vakıflar

İslami niteliği olan vakıflar bir sosyal kurum olarak ilk Türk-İslam devletlerindeki işlevini Osmanlılar döneminde de sürdürmüştür. Kuruluş döneminden itibaren toplumda dayanışmayı ve yardımlaşmayı esas alan anlayışın yerleşmesine katkı sağlayan vakıflar, aynı zamanda eğitim alanında da önemli bir işleve sahip olmuştur.

Halkın eğitimi ve hatta devletin mülki teşkilatında görev alan bazı memurların yetiştirilmesi yine vakıfların desteklediği okullar aracılığı ile sağlanmıştır. Bu yönü ile Osmanlılarda vakıflar geniş bir kitleye eğitimi imkanı sağlamakla birlikte devletin gelişip güçlenmesinde önemli bir görev üstlenmiştir. Çünkü vakıf sistemi ile farklı sosyal ve ekonomik düzeyden gelen çocuklar bir arada eğitim görebilmiştir. Böylece eğitimde fırsat sağlanmıştır. Bu durum ülke çapında eğitimin yaygınlaşmasına yol açmıştır.

İslamın en yaygın kurumları olarak kabul edilen sıbyan mektepleri ile medreseler başta padişahlar, valide, sultanlar, büyük devlet adamları, zenginler gibi hayır sahipleri tarafından yaptırılmıştır. Bu eğitim kurumlarının, ders veren müderrislerin ve hocaların maaşları da dahil olmak üzere, her türlü giderleri ise kurucuları tarafından vakfedilen bağ, bahçe, zeytinlik gibi yerlerden elde edilen gelirlerden karşılanmıştır (Bilim, 1984; Kütükoğlu, 1977). Bu uygulama ile devletin elindeki mali kaynakların başka alanlara aktarılmasına olanak sağlanmıştır.

Eğitim kurumlarında eğitim-öğretim hizmetleri meccani (ücretsiz) olarak verilmiştir. Öğrencilerden herhangi bir ücret talep edilmemiştir. Devletin doğrudan doğruya herhangi bir katkı sunmamasına rağmen böyle bir uygulamanın olmasında vakıfların kuruluş ve işleyişi etkili olmuştur. Çünkü Vakıfların gelirleri ile öğrencilerin başta barınma, yiyecek, içecek ve kitap gibi ihtiyaçları karşılanmıştır. Böylece öğrenciler, sadece eğitim-öğretim faaliyetlerinde bulunarak kendilerini geliştirme imkanı elde etmişlerdir. Bu durum aynı zamanda Osmanlı eğitim-öğretim sisteminin kalitesinin de yükselmesine ve diğer devletler tarafından takip edilmesine sebep olmuştur.

Osmanlı eğitim politikasının gelişmesinde önemli bir rol üstlenen vakıflar, 17. yüzyılın başından itibaren devletin her kurumunda olduğu gibi bozulmaya başlamıştır. Özellikle medreselerde, eğitim-öğretim faaliyetleri vakfiyelerde belirtilen esaslara göre yapıldığından vakıflar aracılığı ile eğitim durağanlaşmış, öğretim metot ve yöntemleri skolastikleşmiştir. Çünkü birkaç yüzyıl önce kurulan medreselerde, vakfiyelerde yer alan kitapların ve derslerin okutulması zorunluluğu getirilmiştir. Bu durum zamanın ve düşünce dünyasının değişimine rağmen hep aynı kaynakların kullanımına dolayısı ile de mevcut bilginin tekrarına sebep olmuştur. Böylece eğitim alanındaki gelişmelerden ve yeni bilgilerden uzak bir eğitim sistemi ile karşı karşıya kalınmıştır.

Sıbyan Mektepleri

Arapçada henüz akli ermeyen, olgunluğa ulaşmamış küçük çocuk anlamına gelen "Sabi" kelimesinin çoğulu olan Sıbyan kelimesi ilkökul düzeyinde temel eği-

tim veren kurumların genel adı olmuştur. Temel amaç ergenlik çağına gelmemiş kız ve erkek çocuklara okuma – yazma, İslam dininin kurallarını, namaz kılma usullerini, sureleri, duaları ve Kur'an'ı Kerim'i öğretmek olan bu kurumlar vakıflara bağlı olarak kuruldukları gibi müstakil olarak da kurulabilmiştir.

Sıbyan mektepleri mahalle ve/veya köylerde büyük çoğunluğu tek katlı tek odalı taş binalardan oluşmuştur (Kodaman, 1991). İlk dönemlerde devlet tarafından düzenlenmiş bir programları olmadığından dersler genel olarak medrese tahsilinden geçmiş kişiler ve/veya okuma yazma bilen kişiler tarafından verilmiştir. Bu kurumlarda eğitim alan çocukların, yukarıda da sözü edilen temel kuruluş mantığında yer alan İslamın temel kaidelerini öğrendikten sonra temel hesap bilgilerini öğrenmeleri ve süslü yazıları da kopya edebilecek düzeye gelmeleri amaçlanmıştır. Sıbyan mekteplerinde fiziki ortama da bağlı olarak dersler, öğretmen ile öğrencinin karşılıklı etkileşimi ile birebir verilmiştir.

Belirli bir öğrenim süresi olmayan sıbyan mekteplerinde erkek çocuklar ergenlik çağına kadar, kız çocuklar ise “kaç-göçü” gerektiren bir yaş ve bünyeye erişinceye kadar öğrenime devam edebilmişlerdir. Bu mekteplerde Kur'an-ı Kerim, Elifba ve İlmihal ders kitabı olarak okutulmuştur. Kur'an'ı Kerim'i en az bir defa hatmetmiş olanlar, Arap harflerini tanıyanlar, namaz kılma usullerini uygun bir şekilde öğrenenler, biraz hesap ve süslü yazıları kopya edebilenlerin eğitim-öğretimlerini tamamladıkları kabul edilmiştir.

Tanzimat döneminde devletin eğitim ve öğretim faaliyetlerine müdahale etmesine bağlı olarak 1846 tarihli bir yönetmelik hazırlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre sıbyan mekteplerinin ders programlarında Kur'an – ı Kerim öğretiminin ilk aşaması olan Elif – ba ve ardından da Kur'an-ı Kerim öğretimine öncelik verilmiştir. Sonraki aşamada ise İlmihal öğretimi, Tecvid, Ahlak-ı Memduha, Harekeli Türkçe ve Hat öğretimi yer almıştır (Kansu, 1931). Bu dönemde başlayan ikilik geleneksel eğitim ve öğretimi temsil eden Mekatib- i Sıbyaniye (Usul- ü Atika) ile buna karşılık modernleşmeyi temsil eden Mekatib- i ibtidaiye (Usul- ü Cedit) şeklinde iki ayrı dünya görüşünden hareket eden okulların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1876 yılından sonra İmparatorluk dahilinde sıbyan okullarının yerini ibtidailer almaya başlamıştır.

Sıbyan Mekteplerine Öğretmen Yetiştirme

Sıbyan mekteplerinde öğretmenlik yapanlara muallim, yardımcılara da kalfa adı verilmiştir (Ergin, 1977). Bunlar genellikle medreselerde eğitim görmüş olmakla birlikte sıbyan mekteplerinde hocalık yapmak için mutlaka medrese mezunu olmak gerekir gibi belirgin bir kural konulmamıştır. Medrese eğitimine başlayıp çeşitli nedenlerle bitirememiş ya da medreseye hiç gitmemiş, okuma-

yazmayı kendiliğinden öğrenmiş olanların hocalık yaptığı gibi hiç okuma-yazma bilmeyen ama Kuran-ı Kerim'i ezbere bilenlerin de sıbyan mekteplerinde hocalık yaptıkları görülmüştür.

II. Mehmet döneminde, medreselerin düzenlenmesi esnasında sıbyan mekteplerinde hocalık yapacakların sıradan medrese mezunu olmaları yeterli bulunmamıştır. Bunun üzerine Eyüp ve Ayasofya medreselerinde sıbyan mektebi muallimi olacaklar için, genel medrese programlarından farklı bir program hazırlanmıştır. Bu programda “Tartışma Kuralları ve Öğretim Yöntemi” anlamına gelen “Adab-ı Mubahase ve Usul-i Tedris” adında bir derse yer verilmiştir.

Medrese sistemini düzenlerken aynı zamanda da sıbyan mekteplerine muallim yetiştirmeyi düzenlemeye çalışan II. Mehmet, öğretmen adaylarına Fıkıh dersinin verilmesini uygun bulmamış ve programa koydurmamıştır. II. Mehmet'in oluşturduğu programda Matematik, Tarih, Coğrafya, Edebiyat ve Mantık gibi derslere yer verilmiştir (Akyüz, 2018a). Bu dersleri almayanların sıbyan mekteplerinde hocalık yapmaları yasaklanmıştır. Ancak II. Mehmet'in ölümünden sonra bu yasağa uyulmamış, eski uygulamaya geri dönülerek sıbyan mektebi muallimi olabilmek için medreseden icazet almak, yeterli görülmüştür. İlerleyen dönemde özellikle de köylerde okuma-yazma bilenler ve köyün imamı bu okullarda muallimlik yapabilmişlerdir.

Enderun Mektebi

Osmanlı saray teşkilatı içerisinde önemli bir yer tutan Enderun'un kuruluşu II. Murat dönemine kadar uzansa da gerçek anlamda kuruluşu II. Mehmet döneminde olmuştur. Enderun Mektebi'nin öğrencilerinin kaynağını oluşturan devşirmeler “iç oğlanları”, “acemi oğlanlar” sıfatıyla Edirne Sarayı, Galata Sarayı, İbrahim Paşa Sarayı ve İskender Çelebi Sarayı'nda toplanan devşirmeler arasından bizzat Padişah tarafından seçilmişlerdir.

Her türlü masrafı devlet tarafından karşılanan bir yatılı devlet okulu olan Enderun Mektebi'nde saray hizmetçileri ile devletin yüksek idari ve askeri memuriyetleri için elemanlar yetiştirilmiştir. Sıkı bir elitler eğitimi uygulanan Enderun Mektebi; Büyük ve Küçük Odalar, Seferli Koğuşu, Kiler Koğuşu, Hazine Odası ve Has Oda şeklinde bölümler ayrılmıştır. Enderun Mektebi'nin hocaları, ünlü müderrisler ile özel olarak görevlendirilen müderrislerden oluşmuştur.

Türk-İslam anlayışına göre yetiştirilen çocuklara Kur'an-ı Kerim, Şerh, Tecvit, Din Dersleri, Güzel Yazı, Türkçe, Arapça, Farsça, Türk ve İran Edebiyatı, Türk Tarihi, Aritmetik, Geometri vb dersler okutulmuş; güreş, atlama, koşu, meç, tomak

vb. sportif oyunlar oynatılmış ve yaşları ilerleyen çocuklara da ok atma, cirit atma, ata binme, silah kullanma vb askeri içerikli eğitimler yaptırılmıştır (Şanal, 2017).

Kendi devrinin şartlarına göre oldukça yüksek seviyeli bir eğitim ve öğretim veren Enderun Mektebi'nden yetişen devşirme kökenliler arasında vezir-i azamlar, kaptan paşalar, yeniçeri ağaları, kapıcıbaşları, eyalet valileri, sancak beyleri, şairler, edipler, kumandanlar, mimarlar, ressam, musiki şinaslar, hattatlar, alimler, müverrihler, nakkaşlar ve çeşitli sanatkarlar yer almıştır.

Osmanlı eğitim sisteminin en önemli kurumlarından biri olan Enderun Mektebi'nde verilen eğitim uzun süre devşirmelerin yetiştirilmesi şeklinde olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren Devşirme Kanunu'na aykırı olarak Enderun Mektebi'ne öğrenci alınması, eğitim sisteminin değişen şartlara göre yeniden düzenlenmesi, özellikle devlet ve saray yönetiminde yaşanan iç sorunlar, olumsuz tutum ve davranışlar gibi nedenlere bağlı olarak bozulmalar ortaya çıkmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda kademe kademe etkinliği azaltılan Enderun Mektebi, 1 Temmuz 1909 tarihinde bir kararname ve talimatname ile tamamen kaldırılmıştır.

Şehzadegan

Osmanlılarda padişahın erkek çocukları olan şehzadeler, Topkapı Sarayı'nın Harem adı verilen kısmında ilk eğitimlerini çok küçük yaşlarda öncelikle annelerinden, sonrada özel olarak seçilmiş daye adı verilen bakıcılarından almışlardır. Şehzadeler 5-6 yaşlarına geldiklerinde yine sarayda yer alan Şehzadegan Mektebi (Mekteb-i Ali) adı verilen okulda eğitimlerine devam etmişlerdir (Kırpık, 2010). Şehzadegan Mektebi'ne gidecek yaşa gelen şehzade, halk arasında "Amin Alayı" adı ile bilinen "Bed-i Besmele" töreni ile mektebe başlatılmıştır. Tören esnasında tüm saray üyeleri hazır bulunmuştur. Şehzade, babası olan padişahın eşliğinde yürüyerek Şehzadegan Mektebine ulaşmıştır. Burada ilk dersinin ilk harfini şehzadeye babası öğretmiştir. Sonrasında ise babası şehzadeye bazı öğütlerde bulunarak, şehzadeyi ders alacağı hocaya emanet etmiştir.

Sıbyan mektepleri ile aynı düzeyde olan Şehzadegan Mektebi'nde okuma yazma, Kur'an-ı Kerim ve basit dört işlem öğretilmiştir. Ancak söz konusu kişinin geleceğin padişahı olacağından hareketle dersler daha çeşitli ve geniş bir içeriğe sahip olmuştur. Dersler birebir ders verilmiştir. Şehzadenin öğrenme düzeyine göre bir üst düzeye geçilmiştir. Bu mektepte sınav veya sınıf geçme gibi ölçme-değerlendirme uygulanmamıştır. Mektepte öğrenim gören şehzadeler Kur'an-ı Kerim, hadis, matematik, coğrafya, tarih, siyaset ve kimya gibi dersler ile birlikte ayrıca kendilerine hoca olarak tayin edilen lalalarından ok, kılıç, matrak, satranç, güz, cirit, hat, edebiyat, musiki, tezhip gibi dersler de almışlardır (Eroğlu, 2004). Böy-

lece geleceğin padişahı olacak olan şehzadelerin askerlikten siyasete kadar birçok alanda yetkinlik kazanmaları sağlanmıştır. 1908 yılında dönemin siyasi ortamının da etkisi ile Şehzadegan Mektebi kapatılmıştır (Ergin, 1977).

Şehzadegan'da ilköğrenimlerini tamamlayan şehzadeler, devlet yönetiminde deneyim kazanmaları için sancak adı verilen yönetim birimlerine yanlarında lala adı verilen eğitimleriyle beraber yönetici olarak atanmışlardır. Orhan Bey döneminde oluşturulan bu sistem kapsamında ilk atanan lala, Şahin Paşa olurken, bu sistemden gelerek tahta çıkan ilk padişah ise I. Murat olmuştur (Uzunçarşılı, 2019). 17. yüzyılın başlarında I. Ahmet döneminde veraset sisteminde değişiklik yapılarak padişahlığı hanedanın en yaşlı ve en olgun üyesine "Ekber-i ve Erşed" (akl-ı selim) olmak şartıyla verilmesi esası getirilmiştir. Böylece şehzadelerin sancağa çıkma uygulaması kaldırılmıştır. Şehzadeler sarayda şimşirlik denilen odalarda gözetim altında tutulmuşlardır. Kafes Usulü denilen bu uygulama şehzadelerin devlet yönetimi ile ilgili yeterli bilgiye sahip olamamasına neden olmuştur.

18.-20. YÜZYILLAR ARASI DÖNEMDE OSMANLI'DA EĞİTİM

Osmanlılarda, Tanzimat dönemine kadar eğitim öğretim devletin görevi olarak düşünülmemiştir. Devlet sadece belirli alanlarda ihtiyaç duyulan yöneticileri, saray teşkilatında çalışan hizmetlileri ve hassa ordusunu yetiştirmeyi kendine görev olarak kabul etmiştir. Dönemin koşulları içerisinde devletin benimsediği fetih siyaseti, İslami düşünceyi yayma ve yerleştirme anlayışı sonucunda devletin esas görevleri askerlik, adalet, güvenlik ve mali işler olmuştur.

Osmanlılar, 17. yüzyılın sonlarından itibaren başlayan ve 18. yüzyıl boyunca devam eden batılı ülkeler karşısındaki üstünlüklerini yitirip toprak kaybetmeye başladıktan sonra öncelikle askeri eğitim kurum ve kuruluşlarında olmak üzere bazı yenileşme hareketleri yapmaya başlamışlardır. Zamanla askeri alanda yapılan ıslahatlar ve yenileşme hareketleri sivil eğitim kurumlarında da yapılmaya başlamıştır.

18. yüzyılın başlarında Avrupa'nın üstünlüğü kabul edilmiş, birçok alanda Avrupa tarzı yenilik hareketleri görülmüştür. III. Ahmet döneminde Avrupa'ya, Fransa'ya ilk kez elçi gönderilmiş, oradaki gelişmeler izlenmeye çalışılmıştır. I. Mahmut döneminde 1734 yılında ilk batı tarzı eğitim kurumu olan Hendesehane kurulmuştur. Kuruluşunda Humbaracı Ahmet adı ile bilinen aslen bir Fransız olan Claude Alexandre Comte de Bonneval görev almıştır. Bu okulun kuruluşunu I. Abdülhamit döneminde 1775 yılında kurulan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun izlemiştir. Donanmanın ihtiyacı olan subay ve mühendisleri yetiştirmek amacıyla kurulan bu okulda İsmail Gelenbevi ve Macar asıllı Baron de Tott gibi devrin ünlü

simaları hocalık yapmışlardır (Beydilli,2006). Osmanlı modernleşmesinde önemli bir yere sahip olan III. Selim döneminde ise 1793 yılında kara kuvvetlerine topçu ve istihdam subayı yetiştirmek amacıyla Mühendishane-i Berr-i Hümayun kurulmuştur.

Osmanlı sivil modern eğitim sisteminin temelleri, II. Mahmut döneminde atılmıştır. II. Mahmut, sadece askeri eğitime değil halk eğitimine yönelik çalışmalarda da bulunmuştur. 1827 yılında ordunun doktor ve cerrah ihtiyacını karşılamak üzere Tıbhane-i Amire Cerrahane-i Mamure kurulmuştur. Son dönem Osmanlı'da ve Cumhuriyet döneminde modern tıp öğretiminin gelişmesinde ve tıbbın her dalında uzmanlar yetişmesinde etkili olduğu gibi, bu okulun Türk toplum düşüncesinin modernleşmesinde ve yönetimin demokratikleşmesinde büyük etkileri olmuştur. Yine bu dönemde 1834 yılında ordunun ihtiyaç duyduğu subayları yetiştirmek amacıyla Mekteb-i Fünun-ı Harbiye kurulmuştur. Askerlik bilgilerinin dışında pozitif bilimlerin öğretimine de büyük verilen bu okulda Tıbhane-i Amire Cerrahane-i Mamure gibi Türk toplum düşüncesinin modernleşmesinde ve yönetimin demokratikleşmesinde büyük etkileri olduğu gibi eğitimin çağdaşlaşmasında önemli hizmetlerde bulunmuştur (Taşdemirci, 1984).

1838 yılında medrese ve ulemanın etkisinden uzak bir eğitim sistemi kurma düşüncesi ile "Meclis-i Umur-ı Nafia" kurulmuştur. Bu meclis, 1838 yılında bir rapor hazırlamıştır. Raporda ilk kez sıbyan mekteplerine dayalı "sınıf-ı sani" düzeyinde, yüksek öğretime öğrenci hazırlayacak yeni bir öğretim kademesinin açılması öngörülmüştür (Cevat,1948). Rapor kapsamında çalışmalarda bulunmak üzere "Mekatib-i Rüşdiye Nezareti" kurulmuş, başına da ulemeden İmamzade Esad Efendi nazır olarak atanmıştır (Kodaman,1991).

1839 yılında devlet dairelerine nitelikli memur yetiştirmek amacıyla medreselerin dışında ilk kez Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-ı Edebiye kurulmuştur (Bilim,1984; Sungu,1941). Bu dönemde Avrupa'ya ilk kez gönderilen öğrencilerin ve önceki dönemlere göre daha ciddi tespitler yapan mevcut görevlilerin etkisi ile Osmanlı düşüncesindeki Avrupa imajı değişmeye başlamıştır. Özellikle Avrupa'ya giden elçiler başta olmak üzere görevliler, padişaha çeşitli tür ve derecede gözlem ve tespitlerinin yer aldığı raporlar sunmuşlardır (İhsanoğlu,1992). Avrupalılara yönelik imajın değişmeye başlaması ile Osmanlı sadece askeri alanda değil, diğer birçok alanda da Avrupa'nın ileri olduğunu kabul ederek, yeniliklerini bu çerçevede yapmaya çalışmıştır. Tüm bu çalışmalar Tanzimat döneminde daha üst bir düzeye taşınmıştır.

Tanzimat Döneminde Eğitim

17. yüzyılda başlayan Osmanlı batılılaşması 19. yüzyılda 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı edilmesi daha üst bir düzeye taşınmıştır. Vatandaşlık kavramının öne çıktığı bu dönemde devlet, yüzyıllardır doğrudan doğruya ilgilenmediği veya kendi etki alanına girmediğini düşündüğü alanlara müdahale etme gereği duymuştur. Bunların başında ise eğitim gelmiştir.

Tanzimat Fermanı'nda eğitim ile ilgili bir düzenlemeye yer verilmemişse de sonrasındaki uygulamalara bakıldığında öncekilerden farklı olarak sivil eğitime önem verilmeye başlanmıştır (Akyüz, 2018a). Eğitim, bir kamu hizmeti olarak değerlendirilmiş dolayısı ile de devletin görevi haline gelmiştir. Sadece askeri ve mülki üst düzey yöneticileri ve orduya eleman yetiştirilmemiş, devlet memurlarının yetiştirilmesi ve halkın eğitimi de devletin görevleri arasına girmiştir. Yine bu dönemde önceki dönemden farklı olarak sivil mesleki ve teknik eğitim okullaşmaya başlamış, ilk kez 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet eliyle mesleki ve teknik eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır.

Dönemin padişahı Abdülmecit, eğitim alanına ayrı bir önem vermiştir. Kendisinden önceki çalışmaları yeterli bulmamış, daha da geliştirilmesi için yapılması gerekenlere yönelik önerilerini sunduğu bir Hatt-ı Hümayun'u 1845 yılında devletin ileri gelenleri önünde okumuştur. Bunun üzerine eğitim alanında yapılması düşünülen yeniliklere yönelik tespitlerde bulunması ve yapılan çalışmaları takip etmesi amacı ile geçici statüde olan "Meclis-i Maarif-i Muvakkat" kurulmuştur. Bir yıl süren çalışmalardan sonra 1846 yılında padişaha bir rapor sunulmuştur. Raporda öğretimin ilk basamağı olan sıbyan mekteplerinin ıslahı, rüşdiyelerin sayıya çoğaltılarak geliştirilmesi, yükseköğretim düzeyinde öğretim verecek bir "Darülfünun" kurulması ve bu işler ile ilgilenmek üzere sürekli bir "Meclis-i Maarif-i Umumiye"nin kurulması yönünde tespitlere yer verilmiştir (Unat, 1964). Tespit ve öneriler yerinde bulunmuş, bunları yapabilmesi için 1846 yılında Mühendis Mehmet Emin Paşa başkanlığında "Meclis-i Maarif-i Umumiye" kurulmuştur (Kodaman,1991).

Bir karar organı niteliğindeki bu meclisin önerisi ile aynı yıl daimi meclisin bir icra organı olarak Sadrazamlığa bağlı bir genel müdürlük niteliğinde "Mekatib-i Umumiye Nezareti" kurulmuştur. Nazırlığına da Vakanüvis Esat Efendi tayin edilmiştir. Her ne kadar adı nezaret olsa da aslında bir genel müdürlük şeklinde çalışmıştır. Tanzimat dönemindeki tüm bu çalışmalar sonucunda eğitim, 1857 yılında bakanlık düzeyinde örgütlenmiştir.

1839-1876 yılları arasındaki dönemi kapsayan Tanzimat döneminde Türk tarihinde ilk kez gerçek anlamda bütün eğitim işlerine yönelik bir bakanlık 15 Mart

1857 tarihinde “Maarif-i Umumiye Nezareti” adı ile kurulmuş ve Abdurrahman Sami Paşa ilk maarif nazırı olarak atanmıştır. Böylece eğitim ve öğretim işleri sistimli bir hal almıştır. Bu kapsamda 1 Eylül 1869 tarihinde Şuray-ı Devlet Maarif Dairesi, Ahmet Kemal Paşa başkanlığındaki bir komisyon “Maarif-i Umumiye Nizamnamesi” ni kabul etmiştir. 5 bölüm ve 198 maddeden oluşan bu nizamnameye hangi eğitim-öğretim düzeyinde hangi derslerin verileceği, ders içerikleri, derslerin haftada kaç saat/ders olacağı, hangi sınıflarda hangi konuların olacağı ve içeriğinin nasıl olacağı gibi konular düzenlenmiştir. Böylece Osmanlı eğitim sisteminin örgütsel temelleri yasal bir zemin üzerine oturtulmuştur.

Bu dönemde özellikle askeri okullarda Matematik, Fizik, Kimya, Astronomi, Biyoloji gibi bilimlerin öğretimine önem verilmiştir. Aynı şekilde Sosyal bilimlerin öğretimi de yaygınlaştırılmıştır. Tarih ve Coğrafya derslerinin kapsamı genişletilmiş, bu dersler çeşitli tür ve derecedeki okulların programlarına konulmuştur.

Okul kuruluş sisteminde ise çok uluslu ve çok dinli yapı göz önüne alınarak dini ve etnik yapı bozulmamakla birlikte bazı yatay geçişler olmaya başlamıştır. İslami bir kurum olarak değerlendirilen medreselere yine gayr-i müslimler girememiştir. Ancak dönemin herhangi bir ayırım yapmaksızın herkesi vatandaş olarak kabul eden anlayışına paralel olarak gayr-i müslimlerin çocukları devlet tarafından açılan askeri ve sivil okullara girebilmişlerdir.

Tanzimat dönemindeki hakim atmosfer, her alanda olduğu gibi eğitim alanında bir düşünce değişimini ve dönüşümün gündeme getirmiştir. Bu dönemde eğitim hizmeti bir bilim olarak görülmeye başlanmış, bu amaçla çeşitli eğitimciler tarafından eğitim bilimini yönelik düşünceler öne sürülmüş ve çeşitli kitaplar yazılmıştır. Bu çerçevede gezi, gözlem, inceleme, teşrih (anatomi), laboratuvar gibi deneysel esaslara dayalı modern öğretim metotları yeni açılan okullarda kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle, ilk batı tarzı eğitim yeniliklerin askeri eğitim kurumlarında başlamış olmasının da etkisi ile söz konusu öğretim yöntem ve teknikleri askeri okullarda daha iyi bir şekilde uygulanabilmiştir. Geleneksel eğitim modelinin önemli bir disiplin aracı olan falaka, Nisan 1847 tarihinde yayınlanan bir talimatname ile resmi olarak yasaklanmıştır (Akyüz, 1994b).

Osmanlı'da her alanda görülen Fransız etkisi eğitimde de kendini göstermiş, dönemin padişahlarından Abdülaziz'in Paris'e yaptığı bir ziyaret sırasında yaptığı incelemeler sonrasında Fransız eğitim sistemi ve okullarından etkilenmiştir. Fransız modeli esas alınarak Osmanlı'da da bu tarz eğitim verilen açılmasını sağlamıştır. Bu kapsamda Fransa'nın da desteği ile 1 Eylül 1868 tarihinde günümüzde “Mekteb-i Sultani” kurulmuştur.

Tanzimat döneminde eğitim batılı tarzda yeniden yapılandırılırken, öğretmenlik bir meslek olarak kabul edilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında Avrupa tarzı yeniliklerin, Fransız etkisinde gelişmesi etkili olmuştur. Çünkü Fransa'da devrim sonrasında öğretmenlerin toplumdaki rolü üzerine tartışmalar yaşanmış, 1794 yılında Fransa'da dünyanın ilk öğretmen yetiştiren kurumları "Ecole Normale" adıyla kurulmuştur (Akyüz, 2012). Osmanlı'da da ilk öğretmen okulu 1848 yılında erkek öğretmen okulu olarak "Darülmuallimin" adı ile kurulmuştur. Kızlar için ilk kez sıbyan mekteplerinin üstünde 1859 yılında ilk kız rüştiyesi kurulmuştur. Ancak bu okullarda ders veren öğretmenlerin erkek olması bir sorun olmuştur. Bunun için 1870 yılında "Darülmuallimat" adında ilk kız öğretmen okulu açılmıştır.

Meşrutiyet Döneminde Eğitim

19. yüzyılda Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile başlayan vatandaş-devlet ilişkisi, hukuk devleti olma süreci ve demokratikleşme anlayışı 1876 yılında II. Abdülhamit döneminde "Kanun-i Esasi" adı ile ilk anayasanın yapılması ve sonrasında da meşrutiyet yönetimine geçilmesi ile daha üst bir düzeye taşınmıştır. Tanzimat döneminde özellikle eğitim alanında başlayan gelişmeler bir süreklilik arz ederek devam etmiştir. Ancak bu eğitim kurumlarında nitelikten daha ziyade nicelik olarak bir gelişme yaşanmıştır. Mesleki ve teknik eğitim veren okulların sayısı artmış, "Ziraat Mektebi", "Baytar Mektebi", "Sanayi-i Nefise Mektebi" ve "Aşçı Memurları Mektebi" gibi okullar açılmıştır. Medrese programlarına giremeyen Müzik, Resim, Mimarlık, Heykeltıraşlık gibi bilimler okul programlarına girmeye başlamıştır. Söz konusu bilimler çeşitli okulların programlarına bir ders olarak girdiği gibi sadece bu alanlarda öğretim yapan okullar da açılmıştır.

Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri de kadınlara yüksek öğretime kadar öğretim görme hakkı ve imkanı verilmiş olmasıdır. Her ne kadar Tanzimat döneminde kız çocukları için 1859 yılında ilk kız rüştiyesi açılmış, ardından 1870 yılında açılan "Darülmuallimat" adındaki kadın öğretmen okulu açılmışsa da kadınların eğitim hayatında tam anlamı ile yer almaya başlaması meşrutiyet döneminde olmuştur. 1882 yılında kız sanayi mektepleri, 1911 yılında ilk kız idadisi, 1913 yılında kız sultanisi ve 1914 yılında da kız darülfünunu açılmıştır.

1912 yılında başlayan Balkan savaşları felaketi sonunda toplumun eğitime ve eğitim ile ilgili konulara yönelik ilgisi artmış, eğitim ile ilgili sorunlar dönemin aydınları ve eğitimcileri tarafından birçok gazete ve dergilerde yazılmış, tartışılmıştır. Özellikle medreselerin ıslah edilebilmesi amacıyla devlet eliyle birçok düzenleme yapılmıştır.

Öğretmenler ilk kez bu dönemde mesleki cemiyetler kurmaya başlamışlardır. Bunların ilki 1908 yılında “Encümen-i Muallim” adı ile İstanbul’da kurulmuştur. Ardından “Muhafaza-i Hukuk-ı Muallimin Cemiyeti” kurulmuştur. Bu iki cemiyet daha sonra “Cemiyet-i Muallimin” adı altında birleşmişlerdir. Bu cemiyet “Mirat-ı Maarif” adlı bir dergi çıkararak eğitimin ve öğretmenlerin sorunlarına yer vermiştir (Akyüz, 2007).

Darümuallimin

Tanzimat döneminde geleneksel Osmanlı eğitim sisteminin dışında yeni bir eğitim sisteminin uygulanması ile medreselerin dışında ve yeni usullere göre eğitim ve öğretim hizmeti verebilecek öğretmenleri yetiştirecek bir kurumun açılması zorunlu hale gelmiştir. Bu zorunluluk üzerine dönemin Mekatib-i Umumiye Nazırı Kemal Efendi’nin gayretleriyle 16 Mart 1848 tarihinde İstanbul’un Fatih semtinde öğretmen yetiştiren ilk kurum olan “Darümuallimin” açılmıştır (Akyüz, 2018a). Böylece öğretmen yetiştirme, Tanzimat döneminin yenilikçi düşüncesine uygun olarak alandan yetişen kişilerin eğitimi ile kurumsal bir nitelik kazanmıştır. Darümuallimin’e ilk olarak “Baş Hoca” unvanı ile Denizlili Yahya Efendi adında bilgili bir medrese hocası atanmıştır (Muallim Cevdet, 1332). Yahya Efendi aynı zamanda Darümuallimin’de Arapça hocalığı da yapmıştır.

Tanzimat döneminin yenilikçi eğitim anlayışının bir yansıması olan Darümuallimin’in kuruluşunda temel amaç önceki dönemde sıbyan mekteplerinin üzerinde ortaokul düzeyinde kurulan ve olumlu sonuçlar elde edilen rüştiyelere öğretmen yetiştirmek, Tanzimat döneminde yeni öğretim esaslarına göre eğitim-öğretim hizmeti veren kurumların sayıca artmasına bağlı olarak artan öğretmen ihtiyacını karşılamak ve yenilikçi anlayışın bir getirisi olarak eğitimde yeni bilgileri ve yöntemleri bilen ve kullanabilen öğretmenler yetiştirmek olmuştur. Bu çerçevede Darümuallimin sadece bilimsel ve sistemli olarak öğretmen yetiştirme amacının yanında, öğretim yöntemlerinin geliştirilip öğretmenler yoluyla yaygınlaştırılması gibi çok önemli pedagojik bir işleve de sahip olmuştur.

1850 yılında Darümuallimin’in müdürlüğüne Ahmet Cevdet Efendi (sonra Paşa) getirilmiştir (BOA, İ.DH, No. 8034, lef: 1-2). Ahmet Cevdet Efendi, “mekatib-i rüşdiyyenin ruhu” olarak gördüğü Darümuallimin’in ilk nizamnamesini 1 Mayıs 1851 tarihinde hazırlayarak, Darümuallimin’in eğitim, öğretim ve teşkilat bakımından kurumsallaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır. Bu nizamname ile Darümuallimin, ilk kez köklü bir yasal ve eğitimsel düzenlemeye tabi tutulmuş, öğretim, düzenli ve etkili hale getirilmiştir.

Nizamname kapsamında; medrese öğrencilerinin üç aylarda (Recep, Şaban, Ramazan) köy ve kasabalara giderek dini hizmetler yapması olan “cerre çıkma”

geleneğini “dilencilik” olarak nitelendiren Ahmet Cevdet Efendi, kendisi de medreseden yetişmiş olmasına rağmen “cerre çıkma” geleneğinin sakıncalarını görmüş, Darülmualimin öğrencilerinin “cerre çıkma” geleneğini kaldırmıştır. Ahmet Cevdet Efendi bu yaklaşımıyla, Darülmualimin’in medreselerin dışında, medrese düzenine özgü tutum ve davranışlardan uzak, öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği yetkinliklere ve saygınlığa sahip özgün bir kurum olmasını sağlamaya çalışmıştır.

Ahmet Cevdet Efendi, Darülmualimin’in öğretimine etkinlik, düzen ve ciddiyet kazandırmak amacıyla öğrencilerin okula sınavla alınmaları, okula girebilmek için adayların Arapçayı anlayıp Türkçeye çevirebilecek düzeyde olmaları, kötü hal ve hareketlerinin bulunmaması şartını getirmiştir. Okulun asıl ve burslu öğrenci sayısını 20 öğrenci ile sınırlamıştır. Böylece kaliteyi artırmayı amaçlamıştır. Okulun öğrenim süresi üç yıl, bir öğretim yılı on ay olarak belirlenmiş ve haftada beş gün okula devam şartı getirilmiştir. Darülmualimin’in ders programında ise; Usul-i İfade ve Talim (Ders Verme ve Öğretim Yöntemi), Lisan-ı Farsî (Farsça), Riyaziyyat (Fenn-i Hesap ve gerekli olacak kadar Hendese), Mesaha (Yer ölçümü), Heyet ve Coğrafya dersleri yer almıştır.

Nizamnamenin önemli maddelerinden biri ise dönemin en büyük sorunu olan ve eğitim sisteminin bozulmasına da neden olan İltimas (adam kayırma) yolu ile kesinlikle öğrenci alınmaması olmuştur. Aynı şekilde öğretim ve sınavların ciddi olarak yapılması kimseye “iltimas” ile davranılmaması, başarısız olan öğrencilerin okuldan çıkarılması üzerinde önemle durulmuştur.

Nizamnamede çalışkan öğrencilere üç yıldan daha önce yine bir sınavla okulu erken bitirme imkanı verilmiştir. Mezunların göreve atanmalarında mezuniyet başarı dereceleri ve sıralarının dikkate alınması esası getirilmiştir. Mezunların, göreve atanıncaya kadar, bilgilerini pekiştirmeleri için maaşları verilmek şartıyla Darülmualimin’de tutulmaları, boşalan bir rüşdiye öğretmenliğini kabul etmeyen mezunun elinden diplomasının alınması ve kendisine bir daha öğretmenlik ve eğitimde bir görev verilmemesi yer almıştır.

1848 yılında kurulan Darülmualimin, 1868 yılında Darülmualimin-i Sıbyan’ın açılmasından sonra, Darülmualimin-i Rüşdi adını almıştır (Unat,1964). 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi kapsamında her derecedeki genel öğretim kurumlarına öğretmen yetiştirmek için İstanbul’da rüşdi, idadi ve sultani şubelerinden oluşan bir “Darülmualimin-i Kebir” kurulması yer almıştır. Darülmualimin-i Rüşdi, bu okulun içinde üç sınıflı, edebiyat ve fen kollarından oluşan “Rüşdiye Şubesi” halinde yeniden yapılandırılmıştır. Bu şubenin müslim ve gayr-ı müslimler için ayrı ayrı kurulması planlanmışsa da, nizamnamede sözü edilen Darülmualimin-i Kebir, ancak 1874 yılında sıbyan, rüşdiye ve idadi şubelerinden oluşan bir şekilde kurulabilmiştir (BOA,Yıldız Esas Evrakı,No:553).

Darümuallimin-i Sıbyan

Tanzimat döneminin eğitime yönelik çalışmalarından biri de mevcut sıbyan mekteplerinin yeni eğitim sistemine göre düzenlenmesi olmuştur. 1863 yılında İstanbul'un çeşitli semtlerinde on iki adet okul ve her okulun çevresindeki iki başka okul daha seçilmek suretiyle toplam otuz altı okulda "usul-i cedid (yeni yöntem)"e göre eğitim-öğretim yapılmasına karar verilmiştir. Bu kapsamda 1864 yılında kurulan "Mekاتب-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu" 1868 yılında sıbyan mektepleri için on maddelik bir nizamname hazırlamıştır (Kodaman,1991). Dönemin yenilikçi yönünü yansıtan bu nizamname ile sıbyan mekteplerinin programına İmla, Malumat-i Nafia, Coğrafya ve Aritmetik dersleri eklenmiştir (Öztürk,1996). Aynı şekilde dönemin padişahı Abdülaziz tarafından da bir irade yayınlanarak bu nizamnamenin hocalar tarafından hemen uygulanması istenmiştir.

Sıbyan mektebi hocaları, bu nizamname kapsamında programa eklenen derslere yönelik sınava tabi tutulmuşlarsa da bunlar arasında istenilen nitelikte öğretmenler olmadığı görülmüştür. Bu durum dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşayı, ilköğretim alanında yapılması düşünülen yenilikler için gerekli olan yeni bir öğretmen kadrosu kurmak için harekete geçirmiştir. Sadarete göndermiş olduğu bir arz tezkeresinde, bu amaca yönelik ilk adım olarak İstanbul'da bir Darümuallimin-i Sıbyan açılması yönündeki önerisi, dönemin Şura-yı Devlet Maarif Dairesi Reisi olan Kemal Efendi tarafından da desteklenmiştir(Koçer,1991; Öztürk,1998).

Sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacı ile 15 Kasım 1868 tarihinde İstanbul'da Beyazıt Semtinde bir binada Darümuallimin-i Sıbyan açılmıştır (Mahmut Cevat, 1338). Öğrenim süresi iki yıl olan bu okula, imtihanla her birine ayda otuzar kuruş maaş verilecek olan yirmi öğrenci alınması kararlaştırılmıştır (BOA, İrade, Sura-yı Devlet, No:484). Okulun ilk müdürlüğüne ise dönemin aydın kişilerinden birisi olan Mehmet Cevdet Efendi atanmıştır.

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi kapsamında İstanbul'da öğretmen yetiştirmeyi daha üst bir düzeye taşımak amacı ile bir "Darümuallimin-i Kebir" açılması yer almıştır. Rüşdiye, ididiye ve sultaniyelere öğretmen yetiştiren üç şubeye, her şube de edebiyat ve fünun olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Darümuallimin-i Sıbyan, bu yapılanmanın dışında bırakılmışsa, yönetim bakımından Darümuallimin-i Kebir'e bağlı hale getirilmiştir. Ancak 1874 yılında kurulabilen Darümuallimin-i Kebir, sıbyan, rüşdiye ve idadi şubelerinden oluşmuştur. Sıbyan Şubesi'nin öğrenim süresi iki yıl olarak belirlenmiştir.

Darümuallimat

Tanzimat döneminde her alanda gibi toplumun temeli olan aile yapısında ve kadının konumunda bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kadınlar kamusal alanda daha çok görünür olmuştur. Öte yandan basın ve yayın organlarında da ülkenin kalkınması için erkeklerin eğitimi kadar kadınların eğitiminin de gerekli olduğu sürekli bir şekilde vurgulanmıştır.

Tüm bu toplumsal gelişim beraberinde kadınların eğitimine daha fazla önem verilmesine, dolayısı ile de sıbyan mekteplerinin üstünde ve orta öğretimin ilk derecesi sayılabilecek kızlara özgü ilk okulun 1859 yılının Ocak ayında İstanbul'da kurulmasını getirmiştir. Bu okula Cevri Usta (Kalfa) İnas Rüşdiyesi, Sultanahmet (At Meydanı) Kız Rüşdiyesi de denilmiştir. Böylece kızların eğitimi sıbyan mektepleri ile sınırlı kalmamış, daha üst bir düzeye taşınmıştır. Ancak bu durum kız rüştiyesinde ders verecek kadın öğretmen sorununu gündeme getirmiştir. Dönemin Osmanlı yönetim anlayışı ve geleneksel toplum yapısı kız okullarında ders verecek kadın öğretmenlerin bulunamayışına neden olmuş, okullarda ahlakına güvenilir, yaşlı erkek öğretmenler öğretmenlik yapmışlardır (Koçer,1967).

Kız rüştiyelerinde ileri yaşta da olsa, ahlaklı ve güvenilir de olsa sonuç olarak derslere erkek öğretmenlerin giriyor olması eleştirilere neden olmuştur. Öte yandan kadın öğretmenlerin olmayışı dönemin Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından hazırlanan 1 Eylül 1869 tarihli "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" nde "*kız mekatib-i sıbyaniye ve rüşdiyesine muallimler yetiştirmek üzere (kız sıbyan ve rüştiye okullarına öğretmenler yetiştirmek üzere)*" İstanbul'da bir Darümuallimat'ın açılmasını gündeme getirmiştir. Bu kapsamda İstanbul'da Sultanahmet'te Ayasofya civarında Yerebatan Caddesi'nde ahşap bir konak kiralanarak okul binası olarak düzenlenmiştir (BOA, İrade, Dahiliye, Numara:42823, Lef: 6). Aylık 200 kuruş maaş ile bir kapıcı ve 150 kuruş maaş ile bir de hizmetçi görevlendirilmiştir. Yine gazetelere ilanlar verilerek Darümuallimat'a öğretmen ve öğrenci temin etme yoluna gidilmiştir.

Dönemin gazetelerinden Takvim-i Vekayi'nin 1 Zilkade 1286 (1870) tarihli sayısında yayınlanan bir ilanda "Darümuallimat'a alınacak olan kadınların 13 yaşından aşağı ve 35 yaşından yukarı olmamaları gerektiği" belirtilmiştir. Darümuallimat'a öğrenci temin etmek amacıyla 7 Zilkade 1286 (8 Şubat 1870) tarihinde Maarif Nazırı Saffet Paşa ile Maarifin İdare Dairesi azasından Mecit ile İlmiye Dairesi azasından Mustafa Efendilerin de hazır oldukları bir komisyonun yapmış olduğu sınava 32 öğrenci katılmış, bu sınavda öğrenciler, Emsile, Amel-i Erbaa, Coğrafya, İmla, Sülüs Yazı, Resim ve Nakış-Hiyatet derslerinden sınava tabi tutulmuşlardır. Sonuç olarak Darümuallimat, 26 Nisan 1870 Salı günü Maarif Na-

zırı Saffet Paşa'nın bir nutku ile açılmıştır. Müdürlüğüne Emin Efendi atanmıştır (İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Darümuallimat 1870).

1880'li yıllardan itibaren Darümuallimat'ta gerek idari kadroda gerekse öğretim kadrosunda kadın eğitimcilerin ağırlığı artmaya başlamış, bu çerçevede 1882 yılında Darümuallimat'ın müdürlüğüne ilk kez bir kadın, Fatma Zehra Hanım getirilmiştir (Devlet Salnamesi, 1299:260). Fatma Zehra Hanım'ın Darümuallimat'taki müdürlük görevi uzun sürmemiş, 1882-1883 öğretim yılında okulun müdürlüğüne, daha önce önemli görevler üstlenmiş, yetkili ve dirayetli bir zat olan Davut Şükrü Efendi, müdireliğine de Refika Hanım getirilmiştir. Bu ders yılında Darümuallimat'ta görev yapan diğer muallimler ise şunlardır (Devlet Salnamesi, 1300: 193):

Rüşdiye Şubesi: İsmail Hakkı Efendi- Arabi ve Farisi ve Hesab ve Coğrafya ve Lisan-ı Osmani ve İmla, Musa Kazım Efendi- Ulum-ı Diniye, Nakiye Hanım-Tarih-i Osmani, Ali Efendi-Sülüs, Mösyö Kous-Resim, Hatice Hanım-Dikiş ve Nakış, Besime Hanım-Rika, Refika Hanım-Müzik.

Sıbyan Şubesi; Muhibbe, İfakat, Sadiye hanımlar ile Nakış ve Dikiş muallimesi Fatma Zehra Hanım. 1882-1883 öğretim yılında Darümuallimat'ın Rüşdiye kısmında 26, sıbyan kısmında ise 103 olmak üzere toplamda 129 öğrenci öğrenim görmüştür.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi

1 Eylül 1869 tarihinde Şuray-ı Devlet Maarif Dairesi, Ahmet Kemal Paşa'nın başkanlığında Sadullah Paşa, Rezaizade Mahmut Ekrem Bey, Dadyan Artin Efendi, Ebuzziya Tevfik Bey, Mehmet Mansur Bey, Dragon Tzankoff Efendiden müteşekkil bir komisyon üyelerinin katılımı ile "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi"ni kabul etmiştir. Bu Nizamnamenin hazırlanmasında Safvet Paşa ile Sadullah Paşa'nın emeği çok olmuş, bu Nizamnamenin Sadullah Paşa'nın kaleminden çıktığı da ileri sürülmüştür (Akyüz, 2018a).

Osmanlı tarihinde eğitim alanında hazırlanmış en derli toplu program olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi şu başlıklardan oluşmuştur:

I-Birinci Bölüm: Okulların Bölümleri ve Düzeyleri

Birinci Kısım: Genel Okullar

a. Birinci Fasıl: Sıbyan Okulları, Kız Sıbyan Okulları; Rüşdiye Okulları Kız Rüşdiye Okulları

- b. İkinci Fasıl: İdadiye Okulları; Sultaniye Okulları
- c. Üçüncü Fasıl: Yüksekokullar, Erkek Öğretmen Okulları, Kız Öğretmen Okulları, Üniversite

2. İkinci Kısım: Özel Okullar

II. İkinci Bölüm: Genel Eğitim Yönetimi

1. Birinci Kısım: Büyük Eğitim Meclisi

- a. Birinci Fasıl: Bilim Bölümü
- b. İkinci Fasıl: Yönetim Bölümü

2. İkinci Kısım: Vilayet Eğitim Meclisleri

III. Üçüncü Bölüm: Sınavlar, Diplomalar ve Bunların Sıtatüleri

IV. Dördüncü Bölüm: Öğretmenler

V. Beşinci Bölüm: Mali Konular

Yukarıda da görüldüğü Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, beş bölüm olup toplam da 198 madde olarak hazırlanmıştır. Medreseler ve mesleki teknik eğitim kurumları dışında ilköğretimden üniversiteye kadar tüm öğretim kademelerinde yapılacak olan düzenlemelerin, okutulacak derslerin, kayıt işlemlerinin, idareci, öğretmen ve diğer görevlilerin alacakları ücret miktarlarının ne kadar olacağı, azınlık ve yabancı okulların durumu gibi çok çeşitli konulara bu Nizamname'de yer verilmiştir.

1 EYLÜL 1869 TARİHLİ MAARİF-İ UMUMİYE NİZAMNAMESİ VE GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİNE UYARLANMASI¹

1869

MAARİF-İ UMUMİYE NİZAMNAMESİ

Maarif-i Umumiye Nizamnamesidir.

(Birinci Kısım)

(Okulların kısımları ve derecelerinin açıklamasıdır.)

Birinci Madde Osmanlı Devleti'ndeki okullar iki kısımdır. Birincisi genel okullardır ki bu okulların yönetimi devlete aittir İkincisi, özel okullardır ki bunlar devlete bağlı olan fakat yapımı ve yönetimi kişilere veya bir topluluğa aittir.

(Birinci Kısım)

(Genel Okullar)

İkinci Madde Öğretim sistemi üç kısımdan oluşur. Birincisi sıbyan(ilkokul) ve rüşdiye (ortaokul), ikincisi idadi(lise) ve sultani(lise), üçüncüsü ise yüksekokullara özel dersleridir. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nda genel okullar beş kısma ayrılır. Birincisi sıbyan (ilkokul), ikincisi rüşdiye (ortaokul), üçüncüsü idadi (lise), dördüncüsü, sultani (lise) okulları olup beşincisi ise yüksekokullardır.

(Birinci Bölüm)

(Sıbyan Okulları)

Üçüncü Madde Her mahalle ve köyde ve duruma göre bir-iki mahalle veya bir-iki köyde en az birer sıbyan okulu açılacak, halkı karma olan köy ve mahallelerde Müslim ve gayr-ı Müslim sıbyan okulları ayrı ayrı olacaktır.

Dördüncü Madde Sıbyan okullarının inşa, tamir ve öğretmen masrafları ilgili toplum(cemaat) tarafından karşılanacaktır.

Beşinci Madde Sıbyan okulları için gerekli öğretmenler nizamnameye uygun bir şekilde seçilip atanacaktır.

Altıncı Madde Sıbyan okullarının öğrenim süresi dört yıl olup aşağıda yazılı olan dersler okutulacaktır.

Yeni yöntem ile elifba Kuran-ı Kerim Tecvid Ahlaka ilişkin risaleler İlm-i hal Yazı talimi özet fenn-i hesab

1 1869 tarihli "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" yazarlar tarafından EK-1'de yer aldığı üzere Osmanlı döneminde kullanılan Arap-Fars harflerinden günümüzde kullanılan Türk harflerine orijinaliği korunarak çevrilmiştir. Ardından bu çeviri günümüz Türkçesine uyarlanmıştır.

Özet Osmanlı tarihi Özet coğrafya Malumat-ı nafiayı cami risale

Müslüman olmayan çocukların olduğu sınıflarda kendi dini usullerine göre okutulacaktır. Ve işbu usul diniye dersleri kendi dini liderlerinin bilgisiyle atama ile okutulacaktır.

İşbu dersler Müslüman olmayan sınıflarda kendi lisanları üzere okutturulacaktır.

Dört yıldan sonra hafızlığa çalışmak isteyen öğrenciler bir süre daha okulda kalabilirler. Müslüman olmayan sıbyan okullarında kendi dinleri ile ilgili derslere yer verilecek ve bu dersleri okutacak öğretmenler kendi dini liderleri tarafından atanacaktır. Osmanlı Tarihi dersi de kendi dilleri ile okutulacaktır.

Yedinci Madde Bu derslerin değiştirilmesi ve düzenlenmesi, yerel eğitim meclisinin Eğitim Bakanlığı'ndan aldığı izin ve Büyük Eğitim Meclisinin onayı ile yapılır.

Sekizinci Madde Sıbyan okullarında Müslüman ve Müslüman olmayan kız öğrencilerin olduğu sınıflarda bayram ve özel günler ile tüm mektepler için padişahın tahta çıkış tarihine denk gelen günler hariç diğer günlerde sabahtan akşama kadar iki kısım halinde ders yapılacaktır. Bu nedenle öğretmenler eğitim-öğretim zamanlarında okulda olacaklar, mahalle veya köylerde bulunan çocukların okula devamı zorunludur.

Dokuzuncu Madde Osmanlı Devleti'nde sıbyan okullarına kızların altı-on, erkeklerin yedi-on bir yaşları arasında okula devamları zorunludur.

Onuncu Madde Bir mahalle veya köyde sıbyan okuluna gidecek ne kadar erkek ve kız çocuk varsa ihtiyar meclisi bu öğrencilerin isimleri ile geçimlerini temin eden anne baba ve akrabalarının isimlerini bir deftere yazarak bu defterin altını mühürleyecek ve bu defteri okulun öğretmenine verecektir.

On Birinci Madde Onuncu maddede söz edilen defterde adları yazılı öğrencilerden okula gelmeyenler olursa öğretmen tarafından muhtara haber verilecek, o öğrencinin babası, annesi veya bir akrabası ihtiyar meclisine davet edilerek öğrencinin okula gönderilmesi bunlardan istenecektir.

On İkinci Madde Bir ay içerisinde üst üste üç kez anne-baba veya akrabalarından birisinin uyarılmasına rağmen okula devam etmeyen bir öğrenci, on üçüncü maddede belirtilen herhangi bir gerekçeye sahip değilse bu öğrencilerin ailelerden maddi güçlerine göre beş kuruştan yüz kuruşa kadar para cezası alınacak, bu ceza eğitim sandığına yatırılacaktır. Eğer öğrenci yine okula gelmezse yerel yönetim tarafından zorla okula devam etmesi sağlanacaktır.

On Üçüncü Madde Öğrencinin okula devam etmemesini gerektirecek olan hususlar şunlardır: Çocuğun bedeni veya akli bir rahatsızlığının olması, ailenin geçimi için çocuğun çalışmasının zorunlu olması, ekin, harman veya çiftçilik gibi bir işte çalışması, okulun çocuğun ikamet ettiği yere yarım saatten fazla uzaklıkta olması, çocuğun ikamet ettiği köy veya mahallede sıyan mektebinin bulunmaması veya var olan okulun yetersiz olması, çocuğun önceden evinde okuma yazma öğrenmiş olması. Sıbyan okullarına devam etmeyen bu gibi çocukların anne-baba veya akrabalarından herhangi bir ücret alınmaz.

On Dördüncü Madde Sıbyan okulundan eğitim-öğretimini tamamlayıp sınav nizamnamesi uyarınca aldığı diploma ile ortaokullara sınavsız olarak kabul edilirler.

(Kız Sıbyan Okulları)

On Beşinci Madde Bir mahalle ve köyde bir cemaate ait iki sıbyan okulu varsa bunlardan biri kız öteki erkek çocuklarına ayrılacaktır. Böyle olmayan yerlerde kızlar için okullar yapıncaya kadar kız çocukları erkek çocuklarla aynı mektebe gidecekler, fakat kız çocuklarla erkek çocuklarla karışık oturmayacaklardır.

On Altıncı Madde Ayrı kız sıbyan okullarının hoca ve dikiş ustaları kadın olacak, fakat yeterli sayıda ehliyetli öğretmenler yetiştirilinceye kadar yaşlı ve iyi ahlaklı adamlardan öğretmen atanması uygundur.

On Yedinci Madde Kız sıbyan okullarının öğretim metodu, yönetimi, öğrenim ve tatil süresi, öğrenim zorlulukları gibi hususları erkek sıbyan okulları ile ilgili olan nizamnamenin hükümleri ile aynı olacaktır.

(Rüşdiye Okulları)

On Sekizinci Madde Beş yüzden fazla haneye sahip bir kasaba halkının tümü Müslüman ise sadece Müslüman çocukları, tümü Hristiyan ise sadece Hristiyan çocukları için birer rüşdiye okulu açılacaktır. Eğer halkı karma ise Müslüman çocukları için ayrı, Hristiyan çocukları için ayrı ayrı rüşdiye okulu açılacaktır. Ancak açılabilmesi için o topluluğun(cemaatin) sahip olduğu hane sayısı yüzden fazla olmalıdır. Diğer Müslüman olmayan kızların sınıfları hakkında bu kural geçerlidir.

On Dokuzuncu Madde Rüşdiye okullarının yapım masrafları, öğretmen ve hizmetlilerinin ödenekleri ve diğer masrafları il maarif idaresi sandığından karşılanacaktır.

Yirminci Madde Rüşdiye binaları Büyük Eğitim Meclisi tarafından verilecek plana uygun olarak yapılacaktır.

Yirmi Birinci Madde Her rüşdiye okulunun öğrenci sayısına göre birer veya ikişer başöğretmeni veya ikinci öğretmeni olacak, bunlar Öğretmenler Nizamnamesi'ne uygun olarak seçilip atanacaklardır. Bundan başka her rüşdiyenin bir disiplini sağlayıcı görevlisi ile bir hademesi olacaktır.

Yirmi İkinci Madde Başöğretmenlerin sekizyüz kuruş, ikinci öğretmenlerin beş yüz kuruş, disiplini sağlayıcı görevlisine iki yüz elli kuruş, hademeye yüz elli kuruş maaş verilecektir. Diğer masraflar için yıllık dört bin kuruş ödenek ayrılacak ve bu hesaba göre her rüşdiye okulunun yıllık masrafı kırk bin kuruş olacaktır.

Yirmi Üçüncü Madde Rüşdiyelerin öğrenim süresi dört yıl olup aşağıda yer alan dersler verilecektir.

Dini Bilgilerin Temelleri

Osmanlı Dil Bilgisi

Çizgi çizme

Geometrinin Temelleri

Yazılı Anlatım

Yeni Düzene Göre Hazırlanmış Arapça ve Farsça Dil Bilgisi

Hesap bilgisi defter tutma yöntemi

Genel Tarih ve Osmanlı Tarihi

Coğrafya

Jimnastik

Okulun bulunduğu yerde en çok kullanılan dil, ticaret merkezlerinde zeki öğrencilerden isteklere dördüncü yılda Fransızca. Bu dersler içerisinde mezhep ve fen gibi konularla ilgili olanlar her milletin kendi dili ile okutulacak ve ayrıca her cemaatin kendi lisanlarına da programda yer verilecektir. Müslüman olmayan çocukların kendi mezhepleriyle ilgili dersler, altıncı maddede belirtildiği üzere ruhani liderleri tarafından atanan öğretmenler tarafından okutulacaktır.

Yirmi Dördüncü Madde Bu cetvelde yazılı olan dersler cetvel gereğince günlere bölünerek yapılacak olan programa göre okutulacaktır. Eğer yerel birimler bu derslerde veya programlarda herhangi bir düzenleme yapmak isterlerse bunu mutlaka Eğitim Bakanlığı'nın ve Büyük Eğitim Meclisi'nin kararı ve izniyle yapacaklardır.

Yirmi Beşinci Madde Öğrencisi Müslüman olan ya da Müslüman olmayan okullarının tatil süreleri; Bir Ağustos'tan başlayarak yirmi iki gündür. Her rüşdiye okulunun Temmuz başında dersleri tatil olunup 15 gün müzakereye ve Temmuz'un 15'inden sonuna kadar 15 gün boyunca sınavları olduğundan sınavların bitmesin-

den sonra rüşdiyeler kapanır, 23 Ağustos'ta tekrar açılır. Müslüman öğrencilerin devam ettiği rüşdiye okulları için Ramazanın üçüncü haftasının sonundan Şevval ayının birinci haftasının sonuna kadar 15 gün ve Kurban bayramı için bir hafta, Cuma günü ve diğer özel günler tatildir. Bunların dışında tatil uygun değildir. Gayr-ı Müslim öğrencilerin devam ettiği rüşdiye okulları, her cemaatin bayram ve özel günleri tatil olduğu gibi, ülkedeki tüm rüşdiyeler de padişahın tahta çıkış yıldönümlerinde tatil olacaktır.

Yirmi Altıncı Madde Rüştiye okullarından eğitimini tamamlayıp sınav nizamnamesine göre mezun olup diploma alanlar sınavsız olarak liselere kayıt olabilecektir. Bu sınavlarda başarılı olamayanlar istedikleri takdirde bir yıl daha rüşdiye okulunda kalabilecektir.

Kız Rüşdiye Okulları

Yirmi Yedinci Madde Büyük şehirlerde halkın tamamı Müslüman ise sadece Müslüman ve halkın tamamı sadece Hristiyan ise öğrenciler için birer kız rüşdiye okulu açılacaktır. Eğer halkı karma ise Müslüman ve Hristiyanlar öğrenciler için ayrı ayrı birer kız rüşdiye okulu açılacaktır. Bu şehirlerde ayrı ayrı rüşdiyelerin açılabilmesi için hane sayısının beş yüzden fazla olması gerekir. Bu okullar şimdilik sadece Dersaadet'e [İstanbul], daha sonra da diğer il merkezlerinde açılacaktır.

Yirmi Sekizinci Madde Kız rüşdiye okullarının hocaları kadın olacak, ancak kadın hocalar sağlanıncaya kadar yaşlı ve iyi ahlaklı adamlardan hoca tayin edilecektir.

Yirmi Dokuzuncu Madde Kız rüşdiye okullarının öğrenim süresi dört yıl olup programı aşağıda gösterilen dersler okutulacaktır.

Temel dini bilgiler	Özet tarih ve coğrafya
Osmanlı dil bilgisi	Hesap ve defter tutma yöntemi
Temel Arapça ve Farsça dilbilgisi	Süsleme yapacak kadar resim
Yazılı anlatım	Dikiş dikme
Edebi eserlerden seçmeler	(Müzik) zorunlu değildir.
Tedbir-i menzil	

Bu derslerden mezhepler ve fen gibi konularla ilgili olanlar her cemaatin kendi dili ile okutulacak, gayr-ı Müslim kız rüşdiye okullarında Arapça ve Farsça dersleri yerine kendi lisanları bir ders olarak okutulacaktır. Altıncı ve yirmi üçüncü maddelerde belirtildiği gibi din dersleri kendi dinsel liderleri tarafından atanan hocalar tarafından okutulacaktır.

Otuzuncu Madde Kız rüşdiye okullarının iki ile dört kadın hocası, ayrıca terzilik (biçki-dikiş) ve müzik dersi için de birer kadın hocası ile mubassır ve hademesi olacaktır. Bu okulların yıllık ödeneği olan kırk bin kuruş Maarif İdaresi Sandığından karşılanacaktır.

Otuz Birinci Madde Sıbyan okulu diplomasına sahip kız öğrenciler kız rüşdiyelerine sınavsız alınacak, diploması olmayanlar ise sınavla alınacaklardır.

Otuz İkinci Madde Kız okullarının yönetim usulleri, tatil günleri gibi hususları erkek çocuklarının rüşdiyelerindeki nizamname hükümleri gibi olacaktır.

(İkinci Fasıl)

(İdadi Okulları)

Otuz Üçüncü Madde İdadi okulları, rüşdiye okullarını bitirmiş Müslim ve gayr-ı Müslim vatandaşların çocuklarının karma olarak eğitim gördükleri okullardır.

Otuz Dördüncü Madde Durumu uygun olan ve binden fazla haneye sahip olan kasabalarda birer idadi okulu açılacaktır.

Otuz Beşinci Madde İdadi okullarının inşa giderleri, öğretmen ile hizmetli ödenekleri ve diğer harcamaları vilayetlerin maarif idaresi sandığından karşılanacaktır.

Otuz Altıncı Madde Her idadi okulunun muhtelif ders yardımcılarıyla beraber altışar öğretmeni bulunacaktır. Bu öğretmenler, İstanbul'daki Erkek Öğretmen Okulu diplomasına sahip olacak ve Eğitim Bakanlığı tarafından seçilip atanacaklardır. Ayrıca her idadinin bir disiplini sağlayıcı görevlisi ve bir de hizmetlisi olacaktır.

Otuz Yedinci Madde Her idadi okulunun öğretmen ve hizmetli maaşı gideri aylık altı bin kuruş, senelik çeşitli giderleri sekiz bin kuruş, tüm yıllık gideri ise seksen bin kuruş olacaktır.

Otuz Sekizinci Madde İdadi okullarının öğrenim süresi üç yıl olup aşağıda okutulacak derler yer almıştır

Mükemmel Türkçe yazma	Temel Ekonomi	Hesap ve defter tutma yöntemi
Fransızca	Coğrafya	Geometri ve yer ölçme bilimi
Osmanlı dilbilgisi	Genel Tarih	Fizik
Mantık	Eşya bilimi	Kimya
	Matematik	Resim

Otuz Dokuzuncu Madde Yukarıda belirtilen dersler belirli bir program da-

hilinde okutulacaktır. Bu derslerden bazıları, mahallin özelliği gerektirirse, Büyük Eğitim Meclisi'nin önerisi ve Eğitim Bakanlığının izni ile değiştirilebilir.

Kırkıncı Madde İdadi okullarının tatil günleri ve sınav şekilleri rüşdiye okulları gibidir. Ancak İdadilerin karma olması nedeniyle bir kısım öğrencinin özel bayram günlerinde diğer öğrenciler de tatil yapacaklardır.

Kırk Birinci Madde İdadi okullarında süresi içinde mezun olmuş başarılı öğrenciler, sınav nizamnamesinde sınavlarla ilgili kısımda belirtilen haklara sahip olacaklardır. Sınavlarda başarılı olamayan öğrenciler isterlerse bir yıl daha okulda kalabileceklerdir.

(Sultani Okulları)

Kırk İkinci Madde Her vilayetin merkezi olan şehir veya kasabada bir sultani okulu açılacak, idadi okulu mezunları hangi millete mensup olursa olsun sultani okullarına ücretle kabul olunacaktır. Rüşdiye okulu mezunu olanlar sultani okullarının ilk kısım sınıfına ücretli olarak kayıt yaptırabileceklerdir. İdadi okulu diplomasına sahip olup ücret veremeyecek derecede olan yetenekli öğrencilerin sultanilere devam edebilmesini sağlamak amacıyla her sınıf tebaanın bu tür öğrencilerinin %5'i ücretsiz, %10'u çeyrek ve yarım ücretle sultani okullarına kabul edilecektir.

Kırk Üçüncü Madde Sultanilerin yapım giderleri devlet tarafından karşılanacaktır. Öğrencilerden alınacak ücret okulun giderini karşılamazsa, bu giderler için gereğinden fazla miktarda para hazineден karşılanmak üzere her yıl maarif bütçesine konulacaktır. Bu bütçenin idaresi ve harcaması, maarif meclisi tarafından yapılacaktır.

Kırk Dördüncü Madde Sultani okullarının öğrencileri yatılı ve gündüzlü olacaktır. Sultanilere sadece derslere devam etmek dinlemek amacıyla dışarıdan harici öğrenci de kabul olunacaktır. Sultanilere yatılı, gündüzlü ve harici devam eden öğrencilerin durumlarına göre ücretleri, yerel yönetimler aracılığıyla maarif meclisi tarafından tahsil edilecektir. Yatılı öğrencilerin yıllık ücret miktarı yirmi Osmanlı lirasından aşağı ve otuz Osmanlı lirasından yukarı olamayacaktır. Gündüzlü öğrencilerin yıllık tam ücret miktarı yatılı öğrenci ücretinin dörtte biri kadar olacaktır. Dışarıdan öğrencinin tam ücreti yatılı öğrenci ücretinin çeyreği olacaktır.

Kırk Beşinci Madde Her sultani okulunun edebiyat ve müspet bilimler ve kanun derslerini okutacak toplam sekiz kişiden oniki kişiye kadar hocası olacaktır. Bu öğretmenler Öğretmenler Nizamnamesine göre seçilip atanacaklardır. Her sultaninin ihtiyacını karşılayacak kadar müdür, muhasebeci, vekilharç, aşçı, hademe

ve disiplini sağlayıcı görevlisi gibi görevlileri olacaktır. Sultani okullarının idaresi, Vilayet Eğitim İdaresi Müdürü'nün nezareti altındadır.

Kırk Altıncı Madde Sultani okullarında okutulacak dersler iki kısımdır. Birinci kısım alt kısım dersleri, ikinci kısım ise üst kısım dersleridir. Alt kısım şubesinde idadi okulu dersleri okutulacaktır. Üst kısım şubesi ise kendi içerisinde iki sınıfa ayrılır. Bunlardan biri edebiyat, diğeri müspet bilimler sınıfıdır. Alt kısım şubesi ile üst kısım şubesinin öğrenim süresi üçer yıl olup sultani okullarının toplam öğrenim süresi altı yıldır. Üst kısım şubesinin dersleri aşağıda gösterilmiştir.

(Kısmı Ali)

(Edebiyat sınıfı)	(İlimler sınıfı)
Türkçe yazım ve anlatım	Tasarım geometrisi
Arapça ve Farsçadan edebiyata	Matematik ve matematiğin geometriye
İlişkin eserler	uygulanması
Maani	Trigonometri ve küresel geometri
Fransızca	Heyet
Ekonomi Bilimi	Fizik ve kimyanın özet olarak
Uluslar Hukuku	sanayi ve tarıma uygulanması
Tarih	Eşya ilmi
	Topografya

Kırk Yedinci Madde Kırk altıncı maddede bahsedilen dersler bir program kapsamında günlere bölünerek okutulacaktır. Bu derslerden bazıları, mahallin özelliği gerektirirse, Büyük Eğitim Meclisi'nin önerisi ve Eğitim Bakanlığının izni ile değiştirilebilir.

Kırk Sekizinci Madde Sultani okullarının tatil günleri, sınav zamanları rüşdiye okulları ve idadiler gibidir. Ancak yatılı olan öğrencilerin tatil süresince okulda kalıp kalamayacaklarına yerel eğitim yönetimleri tarafından karar verilir.

Kırk Dokuzuncu Madde Sultani okullarında öğrenim gören üst kısım öğrencileri kurallara uygun biçimde sınavlara girme hakkına sahip oldukları için üst kısım dersleri için yapılan sınavlarda başarılı olurlarsa o seneki kuradan muaf olacaklardır.

Ellinci Madde Sultani okullarında başarılı olarak diploma alanlar sınavlarla ilgili kısımda belirtilen ayrıcalıklara sahip olurlar. Sınavlarda başarılı olmayanlar ise isterlerse bir yıl daha sultanide kalabilecekler.

(Üçüncü Fasıl)**(Yüksekokullar)**

Elli Birinci Madde Yüksekokullar, Erkek Öğretmen Okulu, Kız Öğretmen Okulu), Üniversite ile çeşitli bilim ve sanayi dallarına ait okullardır.

(Erkek Öğretmen Okulu)

Elli İkinci Madde Muhtelif mekteplere mükemmel öğretmenler yetiştirmek üzere Dersaadette Rüşdiye, İdadiye ve Sultaniye Şubelerinden oluşan bir Büyük Erkek Öğretmen Okulu kurulacaktır. Her şubenin Edebiyat ve müspet ilimler adında iki bölümü bulunacaktır. Birinci şube rüşdiyelere, ikinci şube idadilere, üçüncü şube ise sultanilere öğretmen yetiştirecektir.

Elli Üçüncü Madde Rüşdiye şubesi iki bölümdür. Birinci bölümde Müslüman öğrencilerin, ikinci bölümde ise gayr-ı Müslim öğrencilerin devam ettiği rüşdiyelere öğretmen yetiştirilecektir.

Elli Dördüncü Madde Rüşdiye şubesinin öğrenim süresi üç yıldır. Rüşdiye şubesinin herbir bölümünde aşağıdaki dersler okutulacaktır:

(Edebiyat sınıfı)

Türkçe kitabet ve inşa

Tertib-i cedid üzere tadrise iktidar-ı kesb edecek derecede Arabi ve Farsî

Her cemaatin kendi dili

Genel tarih (her milletin kendi dili üzere ders verilecektir.)

(Ulum sınıfı)

Tersim-i hutut

Geometri

Defter tutma yöntemi

Hendese

Arazi ölçümü

Matematik

Elli Beşinci Madde İdadi şubesinin öğrenim süresi iki yıl yıldır. İdadi şubesinin herbir bölümünde aşağıda yer alan dersler okutulacaktır.

(Edebiyat sınıfı)

(İlimler sınıfı)

Arabi ve Farsîden tercüme ameliyatı

İlm-i Mevalid

Türkçe şiir ve inşa	Hendese-i resmiye ve menazır
Fransızca	Matematik
Kavanin-i Osmaniye	Hikmet-i tabiiyye
Mantık	Kimya
İlm-i servet-i milel	Resim

Elli Altıncı Madde Sultani şubesinin öğretim süresi üç yıldır. Sultani şubesinin herbir bölümünde aşağıda yer alan dersler okutulacaktır.

(Edebiyat sınıfı)	(İlimler sınıfı)
Mükemmel Türkçe inşa ve eşar	Müsellesat-ı müsteviye ve küreviye
Mükemmel Arapça ve Farsça	Cebirin hendeseye tatbiki
Maani	Kutu-i mahrutiyat
Türkçeden Fransızcaya ve Fransızcadan	Mekanik
Türkçeye çeviri	İlm-i kimyanın sanayi ve ziraate Tatbiki
Uluslar Hukuku	Mükemmel ilm-i mevalid Fenn-i tabakatül-arz Fenn-i tahtit-i arazi Resim

Elli Yedinci Madde Erkek Öğretmen Okulunun bir müdürü, gereği kadar öğretmeni ve iki tane hizmetlisi olacaktır.

Elli Sekizinci Madde Müdüre beş bin kuruş, öğretmenlere ise iki binden dört bin kuruşa kadar maaş verilecektir.

Elli Dokuzuncu Madde Sınav kısmında da belirtildiği üzere rüşdiye, idadi ve sultani diplomasına veya mülazemet diplomasına sahip olanlar sınavsız olarak Öğretmen Okuluna kayıt yaptırabilirler. Bunlara sahip olmayanlar ise bir heyet huzurunda yapılan sınavdaki başarı durumlarına göre şubelerden birine gündüzlü öğrenci olarak kayıt yaptırabilirler.

Altmışınca Madde Öğretmen okulunun rüşdiye şubesindeki öğrencilere 80'er kuruş, idadi şubesindeki öğrencilere 100'er kuruş, sultani şubesindeki öğrencilere ise 125'er kuruş aylık burs verilecektir. Burs verilen asıl öğrenci sayısı toplam 100 kişi olup diğer öğrencilere burs verilmeyecektir. Burs verilen öğrencilerin 40'ı rüşdiye, 60'ı ise eşit olarak idadi ve sultani şubelerine ait olacaktır. Artan burs olursa bu miktar, en kıdemli öğrenci kim ise ona verilecektir.

Altmış Birinci Madde Rüşdiye şubesinin sınavlarında başarılı olup mezun olanlar, rüşdiyelere öğretmen olmak veya idadi şubesine devam etmek, idadi şubesinin sınavlarında başarılı olup mezun olanlar ise idadilere öğretmen olmak veya sultani şubesine devam etmek hususunda serbesttirler.

Altmış İkinci Madde Öğretmen okulunun sınavlarında başarılı olup mezun olanlar, mezun oldukları şubeye göre atanacakları okulların kadrolu öğretmenlik görevini kabul etmek zorundadırlar.

Altmış Üçüncü Madde Öğretmen okullundan mezun olan öğretmen adaylarının, muhtelif okullara öğretmen olarak atanmalarında diğer adaylara göre öncelik hakları olacaktır.

Altmış Dördüncü Madde Muhtelif okullarda, önemli bir gerekçesi olmadan, zorunlu 5 yıl öğretmenlik yapma süresini doldurmadan görevi bırakmak isteyenlerden, öğrenimleri sırasında almış oldukları burs miktarları geri alınacak, bu gibiler tekrar öğretmen olmak için başvuramayacaklardır.

Altmış Beşinci Madde Öğrenim süresi tamamlanmadan da devam edilen şubenin ilgili bölümünün tüm sınavlarına girebilir, bu sınavlarda başarılı olup liyakatini gösterenler öğretmen olarak atanabilirler.

Altmış Altıncı Madde İlköğretmen Okulu, Büyük Erkek Öğretmen okulunun bir parçasıdır ve Büyük Darülmualimin müdürünün yönetimi altındadır.

Altmış Yedinci Madde Öğretmen okulunun gelişmiş bir kütüphane ve nümunehanesi ile mükemmel derecede fizik ve kimya aletleri bulunacaktır.

(Kız Öğretmen Okulu)

Altmış Sekizinci Madde Kız sıbyan okullarına ve rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul'da bir kız öğretmen okulu kurulacak, bu okul sıbyan ve rüşdiye olmak üzere iki şubeye, her şube de kendi içerisinde biri Müslüman ve diğeri gayrı Müslim rüşdiyelerine öğretmen yetiştirmek üzere ikişer bölüme ayrılacaktır.

Altmış Dokuzuncu Madde Sıbyan şubesinin öğrenim süresi iki yıl olup programı aşağıdaki şekildedir.

Mebadi-i ulum-ı diniye

Kavaid-i lisan-ı Osmani ve kitabet

Usul-u talim

Her cemaatin kendi dili

Risale-i ahlak

Her cemaatin kendi dili üzere

Hesab ve defter tutmak usulü	eğitim yapılacaktır ve Müslüman olmayan
Osmanlı tarihi ve coğrafyası	çocukların din bilimleri dersleri
Malumat-ı nafia	daha önce belirtildiği gibi
Musiki	dini önderleri tarafından atananlar
Dikiş ve nakış	tarafından okutulacaktır.

Yetmişinci Madde Rüşdiye şubesinin öğrenim süresi üç yıl olup dersler aşağıdaki şekildedir.

Mebadi-i ulum-ı diniye

Kavaid-i lisan-ı Osmani ve inşa

Arabi ve Farisi

Ahlak Bilimi

Her cemaatin kendi dili üzerine

Tedbir-i menzil

okutulacaktır ve Müslüman olmayan

Tarih ve coğrafya

çocukların din derslerinin

Mebadi-i ulum-ı riyaziye ve tabiiye

ataması altmış dokuzuncu

Resim

maddedeki gibi olacaktır

Enva-ı ameliyat-ı hıyatiye

Yetmiş Birinci Madde Kız öğretmen okulunun bir müdiresi ve çeşitli bilim ve fen derslerini okutacak gereği kadar kadın öğretmeni, nakış ustası, iki hizmetçisi olacaktır. Kadınlardan yeterince öğretmen atanıncaya kadar yaşlı ve iyi ahlaklı adamlar da öğretmen olarak atanabilecektir.

Yetmiş İkinci Madde Müdirenin 1500 kuruş, öğretmen ve ustaların 750'er kuruş, hizmetçilerin 150'er kuruş maaşı olacaktır.

Yetmiş Üçüncü Madde Sıbyan veya rüşdiye okulu diplomasına sahip olanlar sınavsız olarak Kız Öğretmen Okuluna kayıt yaptırabilirler. Bu tür ve derecede diploması olmayanlar, bir heyet huzurunda yapılacak olan sınavdaki başarı durumlarına göre Kız Öğretmen Okulunun iki bölümünden birine kayıt yaptırabileceklerdir.

Yetmiş Dördüncü Madde Sıbyan şubesinden mezun olarak diploma alanların, kız sıbyan okullarına öğretmen olarak atanmaları veya rüşdiye bölümüne devam etmeleri kendi isteklerine bağlıdır.

Yetmiş Beşinci Madde Kız Öğretmen Okulundan mezun olanların atanacakları öğretmenlik mesleği görevini kabul etmeleri zorunludur.

Yetmiş Altıncı Madde Kız öğretmen okulu mezunu olup diploması bulunan kız öğretmen adaylarının muhtelif okullara öğretmen olarak atanmalarında diğer adaylara göre öncelik hakları olacaktır.

Yetmiş Yedinci Madde Muhtelif kız okullarında beş yıl görev yapmayanlar ve özürsüz olarak öğretmenlik mesleğinden ayrılanlardan öğrenimleri esnasında almış oldukları bursun tamamı geri alınacak, bu gibiler okullara tekrar öğretmen olarak atanamayacaklardır.

Yetmiş Sekizinci Madde Kız Öğretmen Okulunun asıl öğrenci sayısı elli kişidir. Sıbyan şubesindeki öğretmen adaylarına ayda otuz kuruş, rüşdiye şubesindeki öğretmen adaylarına ise altmış kuruş burs verilecektir. Artan burs olursa bu miktar, gündüzlü öğrenciler içerisinde en kıdemlisi kim ise ona verilecektir.

(Üniversite)

Yetmiş Dokuzuncu Madde Dersaadette [İstanbul] Osmanlı Üniversitesi adıyla bir Üniversite kurulacaktır.

Sekseninci Madde Üniversite; Hikmet ve Edebiyat, İlm-i Hukuk, Ulum-i Tabiiye ve Riyaziye olmak üzere üç şubeden oluşacaktır.

Seksen Birinci Madde Hikmet ve Edebiyat Şubesi'nde; İlm-i terkiib-i vücud-ı insani, İlm-i ahval-i nefis, Mantık ve Maani, Beyan, İlm-i kelam, İlm-i ahlak, Hukuk-ı Tabiiye, İlm-i tarih, Mükemmel Arabi, Farisi, Türki, Fransızca, Yunan ve Latin lisanlarıyla bilumum ümmehat-ı elsine kavaidinin tatbik ve mukayesesine dair sarf-ı umumi, İlm-i aruz, Genel tarih, eski eserler, para bilimi dersleri okutulacaktır.

Seksen İkinci Madde İlm-i Hukuk Şubesinde; Fıkh-ı şerifin muamelat bahsi, Usul-i fıkıh, Romalıların hukuku, Fransızların hukuk-ı adiyeye kanunnamesi, Hukuk-ı adiyeye müteallik usul-i muhakeme, Ticaret-i berriye ve bahriye, Ceza kanunname-i hümayunları, Usul-i muhakame-i cinayet, Hukuk-ı mülkiye, Hukuk-ı milel dersleri okutulacaktır.

Seksen Üçüncü Madde Ulum-i Tabiiye ve Riyaziye Şubesi'nde; Heyet, Hikmet-i Tabiiye, İlm-i Kimya, İlm-i Tabakat-ül arz, İlm-i maadin, İlm-i hayvanat, Hendese, Müsellesat, Hendesenin cebire tatbiki, Hendese-i resmîye, Menazır, Hesab-ı tefazuli ve tamamı, cerr-i eskalin nazariyat ve tatbikatı, Tarih-i ulum-i tabiiye, Riyaziye, Fenn-i tahtit-i arazi dersleri okutulacaktır.

Seksen Dördüncü Madde Üniversitede, derslerin öğretim dili Türkçe olacak, Türkçe öğretim yapacak mükemmel hocalar yetiştirilinceye kadar öğretim Fransızca lisanında yapılabilecektir.

Seksen Beşinci Madde Her şubenin öğretim süresi mezuniyet diploması alacaklar için üç yıl, üniversite hocası, profesör) olmak isteyenler için ise dört yıldır.

Seksen Altıncı Madde Her şubenin sınıflarının ders programları her eğitim-öğretim yılının başında o şubenin hocaları tarafından yapılarak Üniversite Rektörü ve Eğitim Bakanlığı onayı ile yürürlüğe girecektir.

Seksen Yedinci Madde Üniversitede dersler hocaları tarafından sözlü olarak anlatılacaktır. Halk arasından Üniversite dershanelerine ders dinlemek için gelenlere de izin verilecektir.

Seksen Sekizinci Madde Üniversiteye, gerekli özellikleri taşımak şartıyla, en az on altı yaşında olan her öğrenci kayıt yaptırabilir.

Seksen Dokuzuncu Madde Üniversiteye kayıt yaptırıp Dersaadette oturan her öğrenci ikamet ettiği adresi ve ihtiyaç halinde ilgili şube müdürünün iletişime geçebileceği velisinin adını okul idaresine bildirmek zorundadır.

Doksanıncı Madde Üniversiteye girmek isteyen öğrenciler, kayıt işlemlerini bitirdikten sonra Üniversitenin her bölümden birer hocanın katılımıyla oluşan bir sınav komisyonunun önünde Lisan-ı Osmani, Tarih-i Umumi, Coğrafya, Hesap, Hendese, Cebir, Hikmet-i Tabiiye, Mantık, derslerinden sınava tabi tutulacaklardır.

Doksan Birinci Madde Bu sınavda başarılı olan öğrencilere sınav komisyonu tarafından bir başarı belgesi verilecek, öğrenciler bu belgenin yanı sıra yarım Osmanlı lirası vererek Üniversiteye kaydolabileceklerdir.

Doksan İkinci Madde Doksanıncı maddede belirtilen dersleri, daha önceden bir okulda görüp o okuldan diploma alan bir öğrenci, Üniversiteye giriş sınavından muaf tutulacaktır.

Doksan Üçüncü Madde Öğrenciler her üç ayın ilk onbeş günü içerisinde Üniversiteye çeyrek Osmanlı altını vererek kayıtlarını yenileyeceklerdir.

Doksan Dördüncü Madde Üniversitede kaydını yenilemek isteyen bir öğrenci, geçen üç ay içerisinde derslerine devam ettiğine ilişkin hocalarından aldığı devam belgesini göstermek zorundadır.

Doksan Beşinci Madde Üniversitenin disiplin kurallarına aykırı davranan öğrenci, öncelikle hocaları tarafından uyarılacak, bu disiplinsiz hareket üç defa tekrar ederse öğrenci, her üç ayda bir yaptırdığı ders kaydı hakkının bir veya ikisini kaybederek derslerinden geri kalacak, böylece üç ay okuldan ayrı kalacağı için Üniversiteden atılacaktır.

Doksan Altıncı Madde Öğrencinin ders alamaması, Üniversiteden uzaklaştırılması, Üniversiteden atılması Üniversite yönetiminin kararına bağlıdır.

Doksan Yedinci Madde Üniversitede öğrenim gören tüm öğrenciler gündüz-lü öğrencidir.

Doksan Sekizinci Madde Üniversitenin hoca yardımcıları Muallim Nizamnamesi'nin şartlarına uygun olarak seçilip atanacaklardır.

Doksan Dokuzuncu Madde Üniversite hocalarına ikibinbeşyüz kuruştan beşbin kuruşa, hoca yardımcılarına(asistanlara) ise binbeşyüz kuruştan ikibin-beşyüz kuruşa kadar aylık maaş verilecektir.

Yüzüncü Madde Öğrenciler, isimlerinin yer aldığı yoklama listelerine her gün imza atacaklar, hocalar da her hafta bu listeleri kontrol ederek derse gelmeyen öğrencileri belirleyeceklerdir.

Yüz Birinci Madde Üç ay süresince derslerine devam eden öğrencilere hocaları tarafından bir devam belgesi verilecektir.

Yüz İkinci Madde Her yılsonunda dört tane kayıt belgesine sahip olan öğrenci, kendi şubesinde okutulan derslerin sınavına girecek, birinci sınavı veremeyince beşinci kayıt belgesini isteyemeyeceği gibi, ikinci sınavı veremeyince de dokuzuncu kayıt belgesini isteyemeyecek, öğrenimi süresince bu işlem böyle olacaktır.

Yüz Üçüncü Madde Öğrenci, üçüncü yılın sonunda ilk olarak o sene aldığı derslerin, daha sonrada ilgili şubesinin tüm derslerin sınavına girecektir.

Yüz Dördüncü Madde Yüz üçüncü maddede belirtilen iki sınavda da başarılı olan bir öğrenci, şube yönetimi tarafından belirlenen bir konuda yaptığı bitirme tezini şube başkanına verecek, tez, şube başkanı tarafından da kabul edilirse öğrenci bu tez çalışmasını şube hocalarından oluşan sınav komisyonuna sunacaktır.

Yüz Beşinci Madde Sınav komisyonunun tez ile ilgili olarak vermiş olduğu olumlu görüş ile sınavı kazanan öğrenciye üniversite mühürüyle mühürlenmiş, şube başkanı, sekreteri ve Üniversite Rektörü tarafından imzalanmış bir diploma verilecektir.

Yüz Altıncı Madde Hoca, profesör olmak isteyen bir öğrenci Üniversiteden diplomasını aldıktan sonra bir yıl daha okula kayıt yaptırarak mezuniyet usulüne göre sınavlara girip bilimsel bir konuda tez yaptıktan sonra müderrislik yapabileceğine dair ayrıca bir diploma alacaktır.

Yüz Yedinci Madde Sınav Nizamnamesi'nde de belirtildiği üzere, her öğrenciden sınav için alınan mezuniyet harcından başka üniversite sandığına atılmak üzere her sınav için ikişer Osmanlı yüzlük mecdiyeye altını daha alınacaktır.

Yüz Sekizinci Madde Üniversite Eğitim Bakanlığı'nın yazısı üzerine padişahın iradesiyle atanan bir Rektörün yönetimi altında olacaktır.

Yüz Dokuzuncu Madde Rektör, üniversitedeki tüm işleri Üniversite Nizamnamesi'ne göre yürütecek, öğrencilerin düzenini sağlayacak, uygunsuz davranışı olan öğrencilere nasihat etmekle birlikte durumlarını velilerine ve gerektiğinde de Eğitim Bakanlığına bildirecektir.

Yüz Onuncu Madde Rektör, yıl sonunda o yıl içerisinde yapılanları, Üniversitenin o anki durumunu, yapılmasına karar verilen ıslahatların neler olduğunu yazılı bir belge ile ilan edecektir.

Yüz On Birinci Madde Üniversitenin her şubesinin hocaları her yıl kendi içlerinden birisini bölüm başkanı olarak seçeceklerdir.

Yüz On İkinci Madde Her şubenin başkanı gerektiğinde şube hocalarını toplantıya çağırarak şube ile ilgili konuları görüşecektir.

Yüz On Üçüncü Madde Rektörün başkanlığında bölüm başkanlarından oluşan Üniversite Senato, Üniversitenin ders programları, Üniversitenin düzeni ve çalışması gibi ilgili konular üzerinde Eğitim Bakanlığının iznini alarak ya da almadan görüşmeler yapabilecektir.

Yüz On Dördüncü Madde Her şubenin hocaları kendi aralarından birisini şube sekreteri olarak seçeceklerdir.

Yüz On Beşinci Madde Şube sekreteri toplantı görüşmelerini yazıya geçirmek, ilgili yazışmaları yapmak, bu evrakları saklamak ve korumakla görevlidir.

Yüz On Altıncı Madde Rektörün aylık maaşı yedibinbeşyüz kuruş olacak, bölüm başkanlarının maaşları da hocalık maaşına ayriyeten biner kuruş eklenerek ödenecektir.

Yüz On Yedinci Madde Her sınıfta bir disiplini sağlayan görevli ve gereği kadar hizmetli olacak, bunların aylık maaşı üçyüz kuruş, hizmetlilerin aylık maaşları ise yuzeliden ikiyüzelli kuruşa kadar olacaktır.

Yüz On Sekizinci Madde Üniversitenin tatil günleri öncelikle haftanın her Cuma ve Pazar günüdür. İkinci olarak her sınıf milletin bayram ve özel günleri de tatil günüdür. Yine ramazan ayı ile sınavlardan sonraki bir aylık süre Üniversitenin tatil günleridir. Ayrıca padişahın tahta çıkma günü ve tahta çıkma gününün yıldönümlerinde de Üniversite tatil olacaktır.

Yüz On Dokuzuncu Madde Üniversitede bir kütüphane kurulacaktır.

Yüz Yirminci Madde Kütüphane müdürü, Rektörünün önerisi, Eğitim Bakanlığının yazısı üzerine padişahın iradesiyle atanır. Kütüphane müdürünün aylık maaşı iki bin beş yüz kuruştur.

Yüz Yirmi Birinci Madde Kütüphane için yıllık yirmi beş bin kuruş ödenek ayrılacaktır.

Yüz Yirmi İkinci Madde Kütüphaneye bağış ve vasiyet yoluyla verilen armağanlar kabul edilecek, diğer kütüphanelerle de kitap alış verişi yapılabilir.

Yüz Yirmi Üçüncü Madde Kütüphane, hocalar ve öğrenciler için her gün, halk için ise belirlenen zamanlarda açık tutulacaktır.

Yüz Yirmi Dördüncü Madde Üniversitenin özel bir sandığı olacak, buranın yönetimi Rektörün önerisi ve Eğitim Bakanlığı'nın yazısı üzerine padişahın iradesiyle atanan bir memura verilecektir.

Yüz Yirmi Beşinci Madde Üniversitenin ödeneği öncelikle tamamen Üniversitenin sandığına aktarılan kayıt ücretleri, sınav harçları, sınav gelirleri ile bağışlardan ve devlet tarafından verilen ödenekten oluşur. Bağışlar, giderleri karşılamak için kullanıldığından, Üniversitenin ödeneği arttıkça bu bağış miktarı da azaltılacaktır.

Yüz Yirmi Altıncı Madde Üniversitenin harcamaları; Rektör, hocalar ile hizmetlilerin maaşları, yakacak giderleri, onarım giderleri ve kütüphane için ayrılan bağış parasından oluşur.

Yüz Yirmi Yedinci Madde Önceki maddede söz edilen sandığın her yıl gelir-gider hesaplarını gösteren bir defter, Büyük Eğitim Meclisinin Yönetim kısmına gönderilecektir.

Yüz Yirmi Sekizinci Madde İleride yürürlüğe konulacak özel Nizamnamesine uygun olarak Üniversitede tarih-i tabiiye ve eski paralara ait eserlerin toplanması ve korunması için birer birim ve ayrıca kimyahane açılacak ve buralara görevli memurlar atanacaktır.

(İkinci Kısım)

(Özel Okullar)

Yüz Yirmi Dokuzuncu Madde Özel okullar, toplumlar ya da Osmanlı veya yabancı devletlerin tebaası fertler tarafından ücretli veya ücretsiz olarak kurulan okullardır. Masraflarını kurucuları ya da bağlı oldukları vakıfları karşılar. Kurulumalarının şartları şunlardır:

- Bu okulların öğretmenlerinin ellerinde Eğitim Bakanlığı tarafından ya da yerel eğitim idaresi tarafından verilmiş diploma bulunması,
- Bu okullarda terbiye ve ahlak kurallarına ve Devletin politikasına aykırı ders okutulmaması ve ders programları ve kitaplarının Eğitim Bakanlığı ya da yerel eğitim idaresi ve vali tarafından onaylanması,

- Kuruluşu için Eğitim Bakanlığı ya da yerel eğitim idaresi ve vali tarafından resmi izin verilmesi.

Yüz Otuzuncu Madde Özel okullarda çocukların uygunsuz hareketleri ve tembellikleri nedeniyle dövülmesi ve onlara yakışsız sözler söylenmesi yasaktır. Bu tür çocuklar talimata göre cezalandırılacaktır.

(İkinci Bölüm)

(Genel Eğitim Yönetimi)

(Birinci Kısım)

(Büyük Eğitim Meclisi)

Yüz Otuz Birinci Madde Eğitimin genel yönetim merkezi olmak üzere Eğitim Bakanının başkanlığında İstanbul'da bir Büyük Eğitim Meclisi kurulacak ve bu Meclis, Bilim Dairesi ve Yönetim Dairesi adıyla iki daireden oluşacaktır.

Yüz Otuz İkinci Madde Büyük Eğitim Meclisi, iki dairesiyle birlikte, Danıştay ve Yargıtay üyelerinden, ilmiye ve askeri sınıftan ikişer üye ve çeşitli cemaatlerin birer dinsel başkanlarından oluşur. Büyük Eğitim Meclisi, yılda iki defa Eğitim Bakanının başkanlığında toplanır ve bu toplantılar gereği kadar devam eder.

(Birinci Fasıl)

(Bilim Dairesi)

Yüz Otuz Üçüncü Madde Bilim Dairesi bir başkanın yönetiminde haftada iki defa toplanır. Üyeleri iki kısımdır. Birinci kısım üyesi Dahili üyelerdir ve bu üyeler Osmanlı vatandaşlarıdır. İkinci kısım üyeler ise harici üyelerdir. Dahili üyeler toplam sekiz kişidir. Harici üyelerin sayısında bir sınırlama yoktur. Bilim Dairesinin iki sekreteri bulunmaktadır. Bu sekreterlerden birisi Avrupa üniversiteleri ile yazışabilmek için Fransızca bilmek zorundadır. Yüksekokul nazırları ve müdürleri Bilim Dairesinin doğal üyesi oldukları için herhangi bir davette toplantılara katılmak zorundadırlar.

Yüz Otuz Dördüncü Madde Bilim Dairesi'nin esas görevi, genel okullara gerekli olan kitap ve dergileri temin etmek, çeşitli bilim dallarına ait kitapları Türkçe lisaniyla zamanında ve sırasıyla telif ve tercüme etmek-ettirmek, gerektiğinde gazetelere vereceği ilanlarla telif ve tercüme faaliyetleri için ihtiyaç duyulan elemanları bulmak, Avrupa üniversiteleriyle haberleşmek, Türkçenin ilerlemesine çalışmak, yazılan ve tercüme edilen kitapları onayladıktan sonra değerlerine göre yazar ve tercüme edenlere verilecek olan ödülleri belirlemek, mezuniyet sınavla-

rını yapmak ve diploma vermektir. Bu dairenin, yazdıracağı ve tercüme ettireceği kitap ve dergilerin yazarı ve tercüme edenlerine verilecek ödüller için devlet tarafından ayrılmış yıllık iki bin kese ödeneği olacaktır.

Yüz Otuz Beşinci Madde Bilim dairesinin esas görevi, yukarıda belirtilen görevleri yerine getirmektir. Her yılın sonunda yapılanların mutlaka açıklanması ve belirtilmesi de gerekmektedir.

Yüz Otuz Altıncı Madde Dahili üyelerin Arapça, Yunanca Latince gibi dilleri veya Batı dillerinden birini bilmelerinin yanı sıra mutlaka herhangi bir bilim dalında da kariyerli olmaları gerekir. Dahili üyeler kitap yazabilme veya tercüme edebilme yeteneğine sahip Türkçeyi etkili kullanabilen Osmanlı vatandaşlarıdır.

Yüz Otuz Yedinci Madde Harici üyeler, Bilim Dairesi ile irtibata geçerek bilim ve eğitim ile ilgili alanlarda çalışmalar yapacak, Bilim Dairesi'nde her üç ayda bir yapılan toplantılara katılacaklardır.

(İkinci Fasıl)

(Yönetim Dairesi)

Yüz Otuz Sekizinci Madde Yönetim Dairesi bir başkan, birisi Müslüman ve diğeri Müslüman olmayan iki başkan yardımcısı, dört eğitim yönetimi ve teftişi ile ilgili görevli memur ve en az üçte biri Müslüman olan 6 üye ve bir başsekreterden oluşur. Üyeler her gün toplanarak özellikle Dersaadet [İstanbul]ve civarı ve tüm ülkedeki okulların eğitim sorunları, kütüphane, müze ve matbaaların idaresi, öğretmenlerin her türlü özlük işleriyle ilgileneceklerdir. Ayrıca Dersaadet [İstanbul] ve civarındaki okulların ders içerik ve programlarını, eğitim-öğretim faaliyetlerini planlayarak bu planları genel kurula sunarak bilimin gelişmesi ve öğretim kurumlarının belirli bir düzen içerisinde ilerlemesine çalışacaklardır.

Yüz Otuz Dokuzuncu Madde Bilim Dairesi ile Yönetim Dairesi üyeleri gerektiğinde birlikte de toplanacaklardır. Böyle bir durumda görüşülecek konu hangi daireye ait ise o toplantıya ilgili dairenin başkanı başkanlık yapacaktır.

Yüz Kırkıncı Madde Her iki dairenin başkanlarının yedi bin beşyüzer kuruş, üyelerinin dörtbin kuruş maaşı olacaktır. Bilim Dairesi üyeleri yazdıkları ya da tercüme ettikleri eserler için ayrıca ödül de alacaklardır. Sekreterlere üçerbin kuruş maaş verilecektir. Bu üyelerin tamamı Eğitim Bakanlığı tarafından atanacaktır.

Yüz Kırk Birinci Madde Bilim Dairesi ile Yönetim Dairesinin yazışmalarını yapacak olan bir yazı işleri bürosu ile İstanbul'daki maarif sandıklarının işlerini yürütmek üzere bir Muhasebe Bürosu da kurulacaktır.

Yüz Kırk İkinci Madde Dersaadetteki [İstanbul] eğitim sandığı, bir memurun yönetimde eğitim dairesine bağlı olacaktır.

(İkinci Kısım)

(İl Eğitim Meclisleri)

Yüz Kırk Üçüncü Madde Dersaadet [İstanbul]'teki Büyük Eğitim Meclisinin bir şubesi ve icra organı olarak maarif müdürü adı verilen bir görevlinin başkanlığında her vilayet merkezinde bir maarif meclisi kurulacaktır. Bu meclisin şartlara göre biri Müslüman diğeri Müslüman olmayan iki yardımcısı ve yine ikisi Müslüman ikisi Müslüman olmayan dört eğitim yönetimi ve teftişi ile ilgili görevli memur, dört ile on kişi arasında değişen Müslüman ve Müslüman olmayan sivil üyesi, bir sekreteri, bir muhasebecisi ve bir sandık emini bulunacaktır. Civar vilayet merkezlerinde de duruma göre biri Müslüman ve diğeri Müslüman olmayan denetçi adıyla ikişer memuru olacak ve bunlar vilayetlerin eğitim meclislerine bağlı olarak çalışacaklardır. Bu üyelerin tamamı Osmanlı vatandaşı olmak zorundadır.

Yüz Kırk Dördüncü Madde Eğitim meclislerinin başkanları, yardımcıları, muhakkik ve müfettişleri Eğitim Bakanlığı'nın seçimi ve padişahın iradesiyle atanır. Diğer memurlar ise o yörenin ileri gelenleri başta olmak üzere vilayet makamının seçim ve önerisi üzerine Eğitim Bakanlığı'nın onayı ile atanır. Bu memurların atama ve görevleriyle ilgili tüm işler Eğitim Bakanlığı'na aittir.

Yüz Kırk Beşinci Madde Eğitim meclislerinin başkanı, başkan yardımcısı, muhakkikleri, sekreteri, müfettişleri, muhasebecileri ve sandık emenleri asıl memurlardır. Başkanın maaşı üç bin kuruştan beşbin kuruşa kadar iken, başkan yardımcısı, muhakkik ve müfettişlerin maaşları ikibin kuruş, diğer sekreter, muhasebeci ve sandık emenlerinin maaşı ise beşyüz kuruş ile bin kuruş arasındadır. Muhakkikler, görev gereği bir yere gönderilirse kendilerine ayrıca yolluk-yevmiye verilecektir. denetçilerin yolluk yevmiyeleri maaşlarına dahildir.

Yüz Kırk Altıncı Madde İl eğitim meclislerinin görevleri; Eğitim Bakanlığı'nın emir ve buyruklarını yerine getirmek, eğitim-öğretim hizmetlerinin usulüne uygun olarak yapılmasını sağlamak, hazineden verilen ve halktan alınan ödeneğin koruma altına alınarak doğru bir biçimde harcanmasını sağlamak, okulların denetim ve ıslahatını yapmak, vilayetdeki tüm okul, kütüphane, matbaa ve benzer kuruluşlarla yakından ilgilenmek ve eğitim işlerinin düzenli bir biçimde gelişip ilerlemesini sağlamaktır. Her vilayetin eğitim durumunu ve bu konuda yapılması gerekenleri bir yazıyla Eğitim Bakanlığı'na bildirmek, bu yazının bir suretini İl Eğitim Meclisi'ne göndermek, bütçenin düzenli olarak kullanımını sağlamak, sonuç olarak maarifin tüm meseleleriyle ilgilenecek işlerin düzenli bir biçimde yapılmasını temin etmektir. Ayrıca öğretmenlerin özlük hakları ile ilgili sınavların yapılması ve diplomaların verilmesi de bu meclisin görevleri arasındadır.

Yüz Kırk Yedinci Madde Müdür ve müdür yardımcılarının görevi; eğitim işlerini düzenlemek, gerekli olan reformları yapmak, Eğitim Bakanlığı'ndan aldıkları emirler doğrultusunda eğitim-öğretim hizmetlerini planlamak, vilayet merkezindeki okullar, kütüphaneler ile özellikle idadi, sultani ve yüksekokulların düzenli bir şekilde çalışmasını temin etmek, eğitim ödeneğinin uygun olarak ilgili yerlere harcanmasını sağlamak gibi görevleri vardır.

Yüz Kırk Sekizinci Madde Muhakkiklerin görevi; sırayla vilayetteki okul ve kütüphaneleri, kazalardaki denetçileri denetlemek, okulların kurallara uygun olarak yönetilmesini sağlamak, eğitim işlerinin düzenli bir biçimde yapılmasını temin etmek, yetkileri içerisindeki tüm işleri yapmak, yetkilerinde olmayan diğer işleri ise Eğitim Meclisine bildirmek, çalışmalarını Eğitim Meclisi'ne yazılı bir rapor ile sunmaktır.

Yüz Kırk Dokuzuncu Madde Denetçilerden her biri sancaktaki ilkokulları üç ayda bir denetlemek, gerekli düzenlemelerin yapmasından sonra ise okulları her altı ayda bir tekrar teftiş etmek, yetkileri dahilinde olan gerekli düzenlemeleri yaptırmak, yetkisi dahilinde olmayan işleri ise İl Eğitim Meclisi'ne bildirmektir. Denetçiler, çalışmalarıyla ilgili raporlarını her ay İl Eğitim Meclisi'ne sunmak zorundadırlar.

Yüz Ellinci Madde Asil olmayan üyeler zamanları oldukça Eğitim Meclisine gelecek, ilgili konuları görevli üyelerle birlikte görüşecek, Eğitim Meclisi'nin kararıyla kendilerine eğitim ile ilgili bir görev verilirse bu görevi de yapacaklardır.

Yüz Elli Birinci Madde İl dahilinde bulunan okul öğretmenlerinin ihtiyaç duydukları anda başvuracakları kişi muhakkikler veya denetçilerdir. Ancak bu kişiler olmadığı zaman öğretmenlerin sorunun niteliğine göre başvuracakları kişi; ilkokul öğretmenleri için rüşdiye veya idadi öğretmenleri, ortaokul öğretmenleri için lise öğretmenleri, denetçiler için ise göre sancak mutasarrıfı veya İl Eğitim Meclisi'dir.

Yüz Elli İkinci Madde İl eğitim meclisleri görüşeceği konularla ilgili olarak valiye temasa geçebileceği gibi gerektiğinde de doğrudan Eğitim Bakanlığı ile de temasa geçecektir.

(Üçüncü Bölüm)

(Sınavlar, Diplomalar ve Bunların Kapsamlarına Dair)

Yüz Elli Üçüncü Madde Genel okulların sınavları üç türdür. Birincisi sınıf geçme sınavıdır. Bu sınav her sene öğrencilerin alt sınıftan üst sınıfa geçerken girdikleri sınavdır. İkincisi okul bitirme sınavıdır. Bu sınav, bir okulun öğrenim süresinin bitiminde yapılan sınavdır. Üçüncüsü ise rüus (diploma, yeterlilik) sınavıdır ki ayrıntısı aşağıda anlatılacaktır.

Yüz Elli Dördüncü Madde Sınavlardan birincisi olan ve sıbyan mekteplerine girebilmek için amacıyla her köy veya mahallenin ihtiyar meclisi huzurunda ilgili mektep hocaları tarafından yapılan sınavdır. Rüşdiye ve idadilerin sınavları sultanilerin baş öğretmenlerinden birisi ile kentin önde gelen bilgili kişilerinin hazır bulunduğu bir komisyonun huzurunda yapılır. İdadi ve sultani olmayan yerlerde sınavlar kendi hocalarının ve o vilayetin önde gelen kişilerinden oluşan bir komisyonun huzurunda yapılacaktır. İdadilerin sınavlarına imkan olursa eğitim heyetinden bir muhakkik de katılacaktır. Sultanilerin sınıf sınavları taşrada eğitim meclisi üyelerinin, Dersaadet'te [İstanbul] ise Büyük Eğitim Meclisinin bazı üeleriyle Erkek Öğretmen Okulu ve Üniversite hocalarından oluşan bir komisyonun huzurunda yapılır. Bu sınavlarda başarılı olan öğrencilere sınıf diploması verilir.

Yüz Elli Beşinci Madde İkinci tür sınavlar da bu şekilde yapıp, başarılı olan öğrencilere okul diploması verilir. Okul diploması alanlar isterlerse bir üst okula sınavsız olarak devam edebilirler.

Yüz Elli Altıncı Madde Yüksekokulların tüm öğrencileri kendi okullarında şube hocalarının huzurunda sınava girecekler, başarılı olup diploma alanlara Büyük Eğitim Meclisi tarafından diploma verilecektir.

Yüz Elli Yedinci Madde Üçüncü tür sınav ise üç kademeli olarak yapılır. Birincisi, edebiyat, hukuk ve ulum bölümlerinin adaylık sınavlarıdır. İkincisi, yine edebiyat, hukuk ve ulum bölümlerinin mezuniyet sınavıdır. Üçüncüsü tıp, edebiyat, hukuk ve ulum bölümlerinin müntehilik (tamamlama, olgunluk) sınavlarıdır.

Yüz Elli Sekizinci Madde İdadilerinden mezun olanlar, Dersaadet'te [İstanbul] ikamet ediyorlarsa diplomalarını Büyük Eğitim Meclisinin Bilim Bölümü ile Üniversite yönetimi hocaları ve yüksekokul müdürlerine, taşrada ikamet ediyorlarsa yerel eğitim meclisine göstererek Üniversite edebiyat, hukuk ve ulum bölümlerinin adaylık sınavına girebilirler. Bu sınavlar sözlü olarak yapılır. Sınavlarda başarılı olanlara padişah adına öğrencinin sınav olduğu yerin eğitim meclisinin ismi yazılarak Eğitim Bakanlığı imzasıyla tuğralı adaylık diploması verilir. Diploma kayıt harcı olarak her öğrenciden iki yüzlük Osmanlı altını alınır. Bu sınavlar için senenin üç ayı ayrılır.

Yüz Elli Dokuzuncu Madde Mülazemet sınavına girip de başarısız olan bir öğrenci mezuniyet sınavlarının sonunda tekrar sınava girebilir. Bu sınavdan da başarısız olursa ertesi yıl yapılacak olan mülazemet sınavlarını bekler. Üçüncü kez başarısız olursa yine aynı usulde dördüncü kez sınavlara girebilir. Bu sınavda da başarısız olursa artık mülazemet sınavına alınmaz.

Yüz Altmış Madde Mülazemet sınavı takvimi idadilerin ders programlarına eklenerek Büyük Eğitim Meclisinin Bilim Bölümü tarafından hazırlanarak ilan edilir.

Yüz Altmış Birinci Madde Mülazemet diplomasına sahip olanlar yüksekokullara ve Erkek Öğretmen Okuluna sınavsız olarak kayıt yaptırabilirler.

Yüz Altmış İkinci Madde Mülazemet diplomasına sahip olmayanlar birinci derecede bile bir okul açıp yönetemezler.

Yüz Altmış Üçüncü Madde Mülazemet diplomasına sahip olanlar, devlet dairelerinde mezun oldukları bölümlere uygun olan memurluk görevlerinde çalışabilirler.

Yüz Altmış Dördüncü Madde Sultanilerin yüksek kısmını bitirenler, diplomalarını ya da varsa Mülazemet diplomalarını göstererek mezuniyet sınavlarına kabul olunurlar. Hem sözlü hem de yazılı olarak yapılan sınavlarda başarılı olanlara, Üniversite'nin üçüncü sınıf dersleri ile Erkek Öğretmen Okulu'nun sultani şubesinin ikinci sınıf derslerini başarıyla tamamlayıp okullarından diploma alanlara, yüzellidokuzuncu maddede sözü edilen usule uygun olarak Eğitim Bakanlığı tarafından mezuniyet diploması verilir. Bu işlem için üç Osmanlı Lirası harç alınır.

Yüz Altmış Beşinci Madde Mezuniyet sınavının zamanı, tekrarı, uygulanma usulü, mülazemet sınavının aynıdır. Bu sınavların programları da Büyük Eğitim Meclisinin Bilim Bölümü tarafından düzenlenir ve ilan edilir.

Yüz Altmış Altıncı Madde Mezuniyet diplomasına sahip olanlar önemli mülki devlet görevlerinde, nizamiye mahkemelerinde, mezun oldukları bölümlere uygun gelen memurluk görevinde çalışabilirler.

Yüz Altmış Yedinci Madde Erkek Öğretmen Okulu'nun sultani şubesinin ikinci sınıfının bitiminde mezuniyet diplomasına sahip olanlar idadilerde başöğretmen sultanilerde ise ikinci öğretmen olmaya hak kazanırlar.

Yüz Altmış Sekizinci Madde Öğretmen Okulu'nun sultani şubesinde ve diğer yüksekokullarda öğrenim görenler, okullarında yapılan müntehilik (olgunluk, tamamlama) sınavını hem sözlü hem de yazılı olarak verdikten sonra diploma alırlar. Ayrıca bu öğrencilere Büyük Eğitim Meclisi tarafından da diploma verilir ve bu işler için öğrenciden beş Osmanlı lirası harç alınır.

Yüz Altmış Dokuzuncu Madde Muntelihik sınavının tekrarı, uygulanma usulü mezuniyet sınavının aynıdır. Muntelihik sınavının programı yüksekokulların yönetimleri tarafından hazırlanarak Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanır.

Yüz Yetmişinci Madde Muntelihik diplomasına sahip olanlar, yüz altmış yedinci maddede ifade edildiği gibi, mezun oldukları şubelere uygun olan devlet dairelerinde önemli memurluk görevlerine, Bilim Bölümü üyeliğine, sultanilerde, yüksek okullarda ve Erkek Öğretmen Okulunda müdürlük ve baş öğretmenlik görevlerine sırasıyla atanabilirler.

Yüz Yetmiş Birinci Madde Her eğitim-öğretim yılının sonunda Bilim Bölümü ile Eğitim Meclisi üç şubeye ayrılır. Bunlardan birincisi olan şube, mülazemet sınavını yapmak üzere, Bilim Bölümü üyeleri, Üniversite hocaları ve İl Eğitim Meclisi üyelerinden birer kişi ile birer müfettiş ve idadilerin ikişer baş öğretmen-den oluşur. İkinci şube, mezuniyet sınavını yapmaya mahsus olmak üzere, Bilim Bölümü üyeleri ve Üniversite hocalarından birer kişi veya İl Eğitim Meclisi üyesi yardımcılarında bir kişi, bir muhakkik ve yüksekokulların birinci sınıf öğretmenlerinden müteşekkil ikişer kişiden oluşur. Üçüncü şube ise muntelihik sınavını yapmak üzere Bilim Bölümü üyeleri, Üniversite hocalarından veya Eğitim Meclisi müdürleri ve muhakkiklerinin en kıdemlisinden birer kişi ile Muntelihik diplomasına sahip olan iki kişiden oluşur.

Yüz Yetmişinci İkinci Madde Her sınav komisyonunun bulunduğu salona birer kutu konulur. Değerlendirme, başarı derecesine göre; iyi ise beyaz olan, orta ise kırmızı olan, sıfır ise siyah olan yuvarlak bir şeklin sözü edilen kutuya atılmasıyla yapılır.

Yüz Yetmişinci Üçüncü Madde Üç tane beyaz yuvarlak şekil kazanan öğrenci başarılı sayılır, adı Üniversite ve Eğitim Meclisi listelerine yazılır. Öğrencinin aldığı diplomalar derecesine göre ona ayrıcalık ve öncelik hakkı sağlar. Bir beyaz ile iki tane kırmızı yuvarlak şekil alanlar tüm sınavları kazanmış olurlar. Mülazemet sınavlarında üç kırmızı veya iki beyaz, bir siyah yuvarlak şekil kazanan bir öğrenci iyi sayılırsa da bunlar mezuniyet ve muntelihik sınavlarında tercih edilmezler. Sınavı kazananların isimleri “celi” yazı ile özel bir listeye yazılıp Bilim Bölümü veya Eğitim Meclisi bürolarının(dairelerinin) büyük kaplarına asılır.

Yüz Yetmiş Dördüncü Madde Osmanlı vatandaşı olup genel mekteplerde öğrenim görmeyenler isterlerse mülazemet, mezuniyet ve muntelihik sınavlarına girebilirler. Ancak bu öğrenciler, nizamnamenin şartlarına ve sınav usullerine riayet etmek zorundadırlar. Mülazemet diplomasına sahip olanlar, doğrudan mezuniyet sınavına, mezuniyet diplomasına sahip olanlar ise doğrudan muntelihik sınavına girebilir.

Yüz Yetmiş Beşinci Madde Yabancı uyruklu öğrenciler, önceden belirlenen harcı yatırarak sözü edilen sınavlara girseler bile elde edecekleri diploma onlara devlet dairelerinde çalışma hakkını sağlamayacaktır.

Yüz Yetmiş Altıncı Madde Sözü edilen sınavlara giren öğrencilerden sınav harcı peşin olarak alınır. Ancak sınavı kazanamayanlara alınan harcın yarısı geri ödenir.

Yüz Yetmiş Yedinci Madde Her yıl eğitim-öğretim yılının tatil zamanlarından yirmi gün önce idadi ve sultanilerden seçilen başarılı öğrenciler, sınıflarına göre bir odaya alınır, kendilerine bir konuyla ilgili kompozisyon yazdırılır. Özel bir sınav komisyonu üyelerine bu kompozisyonlar okutturulur. Hangi kompozisyonlar bu komisyon tarafından başarılı bulunur ise bu kompozisyonların sahiplerine derecesine göre ödül verilmesini temin etmek amacıyla resmi bir komisyon daha kurulur. Değerlendirme Dersaadet'te [İstanbul] yapılacaksa bu kurul, Eğitim Bakanının başkanlığında Büyük Eğitim Meclisi heyeti, Darülfünun hocaları, yüksek okul müdürleri, vekiller, yabancı elçiler ve seçilmiş memurlardan oluşur, Eğer değerlendirme vilayetlerde yapılacaksa kurul, valinin başkanlığında yerel devlet memurları, Eğitim Meclisi üyeleri, sınavı yapılan öğrencilerin velileri ve halktan ileri gelenlerden oluşur ve değerlendirme, belirlenen bir yerde bu kurulun huzurunda yapılır. Bu kurul huzurunda ödüle layık öğrencilerin isimleri okunur, bu öğrenciler kazandıkları ödülü bizzat Eğitim Bakanından veya Validen alırlar. Ödül alanlardan birinci olanlar, sultanilerin yüksek kısmının üçüncü sınıf sınavlarına ait iki tane gümüş madalya ile idadilerin üçüncü sınıf sınavlarına ait iki tunç madalyayı almış olan öğrenci düzeyinde sayılırlar.

(Dördüncü Bölüm)

(Öğretmenlere Dair)

Yüz Yetmiş Sekizinci Madde Genel okulların öğretmenleri Osmanlı vatan-daşı olacak, İlköğretmen Okulu diplomasına sahip olmayanlar sıbyan okulu öğretmenliğine atanamayacaklardır. İlköğretmen Okulu diploması olanlar, diğerlerine göre ayrıcalıklı olacaklardır.

Yüz Yetmiş Dokuzuncu Madde Sıbyan okulu öğretmenleri medrese öğrencileri gibi kura sınavına tabi olacaklardır. Yetenekli ve ehliyetli sıbyan okulu öğretmenlerinin kura sınavlarından muafiyet durumları kırk dokuzuncu maddede ifade edildiği gibi olacaktır.

Yüz Sekseninci Madde Sıbyan okulu öğretmenlerinden okulların düzenine, nizamına ve kurallarına uymayanlar hatalarının derecesine göre öncelikle uyarılır, bu hataları yapmaya devam ederlerse öğretmenlik mesleğinden çıkarılırlar.

Yüz Seksen Birinci Madde Rüşdiye öğretmenleri Öğretmen Okulu rüşdiye şubesi diplomasına sahip saygın kişilerden atanır. Mülazemet diplomasına sahip olanlar ve öğretmen okullarında öğrenim yapmış derecede bilgi sahibi olanlar arasından da yapılan sınavda başarı gösterenler rüşdiye öğretmenliğine atanabilirlerse de Öğretmen Okulu mezunları, bu gibilere tercih olunurlar. Rüşdiye öğretmenlerinin en az yirmibeş yaşında ve herhangi bir olaya ve cinayete karışmamış olmaları gerekir.

Yüz Seksen İkinci Madde Bir ildeki rüşdiyede baş öğretmenlik kadrosu boşalınca o ilin rüşdiyelerinin ikinci öğretmenleri arasında en kıdemlisi olan kişi bu kadroya atanır. İdadilerde boşalacak olan baş hocalık kadrosuna ise o idadin bulunduğu bölgedeki tüm idadilerin ikinci hocaları arasında en kıdemli olanı atanır. Sultanilerde boşalan baş hocalık kadrosuna ise tüm ülkedeki sultanilerin ikinci hocaları arasında en kıdemli olan kişi atanır.

Yüz Seksen Üçüncü Madde Rüşdiyelerin baş öğretmenleri; Öğretmen Okulu idadi şubesinin sınavlarını verdikleri takdirde, idadilerin başöğretmenleri ise Öğretmen Okulunun sultani şubesi sınavlarını verdikleri veya mezuniyet diplomasına sahip oldukları durumda idadi ve sultanilerin ikinci öğretmenliği görevine atanabilirler.

Yüz Seksen Dördüncü Madde İdadilerin baş öğretmen ve sultanilerin yüksek kısmının ikinci öğretmenlerinin en kıdemlisi, kadronun boş olması durumunda sultanilerin baş öğretmenliği görevi ile yüksek okullara öğretmen yardımcısı olarak atanabilir. Fakat bunların mutlaka mezuniyet diplomasına sahip olmaları gerekir.

Yüz Seksen Beşinci Madde Sultani ve yüksek okulların baş öğretmenlerinin en kıdemlisi, kadronun boş olması durumunda muhakkık, Eğitim Meclisi üyesi, Eğitim Meclisi muavini, sultani ve yüksek okullara müdür olarak atanabilir.

Yüz Seksen Altıncı Madde Herhangi bir gerekçesi olmadan eğitim-öğretim görevini yerine getirmeyen rüşdiye, idadi, sultani ve yüksekokul öğretmenlerinin maaşları kesilir. Bir ay içerisinde toplam on gün göreve gelmeyenler meslekten atılırlar.

Yüz Seksen Yedinci Madde Ceza kanununa göre medeni haklardan mahrum bırakılmayı gerektirecek bir cezayı hak edecek suçu işleyen öğretmenin diploması geri alınır.

Yüz Seksen Sekizinci Madde Sınavlarda görev alan öğretmenlere, sınav görevleri karşılığında maaşlarına ilave olarak ek ücret ödenir.

Yüz Seksen Dokuzuncu Madde Rüşdiye ve idadi öğretmenleri okul derslerinin dışında kalan zamanlarında kişi ya da kişilere özel ders verebilirler.

Yüz Doksanıncı Madde Genel okulların öğretmenleri devlet tarafından belirlenen usullere göre emekli olurlar.

Yüz Doksan Birinci Madde Eğitim memurları ve genel okulların öğretmenlerinden emekliliği hak kazananlara verilecek maaş, emeklilik nizamnamesinde belirtilen usullerine göre düzenlenir.

(Beşinci Bölüm)

(Mali Konulara Dair)

Yüz Doksan İkinci Madde Genel eğitim yönetimi idaresinin geliri; aşağıda gösterileceği gibi devletin verdiği ödenek, halkın yapacağı yıllık bağışlar, vakıf gelirleri, yapılan çeşitli bağışlar, sultani ve yüksekokulların öğrencilerinden alınan harçlar ile çeşitli suçlar karşılığında alınan ücretlerden oluşur.

Yüz Doksan Üçüncü Madde Dersaadet'teki [İstanbul] rüşdiyelerin, idadilerin ve Eğitim Meclisinin bütçesi her yıl Eğitim Meclisi Yönetimi tarafından belirlenir, Bu karar Danıştay tarafından onaylandıktan sonra padişahın iradesiyle yürürlüğe konulur. Halkın vereceği bağışlar, belediyeler aracılığıyla toplanarak merkez eğitim sandığına aktarılır. Hazine tarafından yapılan yardımlar da aynı sandığa aktarılır.

Yüz Doksan Dördüncü Madde İllerde bulunan rüşdiyelerin, idadilerin ve İl Eğitim Meclisinin bütçesi, İl Eğitim Meclisi Yönetimi tarafından belirlenir. Belirlenen bütçe Genel Eğitim Meclisi tarafından onaylandıktan sonra Eğitim Bakanlığı aracılığıyla Danıştay'a gönderilir. Danıştay'da da tasdik edildikten sonra padişahın iradesiyle yürürlüğe konulur. Halk tarafından verilen yıllık bağıştan her cemaatin payı, Genel Eğitim Meclisinin kararlaştırdığı biçimde, eğitim sandıklarına aktarılır. Devletin vereceği ödenek de yerel mal sandıklarından eğitim sandıklarına aktarılır.

Yüz Doksan Beşinci Madde Ödenek ve çeşitli bağışlar hangi il ve cemaate ait ise, o il ya da cemaatin mükellefiyetine tabi sayılır.

Yüz Doksan Altıncı Madde Hazine ve halk tarafından yapılacak yardım gelirlerinden verilecek yıllık ödenek, Müslüman ve Hristiyan okullarına ayrı ayrı tahsis edilir. Şöyle ki: bir vilayetteki Müslüman ve Müslüman olmayan okullarının sayısı belirlendikten sonra ödenek toplumlara göre tahsis edilir. Hazineden gelen paranın üst tarafı, okulların bağlı olduğu cemaatlerden yardım olarak alınır. Bu okulların ödenekleri, harcama şekilleri de farklı farklı olacaktır. İdadiler ve eğitim idaresinin diğer ödenekleri ve harcamaları genel eğitim idaresinden birlikte gönderilmesi kararlaştırılmış olduğundan bunların okullara paylaşılmasında ve harcanmasında da bu kurala göre hareket edilecektir. Farklı cemaatlerin rüşdiye-

leri için ayrılan ödeneğin miktarına, tahsilatına ve harcamasına dair muhasebeleri birbirine karıştırılmadan ayrı ayrı tutulacaktır.

Yüz Doksan Yedinci Madde Eğitim bütçesi gelirinden her sınıfın payı maarif sandığında korunup ilgili olan yer için Eğitim Meclisi kararıyla özel memurlar vasıtasıyla senet karşılığında sarf edilir. Vilayet ve kazalardaki okulların ödenekleri ertelenmeyerek, her aybaşında verilmek üzere mal sandıklarından uygun yerlere havale ile gönderilecektir.

Yüz Doksan Sekizinci Madde Sıbyan okullarının öğretmen maaşları ile diğer giderlerinin ilgili toplumları tarafından karşılanması kararlaştırıldığından, bir sıbyan okuluna eşya, erzak ve para olarak verilecek ödeneğin bir yıllığı, bölgesine göre dokuz yüz ile altı yüz kuruştan aşağı olmayacaktır. Bu ödenek aylık olarak veya mahalleri tarafından uygun görülen zaman dilimlerine bölünerek okulun vakfı varsa o vakıf tarafından karşılanır. Yoksa ya da vakfı olup da yeterli değilse o okulun ait olduğu cemaatin mali gücü yerinde olan fertleri tarafından yapılan bağışlarla karşılanır. Yapılan bağışlar yeterli olmazsa eksik kalan kısmı mektebin bulunduğu mahalle veya köy halkı tarafından karşılanır.

Devlet Matbaasında basılmıştır.

1 Eylül 1869

Selim Sabit Efendi

İlk çağdaş Türk eğitim bilimcisi olan Selim Sabit Efendi 1829 yılında Kırklareli-Vize’de doğmuştur. 1827 yılında eğitim için gittiği Paris’te hem eğitim almış hem de okullarda ders vermiştir. Fransız eğitim sisteminin etkisinde kalmış, okullardaki bilimsel metotlarla yapılan eğitim anlayışını benimsemiştir.

1861 yılında Osmanlı ülkesine geri döndüğünde Fransa’da edindiği bilgi ve birikimi Osmanlı eğitim sisteminin gelişmesine aktarmıştır. 1868 yılında Mekteb-i Sultaniye kurulana kadar çeşitli memuriyet görevlerinde bulunmuştur. 1868 yılında Mekteb-i Sultaniye’de müdür yardımcılığı görevine atanmıştır. 1869 yılında Meclis-i Kebir-i Maarif Daire-i İdare üyeliğine ve buna ilave olarak Darülfünun’da Edebiyat öğretmenliğine, 1872 yılından itibaren Meclis-i Kebir-i Maarif Müdür Yardımcılığına, daha sonra Maarif Nezareti Rüşdiye Mektepleri Dairesi Müdürlüğü’ne; tekrar Meclis-i Maarif üyeliğine; sonra tekrar Rüşdiye Mektepleri Müdürlüğü’ne atanmıştır. 1887 yılında ise Encümen-i Teftiş ve Muayene Başkanlığı’na getirilmiştir.

1899 yılında emekli olan Selim Sabit Efendi eğitim ile ilişkisini kesmemiş, bilgi ve birikimini emekliliğinde Darülmualimin’de öğretmenlik yaparak aktarmaya devam etmiştir. Darülmualimin’in İbtidaiye Kısımında Usul-i Tedris, Terbiye-i

Beşer, Rüşdiye Kısmında Kavaid, Kitabet-i Gayrı Resmiye, Aliye Kısmında ise İlm-i Ahval-i Ruh, Ahlak derslerini okutmuştur (Akyüz, 2000; Şanal, 2003b). Arapça, Farsça ve Fransızca'yı okuyup-yazan, Elifba-yı Osmani, Muhtasar Tarih-i Osmani, Muhtasar Sarf-ı Osmani, Muhtasar İlm-i Hesab, Muhtasar Coğrafya Risalesi, Miyarü'l Kelam, Tahvil-i Mikyas Levhaları, Rehnüma-i Muallimin gibi pedagoji, dilbilgisi, matematik, coğrafya ve tarih alanlarında özellikle ilk ve ortaokullara yönelik eserler veren Selim Sabit Efendi 1911 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Selim Sabit Efendi, Osmanlı geleneksel eğitim anlayışının dışına çıkarak eğitim verdiği kurumlarda öğrenciler için sıra, öğretmenler için masa, hesap tahtası, harita ve küre gibi araç-gereçler kullanmıştır. Usul-u Cedid olarak anılan yeni yöntemler kullanması ve bunu yaygınlaştırmaya çalışması, ilk defa öğretmenler için bir pedagoji kitabı yazması, klasik Osmanlı eğitim sisteminin dışında bir eğitim sistemi geliştirmeye çalışması tepkilere neden olmuşsa da Selim Sabit Efendi, Türk eğitim tarihinde özellikle de son dönem modern Türk eğitim tarihinde çağdaş pedagoji hareketinin öncüsü olmuştur (Akyüz, 2018a; Öztürk, 2009; Şanal, 2003b).

Selim Sabit Efendi'nin eğitim ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

- Sıbyan mektebi öğretmenleri, merhametli, sabırlı ve geniş yürekli, adaletli, kin ve garaz beslemeyen, hatır gönül, iltimas kabul etmeyen, kültürlü ve Türkçeyi iyi konuşan kişiler olmalıdır.
- İyi bir öğretmen, çocuklar için okulu cennet haline getiren ve dersi büyük bir sevinç kaynağı yapan öğretmendir.
- Öğretmenler, öğrenci velileri ile sık sık temasta bulunmalı ve gerektiğinde çocuğun durumunun düzeltilmesi için velisi ile birlikte hareket etmeli ve ortak bir amaca doğru yürümelidirler.
- Erkek çocukları mutlaka bayan öğretmenler tarafından eğitilmelidir. Çünkü çocuklar dünyaya gelir gelmez ilk önce anneleri tarafından karşılanırlar. Onları terbiye eden dadıları da kadındır. Ayrıca kadının eğitim anlayışı, erkeğin eğitim anlayışın farklıdır. Kadınlar erkeklerle oranla daha şefkat gösterici ve himaye edici olduğundan, sıbyan mektebi öğretmenleri özellikle kadınlar arasından seçilmelidir.
- Bir çocuğun bir üst sınıfa geçerken bir yıl önceki bilgilerini tazelemesi için öğretmenlerin çocuklara geçen yıl okudukları dersleri tekrar etmesi faydalıdır.
- Öğrencilere verilecek olan dersler esaslı noktaları kapsamalı, şüpheden uzak ve kesin olmalıdır.

- Dersler metin tarzında olmalı, şerh tarzı ikinci planda tutulmalıdır. Öğretmenler, her dersin sonunda o dersin özeti niteliğinde yarım veya bir sayfa kadar kısa not tutturmalıdırlar. Öğrenciler bu kısa not yazmayı bitirdikten sonra, yazdırılan notlar öğrencilerden birisine okutturulmalı, fikirlerde bir yanlışlık varsa öğretmen tarafından bu yanlış derhal düzeltilerek doğrusu yazdırılmalıdır. İyi bir öğretmen verdiği dersi çocuğa özet halinde yazdıran öğretmendir. Öğretmen bir dersi ne kadar iyi anlatırsa anlatsın, çocuk o dersten çıkıp başka derse girince akşama kadar aldığı çeşitli bilgileri unutmaya mahkumdur. Bu yüzdendir ki öğretmenler, öğrencilerine ders sonunda o dersin esaslı noktalarını yazdırmak zorundadırlar.
- Öğretmenler çocuklara anlatacakları şeyleri, kısa, açık ve net bir Türkçe ile anlatmalıdır.

Satı Bey

II. Meşrutiyet döneminin ünlü eğitimcisi olan Satı Bey (tam adı Mustafa Satı-el Husri) 1880 yılında Sa'na' da- Bugünkü Yemen' in başkenti- doğmuştur. Mülkiye Mektebi'nden 1900 yılında mezun olmuştur. 1900-1905 yılları arasında Yanya İdadisi'nde Tarih-i Tabii dersleri vererek başlamıştır. Öğretmenliği sırasında fizik ve biyoloji denemeleri yapmış koleksiyonlar ve tahnitlerden oluşan bir okul müzesi kurmuştur (Ülken, 2014).

1909 yılında Darülmuaillimin-i Aliye'nin yapısında önemli değişiklikler yapılmış, İbtidai Şubesi bu okuldan ayrılarak bağımsız hale gelmiştir. Öğrenim süresi iki yıldan üç yıla çıkarılmıştır (Öztürk,1996). Önce İbtidai şubesinin sonra da Darülmuaillimin-i Aliye'nin müdürlüğüne getirilen Satı Bey, ilk iş olarak İbtidai Darülmuaillimin'i Fatih'ten Cağaloğlu'na taşımıştır. Eski okul sistemini tamamen yok saymış; programları, öğrencileri, öğretmenleri, hepsini temelden değiştirmiştir. Okulda bulunan dokuz yüz öğrenciyi bir seviye tespit sınavından geçirerek yüz elli öğrenciye kadar indirmiştir. Öğretmen kadrosunu gençleştirmiştir. Okulu tekrar yatılı hale getirmiş ve öğretmen adaylarının gözlem ve uygulama yapabilmelerine imkan vermek üzere "Tatbikat Mektebi" açmış müdürlüğüne ise İhsan (Sungu) Bey'i getirmiştir.

Satı Bey, okulda şu yenilikleri yapmıştır (Ergün, 1996; Gündüz, 2010a;Öztürk, 1996):

- Selim Sırrı (Tarcan) Bey aracılığıyla okula Beden Eğitimi dersi koymuştur.
- Bilimsel temellere uygun bir alfabe öğretimini gerçekleştirmiştir.
- Okulda etkili bir çocuk edebiyatı oluşturmanın temellerini atmıştır.

- Mubassırları (Disiplin sağlayıcı) kaldırmış, öğrencileriyle bizzat ilgilenerek daha olumlu sonuçlar almıştır.
- Okullarda öğrencilere konferans verme dönemini başlatmıştır.
- Öğretmen okullarında ders veren öğretmenleri eğitim ve öğretim hayatının tamamen içine almış; öğrencilerle ilişki kurmaya, uygulama okullarına gitmeye zorlamıştır.
- Öğrenciler ile birlikte İstanbul'un önemli yerlerini, sanat eserlerini gezmiş, öğrencilerini geziye alıştırmıştır.
- Darülmualimin Kongresi düzenleyerek eski mezunlarla yeni mezunları tanıştırmış, çeşitli eğitim sorunlarını tartışma ortamına getirmiştir.
- Okulda geniş bir kütüphane ve okul müzesi kurmuştur.
- Tedrisat-ı İbtidaiye Mecmuası'nı yayınlamıştır. Sonradan Tedrisat Mecmuası adını alan bu dergide öğretmenlere yönelik, öğretim tekniklerinden bahseden çok sayıda makale ve tatbikat mektebinde uygulanarak yazıya geçirilen ders örnekleri yer almıştır.
- Okuldaki niteliksiz öğretmenleri eleyerek Fuat Şemsi, Ali Nusret, Hamdullah Suphi, Fazıl Ahmet, Ruşen Eşref, Tevfik Fikret, Hamit, Mustafa Suphi, Muallim Cevdet, Ahmet Cevat, İsmail Hakkı, gibi değerli eğitimcilere okulda öğretmen olarak görev vermiştir.

Satı Bey, Türk eğitim tarihinde önemli bir yer tutan bir dönem Maarif Nazırlığı (Eğitim Bakanlığı) da yapan Emrullah Efendi' nin "Tuba Ağacı Nazariyesi" ne karşı çıkararak eğitim reformunun "Tuba Ağacı" gibi değil, doğal ağaçlar gibi mesela "Kiraz Ağacı" gibi yapılandırılması gerektiğini savunmuştur (Akyüz, 2018a). Bu dönemin edebiyatçı ve eğitimcilerinden olan Tevfik Fikret'in fikirlerinin ve yeni okul kurma hayallerinin etkisinde kalan Satı Bey, 1915 yılında "Yeni Mektep" adı ile özel bir anaokulu ve ilkokul açmıştır. Anaokulu öğretmenleri yetiştirmek için de "Darül-Mürebbiyat" adlı bir okul açmıştır. Yaptığı çalışmalarla her kesimin saygınlığını kazanan Satı Bey, özellikle okul öncesi eğitimde yaptığı çalışmalar nedeniyle ünlü Alman eğitimci Friedrich Frobel' e atıfla Türk Frobeli olarak anılmıştır (Gündüz, 2010a).

Satı Bey, öğretimin en önemli sorunu olarak ise öğretmenlerin ezberci bir anlayışa sahip olmalarını görmüştür. Bununla birlikte öğretmenleri bir orduya benzeten Satı Bey, öğretmenlerin siyaset dışında kalmasını savunmuştur (Akyüz, 2018a). Sosyal bilimlerde özellikle de sosyoloji, etnoloji ve tarih alanlarında inceleme ve çalışmalar yapan Satı Bey, 1968 yılında Irak'ta vefat etmiştir.

Ayşe Sıddıka Hanım

Son dönem Osmanlı eğitimcileri arasında önemli bir yer tutan Ayşe Sıddıka Hanım 1872 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası tarafından Beyoğlu'ndaki Zapyon Kız Lisesi'ne yatılı öğrenci olarak yazdırılan Ayşe Sıddıka Hanım, bu okulda ilkokuldan başlayarak Darülmuallimat kısmının sonuna kadar öğrenim görmüştür (Kocamanoğlu, 1995). Bu yönü ile tamamen bir eğitimci olarak yetişmiştir. 1888 yılında mezun olduktan sonra 1890 yılında Darülmuallimat'a Coğrafya, Ahlak ve Elisheri öğretmeni olarak atanmış ve bu okulda baş öğretmenliğe kadar yükselmiştir.

Ayşe Sıddıka Hanım kız öğretmen yetiştiren bu okulun programında "Pedagoji" dersinin yer almadığını görmüş, bu dersin yeniden programa konulması için Maarif Nezaretine bir yazı yazmıştır. Bu isteği yerinde ve olumlu bulan Maarif Nezareti okul müdürlüğüne "Pedagoji" dersinin programa konulmasını ve öğretmenliğine de Ayşe Sıddıka Hanım'ın getirilmesini emretmiştir (Cevdet, 1332). Ayşe Sıddıka Hanım, bu derse diğer derslerinden daha fazla önem vermiş ve bu alandaki bilgilerini geliştirip tamamlamaya ayrı bir gayret göstermiştir (Ayşe Sıddıka, 1313).

19. yüzyılın ünlü düşünürü Herbert Spencer'in bedeni, fikri ve ahlaki eğitim şeklindeki sınıflandırmasını esas alarak ilk pedagoji kitabı olan "Usul-i talim ve terbiye" adlı eseri yazan Ayşe Sıddıka Hanım'ın eğitime yönelik görüşleri aşağıda yer almıştır:

- II. Abdülhamit dönemi siyasetine uygun bir şekilde milli ve manevi değerlerin korunması yanında medeniyete ilişkin gelişmelerin de takip edilmesinin gerekliliği üzerinde durmuştur. Dini bilgiler ile dünyevi bilgiler arasında bir denge kurulmasını, her ikisinin de ihmal edilmemesi gerektiğini belirtmiş, sadece dünyevi ya da sadece dini bir eğitimin verilmesine karşı çıkmıştır.
- Çocuğun terbiye edilmesinde ihmalkarlık ve tembellik gösteren annelerin topluma zararlı insanlar yetiştirdikleri için kanun ve ahlak nazarında sorumlu tutulmalarını savunmuş, böylece anne ve babaya ahlak eğitiminde önemli görevler yüklemiştir.
- Geleneksel öğretim yöntemlerine, özellikle de ezber ile gerçek öğrenmenin olmayacağından hareketle ezberciliğe şiddetle karşı çıkmıştır. Öğrenme faaliyetlerinde en uygun yöntemin gözlem ve deney olduğunu savunmuştur.

- Çocuğun görerek-yaparak öğrenmesinin yanı sıra, bu yönetime en uygun ders olan “İlm-i Eşya” dersinin önemine vurgu yapmıştır. Bu noktada batı ülkelerinin ilkokullarında “İlm-i Eşya” dersi, ders programlarına eklendiğini ve bu derse diğer derslerden daha fazla önem verildiğini ifade etmiştir.
- Kızların eğitimi konusuna ayrı bir önem vermiş, kızların eğitilmesini bir toplumun ilerlemesi ya da geri kalmasının en önemli nedenlerinden biri olarak görmüştür.
- Eğitim-öğretim ortamında bireysel farklılıkların göz önünde tutulmasına, heyecanın bireylerin hayatındaki önemine, çocukların zihinsel gelişimleri ile fiziksel gelişimleri arasındaki bağlantılara önem vermiş, bu unsurların öğretmen tarafından dikkate alınması üzerinde durmuştur.
- Herkesin eğitimci olamayacağını, çünkü terbiye ilminin sanılanın aksine güç bir sanat olduğunu, İyi bir öğretmenin iyi ahlaklı, bilgili, pedagojik formasyon sahibi, iradeli ve öğretmenlik mesleğine yatkın bir birey olması gerektiğini ifade etmiştir.

Osmanlı döneminin toplumsal yapısı göz önüne alındığında Ayşe Sıddıka Hanım, bir kadın olarak eğitim alanında görüşlerini bildirmekle kalmamış, bunları uygulamaya geçirmiştir. Farklı bakış açıları sunarak Türk eğitim tarihine önemli katkıları olan Ayşe Sıddıka Hanım, 1903 yılında Büyükaada vefat etmiştir.

5. BÖLÜM

TÜRK MİLLİ MÜCADELESİ YILLARINDA EĞİTİM

Osmanlı, 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın liderliğini yaptığı İttifak devletleri grubunda girmiştir. I. Dünya Savaşı sırasında 1918 yılının Temmuz ayında padişah V. Mehmet Reşat'ın ölmesi üzerine tahta VI. Mehmet Vahidettin çıkarılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu taht değişikliği yaşanması, bu esnada Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi, kayıpların hızla artması ve son olarak İttihat ve Terakki yönetiminin liderlerinden Talat Paşa kabinesinin Ekim ayında istifa etmesi üzerine yeni kabineyi kuran Ahmet İzzet Paşa İtilaf devletleri ile bir ateşkes anlaşması yapmaya çalışmıştır (Armaoğlu, 2012). Yapılan görüşmelerden sonra 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Ardından da Almanya yenilince savaş sona ermiştir.

Savaşı kazanan İtilaf devletleri Mondros Ateşkes Antlaşması'na dayanarak Anadolu'da haksız işgallere başlamışlardır. Bu durum karşısında Anadolu'da öncesinde bölgesel olarak Kuva-i Milliye hareketi, ardından da Mustafa Kemal (Atatürk)'in önderliğinde Türk Milli Mücadelesi başlamıştır. Milli Mücadele'nin örgütlenmesinde ve güçlendirilmesinde toplumda saygı gören, söyledikleri dinlenen kişiler olan öğretmenler önemli bir rol üstlenmiştir. Zira bu dönemde öğretmenlerin kurmuş oldukları cemiyetler örgütlü olarak faaliyet gösteren nadir kuruluşlar arasında yer almıştır. Özellikle 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunan ordusu tarafından işgali sonrasında yurt çapında başlayan protesto amaçlı Fatih, Üsküdar, Kadıköy, Sultanahmet ve Darülfünun mitinglerinde öğretmenler en ön safta yer almışlardır. Türk milli mücadelesinde halkın bilgilendirilmesinde, yönlendirilmesinde ve yönetilmesinde öğretmenler önemli bir görev üstlenmiştir (Sarıhan, 2013). Çünkü öğretmenler, her kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de halk tarafından sözü dinlenen ve saygı duyulan kişiler olmuşlardır.

Türk Milli Mücadelesi Dönemi'nde Eğitim Anlayışının Temel Özellikleri

1. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında İtilaf devletlerinin Anadolu'da başlattığı haksız işgallere karşı Türk halkı Mustafa Kemal (Atatürk) önderliğinde mücadele etmiştir.

2. Türk Milli Mücadelesi 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM'nin kurulması ile hukuki bir çerçeveye oturtulmuştur. İlk kurulan hükümette Maarif Vekaleti (Eğitim Bakanlığı) da yer almıştır. İlk Eğitim Bakanı olarak Dr. Rıza (Nur) Bey seçilmiştir.
3. Bu dönemde eğitim ile ilgili en önemli sorun öğretmen yokluğu ve maaş ödenememesi nedeni ile okulların kapatılması olmuştur. Eğitim Bakanları bu soruna çözüm bulmak için çalışmışlardır.
4. Eğitim Bakanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey döneminde milli marş yazımı için yarışma açılmış, Mehmet Akif (Ersoy) Bey "İstiklal Marşı" ile yarışmayı kazanmıştır.
5. 1921 yılında Ankara'da Maarif Kongresi toplanmıştır. Burada yeni Türk devletinin eğitim politikası tartışılmıştır.
6. 1921-1922 öğretim yılında Darülfünunda karma eğitime geçilmiştir.
7. 1922 Yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Eğitim İşleri Bakanlığı Tarafından İlk, Orta Tedrisat Mektepleri Müfredat Programı hazırlanmıştır. Buna ilkokul birinci sınıftan lise son sınıfa kadar öğrenim süresi on yıl olarak belirlenmiştir.
8. Türk Milli Mücadelesi başarı ile sonuçlandıktan sonra Yeni Türk devletinin eğitim politikasını belirlemek ve eğitim-öğretimi işlerini düzenlemek için henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce Eğitim Bakanı İsmail Safa (Özler) Bey döneminde ülkenin tanınmış bilim ve idare adamlarının katılımı ile 15-Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Birinci Heyet-i İlmiye toplantısı gerçekleştirilmiştir.

Haksız işgaller karşısında Türk halkının bağımsızlık amacı ile başlattığı bu hareketi hukuki bir çerçeveye oturtmak için 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da Büyük Millet Meclisi (BMM) –sonradan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)- kurulmuştur. Ardından milletvekillerinden oluşan bir hükümet kurulmuştur. Bütün bu olumsuz koşullar içerisinde söz konusu hükümette bir Maarif Vekaleti (Eğitim Bakanlığı) yer almıştır. Çünkü her ne kadar Anadolu'da bir işgal hareketi varsa da eğitim-öğretim faaliyetleri devam etmiştir.

BMM'de kurulan Maarif Vekaleti'nin ilk Vekili (Bakan) Dr. Rıza (Nur) olmuştur (Alaca, 2020). Ardından da sırası ile Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mehmet Vehbi (Bulak) bakanlık görevlerinde bulunmuşlardır. Maarif Vekaleti bünyesinde eğitim-öğretim alanında düzenlemelere gidilmiş, öğretim programları hazırlanmıştır. Bu çerçevede 25 Mart 1921 tarihinde Telif ve Tercüme Heyeti toplanmış, görüşmeler sonucunda imla, lisan ve Türk Edebiyatı, Türk mimarisinin tarihine

ilişkin bir eserin telifine karar verilmiştir. Ayrıca köy mektepleri için de taş basması ile hareketli bir Akaid kitabının yazdırılarak basılmasına kararlaştırılmıştır. Türk Milli Mücadelesi süresince görev yapan Telif ve Tercüme Heyeti, Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısından sonra yerini Talim ve Terbiye Kurulu'na bırakmıştır (Yılmaz, 1988).

Türk milli mücadelesi sırasında bu dönemin bir işgal ve yokluk dönemi olmasından kaynaklı olarak okullar açık olmakla birlikte en önemli sorun öğretmensizlik, öğretmenlerin maaşlarının zamanında ödenememesi ve okulların masraflarının karşılanamaması olmuştur. Bu sebeple ilkokullardan idadilere, Darülmuallimin'den Darülmuallimat'a kadar farklı işlev ve seviyedeki okullar kapatılmıştır. Her ne kadar dönemin Maarif Vekilleri eğitimin önemini kavramış olmalarının etkisi ile savaşın getirmiş olduğu sıkıntılara rağmen okulların kapatılmaması için devamlı mücadele etmiş, öğretmensiz kalan okullara da öğretmen temin etmeye çalışmışlarsa da yine de mevcut şartların zorluğundan kaynaklı olarak en önemli sorunlardan biri eğitimde okul kapatmak olmuştur.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen eğitimin öneminin bilincinde olan Mustafa Kemal (Atatürk), hem milli mücadelede öğretmenlerin halkı bilinçlendirmesini sağlamak, hem öğretmenlerin sorunlarını tespit edip çözüm üretmek hem de ileride kuracağı yeni rejimin eğitim politikalarını belirlemek için 15 Temmuz 1921 tarihinde Ankara'da 15 gün sürmesi planlanan Maarif Kongresi'ni toplamıştır (Sarıhan, 2019). Türk tarihinde bir ilk olma özelliğine sahip olan Maarif Kongresi'ne, Türk Milli Mücadelesinin devam ettiği bir dönemde, Kütahya-Eskişehir Savaşlarının yaşandığı ve Yunan ordusunun Ankara'ya doğru ilerlediği bir dönemde yurdun dört bir yanından gelen 250'den fazla erkek ve kadın öğretmen katılmıştır (Akyüz, 2018a). Bu durum başta Mustafa Kemal (Atatürk)' in ve öğretmenlerin en zor şartlar altında bile eğitim meselelerini önemsediklerinin göstergesi olmuştur.

Kongrenin açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal (Atatürk), milli bir eğitim kurulmasından söz ederek, Kongre'nin açılış konuşmasında Türk milletinin milli bir maarif sisteminin olması gerektiğini vurgulayarak ileride kurmayı düşündüğü yeni rejimin, cumhuriyetin de eğitim politikasını belirlemeye ve duyurmaya çalışmıştır. Yunan saldırısının şiddetlenmesi üzerine kongre planlanan tarihten önce 21 Temmuz tarihinde tam anlamı ile istenen amaç gerçekleşmeden sona ermiştir. Bu kongrede ilk ve orta kademe eğitim kurumlarının programları, dört yıl olan ilkokulların beş yıla çıkarılması, halk eğitimi, meslek dersleri ve köy öğretmeni yetiştirilmesi gibi konular değerlendirilebilmiştir.

6. BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM

Türk milli mücadelesinin Mustafa Kemal (Atatürk) önderliğinde başarı ile sonuçlanmasından sonra 24 Temmuz 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması imzalanmış, ardından da 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye’de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından Cumhuriyet ilan edilmiştir. 1923-1950 yılları arasında Türkiye’de tek parti iktidarı, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) yönetime ege men olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk ve onun ardılı İsmet İnönü önderliğindeki kadrolar, bu dönemde siyasetten ekonomiye, eğitimden kültür hayatına kadar her alanda toplumu dönüştürmeye çalışmışlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni rejime yeni insan yetiştirmek amacı ile toplumu dönüştürmek için eğitim bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak Osmanlı’dan kalan eğitim sistemi cumhuriyetin yönetici kadrolarının idealize ettiği insan tipini yetiştirmekten oldukça uzak olduğundan, eğitim sistemi yeniden yapılandırılmıştır. Eğitimde eşitlik ilkesi ile hemen herkesin eğitilmesi amaçlanmıştır. Özellikle eğitimde kız-erkek gibi ayrımlar ortadan kaldırılmış, karma eğitim anlayışı benimsenmiştir. Bu çerçevede 1927-1928 öğretim yılından itibaren erkek ve kız ortaokullarının yanında, karma ortaokullar kurulmaya veya bazı ortaokullar karma hale getirilmeye başlanmıştır. Liseler de ise karma eğitime ancak 1934-1935 öğretim yılından itibaren geçilebilmiştir.

Aslında cumhuriyet döneminde eğitim sisteminin değişeceği Türk milli mücadelesinin devam ettiği yıllarda Ankara’da toplanan Maarif Kongresi’nde Mustafa Kemal (Atatürk) başkanlığında yapılan tartışmalarda ve alınan kararlarda kendini göstermiştir (Sarıhan, 2019). Cumhuriyetin eğitim politikası Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından laik, çağdaş ve milli olarak belirlenmiştir. Çağdışı kurumların tasfiye edilerek, yerine ileriye dönük çağdaş kurumların getirilmesi ve Türklük şuru ile bireyler yetiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede 3 Mart 1924 tarihinde Cumhuriyetin ilk Maarif Vekili olan İsmail Sefa (Özler) Bey döneminde “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” çıkarılarak eğitim-öğretim işleri tamamen Maarif Vekaleti’ne (Eğitim Bakanlığı) bağlanarak, tek elde toplanmıştır.

Osmanlı döneminde, genel yayılma siyasetinin batı olması, padişahın ve üst düzey yöneticilerin İstanbul'da, merkezde yaşıyor olması Anadolu'nun ihmal edilmesine neden olmuştur. Bu çerçevede Cumhuriyetin yönetici kadroları yeni savaştan çıkmış, fakirlik ve hastalık olmak üzere birçok sorunla karşı karşıya kalmış Anadolu halkına yönelik politikalar üretmeye çalışmışlardır. Özellikle Anadolu halkının eğitim düzeyinin oldukça düşük seviyede olmasından hareketle eğitimin temel hedefi Anadolu'ya, Anadolu köylüsüne ve çocuklarına ulaşmak olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren cehaleti ortadan kaldırmak, eğitim düzeyini dolayısı ile de kültür düzeyini yükseltmek, sosyal ve iktisadi hayatta işe yarayacak bilgi ve becerileri uygulamalı olarak kazandırmak amacıyla eğitim faaliyetlerine çok fazla önem verilmeye başlanmıştır. Dönemin başlarında oldukça düşük bir düzeyde olan okuma-yazma oranını yükseltmek temel amaçlardan biri olmuştur. 1927 yılında yapılan cumhuriyetin ilk nüfus sayımında okuma bilen erkeklerin oranı %17,42 iken kadınların oranı % 4,63 olarak tespit edilmiştir. Bu oranlar nüfusun geneli esas alınarak hesaplandığında %10,58 gibi oldukça düşük bir okuma bilen oranı ortaya çıkmıştır (28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, 1929). Bu nedenle okuma yazma oranını yükseltmek amaçlanmış, geniş halk tabakalarına yayılan bir eğitim seferberliği başlatılmıştır. 1928 yılında Harf Devrimi'nin yapılması, ardından Millet Mektepleri'nin açılması ve Halkevleri'nin kurulması eğitim ve kültür seferberliği kapsamındaki çalışmalar olmuştur.

1923-1926 yılları arasında "Heyet-i İlmiye" adlı bir kurul belli aralıklarla dönemin Milli Eğitim Bakanı'nın başkanlığında, bilim insanlarının ve yöneticilerin katılımı ile toplantılar yapmıştır. 1926 yılında kurulacak olan Talim ve Terbiye Kurulu'nun ve 1939 yılından itibaren günümüze kadar sürecek olan Maarif/Milli Eğitim Şuralarının temeli olan "Heyet-i İlmiye" toplantılarında öğretmen- öğrenci sorunlarından ders kitaplarına kadar birçok konu görüşülmüş, tartışılmış ve öneriler sunulmuştur.

Cumhuriyet Dönemi Eğitiminin Temel Özellikleri

1. Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim sistemi Atatürk tarafından milli, laik ve çağdaş olarak belirlenmiştir. Eğitimin laikleştirilmesi ve bilimsel bir temele dayandırılması, ilim ve fennin rehber olarak kabul edilmesi, üretici insanlar yetiştirilmesi temel bir ilke olarak kabul edilmiştir.
2. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren temel amacı cehaleti ortadan kaldırmak, sosyal ve iktisadi hayatta işe yarayacak bilgi ve becerileri uygulamalı olarak kazandırmak olmuştur. Bu çerçevede okuma-yazma oranını artırmaya çalışmışlardır.

3. Nüfusun büyük çoğunluğunun köylerde yaşamasına ve geçimini tarım-hayvancılıkla sağlamasına bağlı olarak eğitim politikası köye yönelik olarak geliştirilmiştir.
4. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış ve zamanın Milli Eğitim Bakanı Vasıf (Çınar) Bey döneminde yayınlanan bir genelgeyle de medreseler üzerindeki tasarruf hakkı kullanılarak medreseler kapatılmıştır.
5. 23 Nisan 1924 yılında toplanan İkinci Heyet-i İlmiye toplantısında ise çeşitli tür ve kademedeki okulların dereceleri, öğretim süreleri, müfredat programları, ders kitapları gibi konuları görülmüştür.
6. 1924 yılında Cumhuriyetin ilk öğretim programı hazırlanmıştır.
7. 1924 yılında ilkokullarda karma eğitime geçilmiştir.
8. 789 sayılı ve 22 Mart 1926 tarihli Maarif Teşkilatına Dair Kanun ile Maarif Vekaleti merkez teşkilatı kurulmuştur. Bu kanun gereği 29 Haziran 1927 tarih ve 5260 sayılı Kararname ile mecburi ilköğretimin yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla Maarif Eminlikleri Talimatnamesi yayınlanmış, bu Talimatname ile ülke 13 Maarif Mıntikasına ayrılmış, Maarif Eminliklerinin sayısı 1928 yılında 12'ye indirilmiştir.
9. 26 Aralık 1925- Ocak 1926 tarihleri arasında Maarif Vekili Mustafa Necati (Uğural) döneminde Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısı gerçekleştirilmiştir.
10. 1927-1928 öğretim yılından itibaren erkek ve kız ortaokullarının yanında, karma ortaokullar kurulmaya veya bazı ortaokullar karma hale getirmeye başlanmıştır.
11. 1928 yılında yeni Türk harfleri kabul edilmiştir. Ardından da bir talimatname ile Millet Mektepleri kurulmuştur. Millet Mektepleri ile yeni Türk harflerinin kolay bir şekilde okunup yazılabilesinden bütün milleti faydalandırabilmek ve tüm halkı hızla okur-yazar duruma getirebilmek amaçlanmıştır.
12. 1931 yılında Türk Tarih Kurumu, 1932 yılında ise Türk Dil Kurumu kurulmuştur. Birçok öğretmen bu kurumlarda görev almıştır.
13. 19 Şubat 1932 tarihinde Cumhuriyet rejimini ve devrimleri halka götürmek amacıyla Halkevleri kurulmuştur. 1932-1951 yılları arasında faaliyet gösteren Halkevleri, toplumu Cumhuriyetin ortaya koymuş olduğu ilkeler doğrultusunda yetiştirme ve geliştirme yolunda önemli bir görev üstlenmiştir.

14. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başta Atatürk olmak üzere eğitim bir toplum kalkınması aracı olarak görülmüş, bu işte de öğretmenlere aktif bir rol verilmiştir. Bu amaçla da devrin şartlarına göre öğretmen yetiştirme politikasına büyük önem verilmiş, çeşitli tür ve derecede özellikle de köye yönelik öğretmen yetiştirme çalışmaları yapılmıştır.
15. 1933 yılında üniversite reformu yapılmış, Osmanlı döneminde kurulmuş olan İstanbul Darülfünunu'nun adı İstanbul Üniversitesi olarak değiştirilmiştir. Almanyadaki Nazi zulmünden kaçan başta Alman bilim insanları olmak üzere birçok yabancı uyruklu bilim insanı bu dönemde Türkiye'ye gelerek İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmışlardır.
16. 1934-1935 öğretim yılından itibaren liselerde karma eğitime geçilmiştir.
17. 1937 yılından itibaren Köy Öğretmen okullarında karma eğitime geçilmiştir.
18. 1940 yılında Köy Enstitüleri kurulmuştur. Böylece tarım ve iş hayatını geliştirecek öğretmenlerin yetiştirilmesine çalışılmıştır. Karma eğitimin uygulandığı Köy Enstitüleri, Demokrat Parti döneminde 1954 yılında İlköğretmen okulları ile birleştirilmiştir.
19. 1950 yılında ders kitapları serbest basıma bırakılmıştır.
20. Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen ilk anayasa olan 1924 Anayasası'nın 87. maddesinde yer alan "ilköğretim bütün Türkler için zorunlu ve Devlet okullarında parasızdır." ifadesi 1961 Anayasası'nın 50. Maddesinde ve 1982 Anayasası'nın 42. maddesinde tekrarlanmıştır.
21. 1968 yılında hazırlanan ilkokul programı ile ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında verilmekte olan tarih, coğrafya ve yurttaşlık bilgileri dersleri kaldırılarak sosyal bilgiler dersi verilmeye başlanmıştır.
22. 1973 yılında çıkarılan 1739 sayılı "Milli Eğitim Temel Kanunu" ile öğretmenlik "özel bir ihtisas mesleği" olarak tanımlanmıştır. Daha önce ortaöğretim içinde yer alan ortaokullar ilköğretim içine alınmıştır.
23. 1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı kanun ile "Yükseköğretim Kurulu" kurulmuştur. Türkiye'deki tüm yükseköğretim kurumları Yükseköğretim Kurulu çatısı altında toplanmıştır. Akademiler üniversitelere, eğitim enstitüleri eğitim fakültelerine dönüştürülmüştür. Konservatuvarlar ile meslek yüksekokulları ise üniversitelere bağlanmıştır.
24. 1997 yılında ilköğretim kesintisiz olarak 8 yıla çıkarmıştır.

25. 2003-2004 öğretim yılından itibaren Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ilköğretim öğrencilerinin ders kitapları ücretsiz olarak dağıtılmaya başlanmıştır.
26. 2012-2013 öğretim yılında sekiz yıllık kesintisiz zorunlu öğretim kaldırılarak 4(ilkokul)+4(ortaokul)+4(lise) olmak üzere 12 yıllık kesintili şekilde zorunlu eğitim uygulamasına geçilmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Türkiye’de eğitim alanında alınan en radikal karar 3 Mart 1924 tarihinde TBMM’de kabul edilen, 430 numaralı “Tevhid-i Tedrisat Kanunu” olmuştur. 6 Mart 1924 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren bu kanun kapsamında eğitim ve öğretimde birliğin sağlanması amacı ile ülkedeki tüm askeri ve sivil okullar ve medreseler, vakıflar tarafından idare edilenler de dahil olmak üzere bütçeleri ile birlikte Eğitim Bakanlığı’na bağlanmıştır. İmam ve hatip yetiştirmek için de o dönemin yükseköğretim kurumu olan Darülfünun’da bir “İlahiyat Fakültesi” kurulmuştur. Kanun kapsamında medreselerin kapatılmasına yönelik herhangi bir ifade bulunmamakla birlikte, 8 Mart 1924 tarihinde İsmail Sefa (Özler) Bey’in yerine göreve gelen Eğitim Bakanı Hüseyin Vasıf (Çınar) Bey tarafından yayınlanan 11 Mart 1924 tarihli genelgeyle medreselerin bazıları tamamen kapatılıp öğrencileri diğer okullara nakledilirken, bazıları da imam ve hatip yetiştiren okullara dönüştürülmüştür (Arı, 2002).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu kapsamında, askeri okulların tamamı Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlanmışsa da statüsünün sivil okullardan farklı olması, kendi içerisinde belli bir düzen ve hiyerarşisinin olması ve geleneksel askeri yapının korunmak istenmesi üzerine mevcut durum tekrar değerlendirilmiştir. Bunun üzerine 22 Nisan 1925 tarihinde TBMM’de çıkarılan 637 numaralı kanun ile Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun 5. Maddesine eklemeler yapılarak, askeri liseler bütçe ve kadroları ile Milli Eğitim Bakanlığı’ndan alınmış, Milli Savunma Bakanlığı’na devredilmiştir.

Tevhidi Tedrisat Kanunu ile Osmanlı İmparatorluğu’nda Tanzimat döneminden itibaren başlayan eğitimdeki parçalı yapı, medrese – okul şeklindeki eğitim ikiliği ve bunun sonucunda toplumda ortaya çıkan kültür ikiliği sona ermiştir.

3 Mart 1924 (Rumi:3 Mart 1340; Hicri 26 Recep 1342) tarihinde TBMM’de kabul edilen, 430 numaralı Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun (Öğretim Birliği Kanunu) maddeleri günümüz Türkçesi ile aşağıda verilmiştir¹:

1 Tevhid-i Tedrisat Kanunu, o dönemde henüz “Harf Devrimi” yapılmadığından, Osmanlı Türkçesinin kullanıldığı Arap harfleri ile yazılmıştır. Kanun maddeleri, yazarlar tarafından

Birinci Madde – Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaletine merbuttur [Türkiye içerisindeki bütün bilim ve öğretim ile ilgili kurumlar Eğitim Bakanlığına bağlıdır.].

Madde 2 – Şer'îye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaletine devir ve raptedilmiştir [Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı veyahut özel vakıflar tarafından idare olunan bütün medrese ve okullar Eğitim Bakanlığına devir edilmiş ve bağlanmıştır.].

Madde 3 – Şer'îye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir [Din İşleri ve Vakıflar Bakanlığı bütçesinde okullar ve medreselere ayrılan paralar Eğitim bütçesine aktarılacaktır.].

Madde 4 – Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir [Eğitim Bakanlığı yüksek din işleri ile ilgili uzmanları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi kurmak ve imamlık ve hatiplik gibi din ile ilgili hizmetlerin yerine getirilmesi görevi ile yükümlü memurların yetişmesi için de ayrı okullar açılacaktır.].

Madde 5 – Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müştegil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliyeye merbut olan askeri rüşti ve idadilerle Sıhhiye Vekaletine merbut olan darüleytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekaletine raptolunmuştur. Mezkûr rüşti ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları atiyen ait olduğu Vekaletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir. [Bu kanunun yayın tarihinden itibaren genel eğitim ve öğretim ile uğraşan şimdiye kadar Ulusal Savunma'ya bağlı olan askeri ortaokul ve liselerle Sağlık Bakanlığına bağlı olan yetimhaneler, bütçeleri ve eğitimcileri-öğretmenleri ile beraber Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır. Adı geçen ortaokul ve liselerde bulunan eğitimcilerin-öğretmenlerin bağlantı yönleri daha sonra ait olduğu Bakanlıklar arasında değiştirilecek ve düzenlenecek ve o zamana kadar orduya mensup olan öğretmenler orduya bağlılıklarını koruyacaklardır.].

Madde 6 – İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir [İşbu kanun yayın tarihinden geçerlidir.].

Madde 7 – İşbu kanunun icrayı ahkamına İcra Vekilleri Heyeti memurdur [İşbu kanunun hükümlerinin yürütülmesine Bakanlar Kurulu görevlidir.].

aslından okunup, günümüzde kullandığımız Türk harflerine çevrilmiştir. Ancak günümüz Türkçesinde pek bilinmeyen ve/veya kullanılmayan Arapça- Farsça kelimeler ve tamlamalar yer aldığından, yazarlar tarafından köşeli parantezler içinde günümüz Türkçesi ile verilmiştir.

Heyet-i İlmiye

Maarif/Milli Eğitim Şuralarının başlangıcı olarak kabul edilen “Birinci Heyet-i İlmiye” toplantısı 15 Temmuz- 15 Ağustos 1923 tarihleri arasında henüz Cumhuriyet kurulmamışken, Maarif Vekili (Eğitim Bakanı) İsmail Safa (Özler) Bey’in başkanlığında Ankara’da toplanmıştır. Birinci Heyet-i İlmiye toplantısı Yeni Türk Devleti’nin eğitim politikasının esaslarını belirlemek amacıyla dönemin tanınmış bilim ve idare insanlarının davet edildiği, eğitim işlerinin bütün yönleri ile ele alındığı, mevcut sorunların tartışıldığı ve çözüm üretildiği ilk ciddi çalışma olmuştur.

İsmail Safa (Özler) Bey’in açılış konuşmasından sonra gündeme geçilmiş bu çerçevede toplantıda;

- Maarif-Umumiye icraat programı,
- Milli hars,
- Çevirilerde uyulacak esaslar,
- İstatistik Umum Müdürlüğü teşkili,
- Milli Kamus ve sarf,
- Milli musiki, lisan ve edebiyat,
- Milli tarih kütüphanesi,
- Milli hazine-i evrak,
- Milli tarih ve coğrafya enstitüleri,
- Etnografya müzesi,
- Milli müze,
- Mektep müzesi,
- Ankara’da Ali dersler,
- İptidai tahsil programlarında ne gibi tadilata ihtiyaç vardır,
- Darülmuaallimin ve Darülmuaallimat program ve nizamnameleri,
- Sultanilerde teşkilat, ad değiştirme ve öğrenim süresi,
- Sultani programlarının tadilatı,
- İlköğrenimden sonraki tedrisat programı
- İptidai tedrisat kararnamesinin tadili lahiyası,
- Ortaöğretim öğretmenleri yasa tasarısı,

- İzcilik teşkilat-ı esasîyesi,
- Teftiş heyeti nizamname layihası,
- Asar-ı atika nizamnamesi tadili,
- İstanbul Darülmüallimin ve Darülmüallimat'ına birer kısım-ı tali teşkili,
- Galatasaray Sultanisi teşkilat ve programı,
- Darülmüallimin-i Aliyede kayıtlı öğrencilere mesleki malumat verilmesi

konuları ele alınmıştır (Başar 2019). Bu kapsamda Milli ve İlmi Meseleler, İstatistik Müdüriyeti Teşkilatı, İlk Tedrisat, Darülmüallimler, İzcilik, Terbiyecilik komisyonu, Orta Tedrisat ve Maarif Vekaletinin Umumi İcraat Programı üzerine çalışacak komisyon olmak üzere komisyonlar kurulmuştur (Hakimiyet-i Milliye 17 Temmuz 1923; Yılmaz 1998; Ergün 1997). Bu komisyonlarda bu konuların ne-redeyse tamamı görüşülerek karara bağlanmıştır. Buna göre (Ergün 1997):

- İlköğretimin süresi altı yıl olarak belirlenmiş, 7-14 yaşları arası çocuklar için ilköğretim zorunlu kılınmıştır.
- İlköğretim birinci ve ikinci sınıfların mevcudununun 30'u, diğer sınıfların da 40'ı aşamayacağı belirtilmiştir.
- Maarif Vekaleti'nden başka diğer bakanlıkların ilköğretim yaptırma-yacakları vurgulanmış, diğer bakanlıklara bağlı okullar ile yabancıların açtıkları okulların Maarif Vekaleti'ne bağlanması kararlaştırılmıştır.
- Küçük köyler için seçilecek yerlerde "Leyli Köy Mekteplerinin" açılması uygun görülmüş, bu okullarda gezici öğretmenlerin görev yapmaları kararlaştırılmıştır.
- İlköğretimden sonra ortaöğretime devam edemeyecekler için zorunlu öğretimin iki yıl daha devam etmesi kararlaştırılmış, bu iki yıllık süre içerisinde mesleki ve hayati eğitimin verilmesi uygun görülmüştür.
- Kadınların da heyet-i ilmiye toplantılarına katılabilecekleri ve ilköğretim müfettişi olarak atanabilmeleri karara bağlanmıştır.
- Din dersi öğretmenlerin atamalarında da diğer öğretmenlerdeki gibi aynı şartların aranması uygun görülmüş, din dersi programlarının din adamları ile eğitimcilerden oluşan bir komisyon tarafından hazırlanması kararlaştırılmıştır.
- Sultanilerin adı "lise" olarak değiştirilmiş, liselerin süresi 4+4+3=11 yıl olarak belirlenmiş, liselerin fen ve edebiyat şubelerine son sınıfta ayrılması karara bağlanmıştır.

- Askerlik yaşı gelen öğretmenlerin bir yıl olmak üzere bir kez tecil haklarının olduğu vurgulanmıştır.
- Diplomalı ve ehliyetnameli öğretmenlerin görevlerini aksatmayacak bir şekilde askerliklerini yapmaları karara bağlanmıştır.
- Öğretmenlerin nedensiz yere görevden azledilmemeleri için gerekli yasalardan çıkarılması yönünde fikir birliğine varılmıştır.

Birinci Heyet-i İlmiye sonrasında başlayan çalışmalar kapsamında eğitim-öğretim alanında alınan kararların büyük çoğunluğu uygulamaya geçirilmiştir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında ve 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü sonrasında dönemin Maarif Vekili Hüseyin Vasıf (Çınar) Bey başkanlığında Ankara'da 23 Nisan- 1 Mayıs 1924 tarihleri arasında "İkinci Heyet-i İlmiye" toplanmıştır. Toplantıda; çeşitli tür ve kademedeki okulların dereceleri, öğretim süreleri, müfredat programları, ders kitapları gibi konular görülmüştür. Bu çerçevede (Yılmaz, 1988; Başar 2019) ;

- İlkokulların öğretim sürelerinin altı yıldan beş yıla indirilmesi,
- İlkokulların programlarının geliştirilmesi,
- Ortaokul ve liselerin birbirinden ayrılması ve yedi yıl olan sürenin birinci ve ikinci devre olmak üzere üçer yıldan altı yıla indirilmesi,
- Kız liselerinin öğrenim sürelerinin de erkek liselerinin öğrenim sürelerine eşit kabul edilmesi,
- Kız ve erkek liselerinde mesleki dersler dışında aynı programın uygulanması,
- Lise programlarına Sosyoloji dersi ile Türk ve Ecnebi Medeniyeti dersinin konulması ve Felsefe dersinin saatinin arttırılması,
- Liselerin birinci devrelerinin ve idadilerin adının "orta mektep" olarak değiştirilmesi,
- Liselerdeki öğrenimin parasız olması, ancak şimdilik hali vakti yerinde olanlardan para alınması,
- Liselerin yüksek sınıflarında okutulacak kitapların uzmanlara, ortaokullarda okutulacak kitapların ise yarışma usulü ile yazdırılması,
- Tek devreli liselerde erkekleri için iktisat ve ticaret, kızlar için ev idaresi şubelerinin açılması,
- Liselerin haftalık ders saati 30 saat olarak düzenlenmesi,
- Öğretmen okullarının sürelerinin dört yıldan beş yıla çıkarılması,
- Yeni ders kitaplarının yazdırılması yönünde kararlar alınmıştır.

İkinci Heyet-i İlmiye kararları uygulamaya geçirilmiş, Birinci Heyet-i İlmiye kararlarında olduğu büyük bir çoğunluğu uygulanmıştır. 1925 yılının sonlarında Maarif Vekilliği görevine Mustafa Necati (Uğural) Bey getirilmiştir. Eğitim işlerini daha da ileri bir seviyeye taşımak ve eğitimi en ücra köylere, kasabalara kadar götürmek isteyen Mustafa Necati (Uğural) Bey başkanlığında 27 Aralık 1925 - 8 Ocak 1926 tarihleri arasında Ankara'da "Üçüncü Heyet-i İlmiye" toplanmıştır. Toplantıda; Milli Eğitime ayrılan kaynakların en uygun kullanımı, okulların öğrenci kapasitesinin artırılması, gündüzlü ortaokullarda karma eğitime geçilmesi, öğretmen okullarının ve diğer meslek okullarının belirli merkezlerde toplanarak güçlendirilmesi, talim ve terbiye işleri ile ilgilenecek "Talim ve Terbiye Dairesi" nin kurulmasına dair kararlar alınmıştır.

Maarif Teşkilatına Dair Kanun

22 Mart 1926 tarih ve 789 numaralı 27 maddeden oluşan "Maarif Teşkilatına Dair Kanun" kapsamında eğitim sistemi çağdaş, milli ve laik olacak şekilde ilk ve ortaöğretim programları oluşturulmuştur (Resmi Gazete, 1926, 338). Okul açılması Milli Eğitim Bakanlığı'nın iznine bağlanmıştır. Milli Eğitim müfredat programları halkın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geliştirilmiştir. Bu kapsamda ülke genelinde ilk ve orta dereceli okullar ile yüksekokullar açılmıştır. Maarif Vekaleti merkez teşkilatı kurulmuştur. Bu kanun gereği 29 Haziran 1927 tarih ve 5260 sayılı Kararname ile mecburi ilköğretimin yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla Maarif Eminlikleri Talimatnamesi yayınlanmıştır. Bu talimatname ile ülke 13 eğitim bölgesine ayrılmış, Maarif Eminliklerinin sayısı 1928 yılında 12'ye indirilmiştir.

Talim ve Terbiye Kurulu

Üçüncü Heyet-i İlmiye toplantısında talim ve terbiye işleri ile ilgilenmesi için bir "Talim ve Terbiye Dairesi" nin kurulması gündeme gelmiştir. Bu çerçevede 22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı "Maarif Teşkilatına Dair Kanun" un ikinci maddesinde "*Münhasıran talim ve terbiye işleri ile iştigal etmek üzere Maarif Vekaleti'nde bir Talim ve Terbiye dairesi ihdas olunmuştur*" ifadesi ile "Talim ve Terbiye Dairesi" kurulmuştur. Maddenin devamında ise, "*Bu daire bir reisin idaresi altındadır. Dairenin şubeleri ile teşkilatı idare etmek üzere reisten başka azami on mütehasıs bulunacaktır. Daireye lüzumu kadar memur tayin olunur*" ifadesi ile yapılanmasından söz edilirken son olarak "*Daire reisi vekaletin, azalar daire resinin teklifi ve vekaletin inhasıması ile icra vekilleri heyetince tayin olunur. Dairenin teşkilatı ve vazifesinin hududu icra vekilleri heyetince yapılacak bir talimatname ile tespit ve tayin edilir*" ifadesi ile de atama usulleri yer almıştır (RG, 1926, 3/338).

Talim ve Terbiye Dairesi'nin –sonradan kurul- ilk başkanı olan Prof. Dr. Mehmet Emin (Erişirgil) Bey, 9 Kasım 1930 tarihinde bu görevini Mehmet İhsan (Sungu) Bey'e bırakmıştır. Günümüzde Talim Terbiye Kurulu başkanlığını 2019 yılından itibaren Prof. Dr. Burhanettin Dönmez sürdürmektedir.

Yeni Türk Harflerinin Kabulü

Osmanlılar döneminde kullanılan alfabe İslamiyetin bir getirisi olarak Arap harflerinden oluşan bir alfabe olmuştur. Bununla birlikte Fars alfabesinden de harfler yer almıştır. Ancak bu harflerin yazımında karşılaşılan bazı sorunlar alfabenin tartışılmasına neden olmuştur. Tanzimat döneminde bu harflerin değiştirilmesi alfabeyle birkaç sesli harf eklenmesi ve Latin harflerinin alınmasına kadar çeşitli öneriler sunulmuştur.

II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Fırkası'nın yönetimdeki etkisi ve Enver Paşa'nın Harbiye Nazırı olması ile alfabeyle yönelik yenilikler yapılması gündeme gelmiştir. Genel olarak birleştirilerek yazılan Arap harfleri Latin harfleri gibi ayrı ayrı yazılmıştır. Enveri yazısı olarak bilinen bu yeni imla şekilleri özellikle ordu içerisinde kabul görmüştür (Koçer, 1987).

Son dönem Osmanlı modernleşmesinin bir tartışması olan bu harf değişikliği Cumhuriyet döneminde mevcut koşulların da uygunluğu çerçevesinde yapılabilmektedir. 1 Kasım 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun ile Arap harfleri yerine Latin esaslı Türk harfleri kabul edilmiştir. Aynı zamanda bir kültür değişikliği olan harf devrimi ile okumayı, yazmayı kolaylaştırarak okur-yazar oranını arttırmak amaçlanmıştır.

Bu kanun kapsamında dönemin Maarif Vekili Mustafa Necati (Uğural)'nin hazırladığı 11 Kasım 1928 tarihli Millet Mektepleri Talimatnamesi'nin 24 Kasım 1928 tarihinde TBMM tarafından kabulü ile Millet Mektepleri kurulmuştur (Resmî Gazete, 1928, 1048). Millet Mektepleri ile yeni Türk harflerinin kolay bir şekilde okunup yazılabilmemesinden bütün milleti faydalandırabilmek ve büyük halk kitlelerini hızla okur-yazar duruma getirebilmek amaçlanmıştır. Bu çerçevede her Türk kadın ve erkek vatandaşı Millet Mektebi Teşkilatının bir üyesi olarak kabul edilmiş, hiç okuma-yazma bilmeyenler dört ay, eski Arap harfleri ile okuyup yazabilenler ise yeni Türk harflerini iki aylık bir kurs verilmesi ifadeleri yer almıştır. Yine bu talimatname kapsamında, talimatnamenin dördüncü maddesinde yer aldığı üzere Mustafa Kemal (Atatürk), bu teşkilatın genel başkanı ve başöğretmeni olarak kabul edilmiştir.

Türk Tarih Tezi

Cumhuriyet döneminde Atatürk önderliğinde bir ulus oluşturma çabası olan Türk Tarih Tezi ile Avrupalıların Türklere ve Türkiye'ye yönelik olumsuz bakışları ve herhangi bir bilimsel dayanağı olmayan Türklerin sarı ırktan geldiği, istilacı ve barbar bir kavim olduğu şeklindeki iddialar çürütülmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Türk Tarih Tezi'nde Türk kimliğini öne çıkarmada geçmişe gidilmiş, Türklerin tarihi ve kültürü anavatan olan Orta Asya üzerine temellendirilmiştir. Türklerin medeniyet kurucu yönü vurgulanmıştır (Yıldırım, 2016a). Bu tarih tezi ile oluşturulmaya çalışılan milli kimlik, kazandırılmaya çalışılan Türklük bilinci, tarih eğitimi ve yazılan tarih ders kitapları ile bireylere aktarılmıştır.

1928 yılından itibaren Afet (İnan) Hanım ile beraber çalışmaya başlayan Mustafa Kemal (Atatürk) Türk bilim insanlarını bir araya getirerek Türkler ve Türk tarihi üzerine çalışmalar yapılmasını sağlamış, yerli ve yabancı eserler incelenmeye başlanmıştır. Bu çerçevede 23 Nisan 1930 tarihinde toplanan Türk Ocakları Kurultayı'nda Türk Ocakları bünyesinde Türk Tarihi Tetkik Heyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir (Taşdemirci, 2011). 10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocaklarının kapatılmasında sonra ise bu görevi Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) üstlenmiştir.

Türk Tarihi Tetkik Heyeti tarafından oluşturulan Afet Hf. ile Mehmet Tevfik, Samih Rifat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin, Vasıf ve Yusuf Ziya Beyler'in bulunduğu bir komisyon 606 sayfalık "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı eseri hazırlamıştır (Türk Tarihinin Ana Hatları, 1930). İlk etapta yüz adet olarak basılan daha sonra 4 cilt olarak genişletilmiş ve liselerde okutulmuştur.

1930 tarihli "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı kitabın birinci sayfasında "Bu Kitap Niçin Yazıldı?" başlığı ile verilen bölüme bakıldığında tarih kitaplarında özellikle de Fransız tarih kitaplarında Türklerin dünya tarihindeki rollerinin bilinçli ya da bilinçsiz olarak küçültülmesine bir tepki olarak yazıldığı vurgulanmıştır. Bu çerçevede heyete göre son dönemde yaşanan olaylar sonucunda ruhunda birlik ve beraberlik duygusu uyanan Türk milleti için "bir milli tarih yazmak ihtiyacı" doğmuştur. Yine kitabın yazılışında iki amaçtan söz edilmiştir. Birincisi "*milletimizin yaratıcı kabiliyetinin derinliklerine giden yolu açmak, Türk deha ve seciyesinin esrarını meydana çıkarmak, Türkün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek ve milli inkişafımızın derin irki köklere bağlı olduğunu anlatmak*" ikinci ise "*kainatın teşekkülüne, beşerin zuhuruna ve beşer hayatının tarihi devirlerden evvelki mazisine dair, yakın zamanlara kadar itibarda bulunan yanlış telakkilerin önüne geçmektir.*" ifadelerine bakıldığında kitap Türklerin milli seciye, medeniyet kurucu

ve medeniyet yayıcı üstünlüğü üzerine temellendirilmiş ve Türkler ile ilgili kasıtlı veya yanlış bilgilerin önüne geçmeyi amaçlamıştır.

Türk Tarih Kurumu

1930 yılında oluşturulan, Türk Ocaklarına bağlı Türk Tarihi Tetkik Heyeti tarafından yürütülen Türk Tarih Tezi çalışmaları 15 Nisan 1931 tarihinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ile kurumsal bir kimlik kazanmıştır. 2-11 Temmuz 1932 tarihinde Ankara'da I. Türk Tarih Kongresi toplanmıştır. Cemiyetin adı 1935 yılında "Türk Tarihi Araştırma Kurumu" olarak değiştirilmişse de, 3 Ekim 1935 tarihinde adı "Türk Tarih Kurumu" olmuştur. 1937 yılından itibaren 4 ayda bir dil ve tarih alanında yapılan bilimsel çalışmaların yer aldığı "Belleten" adlı bir yayın çıkarılmıştır (Alaca, 2019a).

Türklerin İslamiyet öncesi tarihini aydınlatmak, dünya ve İslam tarihine yaptıkları katkıları ortaya çıkarmak, Türklerden önceki Anadolu tarihini aydınlatmak, Türkler hakkında özellikle batı kamuoyundaki olumsuz kanaatlere cevap vermek ve milli bir tarih bilinci oluşturmak amaçlanmıştır. Cemiyetin ilk başkanlığını Mehmet Tevfik (Bıyıklıoğlu) yapmıştır.

Halkevleri

II. Meşrutiyet döneminde kurulan Türk Ocakları tüm yurt sathına yayılmış bir yapısı olmakla birlikte yeni rejim için ideolojik olarak aşırı bir yapıda olması yeni rejimi daha organize ve sistemli bir örgütlenmenin oluşturulmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2016b). Bu kapsamda 10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları son kongresini toplayarak kapatılmış, Türk Ocakları bütün mal varlığı ile Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF)'na katılmıştır. Türk Ocakları'nın yayın organı olan Türk Yurdu Dergisi de 233. sayısını çıkarıp yayın hayatına ara vermiştir. Yerine 19 Şubat 1932 tarihinde başta Ankara olmak üzere 14 Halkevi kurulmuş, 1951 yılına gelindiğinde ise bu sayı 478'e ulaşmıştır (Şanal, 2004).

Cumhuriyet döneminin en önemli kültür ve eğitim müesseselerinden birisi olma niteliğini taşıyan Halkevleri ile Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı bireyler yetiştirmek amaçlanmıştır. CHF'nin yaygın eğitim kurumu olan Halkevlerinde "Ülkü" adında bir dergi çıkarılmış, sosyal yardım, kitapsaray ve yayın, halk kursları, halk dersaneleri, temsil, spor, tarih, müze ve sergi, köycülük ve dil-tarih-edebiyat gibi alanlarda çalışmalar yapılmıştır.

1932-1951 yılları arasındaki dönemde toplumu Cumhuriyetin ortaya koymuş olduğu ilkeler doğrultusunda yetiştirme ve geliştirme yolunda önemli roller oyna-

mış olan bir kültür kurumu olan Halkevlerinin faaliyetleri Demokrat Parti (DP) döneminde çıkarılan 8 Ağustos 1951 tarih ve 5830 sayılı kanun ile sona erdirilmiştir.

Güneş–Dil Teorisi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal (Atatürk)'in önderliğinde oluşturulan Güneş dil teorisi ile Türk dilinin dünyanın eski dillerinden olduğu ve diğer bütün dillere kaynaklık ettiği şeklinde bir düşünce ileri sürülmüş, Türk dilinin kökleri Orta Asya'da aranmıştır. Güneş Dil Teorisi kapsamında yapılan çalışmalar batılı dil bilimcilerin dil üzerine çalışmalarında Türk dilini yok saymalarına bir tepki olarak yapılmıştır. Bu çerçevede Türklerdeki Güneş kültüründen hareketle dünya dillerindeki kelimeler ile Türkçedeki kelimeler karşılaştırılarak Güneş Dil Teorisi ile Türk dilinin yeryüzü dillerinin ana kaynağı olduğu ispatlanmaya çalışılmıştır (İnan, 1936; Ersanlı, 2006).

Türk Dil Kurumu

12 Temmuz 1932 tarihinde kurulan “Türk Dili Tetkik Cemiyeti” ile, Tarih içerisinde gelişim yavaşlamış olan Türk dilinin zenginliğini gün ışığına çıkarmak ve Türk dilini yabancı dillerin- özellikle Arapça ve Farsça- etkisinden kurtarmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda dilde sadeleşmeye gidilmiş, mevcut dildeki Arapça ve Farsça kelimelerin yerine karşılığı varsa Türkçe kelimeler kullanılması yoksa da üretilmesi, olmuyorsa da o kelimelerin Türkçeleştirilerek kullanılması şeklinde çalışmalar yapılmıştır (Alaca, 2019a).

Türk diline yeni kelimeler kazandırmak ve sadeleştirmek, konuşma ve yazı dili arasındaki birlikteliği sağlamak, Türk dilini bir bilim dili haline getirerek dünya dilleri arasındaki yerine kavuşturmak ve Türk diliyle ilgili araştırmalar yapmayı amaçlayan cemiyetin ilk başkanlığını Samih Rifat Bey yapmıştır. 26 Eylül-5 Ekim 1932 tarihleri arasında I.Türk Dil Kurultayı toplanmıştır. 26 Eylül 1933 tarihinde ise dil bayramı kutlanmıştır. 1934 yılında cemiyetin adı “Türk Dili Araştırma Kurumu”, 1936 yılında ise “Türk Dil Kurumu” olmuştur.

Üniversite Reformu

Cumhuriyet döneminde eğitimin laikleştirilmesi ve bilimsel bir temele dayandırılması, ilim ve fennin rehber olarak kabul edilmesi, üretici insanlar yetiştirilmesi temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Toplumun tüm kesimlerinin eğitilmesi amacı ile alt yapıda başlayan değişim üst yapıda da devam etmiştir. Özellikle

yeni rejimi yeni insan, birey ve vatandaş yetiştirme gayreti eğitimin bir araç olarak kullanılmasına neden olmuştur (Yıldırım, 2016a). Bu çerçevede alt yapıyı dönüştürmesi için üniversitelerin yeniden düzenlenmesi ve ihtiyaç duyulan fakülte ve bölümlerin açılması gündeme gelmiştir.

1925 yılında kurulan Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin adı Ankara Hukuk Fakültesi olarak değiştirilmiştir. 1926 yılında bugünkü Gazi Üniversitesi olan Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü kurulmuştur. Osmanlı döneminde kurulan ve çeşitli nedenlere bağlı olarak kapanıp sonrasında tekrar açılan Darülfünun'u bilimsel ve çağdaş bir hale getirmek için 1932 yılında İsviçreli Profesör Albert Malche Türkiye davet edilmiştir. Malche'in yaptığı incelemeler sonrasında hazırlanan rapor kapsamında 1933 yılında Darülfünun kapatılmış, Avrupa modeline göre örgütlenen İstanbul üniversitesi kurulmuştur (Güler, 1994). Bu sadece Avrupa modeline göre yeni bir düzenlemeden, bir isim değişikliğinden öte, eğitimde bir zihniyet değişikliğinin temsili olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan Cumhuriyet'in ilk üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi 18 Kasım 1933 tarihinde eğitim-öğretime başlamıştır. Bu dönemde Üniversite, fakülte, rektör, dekan gibi terimler kullanılmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında Hitler Almanyası'ndan kaçan başta Alman olmak üzere birçok yabancı uyruklu bilim insanları Türkiye'ye gelecek yükseköğretim bu kurumlarında görev almışlardır. 1943 yılında İstanbul'da eğitim-öğretim yapan Mülkiye Mektebi'nin adı Siyasal Bilgiler Fakültesi olarak değiştirilmiş ve Ankara'ya taşınmıştır.

1946 yılında eğitim alanındaki gelişmelere bağlı olarak bir üniversite reformu yapılmıştır. Bu kapsamda "genel bir "Üniversite Kanunu" çıkarılmıştır. Böylece üniversiteler bilim temeline oturtulurken, yükseköğretim kurumlarında kendi kendini yönetme anlayışı (özerklik) egemen olmuştur. 1981 yılında 2547 sayılı kanun ile Yükseköğretim Kurulu (YÖK) kurulmuş, ülkedeki bütün üniversiteler tek çatı altında toplanmıştır.

Öğretmen Yetiştirme

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başta Atatürk olmak üzere cumhuriyetin kurucu kadrosu toplumu ilerici bir anlayışla dönüştürmek ve geliştirmek için nüfusun büyük çoğunluğunun kırsal kesimde yaşamasına bağlı olarak, kırsal kesimin eğitim-öğretimine daha fazla önem vermiştir. Devrimin en ücra kasaba ve köylere kadar tüm topluma yayılması ve yerleştirilmesi amaçlanmış, öğretmenlere aktif bir rol verilmiştir. Bu amaçla da devrin şartlarına göre öğretmen yetiştirme politikasına büyük önem verilmiş, çeşitli tür ve derecede öğretmen okulları açılmıştır.

Nüfusun büyük çoğunluğu köylerde yaşadığı için eğitim-öğretim ile ilgili çalışmalar genel olarak köy eğitimine yönelik yapılmıştır. Toplumsal yapıda öğretmenlerin saygın ve dönüştürücü rolü bilindiğinden yapılan devrimleri halka ulaştırmak ve benimsetmek amacıyla Köy Muallim Mektepleri, Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları ve son olarak Köy Enstitüleri gibi öğretmen yetiştiren kurumlar kurulmuştur.

Osmanlı'da II. Meşrutiyet yıllarında başlayan köy eğitimi ve köy öğretmeni yetiştirme düşüncesi dönemin koşulları içerisinde istenen şekilde gerçekleşememiştir. Cumhuriyet döneminde ise devrimin de getirdiği mevcut atmosfer bu uygulamanın somutlaşmasını sağlamıştır. Atatürk döneminde tüm yokluklara rağmen köylüyü eğitime ve köye uygun öğretmen yetiştirme uygulaması başlamış, İnönü döneminde daha ileri bir düzeye taşınmıştır.

Köy Muallim Mektepleri

Cumhuriyetin en çok önemseydiği konulardan olan eğitim, devrimin temel ilkelerinin yayılmasında ve yerleşmesinde bir araç olmuştur. Toplumun büyük bir çoğunluğunun köylerde yaşıyor olması, tarım ve hayvancılıkla uğraşıyor olması, geçimini bu şekilde temin ediyor olması yeni rejimin kurucu kadrolarını köylerden başlamak suretiyle toplumu dönüştürmeye yöneltmiştir. 1924 yılında Sivas Öğretmen Okulu öğretmenlerinden Fuad (Gündüzalp) Bey, "Talim Terbiye Teşkilatında Buhran" başlıklı kitabında köy okulları için ayrı tip öğretmenlerin yetiştirilmesini savunmuştur (Gündüzalp, 1340). Aynı tarihte Türk eğitim sistemi üzerinde inceleme yapmak üzere Türkiye'ye davet edilen John Dewey, yapmış olduğu incelemeler sonucunda nüfusunun %80'ini köylünün oluşturduğu bir ülkede, köy eğitiminin köyün ekonomik hayatı ile birleştirilmesini ve köye ayrı bir öğretmen tipinin yetiştirilmesi önerisinde bulunmuştur.

Dönemin yerli ve yabancı eğitimcileri ve bilim insanlarının köy eğitimi öncelleyen yazıları ve düşünceleri 1925 yılında Maarif Vekili olduğu günden itibaren "Memlekette, mektep bulamayan bir çocuk bırakmayacağım" düşüncesi ile hareket eden Mustafa Necati (Uğural) tarafından uygulanmaya çalışılmıştır. 1926 yılında çıkarılan 789 sayılı "Maarif Teşkilatına Dair Kanun" ile muallim mektepleri, "ilk muallim mektepleri" ve "köy muallim mektepleri" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu kapsamda köy ilkokullarına öğretmen yetiştirmek için ilki Kayseri Zinciderede diğeri Denizli'de olmak üzere Köy Muallim Mektepleri kurulmuştur (Dilek, 2016; Karagöz, 2005). Maarif Vekaleti tarafından hazırlanan bir Köy Muallim Mektepleri Talimatnamesi ve 1927 yılında da Köy Muallim Mektepleri Müfredat Programı yayınlamıştır.

Köy Muallim Mektepleri Talimatnamesi'ne göre bu okullarda eğitim alabilmek için Türk olmak, ilkokuldan mezun olmak, on altı yaşından küçük ve yirmisi yaşından büyük olmamak, öğretmenlik yapmaya engel oluşturacak bedenen ve ruhen eksiklikleri olmamak, yapılan sınavda başarılı olmak gibi şartlar aranmıştır. Parasız ve yatılı olan bu okulların eğitim süresi üç yıl olarak belirlenmiştir. Birinci sınıfına kırk öğrencinin kaydolmasına, ancak diğer sınıfların mevcudu kırk öğrenciden az olduğu durumda şartları sağlayan öğrencilerin kayıt olabilmesine izin verilmiştir. İkinci ve üçüncü sınıfa geçebilmek için öğrencilerinin okudukları sınıflarının sınavlarında başarılı olmaları şartı konulmuştur. Bu okullardan başarıyla mezun olabilenlere Maarif Vekaleti tarafından atandıkları köylerde en az altı yıl görev yapmak zorunluluğu getirilmiştir.

Köy Muallimi Mektebi Müfredat Programı'nda dersler her gün öğleden önce dört saat teorik, öğleden sonra iki saat uygulamalı olmak üzere altı saat olarak düzenlenmiştir. Uygulamalı dersler ise tarıma ait etkinlikler, atölye faaliyetleri, doğa inceleme gezintileri, muhtelif yer ve kurumlara yapılan geziler, oyun, spor ve beden eğitimi olarak verilmiştir. Öğleden sonraki derslerin programı ise 'muallimler meclisi' tarafından her on beş günde bir düzenlenmiştir.

Eğitimi ülkenin en küçük köylerine kadar ulaştırmak, öğretmenleri köy ve köylü ile bütünleştirmek, köyün sosyal, kültürel ve iktisadi hayatında etkin bir unsur haline getirmek, böylece toplumsal dönüşümü gerçekleştirmek amacı ile başlatılan bu ilk somut çalışmalar Maarif Vekili Mustafa Necati (Uğural)'nin 35 yaşında ani ölümü üzerine istendiği gibi geliştirilememiş ve yaygınlaştırılamamıştır. 1932 yılında önce Kayseri Zincidere Köy Muallim Mektebi'nin ve 1933 yılında Denizli Köy Muallim Mektebinin kapatılmasıyla bu girişim sona ermiştir.

Köy Eğitimini Yetiştirme Kursları

Atatürk döneminde başlatılan Köy Muallim Mektepleri uygulaması 1933 yılında sona ermişse de köy eğitimini esas alan çalışmalar devam etmiştir. Bu kapsamda 1934 yılında dönemin Başbakanı İsmet İnönü'nün bir Amerikan heyetinin raporundan da etkilenerek talimat vermesiyle köy eğitimi tekrar ele alınmıştır. Maarif Vekili Saffet Arıkan döneminde köy eğitimine yönelik başlayan hazırlıklar hızlanmıştır.

Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın çalışmaları sırasında İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne İsmail Hakkı Tonguç'u getirmiştir. Bu dönemde Atatürk, Maarif Vekaleti'nin dikkatini Türk ordusunun sistemli yapısına ve okur-yazar oranına çekmiştir. Çünkü Türk ordusu, Osmanlı'dan beri yeniliklere açık bir yapıda olmuş, hızlı bir şekilde gelişmiştir. Enver Paşa dönemindeki Enveri yazısının ordu

içerisinde hızlı bir şekilde öğrenildiği ve yine 1928 yılında gerçekleştirilen Harf Devriminden 1936 yılına kadar geçen kısa süre içinde okuma yazma problemini %90 oranında Türk ordusunun çözdüğü dikkate alındığında Atatürk'ün bu tespiti eğitim çalışmalarına büyük bir katkı sağlamıştır.

Türk ordusunun disiplinli ve sistemli yapısı askere giden gençler kısa sürede okuma yazma öğrenebilmişlerdir. Ardından bu gençler köylerine döndüklerinde çocuklara ve gençlere okuma yazma öğretmişlerdir. Üç yıllık köy okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla başlatılan Eğitim Denemesi bu tespitlerin bir sonucu olmuştur. İlk öğretmen kursu 6 Temmuz 1936 tarihinde Maarif Vekaleti ile Ziraat Vekaleti'nin işbirliğiyle Eskişehir'in Çifteler Çiftliği Mahmudiye Köyü'nde açılmıştır (Arayıcı, 2002).

Ankara Mürtet Ovası köylerinden askerliklerini çavuş olarak yapmış 80 genç, o sırada yedek subay olarak askerliğini yapan ilköğretim müfettişi Emin Soysal'ın idaresinde Çifteler Harası'nda sekiz ay "eğitmenler kursuna" alınmışlardır (Ergün, 2008). Kursu katılan erler 8-10 kişilik gruplara ayrılmış, her bir grubun başına da bir öğretmen okulu mezunu öğretmen, bir ziraat okulu mezunu ziraat teknisyeni ve bir de yapı usta okulu mezunu inşaat öğretmeni verilmiştir. Bunun yanında her kursta, kursun çalışma programını hazırlayarak müdürün onayına sunan, öğretmenlerin yetişmesi için gerekli tedbirleri alan birer eğitim şefi de yer almıştır. Ayrıca her iki veya üç öğretmen grubu için bir grup şefi de seçilmiş ve bu grup şeflerinin eğitim-öğretimle ilgili görevleri; kendilerine verilen gruplardaki öğretmen adaylarının en iyi şekilde yetişmelerini sağlamak ve bu konuda öğretmenler arasında gerekli uyum ve yardımlaşmayı sağlamak olarak belirlenmiştir (Öztürk, 1996).

Kurs faaliyetlerinin birinci devresi Kasım 1936 ortasında sona ermiş, yapılan uygulama derslerinde %80 oranında bir başarı sağlanmıştır. Başarılı olan öğretmen adayları stajyer olarak köylerine gönderilmiş ve gittikleri köylerde başarılı çalışmalar yaptıktan sonra, 1937 ilkbaharında kursun ikinci devresi için tekrar Çifteler'e dönmüşlerdir. Birinci yılın sonunda yapılan sınavlarda öğretmen adayları büyük bir başarı göstermişlerdir (Öztürk, 2005b). Bu çalışmalar 11 Haziran 1937 tarih ve 3238 sayılı Köy Eğitimleri Kanunu'yla hukuki bir statüye kavuşmuştur. Öğretmeni olmayan köylere öğretmen sıfatıyla bu kursta eğitilen kişiler gönderilmeye başlanmıştır.

Eğitmen kurslarının eğitim ve öğretim faaliyetleri, kursların başlamasından kısa bir süre önce hazırlanan, iki yıllık bir denemeden sonra 1938 yılında Köy Eğitimi Yetiştirme Kursları Müfredat Programı Taslağı adıyla bastırılan programa göre yürütülmüştür. Bu program taslağına göre öğretmen kurslarında Türkçe,

Aritmetik ve Geometri, Yurt ve Yaşama Bilgisi, Atölye Dersleri (Ağaç ve Maden İşleri), Eğitim Bilgisi (Köy Eğitimi, Çocuk Bilgisi, Öğretim Metodu, Ders Tatbikatı ve Münakaşası) dersleri okutulmuştur (Altunya, 2005). Teorik dersler yanında uygulama derslerinin ağırlıklı olduğu bu kurslarda eğitim alan öğretmenlerin görevlendirilecekleri köylerde köylülerle birlikte tarlada, bahçede ve bağda çalışabilecek bir köylü gibi köyün ve köylünün ihtiyaçlarına göre eğitilmişlerdir. İlerleyen dönemde gerek kursta ve gerekse de köylerde öğretmenler tarafından okunacak ve faydalanılacak kitaplar Emin Soysal, Hıfzırrahman Raşit Öymen, Mehmet Tuğrul başta olmak üzere o dönemin rejimle barışık, idealist eğitimcileri tarafından yazılmıştır. Bu kitaplar önceleri teksir olarak bastırılmış, daha sonra da bu teksirler Köy Öğretmenleri İçin Birinci, İkinci ve Üçüncü Yıl Öğretim Kılavuzu adıyla basılarak bütün öğretmenli köy okullarına dağıtılmıştır (Ergün, 2008). Ziraat Vekaleti de öğretmen kurslarındaki ziraat derslerinde okutulmak ve mezun olan öğretmenlere rehber olması amacıyla Köy Öğretmenleri Yetiştirme Kursları Ziraat Dersleri I-II-III adı altında üç kitap yayınlamıştır (Öztürk, 2005b).

İlk öğretmen kursu olan Çifteler Öğretmen Kursu'ndan başarılı sonuçların alınması üzerine 1937-1938 eğitim-öğretim yılında öğretmen kurslarının sayısının artırılmasına karar verilmiştir. Bu amaçla Eskişehir, Kars, Edirne, Erzincan ve Kocaeli'nde yeni öğretmen kurslarının açılması gündeme gelmiştir. 11 Haziran 1937 tarihinde "Köy Öğretmenleri Kanunu" çıkartılarak öğretmen kurslarının nerelerde açılacağı, Kültür ve Ziraat Vekaletlerinin öğretmen kurslarına katkısının ne olacağı, Ziraat Vekaleti tarafından öğretmenlere parasız tohum ve ziraat araçlarının nasıl sağlanacağı gibi hususlar karara bağlanmıştır. Kanuna göre öğretmenlerin nüfusu 150-400 arasında öncelikle kendi köylerinde ya da yakın köylerde görevlendirilmeleri esası getirilmiştir (Ayas, 1948; Koçer, 1967). Bu başarılı denemelerden sonra beş yıllık köy okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla da ilk önce 1937 yılında Eskişehir-Çifteler Köy Öğretmen Okulu ve İzmir-Kızılcıllu Köy Öğretmen Okulu açılmıştır. Bu dönemde açılan Köy Öğretmeni Yetiştirme Kursları ve Köy Öğretmen Okulları 1938 yılında Maarif Vekilliğine getirilen Hasan Ali Yücel'in çabalarıyla geliştirilmiş, 1940 yılında ise Köy Enstitülerine dönüştürülmüştür.

Köy Enstitüleri

Atatürk'ün 1938 yılında vefatı sonrasında Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü döneminde de köy eğitimine yönelik çalışmalar devam etmiştir. Dönemin parti-devlet bütünleşmesinin bir yansıması olarak İnönü hem Cumhurbaşkanı hem de CHP genel başkanı olduğundan hükümet politikalarında dolayısı ile de eğitim politikalarında etkili olmuştur. Eğitimin daha da geliştirilmesi için 1938 yılının

Aralık ayında Maarif Vekilliğine Hasan Ali Yücel getirilmiştir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün himayelerinde, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ile İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un çalışmaları ile Köy Enstitüleri kurulmuştur.

17 Nisan 1940 tarih ve 3803 numaralı "Köy Enstitüleri Kanunu" kapsamında köy öğretmenleri ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekilliğince öğrenim süresi beş yıl olan köy enstitüleri kurulmuştur. Köy Enstitülerine beş yıllık köy ilkokullarını bitiren kız ve erkek öğrenciler yatılı olarak alınmıştır. Üç yıllık köy okullarını bitirenler ise iki yıllık hazırlık eğitimi sonrasında enstitülere kabul edilmişlerdir. Bu enstitülerde özellikle köyde büyümüş ve köy hayatını öğrenmiş zeki çocukların eğitim alması sağlanmıştır. Böylece köyde yetişmiş bu çocukların, öğretmen olarak gittikleri köylerde mevcut hayat koşullarına daha hızlı uyum sağlayabilecekleri ve köy halkına önderlik edebilecekleri düşünülmüştür (Temizer ve Özkan, 2018). Bu öğrenciler mezun olduktan sonra Maarif Vekaleti tarafından kendi köyüne veya kendi köyüne en yakın köye öğretmen olarak en az yirmi yıl mecburi görevle atanmışlardır.

Köy Enstitüleri ilk başlarda tarıma elverişli geniş arazisi olan köylerde veya köylerin yakınlarında uygun olan yerlerde açılmıştır. Bu enstitülerin yapımı ve her türlü masraf o bölge halkı tarafından karşılanmıştır. 20 bölgeye ayrılan ülkede ilk yıl 14 Köy Enstitüsü kurulmuştur. Bu sayı 1948 yılında Van Erciş'te açılan Köy Enstitüsü'yle 21'e ulaşmıştır.

İlk başlarda bu enstitülerin öğretmen ihtiyacı başta yüksekokullardan ve fakültelerden olmak üzere diğer öğretmen yetiştiren kurumlardan karşılanmıştır. Ancak bu durum bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle enstitülere kendi içinden öğretmen temin etmek amacı ile 1942 yılında Ankara Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün içerisinde öğrenim süresi 3 yıl olan "Yüksek Köy Enstitüsü" kurulmuştur.

1943-1944 eğitim öğretim yılına 129'u erkek, 2'si kız olmak üzere 131 öğrencisiyle öğretim hayatına başlayan "Yüksek Köy Enstitüsü" ile kız ve erkek öğretmen yetiştirmenin yanında enstitülü öğretmenlerin çalışacakları bölgelerde görev alacak gezici öğretmen, gezici başöğretmen ve bölge ilköğretim mufettişleri ihtiyacını karşılamak amaçlanmıştır (Ayas, 1948). Böylece "Köy Enstitüleri" baştan sona köy ve köylü eğitimi üzerine inşa edilmiş enstitüler olarak oldukça üst düzey bir eğitim kurumuna dönüşmüştür.

Enstitülerde 1943 yılına kadar ortak bir program uygulanmamış, her enstitü kendi programını uygulamıştır. Ancak bu farklı uygulamalar beraberinde bazı aksaklıklar getirince Maarif Vekili Hasan Ali Yücel ve ilköğretim genel müdürü İsmail

Hakkı Tonguç, Talim ve Terbiye uzmanları ve enstitü müdürleriyle toplanarak Köy Enstitüleri Öğretim Programı adıyla ortak bir program hazırlanmıştır. Programa göre beş yıllık sürede %30 kültür, %30 meslek, %40 ziraat ve teknik içerikli derslerin verilmesi kararlaştırılmıştır.

Demokratik bir anlayışla hareket edilen Köy Enstitülerinde eğitim ve araştırmaya fazlasıyla önem verilmiştir. Bu çerçevede her köy enstitüsünde bir kütüphane yer almış, öğrencilerin araştırma yaparak kendilerini geliştirmeleri sağlanmıştır (Gazalci, 2015). Öğrencilerin okuma alışkanlığı kazanmaları için yılda 24 kitap okumu zorunluğu getirilmiştir. Bu dönemde Köy Enstitülerinde oluşturulan sağlık memuru yetiştirme programı ise hastalıklarla karşı karşıya kalan ve sağlık hizmetlerine ulaşamayan Anadolu insanı için oldukça yararlı olmuştur. Söz konusu programla hem enstitü öğrencilerinin sağlık ihtiyaçları karşılanmış, hem de köylülerin sağlık taramaları yapılmış ve gerekli tedaviler uygulanabilmiştir (Kantar, 1990).

II. Dünya Savaşının başladığı yıllarda kurulan Köy Enstitüleri ile başta köy ve köylü eğitimi alanında başarılı sonuçlar elde edilmişse de 1945 yılında II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile uygulamaları tartışılmaya başlanmıştır. Türkiye her ne kadar savaş dışı kalmayı başarmışsa da savaş sonunda oluşan yeni dünya düzeninde ABD'nin başını çektiği demokrasi yanlısı Batı bloku içerisinde yer almıştır. Bu durum beraberinde SSCB'nin Komünist ideolojisine karşıtlığı da getirmiştir. 1945 yılında çok partili hayata geçiş sonrasında Köy Enstitüleri, Komünizm propagandası yapıldığı, köylülere haksızlık yapıldığı ve onların sömürüldüğü, hem öğretmen, hem ziraatçı ve sanatkar yetiştirme mümkün olamayacağı gibi sebeplerle eleştirilere maruz kalmıştır (Akyüz, 2018a; Ekinci, 1997). İlk olarak 1947 yılında Köy Enstitülerinin programı değiştirilerek, şehir öğretmen okullarının programı ile aynı hale getirilmiştir. CHP içindeki muhaliflerin de Köy Enstitülerine yönelik sert eleştirilere katılmasıyla 1948 yılında Hasanoğlu Yüksek Köy Enstitüsü kapatılarak enstitüler fiilen temel niteliğini kaybetmiştir.

1951 yılında Türkiye'ye gelen ve köy Amerikalı Uzman Kate Wofford, köy okulları üzerine çalışmalar yapmış sonuç olarak "Türkiye Köy İlkokulları Hakkında Rapor" hazırlamıştır. Bu raporda köy ilkokulları, şehir ilkokulları, Köy Enstitüleri ve Öğretmen Okulları ile ilgili tespitlere yer verilmiştir. Özellikle Köy Enstitülerine başta program olmak üzere çeşitli eleştiriler getirmiştir (Wofford, 1952). Bu çerçevede 1952-1953 öğretim yılında Öğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri'nin öğretim programları birleştirilmiş, değiştirilmiş ve programlarına pedagoji dersleri konulmuştur. Köy Enstitülerinin sağlık bölümü kapatılmış, 27 Ocak 1954 tarihinde 6234 numaralı kanun kapsamında Köy Enstitüleri, İlköğretmen Okulları ile birleştirilmiştir. Böylece Köy Enstitüleri de sona ermiştir.

İlköğretmen Okulları

Osmanlı'nın son döneminde kurulan ve Cumhuriyetin ilk yıllarında da faaliyet gösteren Muallim Mektepleri, 1923 yılında Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. Ülkede okul sayısı çok olmakla birlikte buralardan yetiştirilen öğretmen sayısı yeterli olmamıştır. 1940-1950 yılları arasında ilkokullar için hem İlköğretmen Okulları hem de Köy Enstitülerinden öğretmen yetiştirilmiştir. CHP'nin eğitim politikasının köy öncelikli olması sonucunda İlköğretmen Okulları ve programları ihmal edilmiştir. Köy Enstitüleri ise zaman içerisinde artan ihtiyacı karşılamayacak duruma gelmiştir.

Köy Enstitülerinin Komünistlikle ilişkilendirildiği bu dönemde İlköğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri ayrı programlar uyguladıkları için eğitimde ikilik olduğu tartışması yaşanmıştır (Özkan, 2008). Dönemin iktidar partisi olan DP öğretmen yetiştiren okulların ayrı programlar uygulaması üzerine başlayan sorunu aşmak için ilkokullara tek kaynaktan öğretmen yetiştirmek amacıyla İlköğretmen Okullarıyla Köy Enstitülerini 27 Ocak 1954 tarihinde 6234 numaralı kanun kapsamında birleştirilmiştir. Böylece CHP ile özdeşleşen Köy Enstitüleri de sona ermiştir.

İlköğretmen Okullarının eğitim süresi, ilkokul mezunları için altı, ortaokul mezunları için üç yıl olarak belirlenmiştir. Öğretmenler hem şehirde hem de köyde öğretmenlik yapabilecek şekilde eğitilmiştir. Böylece köy-şehir ayrımı sona ermiştir. İlköğretmen okullarının kanununa ve programına bakıldığında Köy Enstitülerinin etkisinin devam ettiği görülmüştür. Çünkü mezun olanlar, mecburi hizmetlerini tamamlayınca kadar köy okullarında çalıştırılmış, okulların programına iş ve tarım dersleri konulmuştur (Eşme, 2015). 1969 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan düzenlemeyle İlköğretmen Okullarının öğretim süreleri ilkokuldan sonra 7, ortaokuldan sonra 4 yıl olarak düzenlenmiştir. Böylece ilköğretmen okullarının mezunları normal lise mezunlarıyla aynı statüye kavuşmuş dolayısı ile de üniversiteye girme hakkını elde etmişlerdir.

DP döneminde bir diğer sorun ortaokula öğretmen yetiştirme olmuştur. Başta Gazi Eğitim Enstitüsü olmak üzere Balıkesir ve İstanbul eğitim enstitüleri zaman içerisinde artan öğretmen ihtiyacına cevap veremez duruma gelmiştir. Bunun üzerine Bursa'da ve İzmir Buca'da bir Eğitim Enstitüsü açılarak enstitüsü sayısı 5'e çıkarılmıştır. 1982 yılında yapılan düzenlemeye kadar ortaokullardaki öğretmen ihtiyacı üç yıllık eğitim enstitülerinden karşılanmıştır. Bu enstitüler fen ve edebiyat bölümleri altında ortaokul derslerini verecek öğretmenleri yetiştirme görevini üstlenmişlerdir (Güven, 2010). 1959 yılına kadar liselere öğretmen yetiştiren kurum "İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu" olmuştur. DP döneminde

bu okul da ortaokul öğretmenlerinde olduğu gibi artan ihtiyaca cevap veremez duruma gelmiştir. Bunun üzerine Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin gayretleriyle Ankarada bir Yüksek Öğretmen Okulu açılmıştır (Eşme, 2003). 1978 yılında söz konusu Yüksek Öğretmen Okulları kapatılarak liselerin öğretmen ihtiyacı eğitim fakültelerinden karşılanmaya başlamıştır.

Yükseköğretimde Öğretmen Yetiştirme

14 Haziran 1973 tarih ve 1739 sayılı “Milli Eğitim Temel Kanunu” kapsamında öğretmenlik “özel bir ihtisas mesleği” şeklinde tanımlanmış, “öğretmen adaylarının yükseköğrenim görmeleri” şartı getirilmiştir. Böylece öğretmen okullarının işlevine son verilmiş, öğretmen yetiştirme yükseköğretime devredilmiştir.

1974 yılından sonra ilkokul öğretmenlerini de yükseköğretimde yetiştirmek için iki yıllık eğitim enstitüleri açılmıştır. Bu enstitüler 4 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı kanun ile kurulan Yükseköğretim Kurulu (YÖK) ’nun aldığı karar kapsamında 1982 yılından itibaren eğitim yüksekokulları haline dönüştürülerek üniversite bünyesine alınmıştır. 1989 yılından itibaren eğitim yüksekokullarının öğrenim süresi 4 yıla çıkarılmış ve eğitim fakültelerine dönüştürülmüştür. 1992 yılında Eğitim Fakültelerinde “sınıf öğretmenliği” lisans programı açılmıştır. Benzer uygulama ortaokul ve liselere öğretmen yetiştirme için de yapılmıştır.

1994 yılında başlayan ve 1998 yılında tamamlanan YÖK/ Dünya Bankası Hizmet Öncesi Öğretmen Eğitimi Projesi kapsamında eğitim fakülteleri yeniden yapılandırılmıştır (YÖK, 1998). Bu kapsamda Okul Öncesi, Sınıf, Fen Bilgisi, İlköğretim Matematik, Sosyal Bilgiler, Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca, Müzik, Resim, Beden Eğitimi ve Spor, İşitme Engelliler, Zihin Engelliler, Görme Engelliler, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri öğretmenliği lisans programları öğretmen yetiştirmeye başlamıştır.

YÖK, 2006 yılında eğitim alanında ortaya çıkan gelişmeleri de dikkate alarak eğitim fakültelerinin lisans programlarını güncellemiştir. Yukarıdaki programların yanında Arapça, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Japonca, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Üstün Zekalılar Öğretmenliği lisans programları eklenmiştir.

2018 yılında YÖK, eğitim fakültelerinin programlarında ihtisaslaşmayı esas alan geniş çaplı bir revizyon yapmıştır (<https://www.yok.gov.tr/kurumsal/idari-birimler/egitim-ogretim-dairesi/yeni-ogretmen-yetistirme-lisans-programlari>). Bu kapsamda eğitim fakülteleri bünyesinde yer alan 25 öğretmenlik lisans programı güncellenmiştir. Bazı dersler programdan çıkarılırken, yeni içeriklere sahip dersler programa eklenmiştir.

Tebliğler Dergisi

Cumhuriyetin ilk yıllarında Maarif Vekaleti'ne bağlı olarak "Maarif Vekaleti Tebliğler Mecmuası" yayınlanmıştır. 1926-1928 yılları arasında yayınlanan bu mecmuada eğitim-öğretim ile ilgili kararlar, yapılan çalışmalar yer almıştır. 9 Ocak 1939 yılından itibaren adı Tebliğler Dergisi olmuştur. 15 günde bir T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı tarafından yayınlanmıştır. 1 Nisan 1997 yılından itibaren ise ayda bir yayınlanmaya başlamıştır.

Günümüzde yayını devam etmekte olan "Tebliğler Dergisi"nde Milli Eğitim Bakanlığı'nın eğitim ve öğretim ile ilgili düzenlemeleri, Talim Terbiye Kurulu kararları, Milli Eğitim şuralarında alınan kararlar, yönetmelik ve tüzükler, her yıl öğrenime alınan veya öğrenimden kaldırılan esas ders kitapları ve yardımcı ders kitapları ile ders programları duyurulmaktadır (Alaca, 2017).

Maarif/Milli Eğitim Şuraları

10 Haziran 1933 tarihinde 2287 sayılı "Maarif Vekaleti Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun" un 3. Maddesinde Maarif Şurası "*cumhuriyet maarifinin terbiye ve tedrisata teallük eden işlerinde talim ve terbiye dairesince hazırlanacak nizamname, talimatname, program ve esaslarla şura üyeleri tarafından bu mevzular etrafında yapılacak teklifleri tetkik ederek bir karara bağlar. Maarif Şurası'nın kararları maarif vekilinin onayı ile kesinleşir*" ifadesi yer alırken 5. Maddesinde de "*3 yılda bir toplanması merkez teşkilat kanunu ile düzenlenen Maarif Şurası gerekli hallerde Milli Eğitim Bakanı tarafından olağanüstü toplanabilmektedir*" (Resmi Gazete, 1933, 2434) ifadesi yer almıştır. Ancak şuraların toplanış tarihlerine bakıldığında 1950 yılından sonra genel olarak buna uyulmadığı görülmüştür. Günümüze kadar 19 Maarif/Milli Eğitim Şurası toplanmıştır.

I. Maarif Şurası

Cumhuriyet tarihinin ilk Maarif Şurası 17-29 Temmuz 1939 tarihinde Ankara'da dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında toplanmıştır. Cumhuriyetin eğitim sisteminin plan ve esasları, çeşitli öğretim derecelerindeki kurumlara ait talimatnameler ile bütün müfredat programlarının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda plan komisyonu, ilköğretim komisyonu, ortaöğretim komisyonu, teknik öğretim komisyonu, yükseköğretim komisyonu, neşriyat komisyonu, beden terbiyesi komisyonu ve dilekler komisyonu adı altında komisyonlar oluşturulmuştur.

Şura sonunda üç sınıflı köy okulları beş sınıfa çıkarılmıştır. Okullarda derslerin öğleden önceye alınması ve öğle sonralarının ortaokullarda isteğe bağlı, liselerde mecburi olarak öğretmenlerin yönetiminde serbest ve ortak faaliyetlere ayrılması konusunda yapılan öneriler kabul edilmiştir. Ortaöğretim kurumlarının il ihtiyacına göre bir planı hazırlanmıştır. Erkek teknik, kız teknik ve ticaret öğretim kurumlarının yönetmelikleri ve öğretim programları incelenip karara bağlanmıştır. Şurada tartışılan en önemli konu ise okul ders kitaplarıyla ilgili olmuştur. Yazımından basımına kadar aşamalar değerlendirilerek, tek tip kitap (devlet kitabı) sistemine gidilmesi teklif ve kabul edilmiştir (TCMV, 1991a). Yüksekokul ve fakülteler Milli Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır.

II. Maarif Şurası

15-21 Şubat 1943 tarihinde Ankara'da dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında toplanmıştır. Şurada kurulan komisyonlarda görüşülen ve tartışılan konularda tarih dersleri, tarih programları ve tarih ders kitapları yer almıştır. Bu yönü ile 2. Maarif Şurası Türkiye'de tarih eğitiminin ve öğretiminin tartışıldığı bir şura olmuştur. Okullarda ahlak terbiyesinin geliştirilmesi, bütün öğretim kurumlarında anadili çalışmaları veriminin artırılması, Türklük bilincinin kazandırılmasında tarih öğretiminin yöntem ve araçları bakımından incelenmesi konuları görüşülmüştür. Bu kapsamda ilk ve ortaokul tarih kitaplarının hazırlanmasında, bilim ve pedagoji yönünden dikkate alınacak noktaların belirlenmesi, lise tarih kitaplarının mükemmelleştirilmesine yönelik öneriler tartışılmıştır.

2. Maarif Şurası'nı önemli kılan gelişmelerden biri de Sadrettin Celal Antel'in "Barışçı Tarih Eğitimi" konusunu gündeme getirmesi olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti bünyesinde oluşturulan Uluslararası Entellektüel İşbirliği Komitesi tarafından ortaya konulan bu düşünce tarih eğitiminin yeniden değerlendirilmesini ve önyargılardan ve ötekileştirmelerden uzak barışçı bir tarih yazımını öngörmüştür (Safran ve Ata, 1996).

Şura sonunda bütün eğitim kurumlarında anadili çalışmalarında verimin artırılması, mesleki ve teknik okullar için ayrı kitap yazılması teklif edilmiştir. Şuranın ana konusunu oluşturan tarih eğitime yönelik ise ilk ve orta dereceli okullarda tarih dersleri programları ile ders kitaplarının çocuğun seviyesine uygun olmadığından hareketle kitapların öğrencinin düzeyine göre yeniden düzenlenmesi, kitaplara tarihi okuma parçaları eklenmesi, milli tarihe ağırlık verilmesi, ortaokul ve lise tarih öğretmenliklerine yalnız bu alanda öğretmen yetiştiren kurumların mezunlarının atanması, liselere sanat tarihi dersi konulması önerilmiştir. Bu öneriler Şura tarafından da uygun görülmüştür bununla beraber Ahlak

eğitiminin amacı, ideal Türk çocuğu, Türk ahlakının başlıca toplumsal ve kişisel ilkeleri ve ahlak eğitimi için her düzeydeki okullarda ve dışında alınması gereken tedbirler de incelenip kabul edilmiştir (TCMV, 1991b).

III. Milli Eğitim Şurası

2-10 Aralık 1946 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Siner başkanlığında Ankarada toplanmıştır. Şura sonunda Ticaret Ortaokulları ve Liseleri Program ve Yönetmeliği, Erkek Sanat Ortaokulları ve Endüstri Program ve Yönetmeliği, Kız Enstitüleri Program ve Yönetmeliği, İstanbul Teknik Okulu Yönetmeliği, Okul Aile Birliklerince okul hayatına egemen olan eğitim ve öğretim ilkelerinin aileler tanıtılması, Temizlik, sağlık ve devam problemleri ile fikir, duygu, ahlak ve beden eğitimi konuları üzerinde durulması, okul-aile birlikleri çalışmalarını kolaylaştırıcı tedbirler alınması, Kız Teknik Okulları Yönetmeliği ile ilgili teklifler incelenip kabul edilmiştir (TCMEB, 1946).

IV. Milli Eğitim Şurası

23-31 Ağustos 1949 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Tahsin Banguoğlu başkanlığında Ankara' da toplanmıştır. Şura sonunda yeni ortaokul programı projesinin incelenmesi, lise ders konularının dört yıllık olarak düzenlenmesi, ortaokullara ve liselere öğretmen yetiştiren eğitim enstitüleri ve yüksek öğretmen okulu teşkilatının ihtiyaçlara göre düzenlenmesi, bu enstitülerde beden eğitimi ve resimşin ayrı branşlar olarak ele alınması kabul edilmiştir.

Şura'nın önemli konularından biri de demokratik eğitim olmuştur. Eğitim ve öğretimde dayanılan demokratik esasların gözden geçirilmesi, öğretmen yetiştiren kurumların programlarında gerekli değişikliklerin yapılması, ilkokul ikinci devrede ayrı ayrı okutulan Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi derslerinin bir ders olarak ve çocuk psikolojisine göre düzenlenmesi, Köy enstitüleri ile ilk öğretmen okullarının öğretmenlerinin aynı kaynaktan yetiştirilmesi amacıyla birleştirilmesi teklifleri Şura Genel Kurulunca bazı değişikliklerle kabul edilmiştir.

Şurada ortaokulların eğitim-öğretiminin anlayış ve uygulama bakımından ilkokullara yaklaştırılması, bu iki eğitim kurumu arasında paralellik ve uyum sağlanması, öğrencilerin hayata atılımları, meslek okullarına gitmeleri, liseye devam etmeleri durumunda kendilerine gerekli olan bilgi ve becerilerin kazandırılması, imtihanların objektif esaslara göre yapılması kararlaştırılmıştır (TCMEB, 1949) .

V. Milli Eğitim Şurası

4-14 Şubat 1953 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri başkanlığında Ankara'da toplanmıştır. Şurada; "İlköğretim Kanun Taslağı" üzerinde görüşmeler yapılmış, ilköğretim teşkilatının, zorunlu ve isteğe bağlı olmak üzere ikiye ayrılması, ilkokul programının amaç ve ilkeleriyle içeriği arasında uyum sağlanması, -Toplu öğretim anlayışının ikinci devrede de hakim olması, aylık ve yıllık saatlerin kullanılmasında esneklik sağlanması, programların yaygınlaştırılmadan önce denenerek geliştirilmesi, okul öncesi eğitim ve öğretim teşkilatı ile tamamlayıcı kursların, isteğe bağlı kurumlar olarak kurulması yönünde kararlar alınmıştır (TCMEB, 1954).

VI. Maarif Şurası

18-23 Mart 1957 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Prof. Dr. Ahmet Özel Başkanlığında Ankara'da toplanmıştır. Şurada yapı ve sanat enstitülerinin 1. devrelerinin ilk iki sınıfında atölye çalışmalarının o yaş çocuklarının özelliklerinin dikkate alınarak azaltılması, enstitü kısımlarının öğrenim sürelerinin üç yıla çıkarılarak sanat lisesi haline getirilmesi, bu okulların programlarının gözden geçirilerek, Yabancı Dil, Müzik, Beden Eğitimi derslerine de yer verilmesi, ilkokul mezunları için çırak okulları açılması, teknikerlerin sorumluluk ve görevlerini tespit eden mevzuatın yeniden ele alınması, gündüz tekniker okullarının 2 yıl, akşam tekniker okullarının 3 yıl öğrenim süresinin olması, bu okullarda günün ihtiyaçlarına göre şube açılması, tekniker niteliğindeki personelin yetiştirilme işinin önceden planlanması yönünde kararlar alınmıştır. Şurada her ne kadar doğrudan tarih eğitimi ve öğretimi ile bir karar alınmamışsa da Kız teknik öğretiminin amaçları arasında milli birliğin kuvvetlendirilmesi, tarih ve tabiat sevgisi maddelerine yer verilmiştir (TCMV,1991c) .

VII. Milli Eğitim Şurası

5-15 Şubat 1962 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu başkanlığında toplanmıştır. Şurada; İlköğretim, Ortaöğretim, Kız Teknik Öğretim, Erkek Teknik Öğretim, Ticaret Öğretimi, Eğitimimizde Ölçme ve Değerlendirme, Çeşitli Olgunluk İmtihanları, Yükseköğretim, Özel Okullar, Dış Kültür Münasebetleri, Din ile İlgili Eğitim ve Öğretim, Beden Eğitimi ve Sağlık, Milli Savunma ile ilgili Eğitimi ve Öğretim ve Eğitim Vakıfları konuları görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Okul öncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesi için çalışmaların başlatılması, okul öncesi eğitim kurumlarının açılmasında özel sektörün teşvik edilmesi, okul öncesi eğitim kurumları, kreş ve çocuk yuvaları gibi tesislerin geliştirilme-

sinde devlet desteği ve teşvikinin arttırılması kararları alınmıştır. Okulların programlarının gözden geçirilmesi ve yönetmeliklerin hazırlanarak Talim ve Terbiye Kurulu'nun incelemesine sunulmuştur (TCMEB, 1991a).

VIII. Milli Eğitim Şurası

28 Eylül-3 Ekim 1970 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Prof. Dr. Orhan Oğuz başkanlığında toplanmıştır. Şurada; ortaöğretim sisteminin kuruluşu (birinci devre- ortaokul, ikinci devre- lise) ve yükseköğretime geçişin yeniden düzenlenmesi yönünde kararlar alınmıştır (TCMEB, 1991b).

IX. Milli Eğitim Şurası

24 Haziran-4 Temmuz 1974 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ başkanlığında toplanmıştır. Şurada; Milli Eğitim sisteminin bütünlüğü içinde programlar ve öğrenci akışını düzenleyen kurallar karara bağlanmıştır. Atatürk İnkılapları ve Türk Milliyetçiliğine vurgu yapılmıştır. Tarih dersine yönelik saatlerde düzenlemeye gidilmiş, ders kitaplarının yeniden yazdırılması ve yeni programların oluşturulması yönünde kararlar alınmıştır (TCMEB, 1975) .

X. Milli Eğitim Şurası

23-26 Haziran 1981 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam başkanlığında toplanmıştır. Şurada başta okul öncesi ve temel eğitim olmak üzere düzenlemelere gidilmiştir. Zorunlu eğitim 5 yıldan 8 yıla çıkarılmıştır (TCMEB, 1991c).

XI. Milli Eğitim Şurası

8-11 Haziran 1982 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam başkanlığında toplanmıştır. Şurada; Milli Eğitim hizmetlerinden öğretmen ve eğitim uzmanları durumları ve sorunları görüşülmüştür. Bu kapsamda öğretmen eğitiminin gelişimi, öğretmen eğitiminde hizmet öncesi sorunlar ve öneriler, eğitim uzmanlarının eğitimi, öğretmen ve uzmanların hizmet içi eğitimi, öğretmen ve uzmanların sorunları, çözüm ve önerileri ile ilgili düzenlemelere gidilmiştir. Öğretmenlere yönelik toplanan şurada 1981 yılında Talim ve Terbiye Kurulu'nun 27 Nisan 1981 gün ve 76 sayılı kararı ile öğretim programına alınan T. C. İnkılap Tarihi-sonradan T.C. İnkılap tarihi ve Atatürkçülük- dersinin ortak ve zorunlu ders olması kararlaştırılmış, öğretmenlerin kendilerini geliştirmeleri, Atatürkçülük çizgisinde Milli bütünlüşmeye yönelik içerik ve etkinlik kategorileri oluşturulmuştur (TCMEB, 1982).

XII. Milli Eğitim Şurası

18-22 Haziran 1988 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Celal Güzel başkanlığında toplanmıştır. Şurada; İlköğretim (Temel Eğitim), Genel ve Mesleki ve Teknik Orta Öğretim, Yükseköğretime Geçiş, Öğrenci Başarısının Değerlendirilmesi (Ölçme ve Değerlendirme) konuları görüşülmüştür. Şurada, ilköğretimin amaçları arasında öğrencilerin yaşadıkları toplumun kültürünü ve ahlaki değerlerini tanımaları ve bunları edinmeleri, tarih fikrini geliştirebilmeleri sayılmıştır. Özellikle ilkokullarda merkezden çevreye anlayışı kapsamında başta tarih dersleri olmak üzere, Türkçe, edebiyat, coğrafya, din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin içerikleri oluşturulurken kültürel açıdan hedeflenen insan tipinin dikkate alınması istenmiştir. Ortaöğretimde ise öğrencilere milli kimlik şuurunun kazandırılması ve milli tarihin öğretilmesi amaçlanmıştır. Tarih derslerinin, Türk Tarihinin bütünlüğünü, olayların sebep ve sonuç ilişkilerini ortaya koyacak ve tarih şuru ve perspektifi kazandıracak şekilde ele alınması üzerinde durulmuştur. Yükseköğretimde de Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi devamında karar kılınmıştır (TCMEGSB, 1989).

XIII. Milli Eğitim Şurası

15-19 Ocak 1990 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Avni Akyol başkanlığında toplanmıştır. Şurada; Yaygın eğitimde kavram, kapsam ve eğilimler, organizasyon ve iş birliği, yatırım ve finansman ve personel konuları görüşülmüştür. Ortaöğretimin 4 yıla çıkarılması . Ortaöğretim derecesinin iki kademe olması, I. kademe ortaöğretimin 12-14 yaş arası öğrencilere verilen eğitimin tümünü kapsamaması, II. kademe ortaöğretimin 15-17 yaş arası öğrencilere verilen genel, mesleki ve teknik eğitimin tümünü kapsamaması ve bu devre ortaöğretim kurumlarına lise adının verilmesi, belirli bir programa ağırlık veren okullara bu programın adının (fen lisesi, öğretmen lisesi vb.) verilmesi, ortaöğretimin 12-17 yaş arasındaki öğrencilerin genel, mesleki ve teknik her türlü eğitimlerini kapsamaması yönünde kararlar alınmıştır (TCMEB, 1990).

XIV. Milli Eğitim Şurası

27-29 Eylül 1993 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Nahit Menteşe başkanlığında toplanmıştır. Şurada; Eğitim yönetimi ve eğitim yöneticiliği ile Okul öncesi eğitimi konuları ile ilgili kararlar alınmıştır (TCMEB, 1993).

XV. Milli Eğitim Şurası

13-17 Mayıs 1996 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Turhan Tayan başkanlığında toplanmıştır. Şurada; İlköğretim ve Yönlendirme, Ortaöğretimde Yeniden Yapılanma, Yükseköğretime Geçişin Yeniden Düzenlenmesi, Toplumun Eğitim İhtiyacının Sürekli Karşılanması, Eğitim Sisteminin Finansmanı konuları görüşülmüştür. Şurada ilerleyen dönemde 5-6 yaş okul öncesi eğitimin, ilköğretim bünyesine alınması, ilköğretimin kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitim olarak uygulanması, 8 yıl sonunda tek tip diploma verilmesi, 9. sınıfın öğrencilerin istek ve ilgilerine göre liseye ya da mesleki eğitime yönlendirme yılı olması ve buna göre genel veya mesleki eğitime yönlendirilmesi, Mesleki ve teknik eğitimde modüler eğitime başlanması, uzun vadede zorunlu eğitimin 18 yaşa kapsayacak şekilde düzenlenmesi yönünde kararlar alınmıştır. Ayrıca sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilmeden önce ilköğretimin amaçları ve ders programlarının bütünlük ilkesi kapsamında yeniden gözden geçirilmesi ve ders kitaplarının yeniden kullanılmasına olanak sağlayacak bir sistemin geliştirilmesi üzerinde durulmuştur (TCMEB, 1996).

XVI. Milli Eğitim Şurası

13-17 Kasım 1999 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu başkanlığında toplanmıştır. Şurada; Mesleki ve teknik eğitimin, orta öğretim sistemi bütünlüğü içinde ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılması, okul ve işletmelerde meslek eğitimi ve istihdam, mesleki ve teknik eğitim alanına öğretmen ve yönetici yetiştirme, mesleki ve teknik eğitimde sınavsız yükseköğretime geçiş, mesleki ve teknik eğitimde finansman konuları görüşülmüştür (TCMEB, 1999).

XVII. Milli Eğitim Şurası

13-17 Kasım 2006 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Doç. Dr. Hüseyin Çelik başkanlığında toplanmıştır. Şurada; Türk milli eğitim sisteminde kademeler arasında geçişler, yönlendirme ve sınav sistemi, Zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması için çalışmalara başlanması, küreselleşme ve Avrupa birliği sürecinde Türk eğitim sistemi konuları görüşülmüştür (TCMEB, 2007).

XVIII. Milli Eğitim Şurası

13-17 Kasım 2010 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Nimet Çubukçu başkanlığında Ankara'da toplanmıştır. Şurada öğretmenin yetiştirilmesi, istihdamı ve mesleki gelişimi, eğitim ortamları, kurum kültürü ve okul liderliği, ilköğretim ve ortaöğretimin güçlendirilmesi, ortaöğretime erişimin sağlanması, spor, sanat, be-

ceri ve değerler eğitimi, psikolojik danışma, rehberlik ve yönlendirme konuları görüşülmüştür (https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_09/29170222_18_sura.pdf).

XIX. Milli Eğitim Şurası

2-6 Aralık 2014 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı başkanlığında Antalya 'da toplanmıştır. Şurada öğretim programları ve haftalık ders çizelgeleri, öğretmen niteliğinin artırılması, eğitim yöneticilerinin niteliğinin artırılması ve okul güvenliği konuları görüşülmüştür. Şurada Ortaokullarda ve liselerde okutulan “T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük” dersi programının gözden geçirilerek güncel anlayışlar ve yöntemler doğrultusunda yeniden yazılması yönünde karar alınmıştır. Ayrıca Osmanlı Türkçesinin tüm liselerde zorunlu ders olması gündeme alınmış ve tartışılmıştır. Sonuç olarak sadece Anadolu imam hatip liselerinde okutulması kabul edilmiştir (https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/10095332_19_sura.pdf).

EK-1**1286****MAARİF-i UMUMİYE NİZAMNAMESİ**

Maarif-i Umumiye Nizamnamesidir.

(Bab-ı Evvel)

(Mekatibin aksam ve derecatı beyanındadır)

Birinci Madde Memalik-i Devlet-i Aliyede bulunan mekatib esasen iki kısma münkasımdır. Birincisi mekatib-i umumiye ki nezaret ve emr-i idaresi devlete aittir. İkincisi mekatib-i hususiyedir ki yalnız nezareti devlete ve tesis ve idaresi efrad veyahut cemaate aittir.

(Kısmı evvel)

(Mekatib-i Umumiye)

İkinci Madde meratib-i tahsiliye esasen üçtür. Birincisi sıbyan ve rüşdiye ve ikincisi idadiye ve sultaniye mekteplerine ve üçüncüsü mekatib-i aliyeye mahsus olan derslerdir. Bu cihetle Memalik-i Devlet-i Aliyede mekatib-i umumiye beş sınıfa münkasımdır. Birincisi sıbyan ikincisi rüşdiye üçüncüsü idadiye dördüncüsü sultaniye mektepleri olup beşincisi dahi mekatib-i aliyedir.

(Fasl-ı Evvel)

(Mekatib-i Sıbyaniyye)

Üçüncü Madde her mahalle ve kariyede ve icabına göre bir iki mahalle veyahut bir iki kariyede la ekall birer sıbyan mektebi bulunacak ve muhtelit olan kariye ve mahallelerde İslam mektebi başka ve etfal-i gayr-ı müslime mektebi başka olacaktır.

Dördüncü Madde sıbyan mekteplerinin masarır-ı inşaiye ve tamiriyesi ve muallimlerinin muhassasatı ve masarır-ı sairesi mahalle ve kariyesinde bulunan cemaatlerinin heyet-i umumiyesi tarafından tesviye olunacaktır.

Beşinci Madde mekatib-i sıbyaniyye için iktiza eden muallimler, nizamnamesine tevfikân intihab ve tayin kılınacaktır.

Altıncı Madde mekatib-i sıbyaniyyenin müddet-i tahsiliyesi dört sene olup zirde muharrer dersler tedris olunacaktır.

Usul-i cedide vechile elifba Kur'an-ı Kerim Tecvid Ahlaka müteallik resail İlm-i hal Yazı talimi Muhtasar fenn-i hesap	Sunuf-ı gayr-ı Müslime et- faline kendi usul-i diniyele- ri tedris olunacaktır ve işbu usul diniye dersleri rüesa-yı ruhaniye mari- fetleriyle bi't-tayin tedris kılınacaktır.
--	--

Muhtasar tarih-i Osmani Muhtasar coğrafya Malumat-ı nafiayı cami risale	İşbu dersler sunuf-ı gayr-ı Müslimeye kendi lisanları üzere okutdurulacaktır.
---	--

Bu müddetden sonra hıfz-ı Kuran etmek isteyen bir müddet daha mektebde kalmakda muhayyerdir.

Yedinci Madde Bu derslerin tağyir ve tadili lazım geldiği halde mahalli Maarif Meclisinin Maarif Nezaret-i Celilesinden vaki olacak istizanı ve Meclis-i Kebir-i Maarifin rey ve tensibi üzerine icabı icra kılınacaktır.

Sekizinci Madde Sıbyan mekteplerinde sunuf-ı Müslime ve gayr-ı müslime-
nin ayad ve eyyam-ı mahsusalarından ve bilumum mektepler için cülus-ı hüma-
yuna müsadif olan yevm-i mahsusdan maada eyyamda sabahdan akşama kadar
iki nevbet ders okutdurulmak mukarrer olduğundan hocalar evkat-ı muayyene-
sinde hazır bulunup talim ve tedrise ve mahalle veya karyenin esnan-ı tahsilde
bulunan çocukları mektebe devama mecburdur.

Dokuzuncu Madde Memalik-i Devlet-i Aliyyede mekatib-i sıbyaniye ders-
lerinin tahsiline devam olunması etfal-i inas için altı yaşından on yaşına ve etfal-i
zükür için yedi yaşından on bir yaşına kadar mecburidir.

Onuncu Madde Bir mahalle veya karyede sıbyan mektebine gitmek için zü-
kur ve inaa esnan-ı tahsilde ne kadar etfal var ise isimlerini ve onların iaşesiyle
mükellef olan valideyn ve akaribinin esamisini mübeyyin ihtiyar meclisi marife-
tiyle bir defter yapıp ve zeyli temhir edilip mekteb hocasına teslim kılınacaktır.

On Birinci Madde Onuncu maddede beyan olunduğu vechile tertib edilecek
defterde isimleri muharrer çocuklardan mektebe gelmeyenler olur ise hoca tara-
fından mahalle muhtarına haber verilerek ol çocuğun peder veya validesi veyahud
en yakın akrabası ihtiyar meclisine celb olunarak çocuğu mektebe göndermesi
teklif ve ihtar olunacaktır.

On İkinci Madde Bir çocuğun mektebe gitmesi için valideynine veya akrabasına bir ayda üç kere ihtar vuku bulup da çocuğun on üçüncü maddede muharrer azarıyla mazur olmayarak gönderilmediği tahakkuk eder ise talimat-ı mahsusasına tevfikan o makulelerden haline ve iktidarına göre beş kuruşdan yüz kuruşa kadar cezai nakdi alınıp Maarif İdaresi Sandığı'na teslim kılınacak ve ceza-i nakdi alındıktan sonra yine tesiri görülemez ise çocuk hükümet-i mahalliye tarafından cebren mektebe konulacaktır.

On Üçüncü Madde Esnan-ı tahsilde bulunanların muamele-i cebriyeden müstesna tutulmalarını icab eden özürlerin birincisi çocuğun hükümet-i mahalliye marifetiyle ledel-muayene tahsil-i ilm ü marifete mani olduğuna hükm edilen emraz-ı cismaniye ve maneviyesi ikincisi bir aciz-i fakirin bir çocuğu olup kendisinin o çocuğu istihdama ihtiyacı sabit olması üçüncüsü bir çocuğun ekin ve harman vakitleri çiftçilik ile işgal olunması ve dördüncüsü mahalli ikametinde mektebin yarım saat mesafede bulunması beşincisi çocuğun bulunduğu mahalde mekteb olmaması veya olup da kifayet etmemesi altıncısı çocuğun hanesinde veya sair bir mahalli mahsusda okuyup yazdığının tahakkuk etmesi el-hasil bunlara mümasil ahvalden dolayı hükümet-i mahalliye nezdinde şayan-ı kabul olacak azar-ı kaviyye bulunması hususlarıdır. Sıbyan mekteplerine devam etmeyen çocuklardan herhangi birinin işbu ahvalden biriyle mazur olduğu sabit olur ise o çocuğun valideyninden veya akrabasından cezai nakdi alınmaz.

On Dördüncü Madde Sıbyan mektebinde müddet-i tahsiliyesini ikmal eden talebe imtihan nizamnamesi mucibince haiz olduğu şهادetname ile bila-imtihan rüşdiyeye kabul olunur.

(Kız Sıbyan Mektepleri)

On Beşinci Madde Bir mahalle ve karyede bir cemaate mahsus olarak iki sıbyan mektebi olduğu ve mevki mahzur dahi bulunmadığı halde biri yine o cemaatin etfal-i zükuruna ve diğeri inasına tahsis kılınacak ve bu suretin icrası kabil olmayan yerlerde etfal-i inasa mahsus mektebler vücuda gelinceye kadar erkek sıbyan mekteplerine mensub oldukları cemaatlerin kız çocukları dahi kabul olunup fakat erkek çocuklarla mahlutan ikame edilmeyecektir.

On Altıncı Madde Müstakil olan kız sıbyan mekteplerinin hoca ve dikiş ustaları kadın olacaktır. Fakat matlub derecede ehliyetli muallimeler yetiştirilinceye değin müsin ve edib adamlardan muallim tayini caizdir.

On Yedinci Madde Kız sıbyan mekteplerinin usul-i tedrisi ve suret-i idaresi ve müddet-i tahsiliye ve tatiliyesi ve şakirdanın tahsilce olan mecburiyetleri ve ahval-i sairesi erkek sıbyan mektepleri hakkında mevzu olan ahkam-ı nizamiyeye tabi olacaktır.

(Mekatib-i Rüşdiyye)

On Sekizinci Madde Beş yüz haneyi mütecaviz olan bir kasaba ahalisi sırf İslam ise yalnız İslam ve sırf Hıristiyan ise yalnız Hıristiyan için birer mekteb-i rüşdiyye olacaktır. Ve eğer ahalisi muhtelit ise İslam için başka ve Hıristiyan için başka birer mekteb-i rüşdiyye yapılacaktır. Ve bu vechile muhtelit kasabada mekteb-i rüşdiyyesi olacak sınıf-ı ahalinin adedi yüz haneden ziyade olmak lazımdır. Ve sair sunuf-ı gayr-ı müslime hakkında bu kaide caridir.

On Dokuzuncu Madde Mekatib-i rüşdiyyenin masarır-ı inşaiyesi ve muallim ve hademesinin muhassasatı ve sair kaffe-i masarır-ı vilayet maarif idaresi sandığından tesviye kılınacaktır.

Yirminci Madde Tesis olunacak mekatib-i rüşdiyye ebniyesi Meclis-i Kebir-i Maarifden verilecek resme tatbikan inşa kılınacaktır.

Yirmi Birinci Madde Her mekteb-i rüşdiyyenin şakirdanı mikdarına göre birer veya ikişer muallim-i evvel ve sanisi olup bunlar Mualliman Nizamnamesine tatbikan intihab ve tayin kılınacak ve bundan başka her mekteb-i rüşdiyyenin bir mubassır ve bir bevvalı dahi olacaktır.

Yirmi İkinci Madde Rüşdiyye muallim-i evvellerinin sekiz yüz ve muallim-i sanilerin beşer yüz kuruş maaşı olacak ve mubassıra iki yüz elli ve bevvalı yüz elli kuruş maaş verilir masarır-ı müteferrikası için senevi dörder bin kuruş tahsis edilecek ve bu hesaba göre her mekteb-i rüşdiyyenin masarır-ı adiyeye-i seneviyesi nihayet kırk bin kuruş olacaktır.

Yirmi Üçüncü Madde Mekatib-i rüşdiyyenin müddet-i tahsilîyesi dört sene olup zirde muharrer dersler tedris olunacaktır.

Mebadi-i ulum-ı diniye

Lisan-ı Osmani kavaidi

Tersim-i hutut

Mebadi-i hendese

İmla ve inşa

Tertib-i cedit üzere kavaid-i Arabiye ve Farsiye

İlm-i hesab defter tutmak usulü

Tarih-i umumi ve tarih-i Osmani

Coğrafya

Cimnastik

Mektebin bulunduğu mahalde galiba müstamel olan lisan mevki-i ticaret olan memleketlerde ezkiyayı talebeden istekli olanların dördüncü sene içinde Fransızca dersine başlamaları caizdir. İşbu derslerden umur-ı mezhebiyye ve fünün-ı mezkureye dair olan dersler her milletin kendi lisasını üzere takrir olunacak ve kendi lisanları dahi okutdurulacaktır. Ve gayr-ı müslim etfalinin umur-ı mezhebiye dersleri altıncı maddenin fıkra-i manzumesinde beyan olunan kaide mucibince rüesa-ı ruhaniye marifetleriyle bit-tayin tedris olunacaktır.

Yirmi Dördüncü Madde İşbu cedvelde muharrer fünün ve ulumun sureti-i tedrisi cedvel-i mahsusu mucibince günlere münkasım olduğundan ol vechile tedris olunacaktır ve mahallerince bit-tecrübe bazılarının tağyir ve tebdili lazım gelir ise bu tağyirat ve tashihat mutlaka Maarif Nezaret-i Celilesinden istizana ve Meclis-i Kebir-i Maarifin rey ve tensibine mevkufdur.

Yirmi Beşinci Madde Müslim ve gayr-ı müslim rüşdiye mekteblerinin tatil-i umumi zamanı Ağustosun ibtidasından üçüncü haftası nihayetine kadar yirmi iki gündür. Her mekteb-i rüşdiyenin Temmuz ibtidasında dersler tatil olup on beş gün müzakereye ve Temmuzun on beşinden nihayetine kadar on beş gün dahi imtihana mahsus olduğundan hitam-ı imtihanda mektebler bütün bütün kapanub Ağustosun yirmi üçüncü günü tekrar açılacaktır. Ve ondan sonra İslam mekatib-i rüşdiyesi için Ramazanın üçüncü haftası nihayetinden Şevvalin birinci haftası nihayetine kadar on beş ve Kurban Bayramı için bir hafta müddet tatil olunarak bundan ve Cuma tatilinden ve sair eyyam-ı mahsusadan başka günlerde tatil caiz değildir. Ve kezalik gayr-ı müslim mektepleri her milletin ayad ve eyyam-ı mahsusalarından başka günler tatil edilmeyecektir ve bilumum rüşdiyeler cülus-ı hümayuna tesadüf eden yevm-i mahsusda tatil edilecektir.

Yirmi Altıncı Madde Mekatib-i rüşdiyede müddet-i tahsiliyyesini ikmal edip de İmtihan Nizamnamesi mucibince şahadetname alanlar bila-ımtihan idadiyeye kabul kılınacak ve imtihanda isbat-ı ehliyet edemeyenler istedikleri halde bir sene daha mektebde kalabilecektir.

(Kız Mekatib-i Rüşdiyesi)

Yirmi Yedinci Madde Büyük şehirlerde ahali sırf İslam ise yalnız İslam ve sırf Hıristiyan ise yalnız Hıristiyan birer kız mekteb-i rüşdiyesi olacak ve ahali muhtelit olduğu halde İslam için başka ve Hıristiyan için başka birer mekteb-i rüşdiye yapılacaktır. Ve bu vechile muhtelit şehirlerde mekteb-i rüşdiyesi olacak sınıf-ı ahalinin adedi beş yüz haneden mütecaviz olmaklazımdır. Ve bu mekteblerin müceddeden tesisi şimdilik Dersaadete ve badehu re's-i vilayet olan mahallere mahsusdur. Ve sair sunuf-ı gayr-ı müslime hakkında dahi kaide-i mebhuse caridir.

Yirmi Sekizinci Madde Kız mekteblerinin hocaları kadın olacak ve kadınlardan derece-i matlubede ehliyetli muallimeler yetişdirilinceye kadar müsinn ve edip adamlardan muallim tayini caiz olacaktır.

Yirmi Dokuzuncu Madde Kız rüşdiye mekteblerinin müddet-i tahsiliyesi dört sene olup zirde muharrer dersler talim olunacaktır.

Mebadi-i ulum-ı diniye	Muhtasar tarih ve coğrafya
Lisan-ı Osmani kavaidi	Hesab ve defter tutmak usulü
Mebadi-i kavaid-i Arabiye ve Farişiye	Nakışa medar olacak derece resim
İmla ve inşa	Ameliyat-ı hıyatiye
Müntehabat-ı edebiye	(Musiki) mecburi değildir.
Tedbir-i menzil	

İşbu derslerden umur-ı mezhebiye ve funun-ı mezkureye dair olan dersler her cemaatin kendi lisanı üzere takrir kılınacak ve sunuf-ı gayr-ı müslime kız rüşdiye mekteplerinde mebadi-i kavaid-i Arabiye ve Farişiye yerine kendi lisanları okutdurulacaktır ve altıncı ve yirmi üçüncü maddelerde beyan olunan kaideye tevfikân gayr-ı müslim etfalın umur-ı mezhebiye dersleri rüesa-yı ruhaniye marifetiyle bi't-tayin tedris olunacaktır.

Otuzuncu Madde: Kız mekteb-i rüşdiyelerinin ikiden dörde kadar muallimesi olacak ve bunlardan başka ameliyat-ı hıyatiye ve musiki için dahi birer hocası ve birer mubassıra ile bevvabı bulunacaktır. Bu mekteplerin tahsisat-ı seneviyesi nihayet kırkar bin kuruş olup maarif idaresi sandığından tesviye kılınacaktır.

Otuz Birinci Madde Yedlerinde sıbyan mektebi şehadetnamesi olan kızlar bila imtihan rüşdiyeye kabul kılınacak ise de şehadetnamesi olmayanlar imtihan olunup mertebe-i kafiyede ehliyeti sabit olduğu halde alınacaktır.

Otuz İkinci Madde Kız mekteblerinin suret-i idare ve eyyam-ı tatiliyesi ve şerait-i sairesi etfal-i zükura mahsus rüşdiyeler hakkında mevzu olan ahkam-ı nizamiyeye tabi olacaktır.

(Fasl-ı Sani)

(Mekatib-i İdadiye)

Otuz Üçüncü Madde Mekatib-i idadiye, mekatib-i rüşdiyede ikmal-i tahsil etmiş olan İslam ile sunuf-ı gayr-ı müslime çocuklarının muhteliten talim ve tedrisleri için mevzudur.

Otuz Dördüncü Madde Bin haneyi mütecaviz olan ve hal ve mevkilerince lüzum görünen kasabalarda birer mekteb-i idadiye yapılmak mukarrerdir.

Otuz Beşinci Madde Mekatib-i idadiyenin masarîf-ı inşaiyesi ve muallim ve hademesinin muhassasatı ve sair kaffe-i masarîfatı Vilayet Maarif İdaresi Sandığından tesviye kılınacaktır.

Otuz Altıncı Madde Her mekteb-i idadiyenin ulum-ı muhtelifi için muavinleriyle beraber altışar nefer muallimi olup bunlar Dersaadetdeki büyük Darülmualimin'in şهادetnamesi ve Maarif Nezaret-i Celilesinin rey-i intihab ve tayin kılınacaktır ve her mekteb-i idadiyenin mubassır ve bevhabı gibi hademesi dahi olacaktır.

Otuz Yedinci Madde Her mekteb-i idadiyenin muallim ve hademe maaşı şehriye altı bin ve masarîf-ı müteferrika-i seneviyesi sekiz bin kuruş olup bu hesaba göre masarîf-ı adiyeye-i seneviyesi nihayet seksen bin kuruşdan ibaret olacaktır.

Otuz Sekizinci Madde Mekatib-i idadiyenin müddet-i tahsilîyesi üç sene olup zirde muharrer dersler tedris olunacaktır.

Mükemmel Türkçe kitabet ve inşa Mebadi-i ulum-ı servet-i milel Hesab ve defter tutmak usulü

Fransızca	Coğrafya	Hendese ve ilm-i mesaha
Kavanin-i Osmaniye	Tarih-i umumi	Hikmet-i tabiiyye
Mantık	İlm-i mevalid	Kimya
	Cebir	Resim

Otuz Dokuzuncu Madde Madde-i sabıkada muharrer fünun ve ulumun suret-i tedrisi cedvel-i mahsusu mucibince günlere münkasım olduğundan ol vechile tedris olunacaktır ve mahallerince bit-tecrübe bazılarının tebdil ve tağyiri lazım gelir ise tadilat-ı mukteziyesi Maarif Nezaret-i Celilesinden istizana ve Meclis-i Kebir-i Maarifin rey ve tensibine mevkuftur.

Kırkıncı Madde Mekatib-i İdadiyenin tatili zamanları ve müddet-i imtihanları aynıyla rüşdiye mektepleri gibi olup fakat bir sınıfın ayad-ı mahsusa için tatili mektebin muhtelit olması cihetiyle iki sınıf hakkında birden ve musavaten icra olunacaktır.

Kırk Birinci Madde Mekatib-i idadiyede müddet-i tahsilîyesini ikmal etmiş olan talebeden usulü üzere imtihanları bil-icra rüus alanlar İmtihan Nizamnamesinde beyan olunan imtiyazata kesb-i istihkak edeceklerdir ve imtihanda ibraz-ı ehliyet edemeyenler istedikleri halde bir sene müddet daha mektebde kalacaklardır.

(Mekatib-i Sultaniye)

Kırk İkinci Madde Her vilayetin merkezi olan şehir veya kasabada bir mekteb-i sultani olup mekatib-i idadiyeden bil-ımtihan çıkmış olanlar herhangi sınıf-ı tebaa-i Devlet-i Aliyyeden olur ise olsun işbu mektebe ücretle kabul olunacak ve mekatib-i rüşdiyede ikmal-i fünun etmiş ve şehadetname ile çıkmış olanlar dahi ücretle alınıp fakat bunlar kısım-ı adi sınıfına dahil olacaklardır ve idadiye mekteplerinde tahsil-i fünun etmiş olanlar için de en ziyade müstaid ve ehliyeti olup da ücret itasına bi-kudret bulunanlara teshilat olmak için mekatib-i sultaniyeye alınacak her sınıf tebaadan yüzde beş meccanen ve yüzde onu rub ve nısf ücretle kabul edilecektir.

Kırk Üçüncü Madde Mekatib-i sultaniyenin masarif-ı inşaiyesi taraf-ı Saltanat-ı Seniyyeden tesviye olunup şakirdandan istihsal olunacak ücret mektebin idare-i daim masarifini ödemediği halde fazlası ayrıca canib-i Hazine-i Celileden ita olunmak üzere her sene maarif bütçesine idhal olunacak ve suret-i sarf ve idaresi Maarif Meclisi marifetiyle olacaktır.

Kırk Dördüncü Madde Mekatib-i sultaniyenin talebesi leyli ve nehari olacak ve yalnız derslerde hazır olmak için haricden dahi talebe kabul olunacaktır. Leyli ve nehari ve harici talebenin miktar-ı ücreti mahalleri hükümetiyle meclis-i marifi tarafından mevkilerinin haline göre tahsis kılınacaktır. Fakat her halde leyli talebe için tam ücretin miktar-ı senevisi yirmi Osmanlı lirasından aşağı ve otuz Osmanlı lirasından yukarı olmayacak ve nehari talebenin tam ücreti leyli talebe ücretinin nısfını ve harici talebenin tam ücreti leyli talebe ücretinin rubu olacaktır.

Kırk Beşinci Madde Her mekteb-i sultaninin edebiyat ve ulum ve fünun ve kanun dersleri için sekiz neferden on iki nefere kadar muallimi olacak ve bunlar dahi Muallimin Nizamnamesine tevfikan intihab ve tayin kılınacaktır. Her mekteb-i sultaninin müdür ve muhasebeci ve vekilharc ve aşçı ve bevval ve muassır gibi hademesi lüzum ve ihtiyacına göre tertib olunur ve mekteb-i sultaninin idaresi vilayet maarif idaresi müdürünün taht-ı nezaret-i mahsusasında bulunur.

Kırk Altıncı Madde Mekatib-i sultaniyede okunacak dersler iki kısımdır. Biri kısım-ı adi ve diğeri kısım-ı alidir. Kısım-ı adi mekatib-i idadiyede okutdurulan derslerdir. Kısım-ı ali dahi iki sınıfa münkasım olarak biri edebiyat ve diğeri ulum ve fünundur. İşbu kısım-ı aliye göre mekteb-i sultaninin müddet-i tahsilîyesi üç ve kısım-ı adi ile altı senedir. Kısım-ı adi dersleri mekteb cedvelinde gösterildiği gibi olup kısım-ı ali dersleri zirdeki cedvelde beyan olunur.

(Kısmı Ali)

(Edebiyat sınıfı)	(Ulum sınıfı)
Türkçe fenn-i kitabet ve inşa	Hendese-i resmîye menazır
Arabi ve Farisiden edebiyata	Cebir ve cebirin hendeseye tatbiki
müteallik müellifat	Müsellesat-ı müsteviye ve küreviye
Maani	Heyet
Fransızca	Hikmet-i tabiiyye ve kimyanın muhtasar suretle sanayi ve ziraate tatbiki
İlm-i servet-i milel	İlm-i mevalid
Hukuk-ı milel	Fenn-i tahtit-i arazi
Tarih	

Kırk Yedinci Madde Kırk altıncı maddede muharrer fûnun ve ulumun suret-i tedrisi cedvel-i mahsusu mucibince günlere münkasım olduğundan ol vechile tedris olunacaktır. Ve mahallerince bi't-tecrûbe bazılarının tebdil ve tağ-yiri lazım gelir ise tadilat-ı mukteziyesi Maarif Nezaret-i Celilesinden istizan ve Meclis-i Kebir-i Maarifin rey ve tensibine mevkuftur.

Kırk Sekizinci Madde Mekatib-i sultaniyenin tatil zamanları ve mevsim-i imtihanları aynıyla mekatib-i rüşdiyye ve idadiyedeki gibi olup fakat leyli olan talebenin tatil geceleri mektebde veyahud haricde kalması mahalleri maarif idarelerinin kararına muallaktır.

Kırk Dokuzuncu Madde Mekatib-i sultaniyede tahsil-i ulum ve fûnun eden talebeden kısm-ı ali derslerinde bulunanlar nizamı mucibince imtihan olmak salahiyetine nail olduklarından esnanda bulunan talebenin kısm-ı ali derslerinden imtihanları bil-icra iktidarları sabit olur ise o sene kurasından muaf tutulacaktır.

Ellinci Madde Mekatib-i sultaniyede müddet-i tahsiliyesini ikmal etmiş olup da usulü üzere imtihanları icra kılınanlardan rüus alanlar İmtihan Nizamnamesinde beyan olunan imtiyazata kesb-i istihkak edeceklerdir ve imtihanda isbat-ı ehliyet edemeyenler bir sene daha mektebde kalabileceklerdir.

(Fasl-ı Salis)**(Mekatib-i Aliye)**

Elli Birinci Madde Mekatib-i Aliye Darümuallimin ve Darümuallimat ve Darülfünun ile fûnun ve sanayi-i muhtelif mektepleridir.

(Darümuallimin)

Elli İkinci Madde Mekatib-i umumiyenin derecat-ı muhtelifesi için mükemmel muallimler yetiştirilmek üzere Dersaadetde bir büyük Darümuallimin tesis olunup üç şubeye ve her şube biri edebiyata ve diğeri ulum ve fünuna mahsus olmak üzere iki sınıfa münkasımdır. Birinci şube rüşdiye ve ikinci şube idadiye ve üçüncü şube sultaniye mekteblerine muallim yetiştirmeğe mahsusdur.

Elli Üçüncü Madde Rüşdiye şubesi iki daireye münkasım olup birincisi İslam ve ikincisi sunuf-ı gayr-ı müslim mekatib-i rüşdiyesi için yetiştirilecek muallimlere mahsusdur.

Elli Dördüncü Madde Rüşdiye şubesinin müddet-i tahsilîyesi üç sene olup sınıfına göre zirde muharrer dersler okutdurulacaktır.

(Edebiyat sınıfı)

Türkçe kitabet ve inşa

Tertib-i cedid üzere tedrise iktidar-ı kesb edecek derecede Arabi ve Fârisi

Her cemaatin kendi lisanı

Tarih-i umumî (her milletin kendi lisanı üzere tedris edilecektir)

(Ulum sınıfı)

Tersim-i hutut

Hesab

Defter tutmak usulü

Hendese

Mesaha

Cebir

Her cemaatin kendi lisanı üzere tedris kılınacaktır.

Elli Beşinci Madde İdadiye şubesinin müddet-i tahsilîyesi iki sene olup sınıfına göre zirde muharrer dersler talim edilecektir.

(Edebiyat sınıfı)

Arabi ve Fârisiden tercüme ameliyatı

Türkçe şiir ve inşa

Fransızca

Kavanin-i Osmaniye

(Ulum sınıfı)

İlm-i Mevalid

Hendese-i resmîye ve menazır

Cebir

Hikmet-i tabiiye

Mantık Kimya

İlm-i servet-i milel Resim

Elli Altıncı Madde Sultaniye şubesinin müddet-i tahsiliyesi üç sene olup sınıfına göre zirde muharrer dersler tedris kılınacaktır.

(Edebiyat sınıfı) (Ulum sınıfı)

Mükemmel Türkçe inşa ve eşar Müsellesat-ı müsteviye ve küreviye

Mükemmel Arabi ve Farişi Cebirin hendeseye tatbiki

Maani Kutu-i mahrutiyat

Türkçeden Fransızcaya ve Fransızcadan Cerr-i eskal

Türkçeye tercüme ameliyatı İlm-i kimyanın sanayi ve ziraate Tatbiki

Hukuk-ı milel Mükemmel ilm-i mevalid

Fenn-i tabakatül-arz

Fenn-i tahtit-i arazi

Resim

Elli Yedinci Madde Darümualliminin bir müdürü ve lüzumu kadar muallimi ve iki nefer dahi bevhabı bulunacaktır.

Elli Sekizinci Madde Müdüre beş bin ve muallimlere iki binden dört bin kuruşa kadar maaş verilecektir.

Elli Dokuzuncu Madde Darümuallimine girmek isteyenler imtihan faslında beyan olunan rüşdiye ve idadiye ve sultaniye şehadetnamesini veyahud mülazemet rüusunu irae eyledikleri halde bila imtihan ve şehadetname veyahud mülazemet rüusu olmayanlar bir mümeyyiz heyeti huzurunda bil-imtihan derecesine göre zikr olunan şubelerden birine nehari olarak kabul olunur.

Altmışınca Madde Darümualliminin rüşdiye şubesinde bulunan talebeye seksener ve idadiye şubesi şakirdanına yüzer ve sultaniye şubesinde bulunanlara yüz yirmişer kuruş şehri maaş verilecektir. Şu kadar ki muvazzaf olan talebe nihayet yüz neferden ibaret olup kusuruna maaş verilmeyecek ve muvazzaf olan talebenin kırkı rüşdiye ve altmış dahi münasafaten idadiye ve sultaniye şubelerine mahsus olacaktır ve maaş mahlul oldukda en kıdemli kim ise ona ita kılınacaktır.

Altmış Birinci Madde Rüşdiye şubesinde müddet-i tahsiliyesini ikmal ile ledel-imtihan isbat-ı liyakat edenler rüşdiye muallimliğine çıkmak veyahud idadiye şubesine geçmek hususunda muhayyer oldukları misillü idadiye şubesinde

ikmal-i tahsil edenler dahi sultaniye şubesine veyahud idadiye muallimliğine çıkmakda muhayyerdirler.

Altmış İkinci Madde Darümualliminden bil-imtihan çıkmış olan talebe sınıfına göre muvazzaf olarak mekatib-i umumiyyede tayin olunacakları muallimlik memuriyetini kabule mecburdur.

Altmış Üçüncü Madde Darümuallimnde tahsil etmiş olan muallimlerin mekatib-i umumiyyeye muallim olmak için sairlerine hakk-ı rüchanı olacaktır.

Altmış Dördüncü Madde Mekatib-i umumiyyede la-ekal beş sene bir ömr-i kaviye müstenid olmayarak muallimlik etmeksizin terk-i hizmet etmek isteyenlerden Darümualliminde esna-yı tahsilde almış oldukları maaş istirdad olunacak ve o makuleler mekatib-i umumiye muallimliğinde istihdam için zaten haiz oldukları hakk-ı rüchandan mahrum olacaklardır.

Altmış Beşinci Madde Müddet-i muayyene-i tahsiliyesini ikmal etmeksizin bulunduğu şube derslerinden imtihan olmak caiz olup isbat-ı liyakat eden muallimliğe kabul kılınacaktır.

Altmış Altıncı Madde Darümuallimn-i Sıbyan dahi büyük Darümualliminin mütefer riatından olacak ve müdürünün taht-ı nezaret-i mahsusasında bulunacaktır.

Altmış Yedinci Madde Darümualliminin bir muntazam kütüphane ve numehanesi olacağı gibi hikmet-i tabiiyye ve kimyaya müteallik alat ve edevat-ı mukteziyesi dahi mükemmel olacaktır.

(Darümuallimat)

Altmış Sekizinci Madde Kız mekatib-i sıbyaniye ve rüşdiyesine muallimeler yetiştirmek üzere Dersaadetde bir Darümuallimat tesis olunup sıbyan ve rüşdiye namıyla iki şubeye ve her şube dahi biri İslam ve diğeri sunuf-ı gayr-ı müslime mekatib-i rüşdiyesi için yetiştirilecek muallimelere mahsus olmak üzere ikişer daireye taksim kılınacaktır.

Altmış Dokuzuncu Madde Sıbyan şubesinin müddet-i tahsiliyesi iki sene olup zirde muharrer dersler cedvel-i mahsusunda gösterildiği üzere talim etdirilecektir.

Mebadi-i ulum-ı diniye

Kavaid-i lisan-ı Osmani ve kitabet

Usul talim

Her cemaatin kendi lisanı

Risale-i ahlak

Hesab ve defter tutmak usulü

Tarih-i Osmani ve coğrafya

Malumat-ı nafia

Musiki

Dikiş ve nakış

Her cemaatin kendi lisanı üzere

tedris kılınacaktır ve etfal-i gayr-ı

Müslimenin ulum-ı diniye dersleri

mevadd-ı muhtelif-i sabıkada beyan

olunduğu vechile rüesa-yı ruhaniye

marifetleriyle bit-tayin tedris olunacaktır.

Yetmişinci Madde Rüşdiye şubesinin müddet-i tahsilîyesi üç sene olup zirde muharrer dersler tertib-i mahsusu vechile talim edilecektir.

Mebadi-i ulum-ı diniye

Kavaid-i lisan-ı Osmani ve inşa

Arabi ve Farisi

Her cemaatin kendi lisanı

İlm-i ahlak

Tedbir-i menzil

Tarih ve coğrafya

Mebadi-i ulum-ı riyaziye ve tabiiye

Resim

Musiki

Her cemaatin kendi lisanı üzere

tedris olunacaktır ve etfal-i gayr-ı

Müslimenin ulum-ı diniye

derslerinin tayini altmış dokuzuncu

maddenin hükmüne tevfiakan

cereyan edecektir

Enva-ı ameliyat-ı hıyatiye

Yetmiş Birinci Madde Darümuallimatın bir müdiresi ve ulum ve fûnun-ı muhtelifi için lüzumu kadar muallimesi ve nakış ustası ve iki hizmetçisi bulunacaktır. Kadınlardan matlub vechile muallime yetişdirilinceye kadar müsinn ve edib olmak şartıyla zükurdan muallim tayini caiz olacaktır.

Yetmiş İkinci Madde Müdirenin bin beş yüz ve muallime ve ustaların yedişer yüz elli ve hizmetçilerin yüz ellişer kuruluş maaşı olacaktır.

Yetmiş Üçüncü Madde Darümuallimata girmek isteyen kadınlar sıbyan veya rüşdiye mektebi şehadetnamesini ibraz eyledikleri halde bila imtihan alınacak ise de şehadetnamesi olmayanlar bir mümeyyiz heyeti huzurunda imtihan olunup sabit olacak derece-i ehliyetlerine göre iki şubeden birine kabul edilir.

Yetmiş Dördüncü Madde Sıbyan şubesinde müddet-i tahsilîyesini ikmal ile ledel-ıimtihan isbat-ı liyakat edenlerin kız sıbyan mektebi muallimeliğine çıkmak veyahud rüşdiye şubesine geçmek yed-i ihtiyarlarındadır.

Yetmiş Beşinci Madde Darülmuallimat'dan bil-imtihan çıkacak şakirdan tayin olunacakları hizmet-i talimiyeyi kabule mecburdurlar.

Yetmiş Altıncı Madde Yedlerinde Darülmuallimat şهادetnamesi bulunan muallimelerin mekatib-i umumiye-i inasın umur-ı talimiyesinde istihdam için sairlerine hakk-ı rüchanı olacaktır.

Yetmiş Yedinci Madde Mekatib-i umumiye-i inasda la-ekal beş sene hizmet-i talimiyeyi ifa etmeyerek ve bir özr-i kaviye müstenid olmayarak hizmetinden çekilmek isteyen muallimelerin Darülmuallimatda esna-yı tahsillerinde almış oldukları maaş istirdad olunacak ve o makuleler mekatib-i umumiye muallimeliğinde istihdam için zaten haiz oldukları hakk-ı rüchandan mahrum olacaklardır.

Yetmiş Sekizinci Madde Darülmuallimatın muvazzaf şakirdanı elli neferden ibaret olup sıbyan şubesinde bulunacaklara otuzar ve rüşdiye şubesi şakirdanına altmışar kuruluş şehriye maaş verilecek ve münhal olacak maaş gayr-ı muvazzaf sınıfın en kıdemlisine ita kılınacaktır.

(Darülfünun)

Yetmiş Dokuzuncu Madde Dersaadetde Darülfünun-ı Osmani namıyla bir Darülfünun tesis olunacaktır.

Sekseninci Madde Darülfünun evvela hikmet ve edebiyat, saniyen ilm-i hukuk, salisen ulum-ı tabiiyye ve riyaziyenin talimine mahsus üç şubeden ibaret olacaktır.

Seksen Birinci Madde Hikmet ve edebiyat şubesinde ilm-i terkib-i vücud-ı insani ve ilm-i ahval-i nefis ve mantık ve maani ve beyan ve ilm-i kelam ve ilm-i ahlak ve hukuk-ı tabiiyye ve ilm-i tarih ve mükemmel Arabi ve Farisi ve Türki ve Fransızca ve Yunan ve Latin lisanlarıyla bilumum ümmehat-ı elsine kavaidinin tatbik ve mukayesesine dair sarf-ı umumi ve ilm-i aruzu ve tarih-i umumi ve ilm-i asar-ı atika ve ilm-i meskukat dersleri talim olunacaktır.

Seksen İkinci Madde İlm-i hukuk şubesinde fikh-ı şerifin muamelat bahsiyle usul-i fikh ve Romalılardan kanunu ve Fransızların hukuk-ı adiiyye kanunnamesi ve hukuk-ı adiiyyeye müteallik usul-i muhakeme ve ticaret-i berriyye ve bahriyye ve Ceza Kanunname-i hümayunlarıyla Usul-i Muhakeme-i Cinayet ve Hukuk-ı Mülkiye ve Hukuk-ı Milet dersleri tedris olunacaktır.

Seksen Üçüncü Madde Ulum-ı tabiiyye ve riyaziye şubesinde heyet ve hikmet-i tabiiyye ile ilm-i kimya ve ilm-i tabakatü'l-arz ve ilm-i maadin ve ilm-i nebatat ve ilm-i hayvanat ve hendese ve müsellesat ve hendesenin cebire tatbiki ve hendese-i resmiye ve menazır ve hesap ve hesab-ı tefazuli ve tamami ve cerr-i

eskalin nazariyat ve tatbikatı ve tarih-i ulum-ı tabiiyye ve riyaziye ve fenn-i tahtit-i arazi tedaris olunacaktır.

Seksen Dördüncü Madde Darülfünunda okutdurulacak dersler Türkçe takrir olunacak ve Türkçe takrire muktedir mükemmel muallimler yetiştirilinceye kadar Fransızca takrir olunmak caiz olacaktır.

Seksen Beşinci Madde Her şubenin müddet-i tahsilîyesi mezuniyet rüusunu alacaklar için üç ve müderris olacaklar için dört seneden ibaret olacaktır.

Seksen Altıncı Madde Her şube sınıflarının ders cedveli beher sene başında o şubenin muallimleri tarafından tanzim ve Darülfünun nazırıyla Maarif Nezareti tarafından tasdik olunacaktır.

Seksen Yedinci Madde Dersler muallimler tarafından şifahen ve alenen takrir kılınacak ve ders istimai için dershaneye girmek isteyenlere mümanaat olunmayacaktır.

Seksen Sekizinci Madde La-ekal on altı yaşında olan her bir şahıs Darülfünunun nizamına ittiba eylediği halde talebe sınıfına kayd olunabilecektir.

Seksen Dokuzuncu Madde Darülfünuna girecek talebe Dersaadetde ikamet eylediği mahalli beyan ile beraber hin-i hacetde şube müdürü tarafından kime müracaat olunmak icab edecek onu dahi irae edecektir.

Doksanıncı Madde Darülfünun şakirdanı silkine dahil olmak isteyenler muamelat-ı meşruhayı icra eyledikten sonra her şubeden birer muallim alınarak teşkil olunacak mümeyyiz heyeti huzurunda lisan-ı Osmaniyle tarih-i umumi ve coğrafya ve hesap ve hendese ve cebir ve hikmet-i tahiyye ve mantıktan imtihan olunacaklardır.

Doksan Birinci Madde İşbu imtihandan sonra mümeyyiz heyeti talibin sayan-ı kabul olduğuna hükm eylediği halde liyakatini mübeyyin bir kıta şehadetname ita edecek ve bu şehadetname ile talib yarım Osmanlı lirası vererek şakirdan defterine kayd olunacaktır.

Doksan İkinci Madde Talib doksan birinci maddede muharrer olan dersleri tahsil etmiş olduğunu musaddak Hükümet-i Seniyye canibinden tanımlı bir mektebin şehadetnamesini ibraz edecek olur ise imtihandan muaf tutulacaktır.

Doksan Üçüncü Madde Talebe her üç ayın ibtidaki on beş günü zarfında rub Osmanlı altını itasıyla kayıdlarını bizzat tecdid etdireceklerdir.

Doksan Dördüncü Madde Talebe tecdid-i kayd ettirmek için geçen üç ayda derslerine devam ettiklerini musaddak buldukları şube muallimlerinin şehadetnamesini ibraz edeceklerdir.

Doksan Beşinci Madde Darülfünunun nizamına mugayir hareketde bulunacak şakirdana muallimler tarafından ihtar ve tembih olunacak ve bu hareket üç defa vuku bulur ise her üç ayda tecdid etdirmiş olduğu kayıtlardan bir veya ikisini gaib edip dersi ona göre geri gidecek ve hin-i hacetde üç aydan nihayet bir sene müddet Darülfünundan tard olunacaktır.

Doksan Altıncı Madde Talebenin izaa-i kaydı ve ihrac ve tardı Darülfünun Meclisinin kararına menuttur.

Doksan Yedinci Madde Bil-cümle talebe nehari olacaktır.

Doksan Sekizinci Madde Darülfünun muallim ve muavinleri Muallim Nizamnamesi mucibince intihab ve tayin olunacaktır.

Doksan Dokuzuncu Madde Darülfünun muallimlerine iki bin beş yüzden beş bin kuruşa ve muavinlere bin beş yüzden iki bin beş yüze kadar şehriye maaş ita olunacaktır.

Yüzüncü Madde Talebenin esamisini mübeyyin cedvelli bir defter yapıp beher gün her biri imzasını vaz etmeğe mecbur olacaklardır. Muallimler haftada bir defa işbu cedvelleri muayene edip gelmeyenleri kayd edeceklerdir.

Yüz Birinci Madde Üç ay zarfında devam etmiş olan talebeye muallimler tarafından birer müdavemet şahadetnamesi ita olunacaktır.

Yüz İkinci Madde Talebe beher sene hitamında yedinde dört kita kayd pusulası bulunduğu halde mensub olduğu şubede sene-i merkume zarfında tedris olunan ulumdan imtihan olunacak ve birinci imtihanı vermeyince beşinci kayd pusulasını talep edemeyeceği misillü ikinci imtihanı vermeyince dokuzuncu kayd pusulasını alamayacak ve hitam-ı tahsiline kadar bu vechile muamele olunacaktır.

Yüz Üçüncü Madde Talebe üçüncü senenin hitamında elan o sene okuduğu derslerden saniyen bulunduğu şubenin cemi derslerinden imtihan olunacaktır.

Yüz Dördüncü Madde Yüz üçüncü maddede muharrer olan iki imtihanı kazanan talebe şube idaresi tarafından teklif olunan bir meseleye dair kaleme aldığı müsveddeyi şubesi müdürüne takdim edecek ve müdür-i mümaileyh işbu müsveddeyi şayan-ı kabul addettiği halde şube muallimlerinden mürekkebe imtihan komisyonuna ibraz olunması için müsevvidine ruhsat ita eyleyecektir.

Yüz Beşinci Madde İmtihan komisyonunda müsvedde-i maruzası hakkında vaki olacak esileye ecvibe-i kafiye ita eden talebeye Darülfünunun mührüyle memhur ve şubenin müdür ve katibi ile Darülfünun nazırı imzalarıyla mumza bir şahadetname verilecek ve işbu şahadetname üzerine İmtihan Nizamnamesine tevfikan mezuniyet rüsu ita kılınacaktır.

Yüz Altıncı Madde Müderris olmak isteyen talebe mezuniyet rüusunu aldıktan sonra bir sene daha kayd pusulalarını alıp mezunun hakkında cari olan usule tevfikan imtihan olduktan ve bir mesele-i ilmiyeye dair iktiza eden müsveddeyi kaleme aldıktan sonra İmtihan Nizamnamesine tevfikan müderris rüusu alabilmek üzere şehadetname ahz eyleyecektir.

Yüz Yedinci Madde İmtihan Nizamnamesinde gösterilen rüus harcından başka Darülfünun Sandığına kalmak üzere talebeden geçirecekleri her imtihan için ikişer Osmanlı yüzlük Mecidiye altını resm alınacaktır.

Yüz Sekizinci Madde Darülfünun Maarif Nezaretinin takriri üzerine ba-irade-i seniyye tayin buyurulacak bir nazırın taht-ı nezaretinde bulunacaktır.

Yüz Dokuzuncu Madde Nazır Darülfünun Nizamnamesinin tamamı-i icra-ı ahkâmına ve talebenin hareketına nezaret ve dikkat edecek ve yolsuz hareketde bulunan talebeye icra-ı nasihatle beraber keyfiyeti velilerine ve ledel-hace Maarif Nezaretine bildirecektir.

Yüz Onuncu Madde Nazır her sene hitamında Darülfünun'un o sene zarfında cereyan eden vukuatını ve hal-i hazırını ve ıslahat-ı musammemeyi beyanname-i mahsusi ile ilan edecektir.

Yüz On Birinci Madde Her şubenin muallimleri her sene içlerinden birini şube müdürlüğüne intihab edeceklerdir.

Yüz On İkinci Madde Her şubenin müdürü icabında şube muallimlerini celb ile şubeye aid umur ve hususatı tezekkür edecektir.

Yüz On Üçüncü Madde Darülfünun Meclisi nazırın taht-ı riyasetinde ve şube müdürlerinden mürekkeb olup Darülfünun derslerinin cedveliyle umur-ı inzibatiyesi ve mesalih-i cariyesini ve Maarif Nezaretinden bil-istizan veyahud bila-istizan icrası lazım gelen ıslahatı müzakere edecektir.

Yüz On Dördüncü Madde Her şubenin muallimlerinden olmak ve kendileri tarafından müntehab bulunmak üzere bir katibi olacaktır.

Yüz On Beşinci Madde Şube katibi zabıt ceridelerini kaleme almağa ve muhaberat-ı tahririyyeyi icraya ve evrakı hıfza memurdur.

Yüz On Altıncı Madde Darülfünun nazırının şehriye maaşı yedi bin beş yüz kuruş olacak ve şube müdürlerinin maaşları dahi muallimlik maaşına biner kuruş ilavesiyle tahsis kılınacaktır.

Yüz On Yedinci Madde Her sınıfta birer mubassır bulunacağı gibi lüzumu mikdar hademe dahi bulunarak mubassırlık şehriye maaşı üç yüz ve hademenin maaşları yüz elliden iki yüz ellışer kuruşa kadar olacaktır.

Yüz On Sekizinci Madde Darülfünunun eyyam-ı tatiliyesi evvela her haftanın Cuma ve Pazar günlerinden saniyen her sınıfın ayad ve eyyam-ı mahsusalarından salisen Ramazandan rabian imtihandan sonra bir ay müddetden ibaret olacak ve cülus-ı hümayun yevm-i mahsusunda dahi tatil edilecektir.

Yüz On Dokuzuncu Madde Darülfünunda bir kütüphane tesis olunacaktır.

Yüz Yirminci Madde Kütüphane müdürü Darülfünun nazırının inhası ve Maarif Nezaretinin takriri üzerine bairade-i seniyye tayin olunur. Şehriye maaşı iki bin beş yüz kuruşdur.

Yüz Yirmi Birinci Madde Kütüphane için senevi yirmi beş bin kuruş tahsis olunacaktır.

Yüz Yirmi İkinci Madde Kütüphane hibe ve vasiyetle verilecek hedayı kabul edecek ve sair kütüphanelerle kitab mübadele edebilecektir.

Yüz Yirmi Üçüncü Madde Kütüphane Darülfünun muallimleriyle talebe için her gün ve umum için evkat-ı muayyenede açık bulunacaktır.

Yüz Yirmi Dördüncü Madde Darülfünunun mahsus bir sandığı olacak ve bunun idaresi Darülfünun nazırının inhası ve Maarif Nezaretinin takriri üzerine ba-irade-i seniyye bir memur-ı mahsusa havale kılınacaktır.

Yüz Yirmi Beşinci Madde Darülfünun varidatı evvela sandığa kamilen teslim olunan kaydiyye ve müsvedde ve imtihan harçları hasılatından saniyen hedaya ve mevkufatdan salisen taraf-ı devletden verilecek iane-i seneviyeden ibaretdir. Bu iane fazla-i masarılı tesviye için verileceğinden Darülfünunun varidat-ı sairesi tezeyüd etdikce iane-i mezkure mikdarı tenezzül edecektir.

Yüz Yirmi Altıncı Madde Darülfünunun masarılı nazır ve muallimler ile hademe maaşlarından ve dairenin mahrukatiyla masarılı tamiriyesinden ve kütüphaneye tahsis olunan iane akçesinden ibaretdir.

Yüz Yirmi Yedinci Madde Madde-i sabıkada beyan olunan sandığın varidat ve sarfiyatı muhasebesini mübeyyin sene be-sene bir defter tanzim olunup Meclis-i Kebir-i Maarifin daire-i idaresine ita edilecektir.

Yüz Yirmi Sekizinci Madde İleride vaz olunacak nizamname-i mahsusuna tatbikan Darülfünunda tarih-i tabiiyye ve meskukat-ı atıkaya dair bazı asar cem ve hıfzına mahsus olmak üzere birer daire ve bir de kimyahane yapılacak ve bunların muvazzaf memurları olacaktır.

(Kısm-ı Sani)**(Mekatib-i Hususiye)**

Yüz Yirmi Dokuzuncu Madde Mekatib-i hususiye bazı mahallerde cemaatler tarafından veya gerek tebaa-yı Devlet-i Aliyye ve gerek tebaa-ı ecnebiyeden olan efrad ve eşhasdan biri canibinden ücretli veya ücretsiz olarak ihdas ve tesis olunan mekteplerdir ki bunların masarifat ve muhassasatı ya müessisleri tarafından veyahud merbut oldukları vakıfları canibinden idare ve rüyet kılınır. Memalik-i Şahanede bu nev mekteplerin tesisine evvela muallimlerinin yedinde Maarif Nezareti canibinden veyahud mahalli maarif idaresinden şهادetname bulunmak ve saniyen bu mekteplerde adaba ve politikaya mugayir ders okutdurulmamak için talim olunacak derslerin cedveli ve kitablar Maarif Nezaretinden veyahud mahalli maarif idaresinden tasdik edilmek üzere taşrada ise vilayet maarif idaresiyle vilayet valisi tarafından ve Dersaadetde Maarif Nezareti canibinden ruhsat-ı resmîye verilir. Bu üç şart kamilen mevcut olmadıkca mekatib-i hususiye küşadına ve devamına ruhsat verilmez ve hilafında hareket vukuu takdirinde men ve sedd olunur. Mekatib-i hususiye küşad edenlerin tayin edecekleri hocaların yedlerinde şهادetname bulunduğu halde onu maarif idaresine tasdik etdirmeleri lazım gelecektir.

Yüz Otuzuncu Madde Mekatib-i umumiye ve hususiyede etfalin yolsuz hareketlerinden veyahud derse çalışmamalarından dolayı muamele-i darbiye icrası ve elfaz-ı na-seza istimali katiyyen memnu olup o makule müstahık-ı ceza olan şakirdan derece-i kabahat ve rehavetlerine göre talimat-ı mahsusasına tevfiikan tedib kılınacak ve hilafında hareket edenler mazhar-ı mücazat olacaktır

(Bab-ı Sani)**(Heyet-i Umumiye-i İdare-i Maarif)****(Kısm-ı Evvel)****(Meclis-i Kebir-i Maarif)**

Yüz Otuz Birinci Madde İdare-i maarifin merkez-i umumisi olmak ve Maarif Nezaret-i Celilesinin taht-ı riyasetinde bulunmak üzere Dersaadetde bir büyük Meclis-i Maarif teşkil olunup Daire-i İlmiye ve Daire-i İdare namıyla iki kısma taksim kılınacaktır.

Yüz Otuz İkinci Madde Meclis-i Maarifin heyet-i umumiyesi iki dairesi erkaniyla Şura-ı Devlet ve Divan-ı Ahkam-ı Adliye azasından ve tarik-i ilmiye ve askeriye ricalinden ikişer zat ile cemaat-i muhtelifenin birer reis-i ruhanisinden ibaret olarak senede iki defa Maarif Nezaretinin riyaseti tahtında ictima edip lüzumu kadar devam eder.

(Fasl-ı Evvel)
(Daire-i İlmiye)

Yüz Otuz Üçüncü Madde Daire-i İlmiye bir reisin taht-ı riyasetinde olarak haftada iki defa ictima eder. Bunun azası iki kısım olup birinci kısmı dahilidir ki tebaa-yı Devlet-i Aliyyedendir ve ikinci kısmı aza-yı haricidir. Aza-i dahiliyesi muvazzaf sekiz nefer zatdan ibaret olup aza-ı hariciyesi gayr-ı mahduddur. İşbu meclisin iki nefer katibi olup bunların birisi Avrupa Darülfünunlarıyla mükatebe-ye muktedir olmak için Fransızca bilmek meşrutdur. Mekatib-i aliye nazır ve müdürleri Daire-i İlmiyenin aza-ı tabiiyesinden olmakla daireye davet olundukca icabet etmeye mecburdurlar.

Yüz Otuz Dördüncü Madde Daire-i İlmiyenin vezaif-i asliyesi mekatib-i umumiyeye muktezi kütüb ve resail ile lisan-ı Türkıde funun-ı mütenevviaya dair lazım gelen kitabları vaktiyle ve sırasıyla telif ve tercüme etmek ve etdirmek ve icabına göre gazetelerle ve ilan-ı saire ile ehil ve erbabını bularak veyahud cemiyetler yaparak husul-i maksada say eylemek ve Avrupa darülfünunlarıyla muhabere etmek ve lisan-ı Türkinin ilerlemesine ve telif ve tercüme olunan kitabları bî'tedkik tasdik etdikden sonra fevaid ve menafine göre müellif ve mütercimlerine iktiza eden mükafatın derecatını tayin etmek ve rüüs imtihanlarını icra ve rüüs ita eylemek hususlarıdır. İşbu dairenin telif ve tercüme etdireceği kütüb ve resailin müellif ve mütercimlerine verilecek mükafat için taraf-ı devletden senevi iki bin kese tahsisatı olacaktır.

Yüz Otuz Beşinci Madde Daire-i İlmiyenin vezaif-i asliyesi bend-i sabıkda tafsil ve tadad olunan icraat ve her türlü teşebbüs ile asar ve netayic-i filiyelerini meydana getirmek hususundan ibaret olduğundan heyet-i muvazzafası bu vazifeden mesul ve her sene ahirinde mahsulat-ı ilmiyesini ibraz ve izhara mecburdur.

Yüz Otuz Altıncı Madde Aza-ı dahiliye Arabi ve Yunani ve Latince gibi lisanlardan veyahud milel-i mütemeddine-i garbiye elsinesinden birine vukufu olmakla beraber behemehal bir fende mahareti ve Türkçe inşa ve kitabeti ve telif ve tercüme kudreti olan tebaa-i Devlet-i Aliyye erbab ve danışinden intihab olunur.

Yüz Otuz Yedinci Madde Aza-ı hariciye daire ile muhabere edip ulum ve maarife dair olan tettebbuat ve istitlaat ve ihtiraatını iŷar edecek ve dairenin üç ayda bir vuku bulacak ictima-ı umumisinde hazır bulunabilecektir.

(Fasl-ı Sani)**(Daire-i İdare)**

Yüz Otuz Sekizinci Madde Daire-i İdare Heyeti bir reisten ve nısfı Müslim ve nısf-ı diğeri gayr-ı müslim olarak iki muavin ve dört muhakkik ve sülüsü gayr-ı müslim altı aza-ı muvazzafa ve bir başkatibden ibaret olduğu halde her gün ictima edecek ve vezaifi bilhassa Dersaadet ve mülhakatında bulunan mekatibe ve bilumum Memalik-i Şahanede mevcut olan mekatib ve mecalis-i maarife ve kütüb-hane ve müze ve matbaalara nezaret etmek ve muallimlerin tevcihatına ve deavi-i mahsusasına müteallik mevaddı görmek ve işbu nizamnamede idare- i maarifin hukukuna müteallik olarak muayyen olan ahkam-ı mahsusi-i cezaiyenin icrası için lazım gelenlerin istintak ve muhakemelerini icra eylemek ve Dersaadet ve mülhakatının masarif bütcesini ve nizam-ı maarif layihalarını tanzim ve heyet-i umumiyye arz etmek vel-hasil tesisat-ı ilmiyenin tanzim ve teksiri esbabına tezekkür ve mütalaa eylemek hususlarından ibaret olacaktır.

Yüz Otuz Dokuzuncu Madde İki daire lüzumu takdirinde ictima edebilir. Bu halde mevzu-ı bahs olacak mesele hangi daireye aid ise onun reisi riyaset eder.

Yüz Kırkıncı Madde İki daire reislerinin yedişer bin beşer yüz ve azanın dörder bin kuruş maaşı olacaktır ve Daire-i İlmiye aza-ı muvazzafası vücuda getirdikleri asardan dolayı başkaca mükafata dahi mazhar olabileceklerdir. Başkatiblere üçer bin kuruş maaş verilecektir. Bunların cümlesi Maarif Nezaret-i Celilesinin intihabı üzere tayin olunur.

Yüz Kırk Birinci Madde Bu iki dairenin maiyyetinde bir Tahrirat Kalemî ile Dersaadet ve vilayat maarif sandıkları muhasebatını görmek için bir Muhasebe Kalemî olacaktır.

Yüz Kırk İkinci Madde Dersaadet Maarif Sandığı bir memur-ı mahsusun idaresi ve Daire-i İdare-i Maarifin nezaret-i mahsusası tahtında bulunacaktır.

(Kısm-ı Sani)**(Vilayet Maarif Meclisleri)**

Yüz Kırk Üçüncü Madde Dersaadet Meclis-i Kebir-i Maarifinin şubesi ve vasıta-i icraiyesi olmak ve riyaseti maarif müdürü unvanıyla bir zatın uhdesinde bulunmak üzere her merkez-i vilayetde bir meclis-i maarif teşkil olunacaktır ve bu heyet iktizasına göre biri Müslim ve diğeri gayr-ı müslim iki muavin ve kezalik ikisi Müslim ve ikisi gayr-ı müslim olarak dört nefer muhakkik ve dörtten on nefere kadar Müslim ve gayr-ı müslim aza-ı gayr-ı muvazzafa ile bir katib ve bir muhasib ve bir sandık eminininden mürekkebe olacak ve elviye-i mülhaka merkezlerinde dahi icabına göre biri Müslim ve diğeri gayr-ı müslim olarak müfettiş namıyla ikişer

nefer memur bulunacak ve makam-ı vilayetin nezaret-i mahsusası altında hareket ve icra-ı memuriyet edecektir. Bunların dahi cümlesi tebaa-i Devlet-i Aliyyeden olmak meşrutdur.

Yüz Kırk Dördüncü Madde Meclis-i Maarifin reis ve muavin ve muhakkik ve müfettişleri Maarif Nezaret-i Celilesinin intihab ve istizanı üzerine ba-irade-i seniyye tayin olunur ve memuriyet-i sairesi mahalli erkanından olmak üzere makam-ı vilayetin intihab ve inhası ve Maarif Nezaret-i Celilesinin tasdiki üzerine nasb ve tayin edilir ve bunların azl ve tebdili dahi Maarif Nezaret-i Celilesinin inzimam-ı reyile icra olunur.

Yüz Kırk Beşinci Madde Meclis-i Maarifin reis ve muavin ve muhakkıklarıyla şubelerinde bulunan müfettişleri ve katib ve muhasibleriyle sandık eminleri muvazzafdır. Şöyle ki reis maaşı üç binden beş bin ve muavinlerle muhakkık ve müfettişlerin iki bin ve katib ve muhasib ve sandık eminleri maaşı dahi beş yüzden bin kuruşa kadar olacak ve muhakkıkların li-eclit-teftiş bir tarafa azimetlerinde harcırah dahi verilecektir. Müfettişlerin harcırahları maaşlarına dahildir.

Yüz Kırk Altıncı Madde Vilayat meclis-i maarifinin vezaifi Maarif Nezaretinden alacağı evamir ve talimatın ahkamını icra etmek ve işbu nizamname ahkâmının vilayet dahilinde tamamı-i cereyanına ve canib-i hazineden verilen tahsisat ile ahalden alınacak iane hasılatının muhafazasına ve suret-i sarf ve istimaline dikkat eylemek ve dahil-i vilayetde bulunan bil-cümle mekteplerle kütübhane ve matbaalara ve emsali tesisata nezaret etmek ve mekatibin daima teftiş-i ahvaliyelâ islahat-ı mukteziyesine bakmak ve her sene vilayetin maarifce olan halini ve ol babda yapılması lazım gelen şeyleri Maarif Nezaretine ba-mazbata bildirmek ve bu mazbatanın bir suretini dahi vilayet meclis-i umumiyesine verip bütcesini tanzim ettirmek velhasıl ilm ve marifetin merkez-i kemale isali esbabını taharr ve icra eylemek hususlarından ibaret olduğu gibi muallimleri intihab ve tebdil ve iktizasına göre mükafat ve mücazatlarını tayin ve icra ettirmek ve deavi-i mahsusalarını görmek ve imtihanları icra ettirmek ve şehadetname vermek dahi cümle-i vezaifindedir.

Yüz Kırk Yedinci Madde Müdür ve muavinler mesalih-i cariyyenin tesviyesine ve islahat-ı mukarrerinin icraat-ı fiiliyesine ve nizamname ahkâmının ve Maarif Nezaret-i Celilesinden alınacak talimatın tamamı-i icrasına nezaret ve dikkat etmeğe memur oldukları gibi merkez-i vilayetde bulunan mekteb ve kütübhaneleri ve al'l-husus idadiye ve mekatib-i sultaniye ve aliyeyi teftiş ve vilayet maarifi tahsisatının karar ve nizamı dairesinde sarf ve istimaline ve telef ve sereften vikayesine dikkat edecekler ve bu babda birinci derecede onlar mesul olacaklardır.

Yüz Kırk Sekizinci Madde Muhakkıkların vezaif-i memureleri dahi lüzum görüldükçe bil-münavebe devre çıkıp dahil-i vilayette bulunan mekteb ve kütübhaneleri ve livalarda bulunan müfettişlerin hareketini teftiş ve tahkik etmek ve mektebler idaresinin kaide-i mevzuası dairesinde hüsn-i cereyanını muhafaza eylemek ve mezuniyetleri derecesinde olan tedabiri bila-istizan ittihaz edip icraat-ı külliye vilayet meclis-i maarifine arz etmek ve avdetlerinde tahkikat ve icraat-ı vakıa ve ol babda mülahazat-ı mahsusalarını mübeyyin meclise layiha takdim eylemek kaziyelerinden ibarettir.

Yüz Kırk Dokuzuncu Madde Müfettişlerden her biri memur oldukları sancak dahilinde bulunan mekatibi ibtida üç ayda bir ve mekteblerin tanzimat-ı lazımesi hitam-pezir olduktan sonra altı ayda bir devr ve teftiş edip muhtac oldukları ıslahatı mezuniyetleri derecesinde bila istizan icra edeceklerdir ve icraat-ı külliye için vilayet meclis-i maarifine müracaat eyleyeceklerdir ve şehriye vukuat journalerini meclis-i mezkura göndereceklerdir.

Yüz Ellinci Madde Aza-i gayr-ı muvazzafa vakti oldukca meclise gelen mesalihi erkan-ı muvazzafa ile birlikde rüyet edecek ve meclis kararıyla uhdelere maarife müteallik bir memuriyet-i mahsusa havale olunduğu halde onu dahi göreceklendir.

Yüz Elli Birinci Madde Dahil-i vilayette bulunan mekatib muallimlerinin lede'l-hace mercii muhakkık veyahud müfettişler ise de bunlar bulunmadıkları zamanlarda mekatib-i sıbyan hocaları mesafenin kurbiyet ve budiyetine göre rüşdiye veyahud idadiye muallimlerine ve rüşdiye hocaları dahi idadiye muallimlerine veyahud doğrudan doğruya müfettişlere ve müfettişler dahi icab-ı maslahata göre mutasarrıf-ı livaya veyahud vilayet meclis-i maarifine müracaat edeceklerdir.

Yüz Elli İkinci Madde Vilayet meclis-i maarifleri kaffe-i hususda vali-i vilayete müracaat edecekleri gibi icabına göre doğrudan doğruya Maarif Nezaret-i Cellesine dahi müracaat edebileceklerdir.

(Bab-ı Salis)

(İmtihanalara ve Şehadetname ve Rüuslara ve Bunların İmtiyazına Dairdir)

Yüz Elli Üçüncü Madde Mekatib-i umumiye imtihanları üç nevdir. Birincisi sınıf imtihanıdır ki beher sene mekatib talebesinin bir sınıftan diğer sınıfa nakli zamanında icra kılınır. İkincisi mekteb imtihanıdır ki bir mektebin hitam-ı müddet-i tahsiliyesinde icra olunur. Üçüncüsü rüus imtihanlarıdır ki tafsili atide beyan kılınır.

Yüz Elli Dördüncü Madde Nev-i evvel imtihanları mekatib-i sıbyaniye için her karye veya mahallenin ihtiyar meclisi huzurunda hocaları marifetiyle icra olunur ve rüşdiye ve idadiye mektepleri imtihanları dahi rüşdiye mektepleri için idadiye mekteplerinin ve idadiye mektepleri için sultaniye mekteplerinin muallim-i evvellerinden birer nefer zat ile memleketin ehl-i maarifetden münasib zevat huzurunda icra kılınacak ve idadiye ve sultaniye mektepleri olmayan yerlerde kendi hocalarının ve memleketin erbab-ı maarifinin huzuruyla iktifa olunacaktır ve idadiye mekteplerinin imtihanında mümkün olduğu halde maarif heyetinden birer muhakkik bulundurulacaktır ve mekatib-i sultaniye sınıf imtihanları taşralarca meclis-i maarif heyeti ve Dersaadetce Meclis-i Kebir-i Maarifin bazı azasıyla Darümuallimin ve Darülfünun erkanından iktiza eden zevat huzurunda icra kılınacaktır ve bu imtihanlarda isbat-ı ehliyet eden şakirdanın yedlerine sınıf şهادetnamesi verilecektir.

Yüz Elli Beşinci Madde Nev-i sani imtihanları yine bu usul üzere icra olunup isbat-ı ehliyet eden şakirdana mekteb şهادetnamesi verilir ve mekteb şهادetnamesini haiz olanlar istedikleri halde üst tarafındaki mektebe bila imtihan kabul olunurlar.

Yüz Elli Altıncı Madde Alel-umum mekatib-i aliye talebesi bulunduğu mekteb veyahut şubenin erkanı huzurunda imtihan olunacak ve mekteplerinden alacakları şهادetnameleri tasdikan Meclis-i Kebir-i Maarif tarafından rüusu ita kılınacaktır.

Yüz Elli Yedinci Madde Nev-i salis imtihanları üç derecedir. Birincisi edebiyat ve hukuk ve ulum kısımlarına mahsus mülazemet imtihanıdır. İkincisi kezalik edebiyat ve hukuk ve ulum kısımlarına mahsus mezuniyet imtihanıdır. Üçüncüsü tıp ve edebiyat ve ulum ve hukuk kısımlarına mahsus müntehilik imtihanıdır.

Yüz Elli Sekizinci Madde İdadiyede ikmal-i tahsil edenler Dersaadetde ise Meclis-i Kebir-i Maarifin Daire-i İlmiyesi ve Darülfünun erkanıyla mekatib-i aliye nazırları huzurunda ve taşrada ise mahalli meclis-i maarifinde mekteb şهادetnamelerini ibraz etdikden sonra edebiyat ve hukuk ve ulum kısımlarının mülazemet imtihanına girebilir ve bu imtihan şifahen icra olunur. İsbat-ı ehliyet edenlere nam-ı nami-i hümayuna olarak ve şakirdin imtihan vermiş olduğu mahallin meclis-i maarifinin ismi zikr ve tasrih edilerek Maarif Nezareti imzasıyla tuğralı mülazemet rüusu verilir ve rüus ve kaydiyye harcı olarak her talebeden iki yüzlük Osmanlıaltını alınır. Mülazemet imtihanlarını icra için senede üç ay tahsis olunur.

Yüz Elli Dokuzuncu Madde Bir kere mülazemet imtihanına çıkıp da isbat-ı ehliyet etmeyen talebe müddet-i muayyene-i imtihaniyenin hitamı esnasında tekrar imtihana girmeğe mezundur ve bu imtihanı dahi kazanamaz ise sene-i atiy-

ye imtihanına intizar edip üçüncü defasında dahi imtihan veremez ise müddet-i muayyene-i mezkure hitamında dördüncü defa olmak üzere imtihan olunur. Bunda dahi ehliyeti sabit olmaz ise artık mülazemet rüusundan müebbeden mahrum olur.

Yüz Altmışıncı Madde Mülazemet imtihanı cedveli mekatib-i idadiyenin ders cedvellerine tatbikan Meclis-i Kebir-i Maarifin Daire-i İlmiyesi tarafından tertib ve ilan olunur.

Yüz Altmış Birinci Madde Mülazemet rüusunu hamil olanlar mekatib-i aliye ve Darümuallimine bila imtihan kabul olunacaktır.

Yüz Altmış İkinci Madde Mülazemet rüusunu haiz olmayanlar birinci derecede bile bir mekteb-i hususi küşad ve idaresine mezun değildirlir.

Yüz Altmış Üçüncü Madde Mülazemet rüusunu hamil olanlar tahsilce mensub oldukları kısma göre aklam-ı mühimme-i devlete kabul olunur ve umur-ı mülkiyede istihdam kılınırlar.

Yüz Altmış Dördüncü Madde Mekatib-i sultaniyenin kısm-ı alisinin müddet-i tahsiliyesini ikmal eden talebe buldukları mektebin şهادetnamesini ve mülazemet rüusu var ise onu ibraz eyledikleri halde mezuniyet imtihanına kabul olunup hem şifahen ve hem de tahriren imtihan olunur ve bu vehicle bi'l-imtihan isbat-ı ehliyet edenlere veyahud Darülfünun şubelerinin üçüncü ve Darümualliminin sultaniye şubesinin ikinci seneleri derslerini tahsil edip de mekteplerinden şهادetname ibraz eyleyenlere yüz elli dokuzuncu maddede zikr olunan usule tevfikana Maarif Nezaret-i Celilesinden mezuniyet rüusu verilir ve bunun için üç Osmanlı lirası harç alınır.

Yüz Altmış Beşinci Madde Mezuniyet imtihanının müddeti ve tekrar-i imtihan usulü mülazemet imtihanının aynıdır ve bu imtihanlar cedveli dahi kezalik Daire-i İlmiye tarafından tertib ve ilan kılınır.

Yüz Altmış Altıncı Madde Mezuniyet rüusunu hamil olanların tahsilce mensub oldukları kısma göre umur-ı mülkiyede ve mecalis ve mehakim-i nizamiyede istihdam olunmağa salahiyetleri olacaktır.

Yüz Altmış Yedinci Madde Darümualliminin sultaniye şubesinin ikinci senesi hitamında mezuniyet rüusunu haiz olan zatın mekatib-i idadiyede muallim-i evvel ve mekatib-i sultaniyede muallim-i sani olmağa hakkı olacaktır.

Yüz Altmış Sekizinci Madde Darümualliminin sultaniye şubesinde ve sair mekatib-i aliyyede ikmal-i tahsil edenler mensub oldukları mekteplerde müntehilik imtihanını hem şifahen ve hem de tahriren verdikten sonra alacağı şهادetname üzerine Meclis-i Kebir-i Maarifden rüus ita kılınır ve bunun için beş aded Osmanlı lirası harç alınır.

Yüz Altmış Dokuzuncu Madde Müntehi imtihanının müddeti ve tekrar imtihan usulü mezuniyet imtihanının aynıdır ve müntehilik imtihanı cedveli mekatib-i aliye idareleri tarafından tanzim ve Maarif Nezaretinden tasdik olunacaktır.

Yüz Yetmişinci Madde Müntehilik rüusunu haiz olanların yüz altmış yedinci maddede beyan olunduğu üzere tahsilce mensub oldukları kısma göre umur-ı mühimme-i mülkiyede ve Daire-i İlmiye azalığında ve mekatib-i sultaniye ve aliye ve Darümuallimin muallim-i evvelik ve müdürlüğünde sırasıyla istihdam olunmağa salahiyetleri olacaktır.

Yüz Yetmiş Birinci Madde Her sene-i tedrisiyenin hitamında Daire-i İlmiye ile mecalis-i maarif üç şubeye taksim olunup birincisi mülazemet imtihanını icra etmek üzere Daire-i İlmiye ve Darülfünun erkanından veyahud vilayet meclis-i maarif azasından birer zat ve birer müfettiş ve ikişer mekatib-i idadiye muallim-i evvelerinden ibaret olacaktır. İkincisi mezuniyet imtihanını icraya mahsus olmak üzere Daire-i İlmiye ve Darülfünun erkanından veyahut vilayet meclis-i maarif muavinlerinden birer zat ve birer muhakkik ve mekatib-i aliye sınıf-ı evvel muallimlerinden ikişer zatdan mürekkebe olacaktır. Üçüncü şube müntehilik imtihanını icra etmek üzere Daire-i İlmiye ve Darülfünun erkanından veyahud Meclis-i Maarif müdüründen ve muhakkiklerin kudemasından birer zat ile müntehilik rüusunu haiz olan iki zatdan tereküb edeceklerdir.

Yüz Yetmiş İkinci Madde Her imtihan komisyonunda birer kutu olup mümeyyizler imtihan olanların derecesine göre yani ala ise beyaz, edna ise kırmızı ve sıfır ise siyah olmak üzere mezkur kutuya birer yuvarlak vaz edeceklerdir.

Yüz Yetmiş Üçüncü Madde Üç aded beyaz yuvarlak kazanan aliyül-ala addolunup namı Darülfünun ve Meclis-i Maarif sicillatına evsaf-ı memduha ile kayd olunur ve haiz olduğu rüusa aid imtiyazata mazhariyetde sairlerine hakk-ı rüchanı olur. Bir beyaz ile iki aded kırmızı yuvarlak alanlar ale'l-umum imtihanı kazanmış olur. Mülazemet imtihanında üç aded kırmızı veyahud iki beyaz ve bir siyah yuvarlak kazanan makbul addolunur ise de mezuniyet ve müntehi imtihanlarında makbul addolunmaz. İmtihanı kazananların isimleri celi hat ile levayih-i mahsusaya yazılıp Daire-i İlmiye veyahud mecalis-i maarif dairelerinin büyük kapılarına talik olunur.

Yüz Yetmiş Dördüncü Madde Tebaa-i Devlet-i Aliyyeden olup da mekatib-i umumiyyede tahsil etmeyenler istedikleri halde mülazemet ve mezuniyet ve müntehilik imtihanlarına girebilir. Her halde işbu nizamnamede münderic şeraite ve meratib-i imtihana riayete mecbur olacaktır. Mülazemet rüusunu haiz olanlar doğrudan doğruya mezuniyet imtihanına ve mezuniyet rüusunu hamil bulunanlar müntehilik imtihanına girebilir.

Yüz Yetmiş Beşinci Madde Tebaa-i ecnebiyeden bulunanlar mukannen olan harcı vermek şartıyla zikr olunan imtihanlara girebilir iseler de haiz olabilecekleri rüüs ile memuriyet-i devletde istihdam iddiasında bulunmağa salahiyetleri olmayacaktır.

Yüz Yetmiş Altıncı Madde Zikrolunan imtihanlara dahil olanlardan rüüs harcı peşin alınır. Ancak imtihanı kazanamayanlara zikrolunan harcın nısıf iade olunur.

Yüz Yetmiş Yedinci Madde Her sene-i tedrisiyenin tatil zamanından yirmi gün evvel mekatib-i idadiye ve sultanienin müstadan talebesinden intihab olunan şakirdan sınıflarına göre birer odaya konulup kendilerine verilecek bir meseleye dair birer risale kaleme aldırdıktan sonra mahsus bir imtihan komisyonunda muayene olunup hangileri kabul olunur ise sahiblerine derecesine göre mükafat verilmek üzere bir cemiyet-i resmiye tertib edilecek ve bu cemiyet-i imtihan Dersaadetde ise Maarif Nazırının riyaseti tahtında ve Meclis-i Kebir-i Maarif Heyeti ve Darülfünun erkanı ve mekatib-i aliye nazırları ve vükela-ı fiham ve süfera ve mütehayyizan-ı memurin ve vilayetde ise valinin taht-ı riyasetinde olarak hükümet-i mahalliyeye memurları ve meclis-i maarif azası ve imtihan olunan talebenin ebeveyni ve ahaliden zevat-ı mutebere hazır buldukları halde bir mahall-i mahsusda akd olunacaktır. Bu veçhile ictimaya eden heyet huzurunda mazhar-ı mükafat olacak şakirdanın isimleri cehren okunacak ve şakirdanın her biri nail olduğu mükafatı bizzat Maarif nazırının veyahud valinin elinden ahz edip mazhar-ı mükafat olanlardan birinci derecede addolunanlar mekatib-i sultanienin kısm-ı alisinin üçüncü senesi dersleri imtihanına mahsus olan iki kıta gümüş ve mekatib-i idadiyenin üçüncü senesi dersleri imtihanı için iki tunç madalyayı almış olan şakirdandır.

(Bab-ı Rabi)

(Muallimlere Dairdir)

Yüz Yetmiş Sekizinci Madde Mekatib-i umumiye muallimleri tebaa-i Devlet-i Aliyyeden olacak ve Darümuallimin şهادetnamesini haiz olmayanlar veyahud şهادetname-i mezkuru almağa bi'l-imtihan istihkakı tebeyyün etmeyenler mekatib-i sıbyan muallimliğine tayin kılınmayacaktır. Her halde Darümuallimin-i Sıbyan şهادetnamesini haiz olanlar sairlerine müreccah tutulacaktır.

Yüz Yetmiş Dokuzuncu Madde Mekatib-i umumiye-i sıbyan hocaları medresenin talebe gibi kura imtihanına dahil olabilecektir. Ehliyet-i kafiyesi sabit olan mekatib-i sıbyan muallimlerinin kuradan muafiyeti kırkdokuzuncu madde hükmüne tevfikten icra kılınacaktır.

Yüz Sekseninci Madde Mekatib-i sıbyan muallimlerinin mekatibin nizamat-ı dahiliyesine muhalif hareketde bulunanlar kusur ve kabahatlerinin derecesine göre resmen tevbih ve takdir olunur ve o makule kusur ve kabahat tekerrür eder ve icra olunacak tevbih ve takdirin tesiri görülmez ise hizmetlerinden ihrac edilir.

Yüz Seksen Birinci Madde Rüşdiye muallimleri Darümuallimin-i Rüşdiye şubesi şehadetnamesini hamil ve hüsn-i hal ve hareketi sabit olanlardan tayin olunacaktır. Mülazemet rüusunu hamil olan ve Darümualliminde tahsil etmiş derecede ehliyeti bi'l-ımtihan tahakkuk edenler rüşdiye muallimliğinde istihdam olunabilir iseler de her halde Darümualliminden çıkanlar mülazemet rüusu olanlara ve bunlar dahi rüusu olmayarak bi'l-ımtihan haricden alınabileceklere tercih olunacaktır. Rüşdiye muallimleri la-ekal yirmi beş yaşında bulunmak ve hiçbir vakitte cünha ve cinayetle kanunen mahkum bulunmamış olmak lazım gelir.

Yüz Seksen İkinci Madde Bir vilayet dahilinde bulunan mekatib-i rüşdiyede muallim-i evvelik hizmeti münhal olduğu halde o vilayetin mekatib-i rüşdiyesi muallim-i sanilerinden en kıdemlisi hizmet-i mezkureye tayin olunacaktır ve mekatib-i idadiyede münhal olacak muallim- i evvelliğe mekteb-i idadiye Memalik-i Şahanenin hangi kıtasında ise o kıtada bulunan mekatib-i idadiye muallim-i sanilerinin ve mekatib-i sultaniyede vuku bulacak münhal muallim- i evvelik hizmetlerine dahi bilumum Memalik-i Şahanede bulunan mekatib-i sultanije muallim-i sanilerinin en kıdemlisi tayin olunur.

Yüz Seksen Üçüncü Madde Rüşdiye muallim-i evveleri Darümualliminin idadiye şubesi imtihanını ve idadiye muallim-i evveleri dahi Darümualliminin sultanije şubesi imtihanını verebildikleri veyahud mezuniyet rüusunu haiz buldukları halde idadi ye ve sultanije muallim-i saniliğine tayin olunabileceklerdir.

Yüz Seksen Dördüncü Madde İdadiye muallim-i evveleriyle mekatib-i sultanije kısm-ı alisi muallim-i sanilerinin en kıdemlisi münhal vukuunda mekatib-i sultanijeye muallim-i evvel ve mekatib-i aliyeye muallim tayin olunacaklardır. Fakat bu sırada behemehal müntehlik rüusunu istihsal etmiş bulunmaları lazımdır.

Yüz Seksen Beşinci Madde Mekatib-i sultanije ve aliye muallim-i evvelerinin en kıdemlileri münhal vukuunda muhakkik ve mecalis-i maarif azası ve muavini ve mekatib-i sultanije ve aliye müdürü tayin olunabilir.

Yüz Seksen Altıncı Madde Özr-i kavisi olmayarak hizmet-i tedrisiyesini ifa etmeyen rüşdiye ve idadiye ve sultanije ve aliye muallimlerinin kistel-yevm hesabıyla maaşları tenzil kılınacak ve bir ay zarfında on gün hizmet-i memuresinde hazır bulunmayan muallimler kendilerine badel-ihtar memuriyetlerinden ihrac edilecektir.

Yüz Seksen Yedinci Madde Ceza Kanunname-i Hümayunu mucibince hukuk-ı medeniyeden iskat cezasıyla mahkumiyetlerini istilzam eden cinayati mürtekeb olan muallimin rüusu istirdad olunur.

Yüz Seksen Sekizinci Madde İmtihanlarda mümeyyiz tayin olunan muallimlere müddet-i imtihaniye için maaşlarından maada bir mikdar atıyye dahi verilecektir.

Yüz Seksen Dokuzuncu Madde Rüşdiye ve idadiye muallimleri ders günlerinin maadasında istedikleri halde umumi veyahud hususi ders vermeğe mezundurular.

Yüz Doksanıncı Madde Mekatib-i umumiye muallimleri tekaüd hakkında devletce vazolunacak nizam-ı umuminin tayin edeceği şeraite göre tekaüd olunabilecektir.

Yüz Doksan Birinci Madde Maarif memurlarıyla mekatib-i umumiye muallimlerinden nizamden tekaüde müstahık olanlara ve vefat edenlerinin eytam ve müteallikatına verilecek maaşlar Tekaüd Nizamname-i Umumisinin ahkamına göre tayin olunacaktır.

(Bab-ı Hamis)

(Umur-ı Maliyeye Dairdir)

Yüz Doksan İkinci Madde Maarif İdare-i Umumiyesinin varidatı zirde beyan olunacağı vechile tahsisat-ı miriye ve ahalinin verecekleri iane-i seneviye ve tahsisat-ı vakfiye ve ianat-ı müteferrikadan ve mekatib-i sultaniye ve aliye talebesinden alınan ücretlerden ve mücazat- ı nakdiyeden ibarettir.

Yüz Doksan Üçüncü Madde Dersaadetin mekatib-i rüşdiye ve idadiye ve meclis-i maarif bütçesi her sene Meclis-i Maarif Heyet-i Umumiyesinde kararlaştırıldıktan ve Şura-ı Devletde tasdik edildikten sonra şeref-sünuh buyurulacak irade-i seniyye mucibince ahalinin verecekleri iane daire-i belediyeler vasıtasıyla tahsil ve Maarif Merkez Sandığına teslim olunur ve Hazine-i Celileden ita kılınacak mebalığ dahi mezkur sandığa tediye olunur.

Yüz Doksan Dördüncü Madde Vilayatın mekatib-i rüşdiye ve idadiye ve meclis-i maarifi bütçesi dahi vilayet meclis-i maarifinde bit-tanzim meclis-i umumide tasdik edildikten sonra Maarif Nezareti marifetiyle Şura-ı Devlete gönderilir. Şeref-sadır olacak irade-i seniyye mucibince masarır-ı mezkure için taraf-ı ahaliden verilecek iane-i seneviyeden her cemaatin hisse-i aidesi meclis-i umuminin tasvib eylediği usulde bil-istifa maarif sandıklarına teslim olunur ve devlete aid olan tahsisat dahi mahalli mal sandıklarından maarif sandıklarına ita kılınır.

Yüz Doksan Beşinci Madde Tahsisat-ı kadime-i vakfiye ve ianat-ı müteferrika ahabı hangi mahal ve cemaate mensub ise orada bulunan yine o cemaatin efrad-ı mükellefesi hissesine mahsub edilir.

Yüz Doksan Altıncı Madde Hazine-i Celile ve ahali tarafından verilecek iane hasılatından İslam rüşdiye mekteblerinin muhassasat-ı seneviyesi başka ve hıristiyan mekteblerinin muhassasatı başka ayrılır. Şöyle ki bir vilayetde mevcut olan mekatib-i rüşdiyeden kaç adedi Müslim ve kaç adedi gayr-ı müslim rüşdiye mektepleri ise tahsisatı sınıflarına göre tefrik olunup Hazine-i Celileden tesviye olunacak akçenin üst tarafı mekteblerin mensub ve müteallik oldukları cemaatleri tarafından ianeten verilmek ve işbu mektebler muhassasatının suret-i sarfı dahi yine ol vechile başka başka olmak ve mekteb-i idadiye ile maarif idaresinin sair muhassasat ve masarifatı umum canibinden müştereken tesviye kılınmak mukarrer olduğundan muhassasat-ı merkumenin suret-i tevzi ve istihsal ve sarfında bu kaideye dikkat olunacak ve her halde cemaat-i muhtelifenin mekatib-i rüşdiyesi muhassasatının mikdarına ve tahsilat ve sarfiyatına dair olan muhasebatı birbirine karıştırılmayıp başka başka tutulacaktır.

Yüz Doksan Yedinci Madde Maarif bütçesine dahil olan varıdatdan her sınıfın hissesi bit-tahsil maarif sandığında hıfz olunup mahsus olan mahallere Meclis-i Maarif reyiyile ve memur-ı mahsusları marifetiyle senedat mukabilinde sarf edilecek ve elviye ve kazalarda bulunan mektebler muhassasatı tehhür etmeyecek her ay başında verilmek üzere mal sandıklarından ve sair münasib görünen mahallerden havale ile tutulacak hesapları vechile muamelatı ifa kılınacaktır.

Yüz Doksan Sekizinci Madde Sıbyan mekteblerinin muallim maaşları ve masarif-ı sairesi cemaatleri tarafından tesviye ve tediye olunmak mukarrer olduğundan her sıbyan mektebi nin gerek aynı eşya ve erzak ve gerek nakd olarak verilecek muhassasatın bir seneliği mahallerine göre dokuzar yüz ve altışar yüz kuruşdan aşağı olmayacaktır. İşbu tahsisat-ı şehriyeye veya mahallerince münasib görülecek zamanlara taksim olunarak mektebin vakfı var ise ondan ve olmadığı veyahud olup da kifayet etmediği halde ol mektebin mensub olduğu cemaatin kudret-i maliye ahabı taraflarından ianeten verilecek ve yetişmez ise noksanı mahallece veya karyece tevzi ve istihsal kılınacaktır (İntiha).

Matbaa-ı Amirede tab ve temsil olunmuştur.

Fi 24 Cemazielahir sene 1286

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri, Salnameler, Nizamnameler, Gazeteler ve Dergiler.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ.D.H., No: 8034, Lef: 1;

BOA, İ.DH, No. 8034, lef: 1-2;

BOA, İrade, Dahiliye, No: 97959.

BOA, İrade, Dahiliye, Numara:42823, Lef: 6

BOA, Yıldız Esas Evrakı, Kısım: 18, No:553/419, Zarf: 93, Karton: 37

BOA, Y.E.E., Dosya:112, Gömlek:6.(Maarif-i Umumiye Nizamnamesi)

Darülmuallimat Programı, İstanbul 1330.

Darülmuallimin ve Darülmuallimat Nizamnamesi, İstanbul 1331.

Darülmuallimin ve Darülmuallimat-ı İbtidaiye Talimatnamesi, Matbaa-i Amire, İstanbul 1332.

Devlet Salnamesi, Sene: 1299, Sayfa:260.

Devlet Salnamesi, Sene: 1300, Sayfa:193.

“Heyet-i İlmiyenin İlk İçtimalı”, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Temmuz 1923.

“Heyet-i İlmiye”, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1923, Salı.

Köy Muallim Mektepleri Müfredat Programı, Milli Matbaa, İstanbul, 1927.

Köy Mektepleri Müfredat Programı, Devlet Matbaası, 1928.

Maarif Salnamesi, Sene:1317.

Maarif-i Umumiye Nezareti(1329[1913]). Mekatib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı Bir ve İki Ders-hane ve Muallimli Mekteblere Mahsus. İstanbul Matbaa-ı Amire.

28 Teşrinievvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri Fasikül III. Başvekalet Müdevvenat Matbaası. Ankara 1929.

Resmi Gazete, Tevhid-i Tedrisat Kanunu. 6 Mart 1340, 63.

Resmi Gazete, Maarif Teşkilatına Dair Kanun. 3 Nisan 1926, 338.

Resmi Gazete, Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun. 3 Teşrinisani 1928,1030.

Resmi Gazete, Millet Mektebi Talimatnamesi. 24 Teşrinisani 1928, 1048.

Resmi Gazete, Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi Hakkında Kanun. 4 Şubat 1954, 8625.

Resmi Gazete, Milli Eğitim Temel Kanunu, 24 Haziran 1973,14574.

Resmi Gazete, Maarif Vekaleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkında Kanun, 22 Haziran 1933, 2434.

Türk Tarihinin Ana Hatları. Devlet Matbaası, 1930.

B. Diğer Kaynaklar

- Adivar, A.A. (1982). *Osmanlı Türklerinde ilim*. Remzi Kitabevi.
- Adivar, A. (1948). Bir asır evvel bugün darümuallimin. *Yeni Bilgi*, 11(1).
- Akay, N. (1997). Anadolu Türk tarihinde Ahilik müessesesi. *Türk Dünyası Tarih Dergisi*,122, 13-18.
- Akgündüz, M. (2004). *Osmanlı medreseleri-XIX.Asır*. Beyan yayınları.
- Akyıldız, A. (2012). Uluçay, Mustafa Çağatay. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c.42, ss.122-123). Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş.
- Akyıldız, A. (1993), *Tanzimat dönemi osmanlı merkez teşkilatında reform*, Eren Yayınları.
- Akyüz, H. (2019). *Kutadgu Bilig' de sosyo - pedagojik ve siyasi söylem*. Pegem Akademi.
- Akyüz, Y. (1994a), *Tanzimat döneminde eğitim biliminde ve öğretim yöntemlerinde gelişmeler*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu'ndan ayrı basım. Türk Tarih Kurumu Basımevi. 501-513.
- Akyüz, Y. (1994b). İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı. *Otam*, 5, 1-47.
- Akyüz, Y. (1982). Sosyo-kültürel ortamda öğretmen toplumumuzda öğretmen-halk ilişkileri. *Milli Eğitim*, 56, 41-44.
- Akyüz, Y. (1987). *Tarihi süreç içinde türkiyede öğretmen yetiştirme sorunu. gazi üniversitesi gazi eğitim-mesleki eğitim-tekni eğitim fakülteleri*. Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarının Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu, Ankara.
- Akyüz, Y.(1990), Darümuallimin'in ilk nizamnamesi (1851) önemi ve Ahmet Cevdet Paşa. *Milli Eğitim*, 95, 3-20.
- Akyüz, Y. (1994), *Tanzimat döneminde eğitim biliminde ve öğretim yöntemlerinde gelişmeler*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu'ndan ayrı basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akyüz, Y. (1996). Anaokullarının Türkiye'de kuruluş ve gelişim tarihçesi. *Milli Eğitim*, 132, 7-13.
- Akyüz, Y. (1996). Türkiye'de öğretmenliğin temelleri sağlam atılmıştı. *Yeni Türkiye Eğitim Özel Sayısı*, Ocak-Şubat, 2(7), 471-476.
- Akyüz, Y. (2006). Türkiye'de öğretmen yetiştirmenin 160. yılında Darümuallimin'in ilk yıllarına toplu ve yeni bir bakış. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 20, 1-50.
- Akyüz, Y. (2012). *Türkiye'de öğretmenlerin toplumsal değişmedeki etkileri (1839-1950)*. Pegem Akademi.
- Akyüz, Y. (2018a), *Türk eğitim tarihi, M.Ö.1000-M.S.2018*. Pegem Akademi.
- Akyüz, Y. (2018b). Türklerde eğitim. Cemil Öztürk (Ed.). *Türk Tarihi ve Kültürü* içinde. PegemA yayıncılık.
- Akyüz, Y.(1982a). Farabi'nin Türk ve dünya eğitim tarihindeki yeri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(2), 81-88.

- Akyüz, Y.(1982b). İbni Sina'nın Türk ve dünya eğitim tarihindeki yeri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi İbni Sina Armağanı*, 5(1), 1-13.
- Akyüz, Y. (2000). Vizeli Selim Sabit Efendi *Tarih ve Toplum*,34(201), 15-21.
- Alaca, E. (2019a). *Orta Asya'dan günümüze Türk tarihi ve kültürü M.Ö.5000-M.S. 2018*. Pegem Akademi.
- Alaca, E. (2019b). *Ansiklopedik tarih ve tarih eğitimi sözlüğü*. Efe Akademi
- Alaca, E. (2017). *Tarih eğitimine giriş*. Pegem Akademi.
- Alkan, C.(1987). Ziya Gökalp. H Cırtlı-B. Sorguç (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri içinde*, 111-123. Unesco Türkiye Milli Komisyonu.
- Altın, H. (2008). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 271-283.
- Alp, H. (2017). *Meşrutiyet' ten cumhuriyet' e Türkiye'de ilköğretim ve müfredat programları (1913-1936)*. Nobel Bilimsel Eserler.
- Altın, H. (2017). Osmanlı eğitim tarihinde Darülmuallimat (açılışı ve gelişim süreci). *Akademik Matbuat*, 1(1), 20-37.
- Altunya, N. (2009). *Milli eğitimde Mustafa Necati*. Uygun Basım.
- Anadol, C. (1991). *Türk İslam-medeniyetinde Ahilik kültürü ve Fütüvvetnameler*. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları, Yayın No: 150.
- Arayıcı, A. (2002). *Kemalist dönem Türkiye'sinde eğitim politikaları ve köy enstitüleri*. Ceylan Yayınları.
- Arı, A. (2002). Tevhid-i Tedrisat ve Laik eğitim. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 181-192.
- Armaoğlu, F.(2012). *20. yüzyıl siyasi tarihi*. Alkım Yayınevi.
- Aslan, M.(2020). *Doğu toplum ve devlet düşüncesi bakımından Kutadgu-Bilig*. Hiperyayın.
- Ata, B. (2009a). Tarihçi Faik Reşit Unat'ın milli eğitime ve tarih eğitimine katkıları. *Türk Yurdu*, 260, 94-101.
- Ata, B.(2009b). Selim Sabit Efendi'nin okul tarihi inşası. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2, 377-392.
- Ata, B.(2001). 1924 Türk basını ışığında Amerikalı eğitimci John Dewey'nin Türkiye seyahati. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 21(3), 193-207.
- Ata, B.(2000). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve tarih öğretimi. *Türk Kültürü*, 450, 590-602.
- Ata, B.(2017). Türkiye'de bir psikolog tarih ders kitabı yazarı oldu: psikolog Ali Haydar Taner ve ortaokul için tarih-II üzerine. *Turkish History Education Journal*, 6(2), 215-242.
- Ata, B.(2007). Çankırılı bir tarihçi: Mustafa Çağatay Uluçay ve tarih eğitimine katkıları. *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 2, 35-42
- Ata, B. (2008). 1943'teki İkinci milli eğitim şurası'nın tarih eğitimi kararlarından birinin uygulanması: bir Histomap'ın yapım öyküsü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Educational Sciences: Theory & Practice*, 8 (2), 335-353.

- Atay, H. (1981). Medreselerin gerilemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, (1), 15-56.
- Atay, H. (Çev.).(1974). *Farabi'nin üç eseri. Mutluluğu kazanma (tahsilu's sa'ade) Eflatun felsefesi ve Aristo felsefesi*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 115.
- Ayas, N. (1948), *Türkiye cumhuriyeti milli eğitimi-kuruluşlar ve tarihçeler*. Milli Eğitim Basımevi.
- Aydın, M. (1994). Tanzimatla aranan hürriyet. *Tanzimatın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*. T.T.K. Basımevi.
- Ayşe Siddıka (1331). *Usul-i talim ve terbiye dersleri*. Alim Matbaası.
- Aytaç, K. (1992). *Avrupa eğitim tarihi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Aytaç, K. (1987). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. H Cırtılı-B. Sorguç (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri* içinde, 111-123. Unesco Türkiye Milli Komisyonu.
- Baktır, M. (2009). Suffe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, 469-470. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Baltacı, C.(2005). *XV-XVI. asırlarda Osmanlı medreseleri 1-2*. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu. 198.
- Başar, E.(2019a). *Milli eğitim bakanlarının eğitim faaliyetleri (1920-1960)*. Pegem Akademi.
- Başar, E.(2019b). *Milli eğitim bakanlarının eğitim faaliyetleri (1960-1971)*. Pegem Akademi.
- Başgöz, İ. (2016). *Türkiye'nin eğitim çıkmazı ve Atatürk*. Pan Yayıncılık.
- Bayar, M. (1998). Arşiv vesikalarına göre: XVI. yüzyılda Karahisar-ı Sahibde Ahilik ve esnaf kuruluşları. *Türk Kültürü*, 418, 99-111.
- Bayraktar, M. (1988). *Kayserili Davud*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Bayram, M. (1991). *Ahi Evren ve Ahi teşkilatı'nın kuruluşu*. Damla matbaacılık
- Bayram, M.(2001). Hümanizm ve Mevlana. *İktibas*, 19 (276), 51-52.
- Baysal, Z. N., Ada, S. (2015). *Dünden bugüne Türk eğitim sistemi ve yapısı*. Pegem Akademi.
- Beydilli, K. (2006). Mühendishane-i Bahri Hümayun. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde (c.31, ss.514-516). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bilasa, P. (2013). *Türkiye'de ilköğretimin tarihsel gelişimi (1970-2010)*. Pegem Akademi.
- Bilge, M. (1984). *İlk Osmanlı medreseleri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No, 3101.
- Bilim, C. Y. (1984). *Tanzimat devri'nde Türk eğitiminde çağdaşlaşma (1839-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 69, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3.
- Bilim, C. Y. (2002). *Türkiye'de çağdaş eğitim tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1348, Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 12.
- Bilim, C. (1985). Selim Sabit Efendi ve Rehnüma-i Muallimin. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1),197-207.
- Binbaşıoğlu,C.(1988), Türkiye'de öğretmen okullarının tarihsel gelişimi. *Çağdaş Eğitim*, 23 (241).

- Biol, N.(2007). Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri ve ilk Müslüman Türk devletleri. Reşat Genç-İsmail Cansız (Ed.). *Türk Tarihi ve Uygarlığı* içinde. Lisans Yayıncılık.
- Bolay, S. H.(2002). Tanzimat’tan cumhuriyete Türk düşünce tarihi. *Türkler*, 14, 515-566. Yeni Türkiye Yayınları.
- Bozkurt, N. (2003). Medrese. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 28, 323-327. Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi.
- Buzpınar, Ş. T.(2009). Satı el- Husri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* içinde. C.36, ss.176-178. Ali Rıza Başkan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş.
- Bütünbaykurt, N. (1999). Tarihimizde Ahilik ve ticaret ahlakı. *Karınca Dergisi*, 64 (748), 19-20.
- Cevdet Paşa. (1986). *Tezakir, 40-Tetimme* (Yayına Hazırlayan: Cavid Baysun), 2. Baskı. Türk Tarih Kurumu.
- Cezar, M. (1977). *Anadolu öncesi Türklerde şehir ve mimarlık*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Cicioğlu, H. (1985). *Türkiye cumhuriyetinde ilk ve ortaöğretim(tarihi gelişimi)*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Çağatay, N. (1987). İhsan Sungu. H Cıvıtlı-B. Sorguç(Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri* içinde, 433-450. Unesco Türkiye Milli Komisyonu.
- Çağatay, N. (1990). *Ahilik nedir?*. Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları,137.
- Çağatay, N. (1997). *Bir Türk kurumu olarak Ahilik*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çakmak, M. (2017). Ahlak ve insan. Mustafa Çakmak (Ed.). *İş Ahlakı ve Değerler Eğitimi* içinde. Pegem Akademi.
- Çakmak İgalçı, E., E. (2018). Tasavvufi ve eğitimci kişiliğiyle Yunus Emre. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 12 (23), 100-116.
- Çandarlıoğlu, G. (2004). *Uygur devletleri tarihi ve kültürü (Çin kaynaklarına ve Uygur kitabeleme göre)*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Çubukçu, İ. A. (1987). *Türk-İslam kültürü üzerinde araştırmalar ve görüşler*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları No: 183.
- Davud el-Kayseri (1997). *Mukaddemat*. Şahin, H., Koç, T., Sevim, S.(Çev.) Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Dewey, J. (1939). *Türkiye maarifi hakkında rapor*. Devlet Basımevi.
- Dewey, J. (1930). *Mektep ve cemiyet*. B. Avni (Tercüme eden). Devlet Matbaası.
- Dilek, H.(2016). 1927 Köy muallim mektepleri ile köy okulları müfredat programının analizi ve yurttaşlık bilgisi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 92-110.
- Dobra, S. (2016). Türkiye Selçuklu ve Beylikler Devrinde Kitap İthaf Etme Geleneği. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 2(4), 107-128.
- Doğan, İ. (2018). *Türk eğitim tarihi*. Nobel Akademik yayıncılık.

- Dönek, E. (2000). *Ahilik. Ahlakla kalitenin buluştuğu esnaf teşkilatlanma modeli*. Kayseri Esnaf ve Sanatkarlar Odası Yayınları.
- Duman, A. (2010). Biruni: ilmi kişiliği, tarih anlayışı ve yöntemi. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(2), 19-38.
- Dumanoğlu, S. C., Yetişgin, M. (2019). Taşrada Darülmuallimatların açılışı ve tarihsel gelişimi. *Turkish History Education Journal*, 8(1), 174-198.
- Durmuş, İ. (1993). *İskitler (Sakalar)*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Ekinci, N. (1997a). *Türkiye'de çok partili düzene geçişte dış etkenler*. Gece Kitaplığı.
- Ekinci, N. (1997b). *Sanayileşme ve uluslaşma sürecinde toprak reformundan köy enstitülerine*. Kültür Bakanlığı.
- Ekinci, Y. (1990). *Ahilik ve meslek eğitimi*. MEB. Yayınları.
- Emiroğlu, S. (2012). Kutadgu bilig'de çocuk eğitimi. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(1), 1027- 1041.
- Ergin, M. (2009). *Orhun abideleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye maarif tarihi I-II*. Eser Matbaası.
- Ergün, M. (1997). *Atatürk devri Türk eğitimi*. Ocak Yayınları.
- Ergün, M. (2016). *Mevlana'nın eğitim görüşleri*. Pegem Akademi.
- Ergün, M. (1993). *İnsan ve eğitimi Mevlana üzerine bir deneme*. Ocak Yayınları.
- Erken, V. (1998). *Bir sivil örgütlenme modeli olarak Ahilik*. Seba Yayınları.
- Eroğlu, H. (2004). *Osmanlı devleti'nde şehzadelik kurumu*. Akçağ Yayınları.
- Ersoy, F. (2018). Divanu Lugati't-Türk, Ali Emiri Efendi'yi nasıl buldu? *Dil Araştırmaları*. 23, 79-93.
- Erşan, H., Akdeniz, G. (2019). Türk-İslam medreseleri ve Budist Viharaları üzerine bir inceleme. *Kırklareli University Journal of Engineering and Science*, 5(2), 87-110.
- Ertürk, B. E. (2000). Ali Reşat bibliyografyası denemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 3(9-10), 205-227.
- Eşme, İ. (2015). *İstanbul öğretmen okulu*. Bilgi Başarı Yayınevi.
- Eşme, İ. (2003). *Yüksek öğretmen okulları*. Bilgi Başarı Yayınevi.
- Eyice, S. (1968). Atatürk'ün büyük bir tarih yazdırma teşebbüsü: Türk tarihinin ana hatları. *Belleten*. 32(128), 509-526.
- Gazalci, M. (2015). *Köy enstitüleri sistemi, mezunları üzerine bir araştırma*. Bilgi Yayınevi.
- Gelişi, Y. (2005). *Türkiye'de ilköğretimin gelişimi*. Sistem Ofset Matbaacılık.
- Genç, R. (2015). *Kaşgarlı Mahmud'a göre XI. yüzyılda Türk dünyası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Gömeç, S. (2009). *Kök Türk tarihi*. Berikan Yayınevi.
- Gömeç, S. (2015). *Uygur Türkleri tarihi*. Berikan Yayınevi.

- Gömeç, S. (2018a). *Türk-Hun tarihi*. Berikan Yayınevi.
- Gömeç, S. (2018b). *Türk kültürünün ana hatları*. Berikan Yayınevi.
- Güler, A. (2004). *Türk eğitim politikalarının tarihsel süreci*. Yeryüzü Yayınevi.
- Güllülü, S. (1977). *Ahi birlikleri*. Ötüken Yayınları.
- Gümüşsoy, E. (2007). Tanzimattan sonra halk eğitimi için kurulan iki cemiyet: cemiyet-i ilmiye-i osmaniye ve cemiyet-i tedrisiye-i İslamiye. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 173-192
- Günay, Ü. (1998). Dini sosyal bir kurum olarak Ahilik. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 69-77.
- Gündüz, M. (Haz.). (2010a). *Mustafa Satı Bey ve Eğitim Bilimi Fenn-i Terbiye Cilt 1 ve 2*. Otorite.
- Gündüz, M. (2010b). Gelenek ve modernlik arasında bir eğitimci: Satı Bey ve *Fenn-i Terbiye* Adlı eseri üzerine bir inceleme. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(3),1392-1415.
- Gündüzalp, F.(1340). *Talim ve terbiye teşkilatımızda buhran*. Sivas Vilayet Matbbası.
- Güngör, E. (1982). *Dünden, bugüne tarih-kültür-milliyetçilik*. Mayaş Yayınları.
- Günşen, A. (1998). Anadolu'nun Türkleşmesi sürecinde Ahilik teşkilatının yeri ve önemi. *Türk Yurdu Dergisi*, Şubat, 43-47.
- Güven, İ. (2014). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi.
- Güvenç, B., Şaylan, G., Tekeli, İ.,Turan, Ş. (1991). *Türk-İslam sentezi*. Sarmal Yayınevi.
- Fazlıoğlu, İ. (2017). İznik'te ne oldu? Osmanlı ilmi hayatının teşekkülü ve Davud Kayseri. *Nazarıyat İslam Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 1-68.
- Halaçoğlu, Y. (1995). *XIV-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda devlet teşkilatı ve sosyal yapı*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Halide Salih. (1324). Maarif Nezareti Daire-i Aliyesine: Darülmuallimat. Tanin, Numara:56, 12 Eylül.
- Hayta, N., Ünal, U. (2018). *Osmanlı devleti'nde yenileşme hareketleri*. Gazi Kitabevi.
- İhsanoğlu, E.(1996). *Büyük cihaddan Frenk fodulluğuna*. İletişim Yayınları.
- İhsanoğlu, E. (1992). *Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı bilim ve eğitim anlayışı*, 150.Yılında Tanzimat (Yayına Hazırlayan: Hakkı Dursun Yıldız), Türk Tarih Kurumu yayınları.
- İnalcık, H. (2006). Türkiye'de modern tarihçiliğin kurucuları. *Muhafazakar Düşünce*, 2(7), 1-44.
- İnalcık, H. (2014). *Türklük Müslümanlık ve Osmanlı mirası*. Kırmızı Yayınları.
- İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye*. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İrmiş, A. (1998). Bir örgüt kültürü örneği olarak Türk milli kültüründe Ahilik. *Türk Yurdu Dergisi*, 35-42.
- İstanbul Kız Muallim Mektebi 1933-Darülmuallimat 1870 (1933)*, İstanbul Kız Muallim Mektebi Yayını. Marifet Matbaası.

- Kafadar, O. (1997), *Türk eğitim düşüncesinde batılılaşma*, Vadi Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2019). *Türk milli kültürü*. Ötüken Neşriyat.
- Kafesoğlu, İ. (1955). Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün Eseri Siyasetname ve Türkçe Ter-cümesi. *Türkiyat Mecmuası*, 12, 231-256.
- Kalaycı, N. (2004). *Cumhuriyet döneminde ilköğretim*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kanar, H. (1990). *Köy enstitüleri: eğitimde atılım*. Selvi Yayınları.
- Kansu, N. A. (1931). *Türkiye maarif tarihi hakkında bir deneme*. Muallim Ahmet Halit Kitap-hanesi.
- Kazıcı, Z. (1996). *İslam müesseseleri tarihi*. Kayhan Yayınları.
- Keleş, H., Can, M. (2018). Bir eğitim, kültür, sosyal ve ibadet müessesesi olarak Gazi Bodur Hü-seyin Paşa'nın Taşlıca'daki vakıf eserleri. *Kastamonu Education Journal*, 26(4), 1289-1296.
- Kırpık, C.(2010). II. Meşrutiyet'ten sonra şehzade eğitiminde değişim. *SDÜ Fen Edebiyat Fakül-tesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21,99-130.
- Kırpık, G. (2009). *Nizamiye medreseleri ortaçağın yükseköğretim kurumu*. Anıl Matbaa ve Cil-tevi.
- Kırpık, G., Tokdemir, M. A. (2014). Talim ve Terbiye Kurulu'nun kararları ışığında tarih dersleri ve tarih eğitimi (1925-1928). *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(5/16), 382-394.
- Kitapçı, Z. (1989). Orta Asya'da islamiyetin yayılışı ve Türkler. Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Kocamanoğlu, E. (1995). *Ayşe Sıdka'nın "Usul-i Talim ve Terbiye Dersleri" kitabının eğitim açı-sından incelenmesi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bi-limler Enstitüsü.
- Koç, D. (2010). *Rus kaynaklarına göre ilk Müslüman Türk devleti: İtil Bulgar Devleti*. [Yayınlan-mamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koçer, H. A. (1992). *Türkiye'de modern eğitimin doğuşu ve gelişimi*. Milli Eğitim Basımevi.
- Koçer, H. A. (1967). *Türkiye'de öğretmen yetiştirme problemi (1848-1967)*, Yargıçoğlu Matbaası
- Kodaman, B. (1991). *Abdülhamid devri eğitim sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Konrapa, Z., Şeker, M. (1982). *İslam -Türk medeniyeti tarihi*, İstanbul.
- Koyuncu, N., Kılıç, Y.(2019). Osmanlı medresesi'nin kurucusu Kayserili Davud'un hayatı, eser-leri ve fikirleri üzerine bir bakış. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 27 (2), 229-242.
- Köprülü, M. F. (2016). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Alfa Yayıncılık.
- Köprülü, M. F. (2005). *Türkiye Tarihi*. Akçağ Yayınları.
- Köymen, M.A. (2004). *Selçuklu devri Türk tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kütükoğlu, M. S. (1977). 1869'da faal İstanbul medreseleri. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı:7-8, 277-392.
- Lewis, B. (1998). *Modern Türkiye'nin doğuşu*. Metin Kıratlı (Çev.) Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mahmud Cevat (1338), *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, Matbaa-i Amire.

- Merçil, E.(2015). *Müslüman Türk devletleri tarihi*. Bilge Kültür Sanat.
- Merçil, E.(2014). *Gazneliler*. Bilge Kültür Sanat.
- Mevlana. (1992). *Divan-ı Kebir*. Hazırlayan: Abdülbaki Gölpınarlı. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Mevlana. (1990). *Mesnevi 1-6*. Çeviren: Veled İzbudak . Gözden Geçiren: Abdülbaki Gölpınarlı. MEB Yayınları.
- Muallim Cevdet. (1332). Darülmuallimin yetmişinci sene-i devriyesi münasebetiyle verilen konferans. *Tedrisat Mecmuası*, 6,175-200.
- Nizamülmülk. (1990). *Siyasetname*, çev. Mehmet Altay Köymen, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2002). Nizamiye Medreseleri ve Büyük Selçuklularda Eğitim. *Türkler*, 5 (ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca). Yeni Türkiye Yayınları,
- Onaran, A. Ş. (1994). *Türk sineması* . Kitle Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin. (2014). *İslamiyetten önce Türk kültür tarihi*. Türk Tarih Kurumu.
- Ölmez, A. (2014). II. Meşrutiyet devrinde Osmanlı medreselerinde reform çabaları ve merkezileşme. *Vakıflar Dergisi*, 41, 127-140.
- Özalp, R., Ataüenal, A. (1977). *Türk milli eğitim sisteminde düzenleme teşkilatı (talim ve terbiye kurulu-milli eğitim şurası)*. Milli Eğitim Basımevi.
- Özaydın, A. (2015). Bağdat Nizamiye Medresesi'nin ilk müderrisi Ebu İshak eş-şirazi ve medresenin resm-i küşadı. *Şarkiyat Mecmuası*, 26, 85-99
- Özkan, S. H. (2018). İslam öncesi, İslami döneme geçiş, Selçuklu, beylikler ve Osmanlı kuruluş dönemlerinde eğitim. Mustafa Gündüz. (Ed.) *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi* içinde. 1-40. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Öztürk, C. (2001). 21. yüzyılın eşliğinde Türkiye'de öğretmen yetiştirme, Oğuz, O., Oktay, A. ve Ayhan, H.(Ed). *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi* içinde. Sedar Yayıncılık.
- Öztürk, C. (1996). *Atatürk devri öğretmen yetiştirme politikası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Öztürk, C. (1998). Türkiye'de öğretmen yetiştiren kurumların doğuşu: Darülmuallimin-i Rüşdi (1848-1877). *Milli Eğitim*, Ocak-Şubat-Mart,137, 74-79.
- Öztürk, C. (1998). *Türkiye'de dünden bugüne öğretmen yetiştiren kurumlar*. Marmara Üniversitesi Eğitim Fakültesi yayınları.
- Polat, M., Arabacı, İ. B. (2015). Emrullah efendi ve Satı bey'den günümüze: eğitimde yenileşme sorunsalı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 35-43.
- Polat, S. (2015). Karahanlı devleti'nde eğitim faaliyetleri. *Uluslararası Eğitim, Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 1(1), 42-52.
- Reis, B. (2017). Gazali'ye göre bir bilgi kaynağı olarak marifet. *Dergİlabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, 5(9),1-40.
- Safran, M.(1991).Atatürk ve I. Maarif şurası. G. Ü. *İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1,1-5.
- Safran, M., Ata, B. (1996). Barışçı tarih öğretimi üzerine çalışmalar; Türkiye' de tarih ders kitaplarında Yunanlılara ilişkin kullanılan dil ve yunanlılara ilişkin öğrenci görüşleri. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 11-26.

- Sakaoğlu, S., Alptekin, A. B. (2014). *Nasreddin Hoca*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Sakaoğlu, N.(2003). *Osmanlı'dan günümüze eğitim tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1993). *Osmanlı eğitim tarihi*. İletişim Yayınları.
- Sarıhan, Z.(2019). *1921 maarif kongresi*. Tarihçi Kitabevi.
- Sarıhan, Z. (2013). *Milli mücadelede maarif ordusu*. Tarihçi Kitabevi.
- Satı. (1324). Meşrutiyetten sonra maarif tarihi. *Muallim*, 19.
- Sayılı, A. (1963). Ortaçağ islam dünyasındaki ilmi çalışma temposundaki ağırlaşmanın bazı temel sebepleri (Avrupa ile mukayese). *D.T.C.F. Felsefe Araştırmaları Dergisi*, 1, 5-69.
- Selek, S.(1987). *Anadolu İhtilali*. Kastaş A.Ş. Yayınları. İstanbul.
- Soykut, R. (1971). *Orta yol Ahilik*. Güneş Matbaacılık T.A.Ş.
- Sungu, İ. (1941),Mekteb-i Maarif-i Adliye. *Tarih Vesikaları I/3*.
- Şafak, Y. (2009). Mevlana'ya atfedilen "Yine Gel..." rubaisine dair. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 24, 75-80.
- Şanal, M., Alaca, E. (2019). Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları (1938-1950). Ed. Mustafa Kılınç& Songül Keçeci Kurt. *Türk Eğitim Tarihi* içinde. 215-233. Pegem Akademi.
- Şanal, M., Alaca, E. (2018). Tanzimat'tan günümüze öğretmen yetiştirme. Ed. Mustafa Gündüz. *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi* içinde. 283-305. İdeal Kültür Yayıncılık.
- Şanal, M. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda medreselere kuruluş sistemi, organizasyon, yönetim ve program açısından genel bir bakış. *Türkiye Günlüğü*, 69, 78-93.
- Şanal, M. (1999). Kuruluşlarından ortadan kaldırılışlarına kadar olan süre içerisinde medreseler. *Milli Eğitim*, 143, 123-128.
- Şanal, M. (2003a). Tarihsel süreç içerisinde Osmanlı devleti'nde ilköğretime erkek öğretmen yetiştiren kurumların doğuşu ve gelişimi. *Eğitim Araştırmaları*, 10,116-122.
- Şanal, M. (2003b). Selim Sabit Efendi'nin öğretim yöntemleri ile ödül ve ceza vermeye ilişkin görüşleri üzerine genel bir değerlendirme. *Milli Eğitim*, 158, 205-220.
- Şanal, M. (2003c). Osmanlı devleti öğretmen okulları programlarında öğretmenlik meslek dersleri. *Akademik Araştırmalar*, 15, 53-77.
- Şanal, M. (2003d). Osmanlı devleti'nde medreselere ders programları, öğretim metodu, ölçme ve değerlendirme, öğretimde ihtisaslaşma bakımından genel bir bakış. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(14), 149-168.
- Şanal, M. (2004). Türk kültür tarihi içerisinde Kayseri halkevi ve faaliyetleri (1932-1950). *Milli Eğitim*,161,37-60.
- Şanal, M. (2005). Osmanlı İmparatorluğu'nda kız öğretmen okulunda görev yapan kadın idareci ve öğretmenler ile okuttukları dersler. *Belleten*, Cilt:LXVIII, Aralık 2004, Sayı:253'den ayrı basım, Ankara.
- Şanal, M. (2017). Eğitimin Tarihi Temelleri. Eğitim Bilimleri (Editörler:Mustafa Onur-Mustafa Şanal), Pegem Akademi yayınları, 117-147.

- Şeker, F. M. (2015). *Modernleşme devrinde ilmiye*. Dergah Yayınları.
- Şimşek, M. (2002). *Toplam kalite yönetimi ve tarihteki bir uygulaması Ahilik*. Hayat Yayınları.
- Şimşekler, N. (2003). Hz. Mevlana'da evlilik, aile hayatı ve çocuk eğitimi, *İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı VI*. 135-143.
- Şirin, V. (1996). *Ana hatlarıyla siyasi ve kültürel Osmanlı tarihi*, Marifet Yayınları.
- Taescher, F. (1972). İslamda Fütüvvet teşkilatının doğuşu meselesi ve tarihi ana çizgileri. (Çev. Semahat Yüksel), *Bellekten*, XXXVI, 203-235.
- Taşdemirci, E. (2010). *Türk eğitim tarihi*. Gündüz Yayıncılık.
- Taşdemirci, E. (1984). *Cumhuriyet dönemi Türk milli eğitim politikasının ana devreleri üzerine mukayeseli bir araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Taşdemirci, E. (1989a). Medreselerin doğuş kaynakları ve ilk zamanları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 269-278.
- Taşdemirci, E. (1989b). Osmanlı İmparatorluğu'nda medreseler. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 519-532.
- Taşdemirci, E. (1990). Osmanlı İmparatorluğu'nda medreselerin bozulmaları, medreseleri ıslah etme teşebbüsleri ve kapatılmaları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 531-554.
- Taşdemirci, E. (1992), *Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları*. Bizim Büro Basımevi.
- Tatçı, M. (2005). *Yunus Emre Divan ve Risaletü'n-Nushiyye*. Sahaflar Kitap Sarayı.
- T. C. Maarif Vekilliği [TCMV]. (1991a). *Birinci maarif şurası 17-29 Temmuz 1939*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Maarif Vekilliği [TCMV]. (1991b). *İkinci maarif şurası 15-21 Şubat 1943*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Maarif Vekilliği [TCMV]. (1991c). *Altıncı maarif şurası 18-23 Mart 1957*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı [TCMEB]. (1946). *Üçüncü milli eğitim şurası 2-10 Aralık 1946*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı [TCMEB]. (1949). *Dördüncü milli eğitim şurası 22-31 Ağustos 1949*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı [TCMEB]. (1954). *Beşinci milli eğitim şurası 5-14 Şubat 1953*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı [TCMEB]. (1991a)., *Yedinci milli eğitim şurası 5-15 Şubat 1962*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı [TCMEB]. (1991b). *Sekizinci milli eğitim şurası 28 Eylül – 3 Ekim 1970*. Milli Eğitim Basımevi.

- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı[TCMEB]. (1991c). *Onuncu milli eğitim şurası 23-26 Haziran 1981*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı[TCMEB]. (1982). *Onbirinci milli eğitim şurası 8-11 Haziran 1982*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı[TCMEGSB]. (1989). *XII. milli eğitim şurası 18-22 Temmuz 1988*. Milli Eğitim Basımevi.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı[TCMEB]. (1990). *XIII. Milli eğitim şurası (15-19 Ocak 1990)*. Milli Eğitim Basımevi.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı[TCMEB]. (1993). *Ondördüncü milli eğitim şurası 27-29 Eylül 1993*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı[TCMEB]. (1996). *On Beşinci milli eğitim şurası 13-17 Mayıs 1996*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı[TCMEB]. (1999). *Onaltıncı. Milli eğitim şurası 22-26 Subat 1999*. Milli Eğitim Basımevi.
- T. C. Milli Eğitim Bakanlığı[TCMEB]. (2007). *On yedinci milli eğitim şurası kararları*. Milli Eğitim Basımevi.
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı[TCMEB]. (1975). *Dokuzuncu milli eğitim şurası 24 Haziran-4 Temmuz 1974*. Milli Eğitim Basımevi.
- Temelkuran, T. (1970). *Türkiyede Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu*, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı:36, Eylül.
- Tezcan, M. (1991). *Ahilikte gençlik ve eğitimi*. *Milli Kültür*, 89, 284-288.
- Tezcan, M. (1999). *Ahilik çerçevesinde oluşan Türk Kültürünün Temel Taşları*. II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri. Kültür Bakanlığı yayını.
- Topçu, N. (1998). *İslam ve insan, Mevlana ve tasavvuf*. Dergah Yayınları.
- Topsakal, İ.(2000). *X-XII. asır İdil (Volga) Bulgarları tarihi ve İslamiyet*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, K. (1996). *Ahilikten günümüze mesleki ve teknik eğitimin tarihsel gelişimi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Yayın No:129,
- Turan, O. (2014). *Selçuklular tarihi ve Türk-İslam medeniyeti*. Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Uçar, F. (2019). *Hükümet programları ve koalisyon protokollerinde kültür politikalarının değerlendirilmesi (1991-2002)*. *Yeni Türkiye*, 2(110), 154-165.
- Uçar, F. (2015). *İzmir pedagojik danışma kurulu (kuruluşu ve çalışmaları)*. Berikan Yayınevi.
- Uçar, F. (2009). *Milli eğitim de Türk Amerikan ilişkilerinin başlaması ve İzmir basınındaki yansımaları*. *Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk*, 125, 46-53.
- Uçarol, R.(2008). *Siyasi Tarih(1789-2001)*.Der Yayınları.
- Unan, F. (1999-2000). *Osmanlı devleti'nde mesleki ve teknik eğitim çerçevesinde Ahilik*. *Türk Yurdu Dergisi*, 19-20 (148-149), 192-197.

- Unan, F. (1994). Osmanlı medreselerinin ilmi performansı üzerine bazı düşünceler. *Türkiye Günlüğü*, 30, 49-57.
- Unan, F. (1999). Osmanlı medreselerinde ilmi verimi ve ilim anlayışını etkileyen amiller. *Türkiye Günlüğü*, 58, 95-105.
- Unat, F. R. (1964). *Türkiye eğitim sisteminin gelişmesine tarihi bir bakış*, Milli Eğitim Basımevi.
- User, H.Ş.(2006). Başlangıçtan günümüze Türk yazı sistemleri. Akçağ Yayınları.
- Usta, M. (1995). *Divan-ı Kebir'de Mevlana'nın eğitim görüşü*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2019) *Osmanlı tarihi*. Cilt 1-6. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2014). *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı devleti teşkilatından kapıkulu ocakları I*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ünal, U. (2008). *Meclis-i Kebir-i Maarif*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Başkanlığı.
- Wofford, K. (1952). *Türkiye'de köy ilkokulları hakkında rapor*. Çev. Fatma Varış. Milli Eğitim Basımevi.
- Wilson, H. E., Başgöz, İ. (1968). *Türkiye cumhuriyetinde milli eğitim ve Atatürk*. Dost Yayınları.
- Yazıcı, F. & Yıldırım, T. (2018). History teaching as a nation building tool in the early republican period in Turkey 1923 1938. *Paedagogica Historica*, 54 (1), 1-14.
- Yıldırım, T. (2016a). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. Yeni İnsan Yayınevi.
- Yıldırım, T. (2016b). Halkevleri'ndeki tarih eğitimi faaliyetlerine bir örnek tarihi konferanslar 1932 1951. *Turkish Studies*, 11 (19), 825-840.
- Yıldız, H. D. (1976). *İslamiyet ve Türkler*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası.
- Yılmaz, H.(1988). *Heyet-i İlmiyeler*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yükseköğretim Kurulu [YÖK]. (1998). *Eğitim Fakültesi Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. Ankara.
- Yücel, H. A. (1994). *Türkiye'de orta öğretim*. T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Zengin, S. Z. (1993). *II. Meşrutiyet döneminde medreselerin ıslahı ve din eğitimi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zengin, S. Z (2004). *Tanzimat Dönemi Osmanlı örgün eğitim kurumlarında din eğitimi ve öğretimi*, MEB.
- Zengin, Z. S. (1997). Osmanlı medreselerindeki gerilemenin sebep ve sonuçları üzerine bir değerlendirme. *Vakıflar Bankası Dergisi*, 26, 401-404.

